

DEJINY

1/2024

ISSN 1337-0707

Dejiny 1/2024 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22023.html>

Dejiny 1/2024 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov
in Prešov, <http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-12024.html>

Fotografia na obálke: Rudolf Rabatin – Rastliny z maliarskeho herbára 2, 2023

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, DrSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
prof. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD., Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

Recenzenti čísla:

doc. PhDr. Marcela Domenová, PhD., PhDr. Ján Džujko, PhD.,
doc. PhDr. Harbuľová, CSc., doc. PhDr. Marin Javor, PhD.,
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD.,
PhDr. Maroš Melichárek, PhD., doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD.,
prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Jazykové korektúry: Mgr. Jozef Jurčišin

Preklady resumé: Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

© Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov

© Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2024

ISSN 1337-0707

OBSAH / CONTENTS

<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	7
Slovo na úvod / Foreword	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

<i>Pavel HRONČEK, Bohuslava HRONČEKOVÁ GREGOROVÁ</i>	10
Historicko-geografická analýza extrémov počasia v prvej polovici 18. storočia (v dobe Mateja Bela) na území Slovenska / <i>Historical-geographical analysis of weather extremes in the first half of the 18th century (the time of Matej Bel) on the territory of Slovakia</i>	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	34
Košické Képes Ujság – možnosť poznávať Uhorsko i cudzie krajiny / <i>Košices „Képes Ujság“ – first picture newspaper in Hungary</i>	
<i>David HUBENÝ</i>	43
Kroky verejnej správy k vytlačení Užhorodské elektrárnskej z podkarpatoruské energetiky ve druhej polovine dvaciatych let 20. stoloetia / <i>Steps taken by the public administration to push Užhorodská elektrárnská out of the Subcarpathian energy sector in the second half of the 1920s.</i>	

ĽUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME

<i>Ольга ХОРСТИНК</i>	56
Историк-эмигрант В. В. Саханев как исследователь Восточной Словакии и Подкарпатской Руси / <i>Ethnographer-emigrant V. V. Sachaněv as a researcher of Carpathian Rus' in the materials of his personal archive</i>	
<i>Jan GRISA</i>	75
„And take me as I am, a tearaway-idealist with the best intentions“ Colourful life of František Killinger / <i>„A ber ma takého, aký som, rebelantského idealistu s tými najlepšimi úmyslami“ Farebný život Františka Killingera.</i>	

MATERIÁLY / MATERIALS

<i>Júlia KOTRUSOVÁ</i>	102
Historia domus farnosti Čečejevce / <i>Historia domus of Čečejevce parish</i>	

ROZHOVORY / INTERVIEWS

<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	114
Rozhovor s českým a slovenským historikom a politológom doc. PhDr. Vladimírom Goněcom, DrSc. / <i>Interview with Czech and Slovak historian and political scientist doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc.</i>	

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE

Václav IHNÁT	122
Krátko z histórie a súčasnosti štátneho archívu v Košiciach, pracovisko archív Michalovce / <i>A Brief History and Present of the State Archive in Košice, Michalovce Branch</i>	

PRIPOMÍNAME / WE REMEMBER

Patrik DERFIŇÁK	130
Pred 200 rokmi sa narodil Peter Makovický / <i>Peter Makovický was born 200 years ago</i>	
Júlia KOTRUSOVÁ	136
Uplynulo 150 rokov od narodenia rímskokatolíckeho kňaza Eleka Rajcsáka (1874 – 1949) / <i>It has been 150 years since the birth of Roman Catholic priest Elek Rajcsák (1874–1949)</i>	
Nadežda JURČIŠINOVÁ	138
Katolícky kňaz zo Šariša Štefan Onderčo (140 rokov od narodenia) / <i>The Catholic priest from Šariš, Štefan Onderčo (140 years since his birth)</i>	
Patrik DERFIŇÁK	141
Pred 140 rokmi sa narodil JUDr. Alexej Duchoň / <i>JUDr. Alexej Duchoň was born 140 years ago</i>	
Peter KOVAL	146
Pred 130 rokmi sa narodil významný bakteriológ, imunológ a epideomiológ Doc. MUDr. Václav Strimpl (1894 – 1942) / <i>130 years ago, the notable bacteriologist, immunologist, and epidemiologist Doc. MUDr. Václav Strimpl (1894 – 1942) was born.</i>	
Nadežda JURČIŠINOVÁ	148
Prvá svetová vojna a severovýchodné Slovensko (110 rokov) / <i>The First World War and Northeastern Slovakia (110 Years)</i>	
Peter KOVAL	153
100 rokov od otvorenia Štátnej verejnej nemocnice v Košiciach / <i>100 Years Since the Opening of the State Public Hospital in Košice</i>	

ENCYKLOPÉDIA DEJÍN / ENCYCLOPAEDIA OF HISTORY

Ján DŽUJKO	158
Kresťanský robotník (1920 – 1921)	
Ján DŽUJKO	160
Stráž východu (1927 – 1929)	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

Klaudia SOKOLOVÁ	164
<i>Rôznorodá spoločnosť v Uhorsku v ranom novoveku</i> . Ed. Annamária Kónyová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2023. 252 s. ISBN 978-80-555-3171-7.	

<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	167
<i>Vlastnícke režimy a majetkové konflikty v 20. storočí. Nemecko a Československo v medzinárodnom kontexte.</i> Eds. Dieter Gosewinkel, Roman Holec, Miloš Řezník. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2022. 326 s. ISBN 978-80-574-0140-7.	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	170
<i>HRONČEKOVÁ GREGOROVÁ, Bohuslava – HRONČEK, Pavel. Historicko-geografický prierez vývoja cestovania a cestovného ruchu na príklade Nízkych Tatier.</i> Banská Bystrica: Katedra geografie a geológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2023. 265 s. ISBN 978-80-557-2064-7.	
KRONIKA / CHRONICLE	
<i>Ján DŽUJKO</i>	174
20. študentská vedecká a umelecká konferencia FF PU v Prešove, Prešov, 11. apríl 2024 / <i>20th Student Scientific and Artistic Conference of the Faculty of Arts, University of Prešov, Prešov, April 11, 2024</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	176
Erasmus prednáška na Inštitúte histórie. Prešov, 7. máj 2024 / <i>Erasmus Lecture at the Institute of History. Prešov, May 7, 2024</i>	
<i>Andrea FERENCOVÁ</i>	177
„Magyar menyasszony“ – Maďarská nevesta. Budapešť, 13. december 2023 – 25. august 2024 / „ <i>Magyar menyasszony</i> “ <i>Hungarian Bride. Budapest, December 13, 2023 – August 25, 2024</i>	
<i>Peter ŠVORC</i>	179
Velykyj Bereznyj a prezentácia knihy Cesta predkov. Velykyj Bereznyj, 26. jún 2024 / <i>Velykyj Bereznyj and the Book Presentation „Path of Ancestors.“ Velykyj Bereznyj, June 26, 2024</i>	
Predstavujeme maliara / <i>Introducing the painter: Rudolf Rabatin</i>	183
O AUTOROCH / A WORD AUTHORS	185

Slovo na úvod

Vážení čitatelia,

atentát na predsedu vlády SR v Handlovej v polovici mája t. r. je na slovenské pomery výnimočná tragická udalosť. Odohrala sa – ako je už v dnešných digitálnych časoch zvykom – priamo na očiach celej verejnosti. Ťažko momentálne s nadhľadom posudzovať jej príčiny, ale aj dôsledky, aké bude mať na stav slovenskej spoločnosti, slovenskej politiky, verejnej mienky na Slovensku. A čo vôbec na to povie o niekoľko rokov história, historici?

V spletitom kontexte svetových dejín nájdeme niekoľko verejných činiteľov s takýmto krutým osudom. V tomto texte nejdeme ich všetkých vymenovávať, stačí na začiatok spomenúť veľkého rímskeho cisára Ceasara. A to jeho slávne: Aj Ty, Brutus?! Tento cisárov blízky priateľ bol jedným z členov skupiny Osloboditelia, ktorá úspešne dokonala svoj plán – v roku 44 pred n. l. odstránila z toho sveta človeka, ktorý sa dal titulovať aj Otec vlasti. Ani novšie historické zápisy z tohto tematického okruhu netvorí počet, ktorý by sa dal spočítať na prstoch jednej ruky. Skôr naopak.

Nerobíme si nárok na vyčerpávajúcu sumarizáciu týchto tragédií. Ale aspoň pár zmienok. V poradí 16. prezidenta Spojených štátov amerických Abrahama Lincolna smrteľne postrelil jeden z hercov, ktorý bol prívržencom opačného tábora, do akého patril Lincoln. Svoj skutok spáchal počas divadelného predstavenia, keď na prezidenta zaútočil v lóži. Písal sa rok 1865. Podľa viacerých zdrojov mimoriadne obľúbená cisárovná známa ako Sissi zaplatila životom za útok talianskeho anarchistu počas svojej prechádzky vo švajčiarskej Ženeve. Stalo sa to v roku 1898. Atentátnik svoj čin nikdy neolutoval, ale vo väzení si siahol na život.

Presne 110 rokov uplynulo v tohoročnom júni od atentátu na následníka rakúsko-uhorského trónu Františka Ferdinanda d'Este – v Sarajeve ho smrteľne postrelil anarchista Gavrilo Princip. Táto udalosť má možno najtragickejšie dôsledky zo všetkých jej podobných, naštartovala proces, ktorý viedol k prvému vojnovému konfliktu svetových rozmerov.

Podme ešte v tomto výpočte do veľmi nedávnej minulosti – vražda v poradí 35. amerického prezidenta Johna F. Kennedyho v Dallase v roku 1963, útok so zbraňou v ruke na Jána Pavla II., priamo v samom centre Vatikánu na námestí sv. Petra v máji 1981 alebo postrelenie prezidenta USA Ronalda Reagana v tom istom roku, keď naňho neúspešne zaútočil duševne chorý páchatel'.

A vražda vedúcej osobnosti slávnej skupiny The Beatles Johna Lennona v decembri 1980 pred jeho domom v New Yorku? Ak budem nepresne interpretovať slová jeho vraha, tak vlastne ho zabil preto, aby aspoň trochu bol slávny ako jeho obeť...

Možno to je zovšeobecňujúca odpoveď na adresu všetkých atentátnikov.

Mimochodom, keď si pozorne prečítate príspevok kolegu Patrika Derfiňáka v tomto vydaní internetového časopisu nášho Inštitútu histórie Filozofickej fakulty

◀ *Socha Dedinka v údolí a v pozadí Kostol sv. Michala Archanjela, Stará Bystrica. Autorom sochy je akad. sochár Ondrej IV. Zimka. Je vysoká 5,5 metra a váži 2,5 tony. Charakteristickým znakom su typické okienka kysuckých dreveníc, ktoré akoby vyrastali zo stromu. Kostol sv. Michala Archanjela, patrí medzi najvýznamnejšie dominanty obce a farnosti. Bol postavený v neogotickom štyle v roku 1892 po požiari starého dreveného kostola. Foto: Stanislav Kurimai*

Prešovskej univerzity v Prešove, tak sa v jeho závere dozviete tiež niečo o tom, čo je predmetom aj mojich riadkov.

Áno, my, historici, sa musíme venovať aj takýmto nepríjemným udalostiam v dejinách a hľadať odpovede prečo k nim došlo. Nie je to bádanie ľahké, ale potrebné.

Zaujímavé čítanie najnovšieho vydania časopisu e-dejiny Vám všetkým žela

Nadežda Jurčišinová

ŠTÚDIE

*Budova Vlastivedného múzea v Spišskej Novej Vsi.
Do roku 1876 bola sídlom provincie 16 spišských miest.
Foto: Nadežda Jurčišinová*

HISTORICKO-GEOGRAFICKÁ ANALÝZA EXTRÉMOV POČASIA V PRVEJ POLOVICI 18. STOROČIA (V DOBE MATEJA BELA) NA ÚZEMÍ SLOVENSKA¹

Pavel HRONČEK, Bohuslava HRONČEKOVÁ GREGOROVÁ

Abstract: *Historical-geographical analysis of weather extremes in the first half of the 18th century (the time of Matej Bel) on the territory of Slovakia.*

The study presents a historical-geographical analysis of the weather and its extreme impacts in the landscape, its effects on the economy and human life in the period of the first half of the 18th century, which is also referred to as the era of Matej Bel. Chronologically reconstructs these events on the territory of Upper Hungary, i.e. j. the territory of today's Slovakia. The subject of the research were all events that deviated from the long-term course of the weather in a given period - extreme frosts, snow calamities, thunderstorms, lightning strikes, windstorms, floods, droughts, etc. The weather in the studied period was strongly influenced by the most extreme period within the Little Ice Age, which lasted in the Western Carpathians from about the 15th century to the middle of the 19th century. It was called the Maunder Minimum (1645–1715) and was characterized by a significant decrease in solar activity. This led to significant cooling and the emergence of extreme situations and weather instability. Weather extremes were also described by Matej Bel in his work called „Notitia“. He focused directly on the events he experienced in his life and on his travels - heavy snow cover in the mountains, frosts, storms, floods, droughts, etc.

Key words: Weather extremes. Maunder minimum. Upper Hungary. First half of the 18th century. Landscape changes.

Štúdia prináša výsledky základného, pilotného výskumu k téme riešenej v rámci projektu VEGA č. 1/0770/24 *Zaniknutá krajina Mateja Bela (rekonštrukcia a environmentálne dejiny historickej krajiny v 18. storočí)*. Náplňou či zámerom projektu je skúmať historickú krajinu v prvej polovici 18. storočia na území Horného Uhorska, predovšetkým v lokalitách, ktoré sú spojené zo životom, respektíve pôsobením Mateja Bela. Preto primárny cieľ našej štúdie bol koncipovaný tak, aby sme zrekonštruovali počasie, respektíve jeho extrémny v období prvej polovice 18. storočia v kontexte vývoja počasia v stredoeurópskej západokarpatskej oblasti, ako východiskového fenoménu (hybnej sily) formujúceho v danom období (popri antropogénnych činnostiach) súdobú krajinu a jej vtedajšie využitie.

Náš výskum bol realizovaný v súlade s historicko-geografickým prístupom k štúdiu danej problematiky, podobne ako to bolo v prípade predmetného projektu

1 Príspevok vznikol a je publikovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0770/24 *Zaniknutá krajina Mateja Bela (rekonštrukcia a environmentálne dejiny historickej krajiny v 18. storočí)*.

VEGA. Historická geografia sa v súčasnosti chápe jednak ako samostatný vedný odbor, alebo ako súčasť iných vedných odborov (predovšetkým geografie, histórie). Predmetom jej výskumu je geografia minulosti, tzn. priestor (chorografia) a čas (chronológia).² Na tento úzky vzťah poukázal aj H. George vo svojom diele *Vzťahy geografie a histórie (The Relations of Geography and History)* publikovanom v roku 1901, keď hneď v úvode poznamenal: „História nie je zrozumiteľná bez geografie.“³

V našom príspevku sa zameriame na špecifickú tému výskumu dejín klímy. Moderný pohľad na túto problematiku má autorský kolektív okolo D. Degroota, amerického environmentálneho historika holandského pôvodu. Ten nový smer štúdia pomenoval ako „história klímy a spoločnosti“ (*history of climate and society*). Pri jej výskume sa uplatňujú odborníci zo širokého spektra vedných disciplín vrátane archeológov, ekonómov, genetikov, geografov, historikov, lingvistov, paleoklimatológov a pod. Degroot tvrdí, že aj napriek značnému záujmu o „históriu klímy a spoločnosti“ toto vedné pole trpí mnohými predsudkami a často nezohľadňuje miestne (lokálne) vplyvy alebo časopriestorovú heterogenitu minulých klimatických zmien či problémy s interpretáciou historických zdrojov. Preto ako nevyhnutný navrhuje medziodborový prístup k jeho štúdiu.⁴ Na to, že svojou podstatou ide o „interdisciplinárnu oblasť vedeckého výskumu, ktorá spája poznatky z humanitných a prírodných vied (meteorológia, klimatológia a fyzická geografia)“ upozorňujú aj Ch. Pfister, S. White a F. Mauelshagen v úvode Príručky histórie klímy (*The Palgrave Handbook of Climate History*, 2018).⁵ Tieto nové pohľady na výskum dejín klímy, respektíve extrémov počasia sú teoreticko-metodologickým rámcom výskumov veľmi blízke historickej geografii.⁶

- 2 Pre naše vedecké prostredie je najpriateľnejšie chápanie historickej geografie českej historicko-geografickej školy, ktorej vedúcou osobnosťou je prof. E. Semotanová. Podľa tejto školy si historická geografia ako vedná disciplína „všima vzťah spoločnosti a prírody, resp. človeka a obývaného prostredia. Pozerá na krajinné zmeny ako na dôsledok meniacich sa prírodných i spoločenských a kultúrnych podmienok, študuje príčiny týchto zmien z pohľadu filozofického myslenia, ambiciózných cieľov, praktických potrieb i hodnotových orientácií spoločnosti v rôznych geografických mierkach i etapách vývoja. Historická geografia skúma stav, vývoj a premeny prostredia v minulosti, príčiny, ktorými boli tieto zmeny spôsobené, ich následky a príslušné súvislosti. Pokúša sa tiež priblížiť podobu historických krajín pre súčasnosť, rekonštruovať a uchovávať ich obraz ako súčasť koreňov ľudského bytia, ako kultúrne dedičstvo naprieč kontinentami, ale tiež ako inšpiráciu pre prítomnosť a budúcnosť“. In SEMOTANOVÁ, Eva – CHROMÝ, Pavel – KUČERA, Zdeněk. *Historická geografia. Tradice a modernita*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2018, s. 7, 8.
- 3 GEORGE, Hereford, B. *The Relations of Geography and History*. Oxford : Clarendon Press, 1901, s. 1.
- 4 DEGROOT, Dagomar a kol. Towards a Rigorous Understanding of Societal Responses to Climate Change. In *Nature*, Vol. 591, 2021, No. 7851, s. 539-550.
- 5 PFISTER, Christian – WHITE, Sam – MAUELSHAGEN, Franz. General Introduction: Weather, Climate, and Human History. In PFISTER, Christian – WHITE, Sam – MAUELSHAGEN, Franz (eds.). *The Palgrave Handbook of Climate History*. London : Palgrave Macmillan, s. 3.
- 6 Bližšie pozri teoreticko-metodologický aparát historickej geografie v prácach: SEMOTANOVÁ, Eva. *Historická geografie českých zemí*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2002. 279 s.; SEMOTANOVÁ, Eva – CHROMÝ, Pavel – KUČERA, Zdeněk. *Historická geografia. Tradice*

Témy daného charakteru majú doposiaľ veľmi nízku spracovanosť v slovenskom vedeckom priestore. Preto v nadväznosti na uvedené skutočnosti sme vytvorili základný historicko-geografický metodický postup nášho bádania (design), pozostávajúci z interdisciplinárnych metód,⁷ ktoré boli rozdelené do bezprostredne nadväzujúcich, logicky súvisiacich, prípadne paralelne uskutočňovaných krokov. Dôraz bol kladený na kabinetný historicko-geografický postup výskumu. Pri jeho koncipovaní sme vychádzali zo všeobecných teoreticko-metodických prác,⁸ ale aj z historických,⁹ geografických¹⁰ a z historicko-geografických zdrojov.¹¹ Prvý krok spočíval vo vytvorení rešerše k danej téme s využitím bibliometrickej metódy.¹² Pokračovali sme detailnou, systematickou kritickou obsahovou analýzou biblio-

-
- a modernita. Praha : Historický ústav AV ČR, 2018. 256 s.; HRONČEK, Pavel – GREGOROVÁ, Bohuslava. Fundamentálna charakteristika vedeckého výskumu v historickej geografii. In *Geografické štúdie*, Nr. 15, 2022, s. 8-28; HRONČEK, Pavel – GREGOROVÁ, Bohuslava. *Historická geografia: Antropogénne transformácie a využívanie vodných tokov v doline Hrona východne od Banskej Bystrice*. Banská Bystrica : Katedra geografie a geológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2022. 141 s.
- 7 SEMOTANOVÁ, Eva – CHROMÝ, Pavel – KUČERA, Zdeněk. *Historická geografia. Tradice a modernita*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2018. 256 s.
- 8 CRESWELL, John, W. *Research Design. Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore : Sage Publications, 2009, s. 3; HENDL, Jan. *Kvalitatívny výskum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha : Portál, 2008, s. 143; REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha : Grada, 2009, s. 39.
- 9 HROCH, Miroslav a kol. *Úvod do studia dějepisu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 304 s.; CLAUS, Peter – MARRIOTT, John. *History: An Introduction to Theory, Method and Practice*. Second edition, London, New York : Taylor&Francis Group, 2017. 498 s.
- 10 IVANIČKA, Koloman. *Základy teórie a metodológie socioekonomickej geografie*. Bratislava : SPN, 1983. 432 s.; DEMEK, Jaromír. *Úvod do štúdia teoretickej geografie*. Bratislava : SPN, 1987. 241 s.; GOMEZ, Basil – JONES, Jones (eds.). *Research Methods in Geography: A Critical Introduction*. Chichester : Wiley-Blackwell, 2010. 481 s.; MICHAELI, Eva – IVANOVÁ, Monika. *Geografická tektológia – metageografia*. Prešov : FHPV PU, 2015. 252 s.
- 11 SEMOTANOVÁ, Eva. *Historická geografia českých zemí*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2002. 279 s.; HRONČEK, Pavel. Možnosti využitia interdisciplinárnych výskumných metód v histórii, pri výskume historickej krajiny a historických krajinných prvkov. In *Zborník Kysuckého múzea XVI. Čadca : Kysucké múzeum*, 2014, s. 21-64; SEMOTANOVÁ, Eva – CHROMÝ, Pavel – KUČERA, Zdeněk. *Historická geografia. Tradice a modernita*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2018. 256 s.; HRONČEK, Pavel – GREGOROVÁ, Bohuslava. Fundamentálna charakteristika vedeckého výskumu v historickej geografii. In *Geografické štúdie*, Nr. 15, 2022, s. 8-28; HRONČEK, Pavel – GREGOROVÁ, Bohuslava. *Historická geografia: Antropogénne transformácie a využívanie vodných tokov v doline Hrona východne od Banskej Bystrice*. Banská Bystrica : Katedra geografie a geológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2022. 141 s.
- 12 TAGUE-SUTCLIFFE, Jean. An Introduction to Informetrics. In *Information Processing & Management*, Vol. 28, 1992, No. 1, pp. 1-3; KRIŠTOFIČOVÁ, Eva. *Prostriedky hodnotenia knižničných a vedeckoinformačných procesov*. Bratislava : CVTI, 1997. 157 s.; ONDRIŠOVÁ, Miriam. *Bibliometria*. Bratislava : STIMUL, 2011. 134 s.

grafických zdrojov.¹³ Následne sme pristúpili – s využitím rekonštrukčnej metódy¹⁴ a historicko-geografickej syntézy – k vytvoreniu textovej podoby štúdie vychádzajúcej zo získanej databázy poznatkov.¹⁵

Naša historicko-geografická analýza extrémov počasia sa zamerala na obdobie prvej polovice 18. storočia, teda na obdobie, v ktorom prevažne žil a tvoril Matej Bel. Ten sa narodil 22. marca 1684 v Očovej (okres Zvolen) a zomrel 29. augusta 1749 v Bratislave. Ako významný uhorský polyhistor patril medzi popredné osobnosti formujúcej sa „slovenskej“ vedy. Základné vzdelanie získal na školách v Lučenci, Kalinove a v Dolnej Strehovej. Gymnaziá navštevoval v Banskej Bystrici, Bratislave, Vespréme a v Pápe. Gymnaziálne štúdium ukončil v Banskej Bystrici a pokračoval v rokoch 1704 – 1707 vo vysokoškolskom štúdiu filozofie a teológie na univerzite v Halle. V rokoch 1708 – 1714¹⁶ pôsobil ako učiteľ v Banskej Bystrici na miestnom evanjelickom gymnáziu a tiež ako kazateľ.¹⁷ Začiatkom roku 1714 prijal prácu v Bratislave, kde nastúpil na miesto rektora evanjelického gymnázia.¹⁸ Na tejto pozícii pracoval do jesene 1719, keď sa stal tretím farárom bratislavskej nemeckej evanjelickej cirkvi.¹⁹ V Bratislave pôsobil až do svojej smrti v roku 1749.²⁰ Napriek množstvu pracovných pedagogických povinností, ako aj kňazskej a verejnej službe sa intenzívne

-
- 13 AVENARIUS, Alexander. Práca historika s dokumentmi minulosti. In *Historická revue*, roč. 10, 1999, č. 1, s. 28; KRATOCHVÍL, Viliam. Historický prameň a jeho funkcie vo výučbe dejepisu. In *Historická revue*, roč. 10, 1999, č. 1, s. 29-30; HOLEC, Roman. Metodika a technika historikovej práce. Ako sa pracuje s prameňmi? In *Dejiny*, internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, 2013, č. 1, s. 23-46.
- 14 SEMOTANOVÁ, Eva. *Historická geografie českých zemí*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2002. 279 s.; SEMOTANOVÁ, Eva – CHROMÝ, Pavel – KUČERA, Zdeněk. *Historická geografie. Tradice a modernita*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2018. 256 s.; HRONČEK, Pavel – GREGOROVÁ, Bohuslava. Fundamentálna charakteristika vedeckého výskumu v historickej geografii. In *Geografické štúdie*, Nr. 15, 2022, s. 8-28; HRONČEK, Pavel – GREGOROVÁ, Bohuslava. *Historická geografia: Antropogénne transformácie a využívanie vodných tokov v doline Hrona východne od Banskej Bystrice*. Banská Bystrica : Katedra geografie a geológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2022. 141 s.
- 15 DEMEK, Jaromír. *Úvod do štúdia teoretickej geografie*. Bratislava : SPN, 1987. 241 s.; ECO, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc : Votobla, 1997. 271 s.; PRUŽIŇSKÝ, Michal – MIHALÁČOVÁ, Bohuslava – JELEŇOVÁ, Iveta. *Veda, výskum, vedecké metódy a ich aplikácia*. Praha : Systémové prístupy '11 - Systémové myšlení jako změna paradigmatu, 2011, s. 89-97.
- 16 TURÓCI, Martin. Život a dielo Mateja Bela. In BEL, M. *Liptovská stolica*. KORDOŠ, Jozef – TURÓCI, Martin (eds.). Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2014, s. 15-42.
- 17 TIBENSKÝ, Ján. *Veľká ozdoba Uhorska. Dielo, život a doba Mateja Bela*. Bratislava : Tatran, 1984, s. 53; MINÁRIK, Jozef. Curriculum vitae Mateja Bela. In TIBENSKÝ, Ján (ed.). *Matej Bel – doba – život – dielo*. Bratislava : VEDA, 1987, s. 24; TURÓCI, Martin. Život a dielo Mateja Bela. In BEL, M. *Liptovská stolica*. KORDOŠ, Jozef – TURÓCI, Martin (eds.). Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2014, s. 20.
- 18 TIBENSKÝ, Ján. *Veľká ozdoba Uhorska. Dielo, život a doba Mateja Bela*. Bratislava : Tatran, 1984, s. 66.
- 19 JÓNA, Eugen. Matej Bel (1684 – 1749). In *Slovenská reč*, roč. 49, 1984, č. 3, s. 129-148.
- 20 MINÁRIK, Jozef. Curriculum vitae Mateja Bela. In TIBENSKÝ, Ján (ed.). *Matej Bel – doba – život – dielo*. Bratislava : VEDA, 1987, s. 22.

venoval publikačnej a vedeckej činnosti. Jeho najvýznamnejší počin je vydanie rozsiahleho vlastivedného diela *Vedomosti*.²¹

Počasia prvej polovice 18. storočia, t. j. doby Mateja Bela

Počasia bolo na celom území Horného Uhorska ovplyvnené obdobím Malej doby ľadovej, respektíve jej extrémnejšou periódou, tzv. Maunderovým minimom. Toto obdobie môžeme vo všeobecnosti charakterizovať ako klimatickú periódu trvajúcu približne od 15. storočia do polovice 19. storočia. Bola typická nepriaznivým a veľmi premenlivým počasím nielen v jednotlivých rokoch, ale aj v období letného či zimného polroku. Oproti predošlému stavu (stredovekému klimatickému optimu) nastalo zreteľné zhoršenie klímy. Výrazný pokles teplôt bol sprevádzaný zvýšeným výskytom zrážkovej činnosti. Celkovo pre klímu tohto obdobia boli typické chladné zimy a vlhkejšie letá, pričom priemerná ročná teplota klesla o viac ako 1,5 °C oproti súčasnému stavu.²² Striedali sa veľmi chladné, často až tridsať ročné obdobia s teplejšími periódami. Typické boli série po sebe nasledujúcich rokov so studeným a vlhkým letom.²³

Na území Západných Karpát sa Malá doba ľadová prejavovala, oproti dlhodobým charakteristikám počasia v 20. storočí, chladnejším a vlhkejším priebehom s dlhšími a mrazivejšími zimami. Snehová pokrývka často trvala až do jarných mesiacov či polovice jarného obdobia. Pre studené zimy bolo typické, že nasledovali za sebou v dlhších sériách, čo výrazne zhoršovalo situáciu obyvateľov. Na nepriaznivý zimný polrok potom nadväzovalo krajne nepriaznivé počasie aj v jarnom a letnom období s typickými dlhotrvajúcimi aj privalovými zrážkami. Početné, často extrémne búrky boli sprevádzané silným vetrom, lejakmi a krupobitím. Privalové dažde spôsobovali na vodných tokoch povodne, ktoré ničili a odnášali všetko, čo im stálo v ceste – domy, úrodu z polí, hospodárske zvieratá, ale časté boli aj straty na ľudských životoch. Vlhké a chladné letné polroky boli v nepravidelných intervaloch nahrádzané extrémnymi dlhotrvajúcimi horúčavami a suchom. Po týchto výkyvoch počasia a prírodných katastrofách nasledovali hladomory, ktoré mnohokrát prerástli do epidémií.²⁴

Ako sme už spomínali, prvé dve dekády 18. storočia boli ovplyvnené výraznejšou a extrémnejšou fázou Malej doby ľadovej, tzv. Maunderovým minimom (1645 – 1715).²⁵ Vedci sa vo všeobecnosti zhodujú, že celkové ochladenie severnej hemisféry

21 PAVELEK, Juraj (ed.). *Listy Mateja Bela*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 10.

22 MATEJOVIČ, Pavel. *Zima A. D. 1500 – 2010*. Bratislava : VEDA, 2011, s. 47-50.

23 MELO, Marián. *Zmeny klímy v histórii Zeme*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra fyzickej geografie a geoekológie, 2010, s. 8.

24 FAGAN, Brian. *Malá doba ľadová. Ako klima formovalo dejiny v letech 1300 – 1850*. Praha : Academia, 2007. 289 s.; BEHRINGER, Wolfgang. *Kulturní dějiny klimatu. Od doby ledové po globální oteplování*. Praha : Paseka, 2010. 404 s.

25 WILSON, Peter, R. *Solar and stellar activity cycles*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994, 11, s. 70-73, LUTERBACHER Jürg. *The late maunder minimum (1675 – 1715) – climax of the „Little ice age“ in Europe*. In JONES, Phil, D. a kol. (eds.). *History and Climate: Memories of the Future?* New York : Kluwer Academic and Plenum Publishers, 2001, pp. 29-54.

bolo vyvolané výrazným poklesom slnečnej aktivity a takmer nulovým množstvom slnečných škvŕn, ktoré v tomto období nebolo možné pozorovať. Táto fluktuácia slnečnej aktivity spôsobila, že v Európe boli extrémne chladné zimy, čo spôsobilo, že Grónsko bolo pokryté ľadom, zväčšili sa alpské ľadovce, zamrzali všetky západoeurópske a karpatské rieky. Pravidelne zamrzala rieka Temža v Londýne a Baltské more, ale ľad sa objavoval aj v Benátskom zálive. Ochladenie sa v Západných Karpatoch prejavovalo nestálosťou až extrémami počasia nielen v letnom a zimnom polroku, ale aj v jednotlivých mesiacoch. Časté boli povodne a v podstate sa stratili letá.

Na území Horného Uhorska, t. j. dnešného Slovenska bola zima na prelome rokov 1699/1700 výnimočne chladná a ani najstarší ľudia si na podobné mrazy nepamätali. „Na sklonku marca tri dni zúrila zimná víchrica takou silou, že nik sa neodvážil vyjsť von. Po jej skončení vyšlo najavo, aké škody napáchala. Na Spiši jej za obeť padlo mnoho domov, kaštieľov, zemianskych kúrií aj kostolov.“²⁶ Na základe historických prameňov S. Bredeťzky vo svojej práci poznamenal, že zima 1699/1700 bola „od decembra veľmi krutá, napadol veľmi veľký sneh, aký si ľudia ani nepamätali. Od 24. do 27. marca boli také ukruté metelice, že nemohol ísť ani sused k susedovi. Vichrice boli v celom Spiši, kostoly, šľachtické domy, stodoly a domy vo veľkom množstve boli poškodené a mnohé sa zrútili. Takisto fatálne bolo aj leto. Od veľkej noci pršalo skoro denne až do septembra. Z letného obilia nebolo nič. 8. mája bolo večer hrozné búrkové počasie, ktoré v Kežmarku narobilo veľké škody. V Lubicí od blesku zhorelo humno. 8. júla bola prietrž mračien s krúpami a na kapustných poliach narobila veľké škody“.²⁷

Počasie v karpatských pohoriach bolo v letnom polroku roku 1700 veľmi daždivé, pršalo od Veľkej noci (Veľkonočný pondelok bol 11. apríla) až do septembra, čo spôsobilo vážne škody na úrode, ktorá bola veľmi slabá.²⁸ V nasledujúcom roku 1701 nepršalo takmer vôbec, ale napriek tomu bola úroda na poliach, v záhradách a vo vinohradoch celkom dobrá. Zima 1701/1702 bola spočiatku bez snehu, ale začiatkom roku 1702 ho napadlo veľa a zúrili silné snehové víchrice.²⁹

Podľa archívnych správ bolo leto v rokoch 1701 a 1702 v celej Liptovskej stolici poznačené množstvom búrok, ktoré boli sprevádzané veľkými lejakmi s krupobitím a následnými lokálnymi bleskovými povodňami.³⁰ V roku 1702 bola „tuhá a dlhá zima, napadlo veľa snehu a aj veterné búrky boli veľmi časté“.³¹ Následne v lete zasiahli stredné Slovensko, predovšetkým Banskú Bystricu a jej okolie, taktiež silné búrky. Počas

-
- 26 MRVA, Ivan. Spôsobuje človek extrémny počasia a klimatické zmeny? Čo hovorí história. In GRESCHOVÁ, Eva (ed.). *Tatry v dokumentoch*. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 151.
- 27 BREDEŽKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 47.
- 28 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1962, s. 226.
- 29 MRVA, Ivan. Spôsobuje človek extrémny počasia a klimatické zmeny? Čo hovorí história. In GRESCHOVÁ, Eva (ed.). *Tatry v dokumentoch*. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 151.
- 30 ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 379.
- 31 BREDEŽKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 48.

jednej z nich v júli 1702 udrel blesk, ktorý zabil celé stádo 75 baranov patriacich banskobystričským mäsiarom.³²

Veľká povodeň bola na Váhu začiatkom roku 1704. Do Trenčína dorazila povodňová vlna cez deň 26. februára. Záznamy miestnych piaristov uviedli: „*Táto povodeň prišla 26. februára tak náhle, že mnohí sotva mohli zachrániť zápražný dobytok a cennejšie veci. Na ľudskom živote však nebolo ztraty, hoci nešťastie bolo tak veľké, na aké sa ľudia ani nepamätali. Prišla vo dne, takže každý si mohol zachrániť aspoň holý život.*“ Rieka zatopila domy na pravej strane brehu, podmyla ho a odniesla aj sochu sv. Jána Nepomuckého.³³

Extrémne prejavy počasia vo vrcholových partiách najvyšších západokarpatských pohorí sa odrazili aj v pomenovaniach ich častí. Ako príklad uvádzame opis sedla Čertovica v Nízkych Tatrách od Mateja Bela, ktorý uverejnil vo svojich *Vedomostiach Zvolenskej stolice* v roku 1736.³⁴ Charakteristiku sedla (Čertova svadba – *Nuptiae Diaboli*) spracoval na základe osobných skúseností, keď cez neho osobne prechádzal v roku 1704: „*Čertovu svadbu však treba uviesť už teraz, keďže o tento vrch sa rovným dielom delia obe stolice [Zvolenská, Liptovská]. Vedie k nemu dlhá tónistá dolina, nad ktorou zo všetkých strán čnejú lesy. Samotná hora sa od svojho úpätia najprvo pomaly dvíha, keď už však pod sebou zanechá bočné žlaby, začne strmo stúpať, až kým nedosiahne svoj vrchol, ktorý mnohonásobne prevyšuje okolité vrchy. V roku 1704 som veruže tadiaľto išiel na Spiš. Keď som sa už poriadne znavený konečne vyštveral na vrchol tejto hory, naskytl sa mi výhľad, z ktorého som si mohol prezrieť vskutku utešenú scenériu okolitých horských hrebeňov a dolín. Bolo totiž jasno, a tak mi bol dopriaty ničím nerušený výhľad na všetky strany. Vetry sa tu nikdy nestíšia, ale kým inde vládnu teplé letné vetry, tu ani na chvíľu neprestáva besnieť treskúci severák. Ja osobne som presvedčený, že príčina toho tkvie v skutočnosti, že ide o najvyšší vrch vystavený bičovaniu vetrom, ktoré samy o sebe prudké a studené padajú z omnoho vyšších Tatier. Ich nápor však nakoniec nezlomne zachytáva, takže tie tu tak povediac uviaznu a nezvyčajne rozduchávajú neustále nové búrky.*“³⁵ Ďalšie zaujímavé informácie o Čertovici pripája v opise pohorí Liptovskej stolice, kde píše: „*Čertova svadba (Czertová Swadba) sa po nemecky volá Teuffells-Hochzeit, po maďarsky Ördök Menyegzője. Dôvod takého pomenovania je celkom pochopiteľný. Vrch je nadmieru vystavený zúreniu počasia, predovšetkým v zime, a ak napadne priveľa snehu, je často nepriechodný. Preto ľud kedysi veril, že zlí démoni si to miesto vyberajú na svoj sobáš. Z toho vzniklo i príslovie: Keď sa čertiženia, zlá muzika hrá...*“³⁶

Záznamy v starých listinách uvádzajú, že 22. júla 1707 sa počas letnej búrky prehnila cez severné Slovensko víchrica, ktorá za sebou zanechala obrovské škody.

32 GRAUS, Igor. Tajomné a neobvyklé javy a úkazy v živote meššana. In *Historické štúdie*, 42, Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2002, s. 116.

33 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 98, 99.

34 BEL, Matej. *Notitia Hungariae novae historico geographica ... Tomus secundus. Comitatus Zolienensis. Viennae Austriae : Impensis Paulli Straubii Bibliopolae. Typis Johannis Petri van Ghelen, typographi caesarei, 1736. 587 s.*

35 BEL, Matej. *Zvolenská stolica*. NAGY, Imrich – TURÓCI, Martin (eds.). Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2017, s. 74, 75.

36 BEL, Matej. *Liptovská stolica*. KORDOŠ, Jozef – TURÓCI, Martin (eds.). Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2014, s. 76, 77.

Zničených bolo mnoho budov a z polí boli odviate snopy čerstvo zožatého obilia, z lúk zase nasušené seno. Mnohí gazdovia prišli o úrodu a nemali čo mlátiť.³⁷ S. Bredetzky ju opísal nasledovne: „*Na deň Márie Magdalény, t. j. 22. júla roku 1707 bola medzi 6. a 7. hodinou večernou hrozná búrka na Spiši veľa budov rozbila a tiež viac ako 1000 jutár sena na niekoľko míľ široko a ďaleko rozmetala.*“³⁸

Storočný trend teplých augustových mesiacov sa skončil studeným koncom leta v roku 1707, keď začala dominovať chladné, daždivé a nepríjemné veterné počasie.³⁹

Podľa zápisov piaristického kronikára z Trenčína 14. mája 1708 celým Považím fúkal veľmi silný vietor – „*dul ukrutný búrkový vietor turbinus*“. Narobil obrovské škody, pričom najviac si to odnieslo samotné mesto Trenčín, kde odtrhal škridle a šindle zo striech, „*akoby bol pripravoval cestu hroznému ohňu*“. Požiar naozaj vznikol, z nedbalosti o 9. hodine večer, a vďaka vetru sa rozšíril tak rýchlo, že do rána zho-relo takmer celé mesto.⁴⁰

S. Bredetzky si do svojej kroniky v roku 1708 zapísal, že na severe Slovenska bola „*celá zima s dažďom a žiaden sneh a záveje, ale vlašné jesenné počasie. Napriek tomu potom v lete pršalo stále. Na konci augusta bola prietrž mračien v okolí Veľkej Lomnice, ktorá sa rozšírila do celého okolia a vytvorila záplavu, akoby bolo všade veľké more*“.⁴¹

Matej Bel zase vo svojich *Vedomostiach Liptovskej stolice* spomína niekoľko požiarov, ktoré vypukli v Liptovskom Mikuláši v prvej polovici 18. storočia, pričom prvý bol v roku 1708. Pri ich vznietení mal neraz podiel blesk a pri šírení sucho a vietor: „*Početné požiare mestečko viackrát spustošili. Ako veľmi žalostné pre obyvateľstvo zostávajú pamätnými predovšetkým tie, ku ktorým došlo v rokoch 1708, 1709, 1724 a v roku 1732 v deň zasvätený sv. Jurajovi mučeníkovi [24. apríl].*“⁴²

Zima 1708/1709 bola v Európe jednou z najtuhších zím najmenej od roku 1500. Priemerná teplota dosiahla v Berlíne, kde už robili prvé merania, -8 °C. Priemerná mesačná teplota v decembri bola -2,5 °C, v januári -13,2 °C a vo februári -8,0 °C.⁴³ Údajne vymrzlo veľa ovocných stromov a aj celá jesenná sejba obilnín. Pôda bola ešte aj v máji hlboko zamrznutá.⁴⁴ Dňa 29. septembra 1708 (na sv. Michala) prišla náhle do Bratislavy veľmi veľká zima. Vojaci, ktorí stáli vonku na stráži, zamrzli. Preto predčasne rozpustili aj uhorský snem. Táto krutá zima pretrvala až do nasledujúceho roka.

Naopak, dobové záznamy zo Spiša v Kežmarku nekorešpondujú s charakteristikou zimy 1708/1709. Tu bola údajne veľmi mierna, nebolo snehu, len veľa blata. Po-

37 MRVA, Ivan. Spôsobuje človek extrémny počasie a klimatické zmeny? Čo hovorí história. In GREŠCHOVÁ, Eva (ed.). *Tatry v dokumentoch*. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 151.

38 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 48.

39 RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 75.

40 BRANECKÝ, Jozef. *Zo starého Trenčína I*. Trenčín : Leopold Gansel, 1926, s. 168-171.

41 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 48.

42 BEL, Matej. *Liptovská stolica*. KORDOŠ, Jozef – TURÓCI, Martin (eds.). Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2014, s. 201.

43 MATEJOVIČ, Pavel. *Zima A. D. 1500 – 2010*. Bratislava : VEDA, 2011, s. 77-79.

44 PETROVIČ, Štefan. *Živelné pohromy*. Bratislava : Tatran, 1949, s. 27.

časie pripomínalo jeseň.⁴⁵ Vo východnej časti nášho územia bol celý rok 1709 veľmi daždivý, takmer denne pršalo a na poliach bola slabá úroda.⁴⁶

Zo zimy v roku 1709 popisuje M. Bel vo svojom diele *Trenčianska stolica* kuriózný vpád hľadavcov k ľudským obydliam na Orave. Išlo o inváziu plchov, ktoré zaútočili na cisárske Šance pri Tvrdošíne vybudované na ľavom brehu Oravice: „*Vravia, že roku 1709 v najukrutnejšej zime, pokiaľ ľudská pamäť siaha, napadli pevnosť plchy v takom hojnom počte, že to posádkoví vojaci sotva mohli vydržať. Nemci veru priniesli dnu veľký počet mačiek, aby plchy usmrtili, ale tie vôbec neboli osožné, takže sa aj zdalo, že plchy sa vracajú v hojnejšom množstve, aj sú útočnejšie.*“⁴⁷

Veľké povodne na Dunaji boli zaznamenané v rokoch 1700 a 1712. Narušili vodohospodárske zariadenia chrániace Žitný ostrov. Tie sa ešte väčšmi poškodili počas povodne v roku 1726 a následne v roku 1727. Poškodenie bolo také zásadné, že si vyžiadalo povolanie významného uhorského odborníka na výstavbu vodohospodárskych diel S. Mikovíniho, aby ich opravil.⁴⁸

Podľa administratívnych protokolov mesta Banská Bystrica boli rozsiahle záplavy na rieke Hron a potoku Bystrica v máji 1710. Veľká voda spôsobila odplavenie pôdy v záhradách medzi Dolnou a Striebornou bránou a priniesla nánosy kamenia, štrku či bahna, ktoré uložila v okolí potoka. Škody boli značné, mešťania museli prerušiť dopravu a využívanie pôdy medzi Dolnou a Striebornou bránou.⁴⁹

M. Bel popisoval aj ťažké zimné počasie v Kremnických vrchoch, cez ktoré cestoval v zime roku 1711, vracajúc sa zo Štubnianskych kúpeľov (v súčasnosti Turčianske Teplice) domov do Banskej Bystrice. Prechádzal cez hrebeň pohoria s najväčšou pravdepodobnosťou v úseku Vyhnatová – Flochová. O Flochovej, ktorú nazýval Veľká Hora (*Nagy-Hegy*), napísal: „...*mohutný vrch, cez ktorý sa dá prejsť povozmi do Turčianskej stolice (Thúróczienses) iba veľmi namáhavou cestou. Okrem iného aj preto, že z tej strany, čo smeruje k Banskej Bystrici (Neosolium), stúpa veľmi strmo. Pohyb po nej navyše sťažujú raz kamene a inokedy, v daždivom nečase aj blato. V lete by si tu iba zriedkavo uvidel pectstných. Ak už však túto cestu musia podniknúť, rozorhnú si ju tak, aby noc prečkali v prístreškoch uhliarov zvaných krámce, ktoré si títo postavili uprostred úbočia. Zvyšok cesty potom dokončia nasledujúci deň. Ale v zime, keď hlboký sneh stuhne mrazom a po cestách sa dajú ťahať sane, stáva sa v celej dĺžke poľahky prístupnou. Totižto, keď som sa v polovici februára roku 1711 vracal za treskúcej zimy zo Štubnianskych kúpeľov (thermis Stubnensibus) do Banskej Bystrice, kde som vtedy býval, zdolal som túto mimoriadne namáhavú cestu,*

45 PETROVIČ, Štefan. Niektoré záznamy o extrémoch počasia v minulosti. In ZMORAY, Ivan – PODHRADSKÝ, Vladimír a kol. *Zaujímavosti slovenskej prírody*. Martin : Osveta, 1982, s. 133.

46 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 48.

47 BEL, Matej. *Oravská stolica*. NAGY, Imrich – TÓTH, Gergey – TURÓCI, Martin (eds.). Čadca : Kysucké múzeum, 2015, s. 272, 273.

48 FÖLDES, Gyula. *Felső-Csallóköz árvédekezésének története*. Pozsony: Kiadja a Felső-Csallóközi Ármentesítő Társulat, 1896, s. 39

49 GRAUS, Igor. Tajomné a neobvyklé javy a úkazy v živote mešťana. In *Historické štúdie*, 42, Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2002, s. 114.

na ktorú by si inak potreboval takmer celé dva dni, za štyri hodiny...“⁵⁰ Avšak na konci jari roku 1711 už bolo zase nezvyčajne horúco.⁵¹

V júli 1713 boli v povodí Váhu veľké povodne, ktoré zničili mnoho mlynov na rieke a polia v dosahu veľkej vody. Škody neboli len na úrode, ale mnoho polí bolo zanesených bahnom, štrkom, pieskom, kamením a všetkým materiálom, čo niesla povodňová vlna.⁵² Ďalšou riekou postihnutou povodňou bol Hron v Banskej Bystrici v septembri 1713 a v máji 1725.⁵³ V júli roku 1713 bola v okolí Kežmarku taká silná búrka, že vyvolala veľkú povodeň a následné zničenie úrody.⁵⁴

Začiatkom januára 1714 bolo v Banskej Bystrici a jej okolí také teplo, že sa zazeleňali lúky a hojne na nich vyrástol divý cesnak.⁵⁵ Avšak v nasledujúcom zimnom období (v rokoch 1714/1715) záznamy jezuitov z Trenčína zase dokladajú veľmi studenú zimu (*Rigidissima hiems erat*) na celom Považí. Veľké mrazy trvajúce od novembra až do konca februára znásoboval „zúriaci ostrý vietor“.⁵⁶

V nasledujúcich rokoch sa počas Maunderovho minima prejavili veľmi kruté zimy nielen u nás, ale v celej Európe. Ďalšia nastala v rokoch 1715/1716.⁵⁷ Na severnom Slovensku získala podobu extrémnej klimatickej anomálie „zamrznutých rokov“ (*anni congelationis*). O tejto skutočnosti informujú aj dobové záznamy. V priestore najvyšších pohorí severného Slovenska vyzerala situácia, podľa historických prameňov, nasledovne: „Po dlhej zime a krutých mrazoch ešte v druhej dekáde marca napadol sneh a po predchádzajúcom chudobnom roku nebolo potraviny pre dobytok. Sneh zmizol až v máji, jar bola taká neskorá, že nebolo času na vypestovanie priesad hlúbovín. Ovos siali až okolo 25. mája, ten v lete pre neustále dažde vymokol a obelel, komu sa predsa len podarilo zasadiť kapustu, tomu očernela a nato 13. augusta opäť napadol sneh. Neurodil sa ani ľan, nebolo ľanového oleja na mastenie. V jeseni ľudia lopatami odhadzovali sneh a vybrali spod neho biednu úrodu. Čo nestihli zobrať, pod snehom pohnilo. Ale aj to, čo sa podarilo zobrať, bolo nekvalitné, zelené a taká bola aj múka a chlieb. Ľudia rezali slamu zo zeleného ovsu spod snehu na sečku a potom ju mleli spolu s kôrou na múku. Po dedinách ostalo opustených veľa usadlostí.“⁵⁸

50 BEL, Matej. *Zvolenská stolica*. NAGY, Imrich – TURÓCI, Martin (eds.). Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2017, s. 82, 83.

51 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1962, s. 55.

52 MRVA, Ivan. Spôsobuje človek extrémny počasie a klimatické zmeny? Čo hovorí história. In GRESCHOVÁ, Eva (ed.). *Tatry v dokumentoch*. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 151.

53 GRAUS, Igor. Tajomné a neobvyklé javy a úkazy v živote mešťana. In *Historické štúdie*, 42, Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2002, s. 114.

54 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 48.

55 GRAUS, Igor. Tajomné a neobvyklé javy a úkazy v živote mešťana. In *Historické štúdie*, 42, Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2002, s. 115.

56 BRANECKÝ, Jozef. *Zo starého Trenčína I*. Trenčín : Leopold Gansel, 1926, s. 250.

57 MARUSEK, James. *A Chronological Listing of Early Weather Events*. 6th Edition, 2010, s. 202.

58 KOMONIECKI, A. *Chronografia albo dziejopis Żywiecki*. Żywiec: Towarzystwo Miłośników Ziemi Żywieckiej, 1987. Ide o moderné vydanie diela z roku 1716, ktorého autor Andrej Komoniecki (1658 – 1729) bol mestským radným a neskôr aj starostom Žywca. Pozri

Na Orave, podobne ako aj v iných stoliciach, pôsobila škodová komisia, ktorá vo svojej správe uviedla, že „v celej stolici sa takmer nič neurodilo a obyvateľstvo upadlo do veľkej biedy. Poddaní mreli hladom a aj dobytok pre nedostatok potravy z veľkej časti vyhynul, v dôsledku hladu a zlej stravy sa rozšírili rôzne epidémie a choroby“. ⁵⁹ V podtatranských kotlinách mrzlo ešte v auguste 1716, následkom čoho bola poškodená a zničená celá úroda. ⁶⁰

Ako príklad uvedieme záznamy komisie z obcí Vasiľov, Ťapešov a Lokca: „Z pol'a si privádzali domov ešte zelený ovos zničený ľadovcom, ktorý napadol v septembri 1716. Ostatnú, ešte nedozretú úrodu ľadovec celkom zničil. V týchto troch obciach dobytok úplne vyhynul. Podobne v Breze, Krušetnici a Zákamennom (Kline).“ Horšia situácia bola v dedinách Mútne, Veselé a Novof: „Ich chotáre boli úplne zničené. O Veselom komisia konštatovala, že by sa malo volať skôr Smutné pre biedu, aká tu panovala. Denne tu umierali od hladu dvoja ľudia. V jednom dome ležala bezoládne celá rodina a malé deti, o ktoré sa nemal kto starať, sa túlili po poli, živilo trávou a rôznymi zelinami. Vo všetkých troch obciach zhrabovali poddaní na poliach do kôpok zvyšky obilia ako seno, potom ho mleli na múku ako v ostatných dedinách.“ ⁶¹

Zatiaľ čo v iných regiónoch za normálnych okolností dosahovali roľníci štvornásobok až šesťnásobok výsevu, obyvatelia Oravy a Kysúc z jedného vysiateho vedra obilia pri žatve tentoraz vyzbierali sotva dve vedrá nedozretého zrna. Medzi ľuďmi si začali daň vyberať infekčné choroby a podvýživa: „V hladomore, ktorý potom nevyhnutne nasledoval, udržiavalo sa zbiedené obyvateľstvo pri živote potravou, ktorá sa nelíšila veľmi od spôsobu výživy dobytká. Zvyšky jačmenných a ovsených klasov spolu aj so slamou rezali na sečku, do ktorej pridávali ľanové hlávky, ba v niektorých dedinách aj kôru zo stromov a z takejto zmesi po zomleťi piekli chlieb. Vysileného a vyhladovaného ľudu sa zmocňovali rôzne choroby a epidémie, ktoré mali za následok jeho hromadnú smrť.“ ⁶²

Letné mrazy a ľadovec v roku 1716 zničili celú nedozretú úrodu. ⁶³ Ďalšia správa z oravskej dediny Bobrov dodáva: „Po dlhotrvajúcej zime prišla neskorá mokrá jar, studené leto a skorá zima. Ľudia lopatami odhadzovali sneh, aby spod neho zobrali aspoň časť úrody. Obyvateľstvo sa dostalo do strašnej biedy a začalo hromadne opúšťať svoje domovy.“ ⁶⁴ Aj nasledujúci záznam z Medzibrodia nad Oravou znie veľmi podobne: „Vzhlľadom na studené počasie obyvatelia zasiali obilie neskoro. Na jar hynul statok a rozšírili sa epidémie chorôb. V septembri ešte nedozretú úrodu zničil ľadovec. Daždivé obdobie a skorý príchod zimy a snehu dokončili skazu. Úroda bola biedna, nekvalitná a bolo jej žalostne málo.“ ⁶⁵

tiež MAŤUGOVÁ, Soňa – KURJAKOVÁ, Eva – TRNKA, Róbert. *Zákamenné*. Zákamenné : Obec Zákamenné, 2005, s. 47.

59 KLEŇ, Milan. *Súbežnice života oravského človeka*, I. diel. Vrútky : Nadas, 1993, s. 168.

60 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 48.

61 MAŤUGOVÁ, Soňa – KURJAKOVÁ, Eva – TRNKA, Róbert. *Zákamenné*. Zákamenné : Obec Zákamenné, 2005, s. 47.

62 Horváth, Pavol. *Poddaný ľud na Slovensku v prvej polovici XVIII. storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 118.

63 HUBA, Peter. a kol. *Dlhá nad Oravou*. Dolný Kubín : Vydavateľstvo Peter Huba, 2000, s. 25.

64 NAMISLOVSKÁ, Viera a kol. *Bobrov*. Bobrov : Obec Bobrov, 2000, s. 30.

65 ČAJKA, Michal a kol. *Medzibrodie nad Oravou*. Medzibrodie nad Oravou : Obecný úrad v Medzibrodí nad Oravou, 2007, s. 64.

Pri čítaní dobových záznamov sa pred nami vynára bezútešný obraz, ktorý ešte dlho panoval aj v iných krajinách Európy: „V dnešnej dobe je dedičan to najúbohejšie zo všetkých stvoření: sedliaci sú otrokmi a ich čelad' iba ťažko odlíšiť od dobytká, ktorý stráži. Možno navštíviť dediny, kde pobejú napoly nahé deti a žobrujú almužnu od tých, ktorí tadiaľto prechádzajú. Rodičia majú na sebe sotva toľko handier, aby nimi zakryli svoju nahotu. Pár vychudnutých kráv im musí obrábať pole a dávať mlieko. Ich stodoly sú prázdne a hrozí, že sa ich obydlie každú chvíľu zosype na jednu hromadu. Sami vyzerajú úboho a zbedačene. Sedliaka neustále zastrašujú robotou, posluhovaním, službou pri love, pri stavbách, kopaní a podobných príležitostiach. Od rána od večera musí orať pole, či už je horúco alebo chlad. Počas noci líha na poliach, aby plašil zver ničiacu jeho úrodu, a takmer sám sa stáva divou zverou. Čo sa pred ňou podarí zachrániť, to mu neskôr bez milosti zoberie úradník pri vyberaní daní a dávok.“⁶⁶

V auguste 1716 zasiahli Spiš veľké mrazy, ktoré poškodili úrodu, čo presne dokumentuje údaj z Kežmarku z 24. augusta 1716: „Na Bartolomeja napadlo veľa snehu.“⁶⁷

Na severnom Slovensku historické pramene zaznamenali v auguste roku 1716 veľký mráz, ktorý zničil úrodu na poliach.⁶⁸ O rok nato, 5. júla 1717 sa Spišom zase prehnala veľká búrka. V Ľubici „blesk udrel do kostolnej veže, zvonára, ktorý práve zvonil, zabil, nohavice a čižmy na ňom roztrhal na franforce“.⁶⁹

V júli 1717 sa na Pohroní výrazne ochladilo a prišli mrazy. Administratívne spisy mesta Banská Bystrica uvádzajú, že v jeho okolí bola taká zima, že zamrzol vinič a mešťania museli nosiť teplé kabáty.⁷⁰ J. Buchholtz na základe svojich pozorovaní v Šariši zaznamenal, že na severnom Slovensku bolo v priebehu jesene 1717 veľmi daždivé počasie.⁷¹

Dobové pramene popisujú zimu 1717/1718 ako mimoriadne tuhú. „Vlci zamorovali mnoho ľudí a zveri.“⁷² Následne rok 1718 bol v centrálnej časti karpatských pohorí extrémne suchý, „takmer vôbec nepršalo celé leto, čo spôsobilo veľkú neúrodu, z tohto dôvodu nebolo obilia ani sena“. S. Bredetzky prirovnával katastrofálne sucho a neúrodu v tomto roku k pohrome, ktorá postihla Spiš v roku 1585.⁷³ Záznamy z Banskej Bystrice a okolia hovoria, že „po jarnej rovnodennosti nastali horúčavy a sucho.

66 Franz, Günther. *Quellen zur Geschichte des deutschen Bauernstandes in der Neuzeit*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1976, s. 261, 262.

67 PETROVIČ, Štefan. Niektoré záznamy o extrémoch počasia v minulosti. In ZMORAY, Ivan – PODHRADSKÝ, Vladimír a kol. *Zaujímavosti slovenskej prírody*. Martin : Osveta, 1982, s. 133.

68 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 48.

69 PETROVIČ, Štefan. Niektoré záznamy o extrémoch počasia v minulosti. In ZMORAY, Ivan – PODHRADSKÝ, Vladimír a kol. *Zaujímavosti slovenskej prírody*. Martin : Osveta, 1982, s. 133.

70 GRAUS, Igor. Tajomné a neobvyklé javy a úkazy v živote mešťana. In *Historické štúdie*, 42, Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2002, s. 115.

71 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701-1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 69.

72 PETROVIČ, Štefan. *Živelné pohromy*. Bratislava : Tatran, 1949, s. 27.

73 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 49.

Trvali do jesennej rovnodennosti, keď sa horúčavy zmiernili, ale sucho pokračovalo; mnohé rieky, jazerá a rybníky celkom vyschli. Vody z teplých prameňov a kyseliek boli napriek tomu pozorovateľne hojnejšie a výdatnejšie“.⁷⁴

Chod počasia a jeho extrémne prejavy v severných, resp. severovýchodných Karpatoch na konci druhej dekády 18. storočia, predovšetkým v roku 1718, poznáme detailne na základe meteorologických meraní, pozorovaní a záznamov lekára J. A. Reimanna (*1690 – †1770), ktoré vykonával v Prešove v rokoch 1717 – 1720.⁷⁵

V roku 1718 sa vegetačné obdobie vo východnej časti nášho územia začalo pomerne skoro, už počas teplého apríla. Na konci mesiaca bola podľa meraní A. Reimanna teplota v Prešove na úrovni 16 °C, čo bolo porovnateľné s teplotou v júli predchádzajúceho roku, keď dosahovala 17 °C. Nadpriemerné teplo v priebehu apríla a minimum zrážok prispeli k výraznému vysychaniu pôdy a nástupu sucha v priebehu jari až jesene 1718. Podľa poznámok J. Buchholtza na Liptove vôbec nepršalo od 17. apríla do 13. mája. Napr. vo Veľkej Paludzi sa 8. mája konali v kostole modlitby za dážď. V máji následne pršalo iba tri dni. Nezvyčajne horúce a suché počasie značne nepriaznivo vplyvajúce na vývoj vegetácie pokračovalo až do začiatku júna. K suchému počasiu sa navyše pridali mrazy. Nočné boli zaznamenané 10., 19., 20. a predovšetkým 21. mája, keď sa v Prešove vytvoril na tokoch a vodných plochách ľad s hrúbkou až jeden palec. *„Mrazy narobili veľké škody na záhonoch uhoriek a rozkvitnutých čerešniach, višniach a slivkách, no nepostihli jablone a hrušky (kvitnú neskôr), ktoré nakoniec priniesli dobrú úrodu.“*

Tieto mrazy boli pravdepodobne v celej karpatskej oblasti, keďže pramene popisujú nízke teploty aj v Malých Karpatoch na hradnom panstve Lednica. Nízke teploty viedli k veľmi zlej úrode prosa. *„Aj keď začiatkom júna napadlo dostatok dažďa, tráva bola tenšia a riedka, nedostatočná pasva pre dobytok. Situácia v Prešove bola žalostnejšia: úroda bola taká zlá, že jednotlivé rastliny, ktorým semená padali, museli v daždivom počasí zbierať. Semená pšenice a jačmeňa boli spálené v teple. V niektorých oblastiach bolo zasiat viac množstvo obilnín ako bolo zožaté.“*

V okolí Banskej Bystrice bolo možné vďaka zimnej vlaha ešte zožať slabé oziminy, no z jarnej sejby nezostalo v podstate nič. Na poliach sa premnožili myši a škrečky, ktoré zožrali veľkú časť úrody.

Okrem sucha a mrazov obyvateľov sužovali aj prudké búrky s bleskami a krupobitím. Jedna z nich sa 19. júna prehnala juhovýchodnou časťou Slovenska a druhá zasa Šarišom. Krúpy boli také veľké, že dokázali rozbiť strechy.⁷⁶ Podľa záznamov v denníku rodiny Pálóczi Horváth z Pavloviec nad Uhom bola na východnom Slo-

74 PETROVIČ, Štefan. Niektoré záznamy o extrémoch počasia v minulosti. In ZMORAY, Ivan – PODHRADSKÝ, Vladimír a kol. *Zaujímavosti slovenskej prírody*. Martin : Osveta, 1982, s. 133.

75 BRÁZDIL, Rudolf a kol. Weather patterns in eastern Slovakia 1717–1730, based on records from the Breslau meteorological network. In *International journal of climatology*, Vol, 28, 2008, No. 12, s. 1639-1641.

76 BRÁZDIL, Rudolf a kol. Weather patterns in eastern Slovakia 1717–1730, based on records from the Breslau meteorological network. In *International journal of climatology*, Vol, 28, 2008, No. 12, s. 1646, 1647.

vensku veľká búrka s krupobitím aj 26. júna. Besnenie „trvalo štvrt' dňa, strašne poškodilo a zničilo všetky polia a vinice“.⁷⁷

Búrky pokračovali aj v priebehu leta. Napríklad 30. júla narobili krúpy škody na Spiši a Zemplíne, kde zničili úrodu a dokonca poranili aj zvieratá. Podľa zápisov J. A. Reimanna ľudia „od nepamäti“ nevideli také veľké škody spôsobené krupobitím.

Z poznámok J. Buchholtza sa dozvedáme, že na Liptove boli v júni aj júli len priemerné zrážky, ale počas búrok fúkal silný vietor. Na prelome mesiacov bola v Tatrách veľká snehová búrka sprevádzaná vetrom, dokonca mrzlo aj v Liptovskej kotline. Počas búrky bolo na holiach zranených niekoľko koní a 4. júla sneh siahal až k úpätiu hôr. Podobné počasie bolo aj na Spiši.

Horúčavy a sucho pokračovali počas augusta aj v oblasti Banskej Bystrice a inde trvali až do druhej polovice septembra. Dokonca „bolo také sucho, že mnohé vodné toky a niektoré ďalšie vody úplne vyschli“.⁷⁸ V oblasti Spiša bolo toto sucho považované za porovnateľné s extrémne suchým rokom 1585.⁷⁹

Priebeh roka 1718 do konca jesene charakterizoval pisateľ denníka rodiny Pálóczi Horváth z Pavloviec nad Uhom nasledovne: „Z tohto roku na jar bolo po celej krajine strašné sucho, vyschli všetky jesenné a jarné výsevy, následkom čoho bola veľká neúroda a núdza.“⁸⁰ Na základe meraní J. A. Reimanna vieme, že sa v roku 1718 vyskytli výrazné teplotné anomálie v porovnaní s dlhodobými meraniami.⁸¹

Veľmi zaujímavý klimatický úkaz v karpatských pohoriach prebehol v lete 1720, ktorý bol nezávisle pozorovaný na viacerých miestach. Opísal ho D. Fischer, hlavný lekár Liptovskej župy pri výstupe na jeden zo štítov Vysokých Tatier. Stalo sa tak 9. júna 1720, keď spozoroval červený dážď, ktorý označil ako „krovavý dážď“. Túto udalosť pozoroval aj L. Justh v Necpaloch v Turci, keď červený dážď zachytával na bielu plachtu. O „krvavom daždi“ podal správu M. Bel. Príčina javu bola organického pôvodu a pochádzala z roja motýľov, chorých na úplavicu.

Jún 1720 bol na celom území Karpát veľmi daždivý, pričom napr. v Prešove bolo až 18 dní so zrážkami.⁸² Aj august bol extrémne daždivý, pričom na Spiši pršalo v kuse celý mesiac s výnimkou troch dní. Úroda kukurice začala klíčiť na poli bez toho, aby bola zasadená. Podobné počasie zaznamenal aj J. A. Reimann v Šariši.⁸³

77 SZOPORI NAGY, Imre. A Pálóczi Horváth család naplója 1622–1790. In *Monumenta Hungariae Historica II, Scriptores 31*. Budapest : MTA Könyv-kiadó Hivatala, 1881, s. 269.

78 BRÁZDIL, Rudolf a kol. Weather patterns in eastern Slovakia 1717–1730, based on records from the Breslau meteorological network. In *International journal of climatology*, Vol, 28, 2008, No. 12, s. 1647.

79 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geisinger, 1807, s. 48.

80 SZOPORI NAGY, Imre. A Pálóczi Horváth család naplója 1622–1790. In *Monumenta Hungariae Historica II, Scriptores 31*. Budapest : MTA Könyv-kiadó Hivatala, 1881, s. 270.

81 BRÁZDIL, Rudolf a kol. Weather patterns in eastern Slovakia 1717–1730, based on records from the Breslau meteorological network. In *International journal of climatology*, Vol, 28, 2008, No. 12, s. 1647.

82 KONČEK, Mikuláš – RÉTHLY, Antal. Rozvoj meteorológie v bývalom severnom Uhorsku – v terajšom Slovensku. In *Geografický časopis*, roč. 20, 1968, č. 2, s. 108.

83 RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 78, 85.

Po náhlom oteplení koncom zimy v roku 1721 popraskali a pohli sa dunajské lady, ktoré vytvorili v priestore Bratislavy ľadové zábrany. Stará časť mesta, najmä časť pod hradom bola zaliata zvýšenou hladinou Dunaja. „*Rybárske a lodnícke tovaríšstvo sv. Mikuláša na pamiatku tejto povodne, ako aj za odvrátenie podobných udalostí, nechalo namaľovať obraz pre podhradský mikulášsky kostol.*“⁸⁴

Podľa záznamov J. A. Reimanna v máji roku 1721 zamrzlo hrozno v okolí Prešova. Pri pozorovaniach si všimol, že „*neorezané výhony viniča, pohybované vetrom, utrpeli podstatne menej mrazom ako nižšie položené a už orezané*“.⁸⁵

Zaujímavý opis dobového počasia sa nám zachoval v zápiskoch M. Bela z jesene 1721. O tom aké panovalo v Bratislave 13. novembra napísal: „*Dnes predpoludním sa nad mestom dali pozorovať nasledujúce javy: - Slnko zreteľne presvitlo cez jemný opar; - Bolo obkolesené veľkým snečným oblúkom, ktorý vyzeral ako dúha; - Na obidvoch stranách na východe a na západe spomenutého oblúka sa objavili dve poloslnká (vedľajšie slnká). Z nich žiarili do diaľky lúče a na východe a západe ich obkolesovali jemné obláčiky; - K severu sa vytvoril nad slnkom oblúk polkruhového tvaru, vyzeral celkom ako dúha (len obrátene). Celý úkaz trval približne poldruhej hodiny a o 12. hodine celkom zmizol.*“⁸⁶

Výkyvy počasia pokračovali aj v roku 1722. Podľa záznamov vo Wratislavských análoch bol tento rok na severnom Slovensku a obzvlášť na Spiši veľmi zlý. Do mája bolo premenlivé a nepriaznivé počasie a v máji veľmi chladné, čo predznamenávalo slabú úrodu.⁸⁷ Napr. v noci z 12. na 13. mája bol v Prešove taký mráz, že poškodil rozkvitnuté ovocné stromy a aj vinič vysadený na južných svahoch. Zaujímavý pokus urobil v túto noc lekár J. A. Reimann, ktorý pri výveroch vôd (pravdepodobne v prešovských kúpeľoch) položil jednu nádobu s kyselkou na zem a druhú zavesil na strom. Ráno bola voda v nádobe na zemi slabo zamrznutá (so škrupinkou ľadu na povrchu) a v tej na strome, ktorou v noci pohyboval vietor, nebol žiaden ľad.⁸⁸

V júni 1722 prišli horúčavy a počas leta veľké sucho. Úroda bola veľmi slabá a vďaka suchu sa premnožili myši, ktoré na poliach s už aj tak slabou úrodou narobili veľké škody.⁸⁹ V auguste boli na Spiši veľké horúčavy, čo vyvrcholilo 22. augusta večer v Kežmarku silnou búrkou, keď padal ľadovec „*veľký ako slepačie vajcia*“.⁹⁰

84 HORVÁTHOVÁ, Blažena. *Povodeň to nie je len veľká voda*. Bratislava : Veda, 2003, s. 156.

85 KONČEK, Mikuláš – RÉTHLY, Antal. Rozvoj meteorológie v bývalom severnom Uhorsku – v terajšom Slovensku. In *Geografický časopis*, roč. 20, 1968, č. 2, s. 108.

86 PETROVIČ, Štefan. Niektoré záznamy o extrémoch počasia v minulosti. In ZMORAY, Ivan – PODHRADSKÝ, Vladimír a kol. *Zaujímavosti slovenskej prírody*. Martin : Osveta, 1982, s. 133.

87 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 49.

88 KONČEK, Mikuláš – RÉTHLY, Antal. Rozvoj meteorológie v bývalom severnom Uhorsku – v terajšom Slovensku. In *Geografický časopis*, roč. 20, 1968, č. 2, s. 108; PETROVIČ, Štefan. Niektoré záznamy o extrémoch počasia v minulosti. In ZMORAY, Ivan – PODHRADSKÝ, Vladimír a kol. *Zaujímavosti slovenskej prírody*. Martin : Osveta, 1982, s. 133.

89 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 49.

90 PETROVIČ, Štefan. Niektoré záznamy o extrémoch počasia v minulosti. In ZMORAY, Ivan – PODHRADSKÝ, Vladimír a kol. *Zaujímavosti slovenskej prírody*. Martin : Osveta, 1982, s. 133.

J. Buchholtz vo svojich záznamoch uvádza, že koncom mája na severe, predovšetkým na Spiši snežilo a dokonca boli aj snehové fujavice.⁹¹ V septembri prišiel chlad, ktorý definitívne zničil úrodu na poliach a v záhradách.⁹²

V pozorovaniach J. Buchholtza nachádzame správy, ktoré hovoria, že máj 1723 bol na severe Slovenska horúci a suchý, ale ku koncu mesiaca snežilo a boli fujavice.⁹³ Pri krupobití 31. júla 1723 našiel J. A. Reimann v okolí Prešova ľadové zrná, ktoré boli vo vnútri prázdne a nepravidelného tvaru.⁹⁴

Rovnaký autor pozoroval v Prešove 1. januára 1724 večer okolo mesiaca dúhu. Podobala sa zvyčajnej dúhe, len červená farba bola tmavšia a menej jasná. Mesiac bol vystúpený pomerne vysoko na východnej strane oblohy. Predtým počas dňa a večer viackrát pršalo, čo pravdepodobne umožnilo vytvorenie tohto úkazu.⁹⁵

Veľmi teplé počasie bolo v okolí Banskej Bystrice v januári a vo februári 1724, keď sa zazelenali mestské polia.⁹⁶

Mrazy naopak udreli v noci zo 4. na 5. mája 1724 v Kežmarku. J. Buchholtz počas pozorovania zistil, že rastliny, ktoré boli zakryté pred východom slnka utrpeli iba málo, zato tie, ktoré boli vystavené účinkom mrazu úplne vyhynuli.⁹⁷

Chladno bolo aj na Liptove a Spiši, keď začiatkom júna 1724 napadlo veľa snehu. Potom v karpatských pohoriach spadli teplé dažde, ktoré spôsobili veľké povodne na Váhu, Hrone, Hornáde a Slanej. „Na dolnom toku miestami Váh úplne zmenil koryto. Hrad Šintava, pôvodne postavený na ostrove uprostred rieky, sa stal súčasťou Serede, lebo rameno, ktoré ho od mestečka oddeľovalo, zasypali nánosy a hlavný tok sa ešte viac posunul k Šintave. A tak vznikla paradoxná situácia, keď šintavský hrad, ležal v Seredi.“⁹⁸

V januári v zime 1724/1725 prišli dlhotrvajúce mrazy a J. Buchholtz poznamenal, že pravidelne snežilo, pričom ľad na potokoch bol taký hrubý, že po ňom mohli

91 RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 56.

92 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 49.

93 RÉTHLY, Antal. *Időjárásí események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 99, 117; RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 57.

94 KONČEK, Mikuláš – RÉTHLY, Antal. Rozvoj meteorológie v bývalom severnom Uhorsku – v terajšom Slovensku. In *Geografický časopis*, roč. 20, 1968, č. 2, s. 108.

95 PETROVIČ, Štefan. Niektoré záznamy o extrémoch počasia v minulosti. In ZMORAY, Ivan – PODHRADSKÝ, Vladimír a kol. *Zaujímavosti slovenskej prírody*. Martin : Osveta, 1982, s. 133.

96 GRAUS, Igor. Tajomné a neobvyklé javy a úkazy v živote mešťana. In *Historické štúdie*, 42, Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2002, s. 115.

97 KONČEK, Mikuláš – RÉTHLY, Antal. Rozvoj meteorológie v bývalom severnom Uhorsku – v terajšom Slovensku. In *Geografický časopis*, roč. 20, 1968, č. 2, s. 108.

98 MRVA, Ivan. Spôsobuje človek extrémny počasia a klimatické zmeny? Čo hovorí história. In GRESCHOVÁ, Eva (ed.). *Tatry v dokumentoch*. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 151, 152.

prechádzať i naložené vozy.⁹⁹ Toto mrazivé počasie pokračovalo aj vo februári¹⁰⁰ a v marci roku 1725. J. Buchholtz opäť zaznamenal, že na severe Slovenska bola tuhá zima so silnými mrazmi, ktoré udržali na potokoch taký hrubý ľad, že opätovne po ňom mohli prejsť aj vozy.¹⁰¹

Podľa pozorovaní J. A. Reimanna sa v pohoriach severného Slovenska (predovšetkým v Šariši) na jar roku 1725 prudko oteplilo, čo spôsobilo rozsiahle lokálne povodne. Leto bolo chladné a daždivé,¹⁰² v auguste pršalo až 25 dní.¹⁰³ Podľa dobových záznamov bola 5. a 6. augusta v najvyšších pohoriach Karpát taká veľká zima, že až nasnežilo. Množstvo koní, dobytka i oviec vyhnaných na horskú pašu na holiach zahynulo. Prirodzene najhoršia situácia bola v Tatrách, kde „v Zadných Meďodoloch bolo vyše poldruha metra snehu a pastier zo Spišskej Belej prežil len tak, že sa na tri dni uchýlil do jaskyne. Všetok jeho dobytok ale biedne zahynul.“¹⁰⁴ Zahynulo 50 koní a 12 oviec. Dokonca sa v predhorí v domoch a bytoch muselo kúriť.¹⁰⁵

V oblasti karpatských pohorí, predovšetkým v ich severnej časti, sa vyskytlo v roku 1725 niekoľko povodní, pričom posledná augustová mala katastrofálne následky. Od mája do júla intenzívne pršalo, čo spôsobilo nasýtenie krajiny vlhcou. Koncom mája sa niekoľkokrát opakovali prehánky a prietrze mračien na Spiši, čo viedlo k povodni v okolí Kežmarku. Podľa J. A. Reimanna boli mnohé oblasti v Šariši zaplavené v dôsledku silných dažďov aj v júni.¹⁰⁶

Podľa záznamov S. Bredetzkeho bolo 15. júla v Levoči počas letnej búrky veľké krupobitie, ktoré zničilo všetko obilie na poliach. Potom 5. a 6. augusta bol na Spiši a v Liptove neslýchaný chlad. „V Tatrách napadol veľký sneh a veľa koní a oviec zahynulo. Pri medených šachtách napadlo snehu do výšky muža. Do tohto snehu prišiel dážď, ktorý padal v silných prúdoch a poškodil mnohé domy. Silné krupobitie sa Liptovom a Spišom prehnalo 1. a 2. septembra.“¹⁰⁷

99 RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 43.

100 RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 37.

101 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 109.

102 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 111.

103 KONČEK, Mikuláš – RÉTHLY, Antal. Rozvoj meteorológie v bývalom severnom Uhorsku – v terajšom Slovensku. In *Geografický časopis*, roč. 20, 1968, č. 2, s. 108.

104 MRVA, Ivan. Spôsobuje človek extrémny počasie a klimatické zmeny? Čo hovorí história. In GRESCHOVÁ, Eva (ed.). *Tatry v dokumentoch*. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 152.

105 KONČEK, Mikuláš – RÉTHLY, Antal. Rozvoj meteorológie v bývalom severnom Uhorsku – v terajšom Slovensku. In *Geografický časopis*, roč. 20, 1968, č. 2, s. 108.

106 BRÁZDIL, Rudolf a kol. Weather patterns in eastern Slovakia 1717–1730, based on records from the Breslau meteorological network. In *International journal of climatology*, Vol. 28, 2008, No. 12, s. 1647.

107 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beiträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 50.

V auguste sotva neprešiel deň bez dažďa a na horách niekoľkokrát husto snežilo. Začiatkom mesiaca bolo aj mimoriadne chladno. J. Buchholtz v rodinnej kronike zaznamenal, že kone, kravy a ovce zamrzli na vysokohorských pastvinách.

Dňa 5. augusta 1725 sa po silnej búrke rieka Poprad pri Kežmarku náhle rozvodnila. Závažnosť povodne bola z veľkej časti spôsobená topením sa hlbokého snehu v horách a potom intenzívnym dažďom vo dne aj v noci. Voda odniesla kúrie, domy, stajne a stodoly v meste a jeho okolí. Ľudia sa stiahli na strechy a do podkrovia, aby veľkej vode unikli. Škody na dobytku sa netýkali len menších zvierat, utopili sa aj kone, kravy a ovce. Povodeň zaplavila a zničila kukuričné polia, záhrady a lúky, vyplavila ryby z násadových rybníkov a zničili mlyny a mosty. V horách mala takú silu, že valila veľké balvany. Na jednom mieste bola dokonca odplavená veľká časť brehu. Padla asi stovka stromov pozdĺž Studeného potoka ústiaceho do rieky Poprad vo Veľkej Lomnici. Ráno 7. augusta hladina rapídne klesla, aj keď v niektorých častiach Kežmarku sa ľudia stále mohli pohybovať „bez toho, aby si dali nohy dole“. Veľké škody boli zaznamenané v okolí celej rieky Poprad.¹⁰⁸

Správy o rozsiahlych augustových povodniach roku 1725 sa týkali aj povodia Váhu. M. Bel vo svojich *Vedomostiach Liptovskej stolice* poznamenal, že Váh každoročne spôsoboval záplavy, ktoré často prerastali do katastrof spôsobujúcich veľké škody. Jedna z najväčších povodní sa odohrala práve 4. a 5. augusta 1725. Obyvateľstvu žijúcemu na brehoch rieky a jej prítokoch spôsobila obrovské škody.¹⁰⁹ V obci Liptovská Ondrášová prúd rozvodneného Váhu „odtrhával domy od základov“ a bral ich so sebou.¹¹⁰

M. Bel zaznamenal aj katastrofu, ktorú spôsobil počas povodne pravostranný prítok Váhu – potok Smrečianka: „Vtedy totiž [Smrečanský potok] podmyl františkánsky cintorín [v Žiari, alebo v Smrečanoch] a zhruba tristo nebožtíkov, ktorí tam boli pochovaní, odniesol k Okoličnému. Tých potom, ako sa dozvedáme, opäť uložili do zeme a nanovo pochovali, mnohí však skončili tu i tam pod nánosmi bahna.“¹¹¹

Rozvodnený Váh počas povodne v roku 1725 strhol drevenice v celej dedine Vrbie,¹¹² ktorá ležala priamo na pravom brehu rieky. „Predovšetkým sa vrchovatou mierou naplnil osud jedného z miestnych obyvateľov menom Bruncko. Práve jeho ešte ako dieťa spolu s rodičovským domom strhla podobná povodeň na Váhu a len horko-fážko unikal nebezpečenstvom tak, že ho vytiahli cez komín. Teraz však, keď už mal po šesťdesiatke, život mal za sebou. Uložili ho v truhle a pripravoval sa pohreb, keď ho opäť aj s domom, ktorý počas života

108 WEBER, Rudolf (ed.). *Historischer Geschlechtsbericht (Familienchronik) von Georg Buchholtz, den Älteren, nebst einem Auszuge aus dem Tagebuche seines Sohnes Jakob Buchholtz*. Budapest : Kais. u. kön. Hofbuchdruckerei Victor Hornyánszky, 1904. 432 s.; BRÁZDIL, Rudolf a kol. Weather patterns in eastern Slovakia 1717–1730, based on records from the Breslau meteorological network. In *International journal of climatology*, Vol, 28, 2008, No. 12, s. 1647.

109 BEL, Matej. *Liptovská stolica*. KORDOŠ, Jozef – TURÓCI, Martin (eds.). Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2014, s. 110, 111.

110 BRÁZDIL, Rudolf a kol. Weather patterns in eastern Slovakia 1717–1730, based on records from the Breslau meteorological network. In *International journal of climatology*, Vol, 28, 2008, No. 12, s. 1648.

111 BEL, Matej. *Liptovská stolica*. KORDOŠ, Jozef – TURÓCI, Martin (eds.). Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2014, s. 126, 127.

112 Obec Vrbie je v súčasnosti pod hladinou vyrovnávacej vodnej nádrže Bešeňová.

obýval, odnieslo nové rozvodnenie rieky a on akoby sa vrátil do hrobu, ktorému ako dieťa dokázal uniknúť. Donekonečna unikať zákonom osudu je ťažké. Dozvedeli sme sa, že tá istá povodeň vzala jedného vrábnického dedičana spiaceho v bezpečí svojho slamníka aj s domom a keď vody opadli, zanechala ho pod Ľupčianskou šibenicom, hoci bol nevinný. Samozrejme, márne bude pokúšať krútnavu ten, komu je súdený kríž.“¹¹³

Extrémne výkyvy počasia v roku 1725 pokračovali aj naďalej. Bolo výrazne chladno a daždivo, na horách s častými snehovými zrážkami až do začiatku septembra. Následne 3. septembra prebehla severným územím Slovenska, predovšetkým Liptovom, strašná búrka. Opäť spôsobila rozvodnenie rieky Váh, pretože na horách sa vplyvom dažďa roztopilo množstvo snehu, čo ešte znásobilo množstvá vody, ktoré sa valili do údolí. Podľa J. Buchholtza táto povodeň trvala od 6. do 8. septembra. Počas svojej návštevy Vyšnej Boce 7. septembra o povodni zaznamenal: „...voda tam bola taká veľká, že celú nížinu pod ňou pokrývala a vyzerala ako jediná rieka. Voda vzala z hôr celé lesy...“ Rovnako rozvodnená bola aj rieka Poprad.¹¹⁴

Po premenlivom roku nasledovala krutá a na sneh bohatá zima. Začiatok decembra 1725 bol ešte daždivý, ale už 3. začalo snežiť. Súvislá snehová pokrývka sa počas mesiaca neustále zväčšovala. Silný vietor sfúkol sneh z polí a lúk a vytváral veľké záveje. Na Spiši a v Šariši nastal v januári taký prudký chlad, že bol porovnateľný s extrémnymi mrazmi v zime roku 1709. Podobné počasia pokračovalo aj vo februári 1726. Podľa pozorovaní a záznamov J. A. Reimanna zima v okolí Prešova pokračovala až do posledného marcového týždňa, keď nastalo rýchle oteplenie. V marci bolo výrazne premenlivé počasia, striedali sa oteplenia s chladnými obdobiami so snežením. Zimu 1725/1726 môžeme teda charakterizovať ako „mimoriadne bohatú na sneh, a keďže bolo aj chladno bez výraznejšieho topenia, sneh v lesoch dosahoval výšku človeka. Seno sa stalo extrémne drahé a všetky zvieratá museli byť kŕmené“.¹¹⁵

Z roku 1726 sa nám zachovalo niekoľko zaujímavých údajov o extrémoch počasia, napr. z regiónu Zemplín: „Tento rok bola úroda v Uhorsku zlá. Pre vysokú snehovú pokrývku v zime a nasledujúce jarné sucho mnohým nevzišlo zasiaté obilie. Pre sucho nevyrástla ani tráva, bolo málo sena, hoci sa zbieralo aj na močaristých plochách. Veľmi čudné bolo, že myši, keď nemali dosť potravy, vyliezali na stromy za nezrelým ovocím. Potvrdzujú to hodnoverné správy zo Zemplína. Drahotu, čo potom nastala, zvýšila ešte okolnosť, že na niektorých majetkoch sa zničilo nevymlátané obilie, ponechané v stohoch a pre veľké sucho mnoho zrn poškodili červy. Obilie bolo plné molí, ktoré zrnká spotrebovali, takže z nich ostali len šupky. To postihlo aj staršie, už vymlátané obilie.“¹¹⁶

113 BEL, Matej. *Liptovská stolica*. KORDOŠ, Jozef – TURÓCI, Martin (eds.). Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2014, s. 262, 263.

114 BRÁZDIL, Rudolf a kol. Weather patterns in eastern Slovakia 1717–1730, based on records from the Breslau meteorological network. In *International journal of climatology*, Vol. 28, 2008, No. 12, s. 1648.

115 BRÁZDIL, Rudolf a kol. Weather patterns in eastern Slovakia 1717–1730, based on records from the Breslau meteorological network. In *International journal of climatology*, Vol. 28, 2008, No. 12, s. 1648.

116 PETROVIČ, Štefan. Niektoré záznamy o extrémoch počasia v minulosti. In ZMORAY, Ivan – PODHRADSKÝ, Vladimír a kol. *Zaujímavosti slovenskej prírody*. Martin : Osveta, 1982, s. 134.

V Kežmarku sa pri rannom mraze na Kvetnú nedeľu 14. apríla 1726 vyskytli na tráve ľadové zrná veľkosti lieskovca, ktoré boli „deravé“ a kypré.¹¹⁷

V centrálnej časti karpatských pohorí bolo v júni veľké sucho, čo dokumentuje záznam z Banskej Bystrice a jej okolia. „Všetky porasty boli veľmi poškodené pre horúčavy a sucho. Konečne trocha popršalo a ich stav sa o niečo zlepšil. Pre horúčavy sa húsenice natoľko rozmnožili, že pozožierali zo stromov skoro všetko lístie. Po čase sa z húseníc vyľiahli motýle, ktoré poletovali v miliónovom množstve. Po daždi sa konáre zase zazelenali a na nich viseli v strapcoch motýle. Deti ich veľmi mnoho pobili. Mestský hospodár sľúbil za 500 motýľov 1 pferig. Deti ich doniesli do 10 000, za čo im zaplatili 20 pferigov. [Zapisovateľ tejto správy poznamenal] 13. júna som doniesol pár lúčnych kvetín a na každej bylke bolo 50 až 60 motýľov.“¹¹⁸

Aj máj a jún boli horúce a suché.¹¹⁹ Historické pramene uvádzajú, že predovšetkým na severnom Slovensku bolo v priebehu júna veľmi suché počasie, ktoré spôsobilo škody na úrode a nedostatok krmiva pre hospodárske zvieratá.¹²⁰ Extrémne sucho zaznamenal J. Buchholtz na severnom Slovensku, predovšetkým na Spiši v podtatranskej oblasti v septembri 1726. Toto sucho neumožnilo siatie ozimín.¹²¹ Vtedajší ľudia si mysleli, „že Pán svojou silou uzavrel nebo“.¹²²

Negatívne vplyvy na úrodu malo aj ochladenie, ktoré prišlo v auguste 1726. Dokonca v Tatrách tak snežilo a mrzlo, že na horských pasienkoch zahynulo množstvo žriebät zo Spišskej Belej. V Kežmarku snežilo 24. októbra a v susedných obciach padali také veľké snehové vločky ako dvojité dľaň.

Výsledkom hľadania vinníkov zlého počasia boli na Spiši (v Slovenskej Vsi, Huncovciach a Farkašovciach) procesy s čarodejnicami. „Nahmali všetky ženy do vody, aby sa ukázalo, či oni nezapríčinili zlé počasie.“¹²³ Navyše celý september 1726 nepršalo a podľa J. Bucholtza bolo také sucho, že sa neoplatilo siať oziminy.

Zima bola v januári 1727 mierna ale veterná.¹²⁴ Jar zase suchá a navyše prišla pomerne neskoro. Dňa 7. júna 1727 pozoroval J. Buchholtz v Rakúsoch na Spiši po intenzívnej búrke ľadové zrná veľkosti holubieho vajca.

117 KONČEK, Mikuláš – RÉTHLY, Antal. Rozvoj meteorológie v bývalom severnom Uhorsku – v terajšom Slovensku. In *Geografický časopis*, roč. 20, 1968, č. 2, s. 108.

118 PETROVIČ, Štefan. Niektoré záznamy o extrémoch počasia v minulosti. In ZMORAY, Ivan – PODHRADSKÝ, Vladimír a kol. *Zaujímavosti slovenskej prírody*. Martin : Osveta, 1982, s. 133, 134.

119 RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 56, 62.

120 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 117.

121 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 119.

122 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geisinger, 1807, s. 51.

123 PETROVIČ, Štefan. Niektoré záznamy o extrémoch počasia v minulosti. In ZMORAY, Ivan – PODHRADSKÝ, Vladimír a kol. *Zaujímavosti slovenskej prírody*. Martin : Osveta, 1982, s. 134.

124 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962, s. 121.

V druhej polovici 20. rokov 18. storočia J. Buchholtz popísal v okolí Čertovice v Nízkych Tatrách veľký lesný polom, ktorý vznikol následkom silnej veternej smršte.¹²⁵

Záznamy J. A. Reimanna v Šariši a J. Buchholtza na Spiši dokumentujú, že máj roku 1727 bol veľmi suchý, čo ohrozovalo budúcu úrodu.¹²⁶ V priebehu septembra zase veľmi veľa pršalo a vlhko spôsobilo, že kukurica vyklíčila na poliach a úroda sa znehodnotila.¹²⁷

Po chladnej zime 1727/1728 nasledovala veľmi mierna a skorá jar. J. Buchholtz vo svojom meteorologickom denníku uviedol, že v júli 1728 bolo na severe Slovenska extrémne teplo a sucho, čo viedlo k mnohým lesným požiarom, polia a lúky boli vysušené.¹²⁸ Podľa zápisov J. A. Reimanna bol október 1728 v Šariši veľmi daždivý, keď „pršalo takmer každý deň“. Po silných dažďoch sa preliali jazerá v Tatrách a vyvolali záplavy na horských potokoch. Keď vytiekli z pohoria, zaplavili prívalovou vlnou všetko, čo im stálo v ceste.¹²⁹ V decembri 1728 už bolo chladné počasie a napadlo veľké množstvo snehu.¹³⁰

V dňoch 15. februára a 6. marca 1730 sa večer ukázala, ako nebeské znamenie, dúha a vo februári bolo vidieť aj kométu. Vtedy bola tiež „silná víchrica, ktorá zasiahla všetky dediny ležiace pod Tatrami a v Lendaku zobrala stodolu aj s 50 dielmi jačmeňa. V dedinách na Spiši zobrala kostolné strechy. Víchrica pokračovala aj ďalej krajinou a v Banskej Bystrici strhla medenú strechu na hradnom kostole“.¹³¹

V júni 1730 J. A. Reimann zaznamenal, že na severnom Slovensku bolo veľmi daždivo a chladno.¹³² Podľa jeho meteorologických zápisov bol aj október veľmi studený, s častými snehovými zrážkami. O mimoriadnom chlade informovali tiež noviny *Pressburger Zeitung*.¹³³ Prvá polovica novembra bola naďalej studená a od

125 KONČEK, Mikuláš – RÉTHLY, Antal. Rozvoj meteorológie v bývalom severnom Uhorsku – v terajšom Slovensku. In *Geografický časopis*, roč. 20, 1968, č. 2, s. 108.

126 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 117, 123.

127 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 124.

128 RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 72.

129 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 52.

130 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 130, 106; RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 43, 91.

131 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geistinger, 1807, s. 52.

132 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 136.

133 RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 88.

jeho druhej polovice už začalo snežiť.¹³⁴ Sneženie nepretržite pokračovalo v priebehu celého decembra 1730.¹³⁵

Pre časté povodne sa na dolnom toku Hrona začali realizovať prvé pokusy o jeho reguláciu. Iniciátorom úprav bol Juraj Paluška, majiteľ panstva Zlaté Moravce, ktorý požiadal listom z 20. júna 1731 Tekovskú stolicu o vykonanie protipovodňových opatrení pri jeho obci Veľké Kozmálovce. V žiadosti uviedol, že Hron potom čo vytekol zo Slovenskej brány vytváral medzi Tlmáčmi a Veľkými Kozmálovcami dva až tri veľké meandre, ktoré nestačili pri povodňovej situácii udržať vodu v koryte a vybrežovali sa na nivu rieky, čím mu spôsobovali veľké škody na majetku. So svojou žiadosťou nebol pravdepodobne úspešný, pretože už začiatkom apríla 1736 ďalší spoluvlastník Veľkých Kozmáloviec Anton Paluška opätovne žiadal župu o realizáciu protipovodňových opatrení. Upozorňoval nielen na to, že pravidelne sa rozlievajúci Hron spôsobuje škody na majetkoch, ale že pri obci Veľké Kozmálovce podmýva brehy koryta už natoľko, že by sa mohol kedykoľvek vyliat' a zaplaviť pravostrannú nivu od obce až po Levice.¹³⁶

V Štátnom archíve v Nitre sa vo fonde Tekovskej župy zachovalo niekoľko sťažností obcí ležiacich pozdĺž toku Hrona od Tlmáč po Zelizovce z prvej polovice 18. stor., ktoré upozorňovali na časté povodne spôsobujúce obrovské škody aj niekoľkokrát do roka. Napríklad v roku 1737 uviedli: „(ze) strany Hrona, ktoríž to: nám tak veľikú škodu činí, ano i týmato časi učinil, že v poli majíci seno, áno i v hunzách, voda podjšla, a na nič obrátila; čo jestli ďalej tak bude, a pres našu osadu taká povoden pujde, i to siatí naše, které v ruku Pána Boha jest, kanec prijme a vezme.“ V roku 1738 zase: „Čo téžneni tajná vec... každoročne nám chotár skrze povodne velikú skažeň robí, role, lúky i siate hotové nám na velikú skazu vychází, natolko, že ani svůj chleba vlastného jistý nemúieme (mať).“; „V čulejší čas (zase) neni možné, aby sme jariny mohli siať, nebo nám pres chotár a oracé zeme Hron jest roztečený.“

J. Buchholtz vo svojom meteorologickom denníku poznamenal, že neskoré leto 1734 prinieslo veľmi vlhké počasie, ktoré zničilo značnú časť úrody.¹³⁷ A zase v máji 1735 nepretržite pršalo počas šiestich týždňov. Prívalové povodne po búrkach odplavili mosty, mlyny, domy a všetko, čo im stálo v ceste.¹³⁸ Ničivé búrky sa vyskytovali aj v priebehu leta.

Liptovom a Spišom sa 2. júla prehnela silná „hrmavica a krupobitie. Krúpy padali vo veľkosti slepačích vajec a pokryli krajinu do výšky vyše jednej piade a ležali tam až do 3 dňa. Potom prišla prietrž mračien, ktorá v Kežmarku zničila papiereň a utopilo sa veľa dobytka“.

134 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 137.

135 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 137.

136 KERESTES, Peter. Regulačné úpravy na dolnom toku rieky Hron na území Tekovskej stolice v 18. a v prvej polovici 19. storočia. In *Voda v dejinných súvislostiach*. Bratislava, Komárno : Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, 2019, s. 79.

137 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962, s. 144.

138 RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 58.

Dňa 22. januára roku 1737 víchrica opäť zasiahla Kežmarok, kde zničila niekoľko domov. Ďalšie búrky počas roka (najmä v máji) poškodili vinice v južných častiach Slovenska.¹³⁹

Podľa zachovaných písomných záznamov bola na dolnom toku Váhu veľká povodeň v roku 1737.¹⁴⁰ Okrem veľkých hospodárskych škôd v okolí Šale povodeň spôsobila zaplavenie pivníc, takže všetko víno v nich zoctovateľo.¹⁴¹

Na konci 30. rokov 18. storočia bola dlhá zima 1739/1740. Predovšetkým január bol poznačený dlhotrvajúcimi mrazmi,¹⁴² potom prišiel jeden z najchladnejších letných polrokov prvej polovice 18. storočia.¹⁴³ „Neobyčajne mrazivá zima s množstvom snehu sužovala celé Slovensko... Množstvo ľudí na cestách pomrzlo a ešte viac dobytka zahynulo od zimy a hladu. Jarné práce sa oneskorili a s orbou a jarnou sejbou sa začalo až v máji.“¹⁴⁴

V roku 1740 bola taktiež dlhá zima, pričom S. Bredetzky zaznamenal, že „celú krajinu pokryl veľký sneh, že vojak mohol stáť na varte len 1 hodinu. Mnoho ľudí odišlo z tohto sveta. Ľad bol hrubý na 3 lakte a sneh sám zamrzol na ľad a trvalo to dlho, až sa nakoniec topil tri týždne pred Turícami. Veľa dobytka uhynulo od chladu a hladu“.

Aj ďalšie historické záznamy poukazujú na to, že zima vo februári 1740 bola stabilná, dlhá a chladná.¹⁴⁵ V priebehu júna toho roka boli zase na území Slovenska dlhotrvajúce dažde, ktoré spôsobili rozvodnenie vodných tokov.¹⁴⁶

V lete (26. júna) roku 1743 bolo podľa S. Bredetzkeho na severe Slovenska „nevýslovne zlé počasie. Blesky, hromy, krúpy a víchor prichádzali zo všetkých štyroch strán spolu a zachvátili celé Karpaty. Na zemi sa vznietil oheň od blesku a veľa budov bolo porúcaných. V Kežmarku udrel blesk a podpálil mnohé domy. Potom prišli pôvodne následkom búrky a veľa ľudí i dobytka odišlo zo sveta“.¹⁴⁷

Archívne dokumenty dokladujú veľkú povodeň na Liptove aj v roku 1744 vo Svätej Mare (Liptovskej Mare), keď sa bleskovo vyliala Sielničanka.¹⁴⁸

139 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geisinger, 1807, s. 52.

140 MACHÁČEK, Pavel. *Šala v dejinách*. Nové Zámky : Kníhtlačiareň syna Žigmunda Wintera, 1935, s. 168.

141 Zoctovenie vína je nevratná zmena vína spôsobená octovými baktériami. Tieto baktérie svojou činnosťou menia alkohol vo víne na kyselinu octovú, takže víno „zoctovanie“ a stane sa celkom nepožiteľným. Víno má potom škriabavú chuť v hrdle a výraznú octovú chuť a vôňu.

142 RÁCZ, Lajos. *Climate History of Hungary Since 16th Century: Past Present and Future*. Pécs : Centre for Regional Studies, 1999, s. 37.

143 MARUSEK, James. *A Chronological Listing of Early Weather Events*. 6th Edition, 2010, s. 221.

144 MRVA, Ivan. Spôsobuje človek extrémny počasie a klimatické zmeny? Čo hovorí história. In GRESCHOVÁ, Eva (ed.). *Tatry v dokumentoch*. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019, s. 152.

145 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 156.

146 RÉTHLY, Antal. *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 136.

147 BREDEZKY, Samuel. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Vienna : Geisinger, 1807, s. 52, 53.

148 ULÍČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 379.

Na rieke Váh bola veľká povodeň aj v roku 1748, o čom svedčia záznamy jezuitov týkajúce sa hospodárenia na majeri pod kláštorom na Skalke. Kronikár o ťažkej situácii poznamenal: „Prišla povodeň predtým nevidaná takou rýchlosťou a prudkosťou, že Váh si tu vyhlbil nové veľké riečisko, tam zas staré koryto zanosil štrkom a kameňom. Lúku za majerom, z ktorej sme dostávali ročne viac vozov trávy, zmenil vo svoju cestu. Škody máme na 3000 zlatých.“ Preto už v nasledujúcom roku jezuiti postavili novú hrádzu spevnenú kameňom v dĺžke 150 siah, t. j. takmer 300 m. Bola to ťažká práca (*Operosus labor*) a jezuitov stála 1000 zlatých. O štyri roky bola poškodená a znovu ju museli opravovať, tentokrát za 600 zlatých. Aj táto hrádza bola poškodená povodňami a o ďalšie štyri roky ju prestavali s použitím veľkých kamenných balvanov. Poslednú opravu, pred svojím odchodom zo Skalky (1773), vykonal jezuiti v roku 1755, keď vystavali novú v dĺžke 100 siah.¹⁴⁹

Záznamy o jarných povodniach možno nájsť aj v kronikách z Považskej Bystrice, Púchova a priľahlých dedín. V dôsledku častých záplav museli byť neraz presťahované celé dediny, napríklad obec Pribylina v povodí Belej.

Keď v priebehu 30. rokov 18. storočia polyhistor Matej Bel zbieral informácie pre svoje *Vedomosti o Trenčianskej stolici*, nezabudol sa zmieniť ani o nepokojnom a vrtošivom toku Váhu, osobitne potom aj o škodách z povodní (*eluvionum Vagi damna*): „Brehy Váhu sú v tejto stolici spojené dvomi mostmi, a to v Žiline a v Trenčíne. Nezriedka však na ne rieka útočí povodňami. Po akomkoľvek prudšom lejaku totiž poľahky stúpne hladina, takže potom vystúpi z brehov, strháva hrázde a vylieva sa na polia. A pretože je okolo iba rovinná krajina, do širo-šira sa rozlieva. Prečo je to tak? Lebo potoky, ktorých vodu inak zvykne pribrať, vodnou masou tlačí naspäť a odrážajúcimi sa vlnami zaplavuje dediny, ktoré jej stoja v ceste, podmelie domy a odnáša ich so sebou. Ba dokonca sa zahryzáva aj do kopcov, kde buď spôsobí nejaké škody na lúkach, alebo nemilosrdne premáča zasiatú pôdu.“¹⁵⁰

149 BRANECKÝ, Jozef. *Zo starého Trenčína I*. Trenčín : Leopold Gansel, 1926, s. 226-228.

150 BEL, Matej. *Trenčianska župa*. TURÓCI, Martin – NAGY, Imrich (eds.). Čadca : Kysucké múzeum, 2013, s. 59.

KOŠICKÉ *KÉPES UJSÁG* – MOŽNOSŤ POZNÁVAŤ UHORSKO I CUDZIE KRAJINY

Patrik DERFIŇÁK

Abstract: *Košices „Képes Ujság“ – first picture newspaper in Hungary.* Košice, as an important cultural and educational centre, quite naturally became a place where various Hungarian periodicals began to be prepared and subsequently published from the end of the 18th century. The first Hungarian picture newspapers were published only during 1848. Nevertheless, it is a remarkable periodical, not only charting current domestic and foreign events, but also enriching them with pictures. The many remarkable drawings forming a large part of the periodical enabled readers, following the example of similar English and German magazines, to form a vivid idea of the personalities, countries and events described. Also remarkable is the publisher's ability to adapt to the many changes that occurred during 1848. The newspaper ceased to exist just before the arrival of imperial troops in Košice at the end of 1848.

Key words: Košice. Hungarian periodicals. Picture newspapers. *Képes Ujság*. 1848.

Obdobie 19. storočia okrem mnohých prevratných ideí, noviniek a vynálezov, ktoré zásadným spôsobom zmenili život väčšiny obyvateľstva, prinieslo aj nárast záujmu o poznávanie rôznych častí sveta, ale i relatívne blízkeho okolia. Už po skončení napoleonských vojen možno sledovať zvýšenie záujmu o cestovanie. Ľudí akoby sa zmocnila neprekonateľná chuť podniknúť vzdialené nielen obchodné či objavné výpravy, ale tiež cesty za odpočinkom a zábavou. Vydávali sa i napriek tomu, že išlo stále o aktivitu spojenú s nemalými nákladmi, rizikami a často aj fyzickým nepohodlím.¹ V predošlých obdobiach bolo pritom cestovanie nielen finančne náročné, ale neraz doslova nebezpečné a realizované väčšinou iba v nevyhnutných prípadoch. Rýchly rozvoj rôznych foriem dopravy, realizovaný počas 19. storočia, sprístupnil možnosti presunov za poznávaním a vzdelaním na väčšie vzdialenosti aj širokým stredným a nižším vrstvám obyvateľstva. V prvej polovici tohto obdobia to boli najmä dostavníky, ktoré sa stále častejšie využívali na cesty po Európe. Vytváranie pravidelných „kočových“ liniek umožnilo aspoň do istej miery zefektívniť a zatriktívniť tento druh dopravy.² Napriek tomu i pri stúpajúcom záujme o ich služby nepredstavovali, najmä kvôli zdĺhavosti, malému pohodliu a nedostatočnej bezpečnosti, ani zďaleka ideálny dopravný prostriedok. Preto boli v priebehu druhej polovice 19. storočia pomerne rýchlo vytlačené rýchlejšou, lacnejšou a spoľahlivejšou železničnou dopravou.

Jednou z tradičných možností ako bez fyzickej námahy, rizika a finančných nákladov poznávať exotické krajiny, ale i zaujímavé oblasti vlastného štátu, boli dlhodobo rôzne opisy ciest, publikované cestovné denníky či rôzne kuriózne zbierkové

1 JOHNSON, Paul. *Zrození moderní doby. Devatenácté století*. Praha : Academia, 1998, s. 139.

2 ANTALFFY, Gyula. *A honi utazás históriája*. Budapest : Athenaeum, 1943, s. 241 a n.

predmety. Tie vydávali, alebo zo svojich ciest prinášali seriózni bádatelia, alebo zámožní cestovatelia hľadajúci vzrušenie a dobrodružstvo. V priebehu 19. storočia sa stále zreteľnejšie ukazovalo, že záujem verejnosti už takéto formy informácií nedokážu plne uspokojiť. I preto na tento stav celkom prirodzene reagovali vydavatelia a autori v Uhorsku zvýšenou produkciou nielen samostatných publikácií, ale tiež odborných a popularizačných článkov. Tie sa v priebehu druhej polovice 19. storočia stávali súčasťou odborných periodík,³ ale v stále väčšej miere ich uverejňovali vydavatelia v tom čase populárnych týždenníkov či denníkov, napríklad budapeštianskeho *Vasárnapi Ujság*.⁴ Veľmi rýchlo sa však aj v uhorskom prostredí objavila potreba doplnenia konkrétneho textu aj vizuálnym stvárnením, osobitne v prípadoch, keď zámerom autora a vydavateľa bolo prezentovať neznáme objekty, exotické krajiny, osobnosti či niektoré dramatické udalosti. Tie by v duchu výroku „lepšie raz vidieť ako desaťkrát počuť“ priniesli čitateľom ďalší zážitok. V neposlednom rade by tiež pomohli takémuto periodiku lepšie sa presadiť v stále rastúcej konkurencii, ktorá v oblasti periodickej a neperiodickej tlače v Uhorsku už v tom čase bola. Objav fotografie a jej postupné rozširovanie a zdokonaľovanie s tým, aby sa dokumentárna fotografia mohla stať plnohodnotným doplnkom jednotlivých publikácií i periodickej tlače prebiehali iba postupne v priebehu druhej polovice 19. storočia. Preto je celkom prirodzené, že spočiatku sa najmä v novinách a časopisoch využívali na dokumentáciu najmä kresby, ktoré až na prelome 19. a 20. storočia, s výnimkou kresleného humoru a karikatúr, definitívne vytlačila fotografia.

Aj na uhorskom knižnom a novinovom trhu sa od polovice 19. storočia začali objavovať viaceré periodiká, ktoré sa čitateľom pokúsili okrem pútavého textu priniesť tiež zaujímavý obrazový materiál. Väčšinou sa pri tom usilovali využiť skúsenosti a postupy periodík, ktoré už v priebehu prvej polovice 19. storočia úspešne získali popularitu v anglicky či nemecky hovoriacich krajinách.⁵ O tom, že to napriek existujúcim vzorom i novému atraktívnemu obsahu nebola v uhorskom prostredí jednoduchá úloha, svedčí aj príklad periodika *Képes Ujság*.⁶ Išlo takmer doslova o „obrazové noviny“,

-
- 3 K odborným periodikám, ktoré svojich čitateľov informovali o nových geografických objavoch, prírodných zaujímavostiach, výpravách do exotických krajín a pod. možno zaradiť napríklad časopis *Földtani Közlöny* vychádzajúce od roku 1871 ako oficiálne periodikum *Magyar Földtani Társulat*.
 - 4 *Vasárnapi Ujság* bol týždenník vychádzajúci od roku 1854 ako bohato ilustrované periodikum prinášajúce pestrú zmes informácií z domova i zahraničia. Dosiahol mimoriadnu popularitu. Medzi dopisovateľov patrili najznámejší maďarsky píšuci spisovatelia, odborníci z rôznych oblastí i politici.
 - 5 Za prvý obrazový týždenník, na svete je považovaný *The Illustrated London News*, ktorý vychádzal ako týždenník od mája 1842 až do roku 1971, keď sa zmenil na mesačník a v tejto podobe vydržal až do roku 1989. Od roku 1843 začal vychádzať v uhorskom prostredí známejší a dostupnejší nemecký *Illustrierte Zeitung*, ilustrovaný časopis nazývaný podľa miesta vydania v niektorých prípadoch aj *Leipziger Illustrierte Zeitung*. Aj tento týždenník možno označiť za úspešný, keďže vychádzal až do roku 1944.
 - 6 Pôvodný, rýchlo pozmenený názov *Ábrázolt Folyóirat* má podobný význam.

ktorých vydavateľ sa text pokúsil doplniť množstvom obrazových častí a po prvýkrát sa k čitateľom dostali už na začiatku roku 1848.⁷

Neboli to prvé maďarsky písané noviny, ktoré sa v tomto meste vydávali. Prvé pokusy o tvorbu novín v Košiciach sa objavujú už v závere 18. storočia, keď tu začali F. Kazinczy, J. Bacsányi a D. Baróti-Szabó redakčne pripravovať časopis *Magyar Museum podľa Wikipedie je to Múzeum*. Išlo o literárny časopis, ktorý sa od roku 1788 tlačil v Pešti, v tlačiarni M. Trattnera, a ktorý zohral dôležitú úlohu v rámci kultúrnych dejín maďarského národa. V Košiciach začal vychádzať od roku 1790 tiež časopis *Orpheus*, vydávaný F. Kazinczom, ako „mesačník na pestovanie triezveho myslenia, správnejšieho vkusu a maďarskej literatúry“.⁸ Tlačil sa u miestneho tlačiara J. Landerera, no napriek tomu sa nepodarilo udržať pôvodne plánovanú a ohlasovanú mesačnú periodicitu. Obe tieto periodiká rýchlo zanikli. Okrem finančných ťažkostí viedli k ukončeniu ich existencie tiež obavy zo šírenia pokrokových myšlienok najmä francúzskej revolúcie, resp. stále rastúca nedôvera viedenskej vlády k maďarsky hovoriacim vzdelancom a predstaviteľom reformnej uhorskej šľachty.

Po prestávke trvajúcej viac ako tri desaťročia vznikol najmä vďaka podpore grófa Jozefa Dessewffyho nový literárny časopis *Felsőmagyarországi Minerva*.⁹ Ten nadobudol celouhorský význam, pričom čitateľom a predplatiteľom prinášal informácie nielen z oblasti literatúry či filozofie, ale tiež materiály historické či prírodovedné. Po nádejnom rozbehu od roku 1825, dokazujúcom, že aj mimo hlavného mesta bolo v tom čase možné vydávať kvalitné periodikum, dochádza v polovici 30. rokov k stagnácii a v roku 1836 aj zániku periodika. Ukončenie činnosti tohto periodika sa stalo príležitosťou pre vznik nových opäť literárnych novín pod názvom *Szemléltő*, aj tento časopis však rýchlo, už roku 1837 zanikol. Dôvod zániku oboch ostatne menovaných periodík bol v podstatne totožný - nedostatok finančných prostriedkov, vyplývajúci z menšieho počtu predplatiteľov. Nezanedbateľný význam ale mali aj názorové či osobné rozpory medzi členmi či spolupracovníkmi redakcií. V 30. rokoch 19. storočia sa v Košiciach objavili pokusy vydávať ďalšie periodiká, spomedzi ktorých boli najúspešnejšie nemecky písaný dvojtýždenník *Kaschauer Kundschaftsblatt* (1838 – 1871), resp. týždenník *Der Bote von und für Ungarn* (1833 – 1835).

Predovšetkým literárne zameranie v Košiciach pripravovaných či vydávaných časopisov vyplývalo nielen zo záujmov ich zakladateľov, ale aj s neochotou miestodržiteľskej rady dať povolenia na vydávanie nielen novín, ale i všeobecne materiálov s politickým obsahom. I preto posledné periodikum tohto druhu, ktoré v Košiciach v priebehu prvej polovice 19. storočia vzniklo, nadviazalo do veľkej miery na povo-

7 LAKATOS, Éva. *Magyar irodalmi folyóiratok A – C*. Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetei A. Sorozat 1. Budapest : Petőfi Irodalmi Múzeum, 1972, s. 11.

8 *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*. Zostavil Michal Potemra. Martin : Matica slovenská, 1963, s. 52.

9 Gróf J. Dessewffy (1771 – 1843) patril k významným predstaviteľom kultúrneho, politického a spoločenského života v Uhorsku počas prvej polovice 19. storočia. Zakladajúci člen Uhorskej akadémie vied, sudca, konzervatívny politik, autor viacerých knižných prác a množstva kratších článkov. Časopis *Felsőmagyarországi Minerva* nielen založil, ale aj finančne podporoval. Bližšie napr. SZINNYEI, József. *Magyar írók élete és munkái*. II. Budapest : Hornyánszky, 1893. <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

lenie, ktoré získal ešte M. Kovacsóczy na vydávanie časopisu *Szemlélő*. Pod názvom *Ábrázolt Folyóirat* vyšlo jeho prvé číslo hneď v úvode roku 1848.¹⁰

Hneď na úvod stanovená periodicita, vychádzali vždy v sobotu, i rozsah ôsmich strán, boli z pohľadu majiteľa novín pomerne ambicióznou záležitosťou. Vydavateľ a spočiatku aj zostavovateľ novín, košický kníhtlačiar Karol Werfer,¹¹ to hneď v úvode aj vyjadril: „... keď prvé číslo nášho časopisu vydávame, robíme to nie s malo obavou, a to nielen z hľadiska finančného, ale aj z toho dôvodu, či si získa priazeň verejnosti.“¹² Nádej na úspešné etablovanie nového týždenníka sa vydavateľ pokúsil zvýšiť viacerými krokmi. V prvom rade sa usiloval osloviť predovšetkým po maďarsky čítajúcich vlastencov. Čitateľov malo prilákať tiež v tom čase bežne používané vyhlásenie, že k spolupráci na príprave časopisu sa mu podarilo získať viacerých nemenovaných, no odborne zdatných mužov, ktorí prisľúbili svoju spoluprácu. Cieľom vydávania tohto nového periodika, navyše prvého svojho druhu v maďarskom jazyku, bolo podľa vyhlásenia vydavateľa: „... nie menej ako snaha vytlačiť zahraničné obrazové noviny a maďarsky čítajúcej verejnosti prostredníctvom originálnych obrázkov umožniť lepšie spoznať svoju vlasť.“¹³

Podľa vyjadrenia vydavateľa, ktorý sa v problematike celkovo dobre orientoval a mal kontakty predovšetkým s nemeckým *Illustrierte Zeitung*, anglické i nemecké obrazové noviny disponovali v tomto období aj viac ako 15 000 pravidelnými predplatiteľmi. To im, napriek o niečo vyššej cene, umožňovalo nielen úspešné pôsobenie na trhu s periodikami, ale tiež neustále obohacovanie a technické zdokonaľovanie vlastného obsahu. Karol Werfer preto vo svojom úvodnom slove, ale i v ďalších číslach pravidelne vyzýval čitateľov, aby si noviny predplatili. Iba takýto postup, vzhľadom na minimálnu distribučnú sieť v tomto období, mohol totiž viesť nielen k zachovaniu, ale i celkovému rozšíreniu a skvalitneniu novín. O skutočnosti, že toto periodikum hľadalo nielen svojich pravidelných čitateľov a predplatiteľov, ale tiež v uhorských pomeroch z hľadiska platných zákonov prijateľnú koncepciu, svedčí jeho postupný vývoj. Okrem čiastočnej obmeny obsahu došlo totiž aj k viacnásobnej zmene samotného názvu novín. Aj napriek tomu, že existovali iba necelý rok. Na druhej strane práve na ich príklade možno sledovať rôzne formy poskytovania informácií čitateľom. Čo je v konečnom dôsledku ešte zaujímavejšie, vydavateľ sa pokúsil reagovať na zmeny, ktorými postupne prechádzala spoločnosť i právny systém Uhorska počas roku 1848. Najmä postupne schvaľované nové zákony v oblasti periodickej tlače sa odzrkadlili na textoch, ktoré bolo možné, resp. naopak už nemožné uverejňovať.

10 *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*. Zostavil Michal Potemra. Martin : Matica slovenská, 1963, s. 53.

11 Karol Werfer st. odkúpil košickú tlačiareň od F. Landerera v roku 1822, rozšíril ju a zvýšil jej úroveň. Roku 1847 prevzal otcovu kníhtlačiareň Jozef Karol Werfer (v texte Karol Werfer), ktorý okrem založenia filiálok v Rimavskej Sobote (1851) a Pešti (1852), rozvinul aj kníhkupeckú činnosť a v roku 1848 začal vydávať aj nami sledované *Ábrázolt Folyóirat*. Bližšie: BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Martin : Matica slovenská, 1997. s. 68-69.

12 *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 1, s. 1.

13 *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 1, s. 1.

Z hľadiska obsahu pomerne jednotná prvá etapa existencie novín trvala do marca 1848. Prvých dvanásť čísel týždenníka predstavuje pokus o presadenie pôvodného zámeru vydavateľa. Postupne sa kryštalizovala obsahová náplň a vytvárali viac či menej pravidelné rubriky. Úvodná strana, resp. strany spravidla vyhradili predstaveniu významných osobností vtedajšieho Uhorska, mužom z jeho minulosti, prípadne významným historickým objektom.¹⁴ Vzhľadom na udalosti prebiehajúce v Uhorsku k veľmi dôležitým patrila časť venovaná snemu, nazvaná Országgyűlési rajzok. V úvodných číslach týždenníka sa tak čitatelia mali možnosť oboznámiť s opisom, ale aj vizuálnou prezentáciou priestorov, kde sa odohrávali zasadnutia, rozdelením miest pre jednotlivých poslancov, resp. prehľadom udalostí, ktoré sa tu odohrávali. K viac-menej pravidelným rubrikám patrili informácie z hlavného mesta nazvané Fővárosi posta či prehľad udalostí zo sveta Körültekintés a világban, podávané väčšinou vo forme krátkych prehľadových správ. V rámci predstavenia európskych či svetových zaujímavostí boli zaradované aj rozsiahlejšie texty, doplnené obrazovými prílohami. Sčasti sa venovali aktuálnym udalostiam, sčasti predstavovali rôzne pozoruhodné oblasti. Pomerne značný priestor tak dostal napríklad opis udalostí v severnej Afrike, kde sa neustále usilovali posilniť svoj mocenský vplyv Francúzi či návšteva perzského veľvyslanca na parížskom dvore.¹⁵ Od štvrtého čísla sa periodikum začalo venovať aj udalostiam z regiónu, najmä prostredníctvom rubriky Kassai Napló, resp. Kassai futár.

Vzhľadom na skutočnosť, že ambíciou vydavateľa bolo konkurovať zahraničným obrazovým časopisom a súčasne osloviť čo najširšiu skupinu čitateľov, rozhodol sa zaradiť okrem bežnej literárnej časti aj viac či menej rozsiahle príspevky venované móde, rôznym zaujímavostiam a zábave. Nielen literárna časť, v ktorej boli okrem domácich autorov zastúpené najmä preklady z francúzskych periodík, ale tiež časti venované móde, názorne odrážali priestor, odkiaľ vydavateľ a jeho spolupracovníci čerpali značnú časť obsahu jednotlivých čísel.¹⁶ Príležitostne sa ale objavujú aj rôzne zaujímavosti z uhorského prostredia. Z viacerých môžeme spomenúť aspoň rozsiahlejší príspevok venovaný Strečnu, rieke Váh a tamojším historickým a prírodným pamiatkam.¹⁷

Od 12., resp. 13. čísla týždenníka je možné sledovať jeho postupnú premenu. Aj povrchný pozorovateľ zaregistruje v prvom rade zmenu názvu periodika. Vydavateľ ho zmenil na *Képes Ujság*. Oveľa dôležitejšia bola ale snaha okamžite reagovať na

14 Okrem členov vládnuceho habsburského rodu, napr. István főherczeg országunk nádora. In *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 2, s. 9, aj Gróf Széchényi István. In *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 6, s. 41, Bethlen Gábor. In *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 9, s. 65, či Murányi története. In *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 7, s. 49-50.

15 Algernek mostani története és az ottani franczia katonaság hadiöltözetei. In *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 5, s. 35-38, Abd-el Kader' önmegadása. In *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 11, s. 86, či Mirza Mohamed Ali Chan. In *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 2, s. 15-16.

16 Od štvrtého čísla vychádzala na pokračovanie rozsiahla novela *Amelie* prevzatá z *Revue de Paris*, z príspevkov venovaných móde možno spomenúť *Történeti – vázlat a divatról a lefoyt század alatt XVI-dik Lajos korszaka*. In *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 6, s. 44-46, prevzatý z *Journal – universel*.

17 A Vág mellett sziklakápolna. In *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 6, s. 43-44.

zmeny a využiť príležitosti, ktoré prinášalo uvoľnenie cenzúry i celková sloboda tlače. Ambíciou vydavateľa sa tak stalo postupne aspoň čiastočne zmeniť obsah novín a uverejňovať aj materiály politického charakteru. Jedným z prvých textov, ktoré by sme mohli zaradiť do tohto nového smerovania bol ten, čo sa venoval aktuálnej problematike zakladania spoločných sýpok, ktoré by nielen pomáhali obyvateľom v časoch nedostatku, ale predajom prebytkov mohli pre svojich členov vytvárať aj zisk. Súčasťou textu bola aj výzva, „úprimné slovo“ určené uhorským vlastencom, aby účinne prispeli k rozvoju vlasti práve zakladaním takýchto spoločných sýpok v rámci jednotlivých stolíc.¹⁸

Možnosti, ktoré priniesla sloboda tlače však boli opäť postupne obmedzované. Napríklad koncom apríla 1848 už redakcia upozorňovala svojich prispievateľov, že podľa platných zákonov nebude môcť uverejňovať nepodpísané, resp. všeobecným pseudonymom označené texty. Aj keď priamo vo vydaní bolo možné použiť na označenie autora skratku, aspoň vydavateľ novín musel poznať jeho meno.¹⁹ Potreba dokladovať identitu autora nám umožňuje aspoň do určitej miery sledovať skladbu prispievateľov týchto košických novín. K tým najznámejším patrili etnograf, jazykovedec a člen Uhorskej akadémie vied Pavol Hunfalvy (1810 – 1891). Z pravidelne publikujúcich miestnych košických autorov možno spomenúť aspoň Ladislava Klesťanského (1809 – 1899), právnika, sudcu, dramatika a literárneho kritika.

Aj napriek tomu, že zverejnením svojho mena sa mnohí autori vystavovali značnému osobnému riziku, obsahová stránka periodika prechádzala rýchlou zmenou. Pôvodné rubriky zanikali, alebo sa ich rozsah upravoval. Stále väčší priestor bol vyhradený opisovaniu a zobrazovaniu aktuálnych udalostí i zmien, ktoré sa odohrávali v Európe, no najmä v habsburskej monarchii. Otvorene sa písalo o boji za slobodu v Prusku, Francúzsku či na území Apeninského polostrova.²⁰

Značný priestor vydavateľ vyhradil informáciám o novinkách na uhorskej politickej scéne, prezentovaným v samostatnej rubrike Ujdonságok a politikai téren. Od svojho 20. čísla sa periodikum stále otvorenejšie hlásilo k realizácii potrebných zmien, nielen v politike, ale tiež vo viacerých ďalších oblastiach každodenného života. Okrem textov pripomínajúcich potrebu obrany krajiny a možností, ktoré nielen v minulosti, ale aj aktuálne existovali,²¹ sa uverejňovali tiež výzvy otvorene kritizujúce existujúce pomery a žiadajúce realizáciu zmien.²² Dokonca najradikálnejší autori niektorých textov otvorene volali po slobode, ktorej konkrétne prejavy a formy ešte ale formulovali v pomerne všeobecnej podobe.²³

18 Hazánk szükölködőinek felsegítésére épitendő takarékmagtárok mintája. In *Ábrázolt Folyóirat*, roč. 1, 1848, č. 12, s. 89-91.

19 Szerkesztői tudósítások. In *Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 18, s. 146.

20 Berliini szabadságharczi jelenetek. In *Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 18, s. 141-144, ale tiež napríklad Porta Tosa előti viadal Milánóban Martius 22kén. In *Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 23, s. 179-180.

21 Országvédelem. In *Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 20, s. 156-157, ale tiež pokračovania v čísloch 22-24.

22 Vigyázzunk. In *Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 21, s. 164-165.

23 Legközelebb feladatunk. In *Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 21, s. 166-168.

Rýchlo sa meniaci situácia, rovnako ako úsilie poskytnúť čitateľom čo najaktuálnejšie informácie, viedli k rôznym ťažkostiam. V niektorých číslach sa napríklad museli kvôli väčšiemu množstvu chýb zaraďovať opravy, v iných zase kvôli doplneniu informácií zakladali číslované i nečíslované dodatočné strany.²⁴ Ak bolo potrebné získať pre text viac miesta, výraznejšie sa zmenšilo používané písmo. Vydavateľ však musel bojovať aj s viacerými obvineniami. Jedným z nich bolo, že noviny *Képes Ujság* mali nelegálne preberať obrázky z iných uhorských novín. Samotný K. Werfer v osobitnom príspevku potvrdil spoluprácu s nemeckými *Illustrierte Zeitung*. Dôrazne ale poprel, že by preberal niečo z iných uhorských novín. Vysvetlil pritom aspoň čiastočne nielen technickú stránku výroby, ale naznačil aj ekonomické pozadie celého procesu vydávania obrazových novín v tomto prostredí: „V Uhorsku, kde noviny majú niekoľko sto predplatiteľov, nie je možné na obrázky vytvárať pôvodné oceľoalebo medirytiny. Len príprava menšieho obrázku do dreva stojí 8 – 10 toliarov, do kameňa 6 – 10 zlatých.“²⁵ Polročné predplatné na noviny pritom predstavovalo šesť zlatých, čo pri niekoľko sto predplatiteľoch nedávalo vydavateľovi veľký priestor na ďalšie rozširovanie či skvalitňovanie novín.

Priaznivá situácia týkajúca sa relatívnej slobody tlače ale netrvala dlho. Iba od konca marca do júla roku 1848. Následne boli prijaté nové nariadenia, najmä v podobe tlačového zákona, ktoré prinútili aj vydavateľa *Képes Ujság* pristúpiť k opätovným zmenám názvu i obsahu novín. Už od čísla 28 bol znovu upravený ich názov, tentokrát na *Mulattató Képes Ujság*.²⁶ Svoje rozhodnutie zdôvodnil vydavateľ takto: „Chceme využiť každú príležitosť, ktorá môže verejnosti okrem príjemnej zábavy v článkoch a obrázkoch tiež slúžiť ako obhajoba domácich uhorských záležitostí. Aj napriek stále malému počtu predplatiteľov tvrdíme, že ide o náklady na záležitosť, ktorá reprezentuje naše domáce záujmy.“²⁷ Problémy, s ktorými musel vydavateľ novín zápasiť sa prejavovali i v nasledujúcich týždňoch vo viacerých smeroch. Okrem zdôvodnenia zmeny názvu novín v čísle 29, ktoré vyšlo v auguste roku 1848, sa kvôli nedostatku prispievateľov v úvodníku obrátil s výzvou na každého, kto by mohol a mal záujem prispieť vhodným článkom alebo kresbou a takýmto spôsobom podporiť toto periodikum.²⁸

Nová situácia spôsobila Karolovi Werferovi ďalšie ťažkosti. Z hľadiska obsahu novín bolo potrebné tretíkrát v priebehu krátkej doby zmeniť ich koncepciu. Neustálym zmenám sa iba ťažko prispôbovali čitatelia a predplatitelia, komplikácie sa objavovali aj z pohľadu dopisovateľov. Od augusta 1848 sa vydavateľ preto pokúsil o návrat k svojmu pôvodnému zámeru. Publikoval predovšetkým nepolitické materiály s cieľom priblížiť čitateľom zaujímavé osobnosti, pamiatky a regióny. Výrazne posilnil literárnu časť, na predstavenie rôznych regiónov či osobností a udalostí

24 Napríklad Sajtóhibák. In *Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 20, s. 162 či Rendívüli melléklap. In *Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 26, s. 211-214.

25 WERFER, Károly. Nyilatkozat. In *Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 24, s. 194.

26 Názov *Képes Ujság* sa ale opätovne využíval i v neskorších obdobiach. Jednotlivé pokusy o obnovu takýchto novín prebiehali napríklad v rokoch 1859 – 1861, ale tiež v rokoch 1864 – 1867.

27 A szerkesztő. In *Mulattató Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 29, s. 231.

28 A szerkesztő. In *Mulattató Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 29, s. 231.

z histórie dostali autori väčší priestor.²⁹ Opätovne došlo k tvorbe nových rubriík, zachovali sa ale časti venované informáciám z Košíc a ich okolia či posledná strana venovaná zábave. Celkovo však v jednotlivých číslach bolo ale zaradených viac textov odborných, napríklad z hospodárskej oblasti.

Revolučné udalosti rokov 1848/1849 prebiehajúce v Uhorsku, spolu s viacnásobnou zmenou koncepcie a obsahovej náplne periodika, nedostatočným počtom predplatiteľov a celkovo vysokými nákladmi na tlač nakoniec spôsobili, že prvé obrazové noviny v tomto priestore, i napriek skutočne obdivuhodnej flexibilitě vydavateľa, k 9. decembru 1848 zanikli. O dva dni neskôr vstúpila do Košíc cisárska armáda pod velením generála Franza Josepha von Schlicka.

Napriek relatívne krátkej existencii môžeme konštatovať, že vzhľadom na uhorské pomery prinášali noviny vydávané Karolom Werferom v Košiciach pomerne bohatý obrazový materiál venovaný nielen zahraničným, ale tiež domácim udalostiam. Zahraničia sa týkajúce obrázky vydavateľ preberal najmä z nemeckých a anglických novín. K uhorským revolučným udalostiam, ale i celému domácejmu priestoru sa však usiloval ponúknuť pôvodné, originálne kresby. O tom, že sa pri prezentovaní jednotlivých kresieb usiloval o maximálnu rýchlosť a aktuálnosť, svedčí napríklad skutočnosť, že rytina zobrazujúca tzv. prečítanie 12 peštianskych bodov bola sprostredkovaná čitateľom už po desiatich dňoch od samotnej udalosti.³⁰

Výnimočnosť tohto periodika a jeho zaujímavosť z pohľadu skúmania nielen uhorských, ale aj slovenských dejín spočíva vo viacerých smeroch. Okrem pokusu priniesť tiež realistické obrazové spravodajstvo, portréty osobností či zobrazenie pamiatok, predstavuje zaujímavú sondu do udalostí roku 1848, najmä z pohľadu zástancov revolučných zmien v Uhorsku. Krok po kroku je možné sledovať dianie v krajine a zaznamenávať vývoj myšlienok i konkrétnych krokov, prezentovaných jednou zo strán politického spektra. Dôležité je tiež, že svojimi ilustráciami, okrem revolučných udalostí prebiehajúcich počas roku 1848 v hlavnom meste, venuje pozornosť aj vidieckemu prostrediu. Je to o to cennejšie, že takéto kresby zobrazujúce politické udalosti v rôznych častiach krajiny sú veľmi zriedkavou záležitosťou. Vzhľadom na to, že pozornosť umelcov i čitateľov sa obracala k hlavným centrá, obrazových stvárnení revolučných udalostí v regiónoch sa zachovalo až prekvapujúco málo. Tie, ktoré máme k dispozícii do súčasnosti sú najčastejšie portréty osobností, prípadne ide o grafiky s vojenskou tematikou. Nemenej zaujímavé je sledovanie zmien, ktorým sa ako vydavateľ musel Karol Werfer v snahe zachovať svoje noviny prispôsobovať, rovnako ako možnosť na základe rôznych zmienok roztrúsených v redakčných poznámkach nazrieť do spôsobu tvorby a distribúcie novín.

Tieto noviny jednoznačne podporovali revolučné hnutie prebiehajúce v Uhorsku, pričom postoje ich vydavateľa korešpondovali s liberálnou opozíciou zastúpenou predovšetkým Lajosom Kossuthom. Pri zobrazovaní aktuálnych domácich

29 Typickým v tomto smere napríklad príspevok venovaný Alsasku, Elzász az új franc föld. In *Mulattattó Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 44, s. 353-356.

30 REVÉSZ, Emese. Egy esemény ábrázolásainak anatómiája. Lamberg gróf meggyilkolása 1848. szeptember 28-an. In *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1997 – 2001. Művészettörténeti tanulmányok Sinkó Katalin köszöntésére*. Szerk. Király Erzsébet – Jávora Anna. Budapest : Magyar Nemzeti Galéria, 2002, s. 103.

aj zahraničných udalostí zohrávali dôležitú úlohu tiež spontánne masové pohyby počas prebiehajúcich revolučných procesov v Európe, demonštrácie odohrávajúce sa v uliciach miest, ozbrojené strety či budovanie barikád. Noviny vydávané Karolom Werferom preto obrazovou dokumentáciou i sprievodným textom prezentovali revolučné udalosti v podstate ako napínavý príbeh. Príbeh, v centre ktorého stáli masy ľudí a tie v podstate určovali smer aj priebeh ďalších udalostí.³¹ Je zaujímavé, že tieto udalosti sa v novinách zobrazovali nielen v pozitívnej, ale neraz i negatívnej rovine. Napríklad počas jesenných mesiacov roku 1848 uverejnili *Mulattató Képes Ujság*, po vzore *Illustrierte Zeitung*, celú sériu článkov a obrazových zobrazení spojených s tzv. septembrovým obratom,³² keď došlo spravidla po nečakanom útoku ozbrojených más k zavraždeniu viacerých populárnych osobností, ako boli napríklad generál Bréu, parížsky arcibiskup alebo knieža Felix Lichnovský z Voštic. Značnú pozornosť venovali tiež zabitú grófa Filipa Lamberga, bratislavského hlavného kapitána.³³

V neposlednom rade predstavujú prvé uhorské obrazové noviny aj cenný zdroj informácií z pohľadu regionálnych dejín. Podrobné reportáže z Košíc a ich okolia, prípadne kratšie správy z iných miest nachádzajúcich sa aj na území dnešného Slovenska, predstavujú i napriek často emotívnemu podfarbeniu, dôležitý informačný zdroj. O to cennejší, že informuje o zložitom období roku 1848.

-
- 31 REVÉSZ, Emese. Egy esemény ábrázolásainak anatómiája. Lamberg gróf meggyilkolása 1848. szeptember 28-an. In *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1997 – 2001. Művészettörténeti tanulmányok Sinkó Katalin köszöntésére*. Szerk. Király Erzsébet – Jávora Anna. Budapest : Magyar Nemzeti Galéria, 2002, s. 104.
 - 32 MÁRKI, Sándor – BEKSICS, Gusztáv. A modern Magyarország (1848 – 1896). In *A Magyar Nemzet története X. kötet*. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Budapest : Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1898, s. 80 a n. Dostupné na <https://core.ac.uk/download/pdf/35139768.pdf>
 - 33 Lamberg gr. pozsoni főkapitány meggyilkoltatása. In *Mulattató Képes Ujság*, roč. 1, 1848, č. 37, s. 295-296.

KROKY VEŘEJNÉ SPRÁVY K VYTLAČENÍ UŽHORODSKÉ ELEKTRÁŘSKÉ Z PODKARPATORUSKÉ ENERGETIKY VE DRUHÉ POLOVINĚ DVACÁTÝCH LET 20. STOLETÍ

David HUBENÝ

Abstract: *Steps taken by the public administration to push Užhorodská elektrářská out of the Subcarpathian energy sector in the second half of the 1920s.* The apparently lagging state of electrification in Subcarpathian Rus and its miserable development under the baton of the private company Užhorodská elektrářská (hereafter UE) prompted both the Subcarpathian cities and the relevant Ministry of Public Works to make efforts to rectify it, which were started in the mid-1920s. Negotiations that dragged on for several years encountered both passive and active resistance from UE, but the Ministry in particular was not willing to deviate from the intention to improve the unsatisfactory state of affairs. It saw the way in the establishment of a general-purpose power company consisting of the majority participation of the state and Subcarpathian cities and only a minority share of private capital. This understandably did not sit well with UE representatives who were trying to get media support and help from other private power producers across the Czechoslovak republic. However, the practical need for a planned development of electrification and an increase in the economic and thus also the social level of Subcarpathian Rus and its inhabitants required the intervention of the state, which instead of the UE company began to look for another private partner, which became the Českomoravská-Kolben-Daněš concern.

Key words: Užhorodská elektrářská. Subcarpathian Rus. Electrification. The Czechoslovak republic.

Úvod

Československá státní správa si v důsledku svých vlastních, ale i starších uherských studií uvědomovala elektrifikační potenciál podkarpatoruských vodních toků, jejichž síla mohla významně napomoci k ekonomickému pozdvižení celé země, ba mohla posloužit i při zavádění elektřiny na východním Slovensku. S tím však kontrastovala minimální elektrifikace podkarpatoruských obcí, kde se v první polovině dvacátých let stala hegemonom společnost Užhorodská elektrářská (dále UE), která do dlouhodobého pronájmu získala všechny významné výrobní elektřiny.¹ Ministerstvo veřejných prací (dále MVP) ve spolupráci s podkarpatoruskými městy se proto od poloviny dvacátých let rozhodlo k akci vedoucí k založení všeužitečné

1 K tomuto procesu viz HUBENÝ, David. Užhorodská elektrářská akciová společnost a její působení na Podkarpatské Rusi a východním Slovensku. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2023, č. 1, s. 43-62. 03_1_2023.pdf (unipo.sk).

elektrárenské společnosti. Na přístupu UE pak bylo, zda bude do tohoto projektu zapojena či nikoliv. Rozhořel se tak boj na mnoha schůzích a jednáních.

Základem poznání k postupu zúčastněných stran jsou dokumenty uložené v Národním archivu ve fondu MVP, které mělo v gesci celou otázku elektrifikace. Cenným doplňkem je pak osobní pozůstalost Vojtěcha Pařízka uložená v Archivu Národního technického muzea, neboť jako odborný expert podkarpatoruských měst byl účasten všech jednání s MVP a UE. Ostatní archivy či archivní soubory byly pro potřeby této studie pouze okrajově. V literatuře se tato otázka – pokud je autorovi známo – dosud nezkoumala a byla využita spíše jen doplňujícím způsobem ve vztahu k zúčastněným aktérům a jejich životním osudům.

Příčiny nespokojenosti veřejné správy

Československá správa chtěla zajistit ekonomický a sociální vzestup Podkarpatské Rusi, jejíž autonomie byla stále diskutována a pamatováno na ní bylo i při různých legislativních pracích. Státnímu aparátu přitom nechyběly ambiciózní záměry: MVP se doma a v zahraničí (např. v roce 1924 na Světové konferenci o energii v Londýně) netajilo myšlenkou na vznik smíšené společnosti sdružující stávající podkarpatoruské elektrárny doplněné o hydrocentrálu na Uži.² Právě ve dnech 24. až 28. března 1924 v této věci jednali zástupci MVP s UE, přičemž zástupci státu provedli též inspekci elektrárenských zařízení spravovaných firmou. Debatovalo se o vzniku všeužitečné elektrárenské společnosti a vybudování hydroelektrárny, kterou by převzala do správy nová společnost. Kámen úrazu však spočíval ve faktu, že UE oceňovala svůj materiální přínos na absurdních 20 000 000 korun v akciích nové společnosti.³

Ve stejné době se navíc rozhořel skandál kolem korupčního pronájmu mukačevské městské elektrárny společnosti UE a patrně ani ostatní města nebyla s výkony soukromníka zcela spokojena, popř. se obávala, zda i u nich nedošlo při pronájmu k podobnému zločinu a podpisu nevýhodných smluv. To města vedla k úvahám a snahám nalézt vyhovující řešení nejen pro ně samotná, ale i pro celou Podkarpatskou Rus. Nelze přitom ani zavrhnout myšlenku, že tyto úvahy měst byly neoficiálně konzultovány se zástupci státní správy, které iritovaly problémy s UE a její celkově mdlé, neřkuli nulové, výsledky při další elektrifikaci Podkarpatské Rusi.

Důvod k zásahu státu do podkarpatoruské energetiky byl prostý, neboť 100 % místních elektráren vlastnili soukromníci a Podkarpatská Rus byla v rámci státu beznadějně nejhorší v oblasti elektrifikace. V roce 1928 soukromé elektrárny zásobovaly 17 podkarpatoruských obcí, zejména větších sídelních jednotek, a pro rok 1929 bylo evidováno celkem 11 menších elektráren.⁴ Tyto elektrárny zajišťovaly koncem dvacátých let elektrifikaci již zmíněných 17 obcí (představujících 3,5 % všech obcí v zemi) s celkovými 120 677 obyvateli (tvořících 20 % obyvatelstva země), zatímco

2 KNEIDL, F. Přehled přírodního bohatství energie v republice Československé a jeho využití. In V. Ptáček (red.). *Elektrotechnická ročenka 1926*. Praha : Elektrotechnický svaz československý, 1926, s. 60 a 62.

3 Archiv Národního technického muzea (ANTM), fond Pařízek Vojtěch, karton (kart.) 38, sign. M/b/1.

4 ŽADANSKÝ, Juraj. *Hospodársky a sociálny vývoj Podkarpatskej Rusi 1919 – 1939*. Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2022, s. 105.

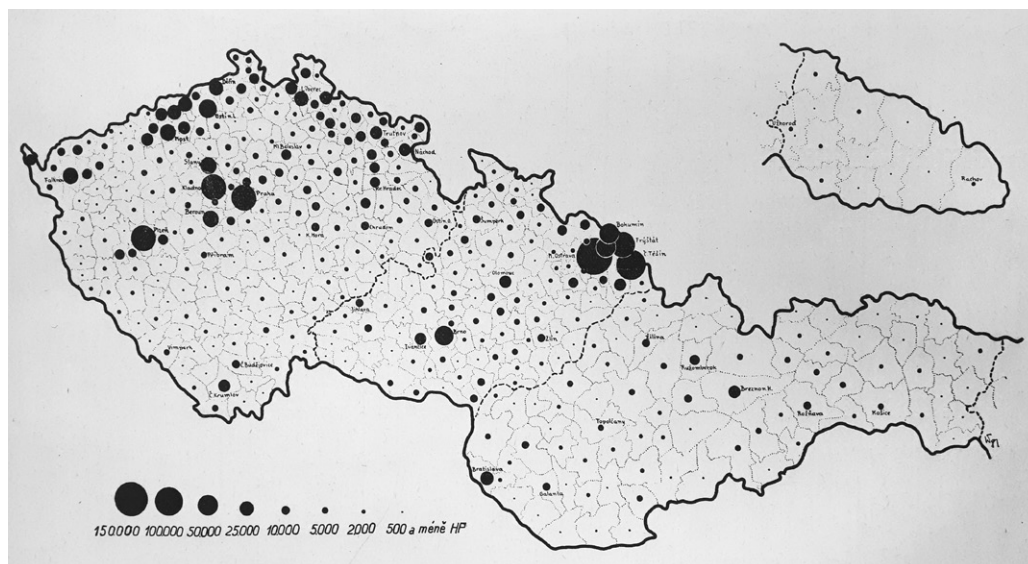
dalších 470 obcí se 483 916 obyvateli bylo bez proudu. Tyto roztržštěné podniky navíc pracovaly zejména v zimě na maximální výkon, ba byly přetížené.⁵

Soustava malých městských elektráren fungujících většinou na zahraniční naftu byla hodnocena jako neekonomická a nedostatečně robustní pro celkovou elektrifikaci Podkarpatské Rusi při záměru zavedení elektřiny do běžného života a podnikání. Jak uvedl jeden z čelných odborníků na elektrifikaci zabývající se touto otázkou za první republiky Vojtěch Pařízek:

„Dnes v zemi podkarpatoruské vyrábí se elektrická energie v několika malých elektrárnách ve větších městech, převážně z cizozemských materiálů (nafty) a neekonomicky.

Stav výrobního i rozvodního zařízení není takový, aby mohl poskytnouti obyvatelstvu dostatek potřebné energie ani jistotu dodávky. Rovněž tarifnictví není na výši doby, takže konsument, zvláště řemeslník nebo průmysl, nemůže hledati zlepšení výrobních poměrů používání elektrické energie.

Soukromé podnikání, které až dosud zásobovalo jen nejvýhodnější konsumová střediska, nespĺnilo a nemůže plniti shora uvedený účel již z toho důvodu, že způsob, jakým jest nutno ve veřejném zájmu řešiti otázku zaopatření konsumenta dostatečnou, bezpečnou a lacinou energií, není souběžným se způsobem, jaký jest v intencích kapitálů čistě soukromého.“⁶

Obr. 1: Koňské síly v republice podle soudních okresů. PAŘEZ, B. (red.). *Elektrotechnická ročenka ESČ 1930*. Praha : Elektrotechnický svaz československý, 1930, s. 120.

- 5 MERFAIT, Jan. Rozvoj elektráren a soustavná elektrisace. In Jaromír Musil (red.). *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919–1933*. Užhorod : Odbor Spolku československých inženýrů, 1933, s. 229.
- 6 Státní oblastní archiv v Praze, fond Podkarpatoruské elektrárny, kart. 3, inv. č. 39; ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/a/2.

Rozkol veřejné správy a Užhorodské elektrářské

MVP tedy musel vyloženě potěšit dopis z 12. ledna 1926, jímž užhorodský vládní komisař informoval ústřední úřad, že města Užhorod, Berehovo, Mukačevo a Sevluš „zabývají se otázkou akciové společnosti sestávající z těchto měst a některé velké firmy“, popř. za účasti již existující UE, přičemž cílem zamýšleného podniku byla elektrifikace Podkarpatské Rusi. Ministerstvo se pak těšilo na další návrhy a vyslovilo formální otázku, zda mají města zájem o účast státu s tím, že výběr soukromého partnera v podniku měl být uskutečněn v domluvě s ministerstvem ještě před hlasováním městských správ.⁷ Formálnost dotazu na účast státu spočívala v tom, že zapojení eráru automaticky znamenalo další zdroj peněz.

Podkarpatoruská města Berehovo, Mukačevo, Sevluš a Užhorod se na poradě 18. února 1926 shodla na potřebě založit všeužitečnou elektrářskou společnost a dohodla se na jednání se soukromníky a odborníky v Praze. Na tomto jednání zástupci měst sestavili provolání⁸ k založení zmíněné společnosti.⁹

UE v reakci na tuto aktivitu měst oslovila MVP s vlastním návrhem. Během jednání na ministerstvu z 25. března 1926 si zástupci UE stěžovali, že v důsledku plánu měst na založení vlastního podniku mají problém získávat další zákazníky a předložili vlastní návrh řešení otázky elektrifikace Podkarpatské Rusi datovaný 19. ledna 1926. UE navrhovala vytvořit „všehospodářský podnik“ slučující soukromý a veřejný kapitál, který by měl čistě obchodní vedení, jehož součástí by tvořili zástupci měst. Investice měl navrhovaný podnik realizovat z vlastních prostředků bez finanční podpory měst. Zástupci veřejných korporací se měli podílet pouze na utváření tarifní politiky. UE pak navrhovala, aby ze stávajícího akciového kapitálu 6 500 000 korun byla část předána městům, ale majoritu by si udržela Slovenská všeobecná úvěrová banka, která vlastnila UE, a to i v případě vydání dalších emisí akcií. Banka by následně také převzala závazek zajistit finance na přestavby elektráren v důsledku navyšování jejich výkonů během elektrifikace. Podnik by rovněž uzavřel smlouvu na 50 let o elektrifikaci země, čemuž odpovídaly i stávající smlouvy s městy o pronájmu jejich elektráren.¹⁰

Následně se uskutečnila 4. června 1926 porada měst, ministerstva a UE v Županském úřadě v Užhorodě za účasti viceguvernéra. Města zde dala jasně najevo, že mají zájem vytvořit všeužitečný elektrářský podnik za přítomnosti státu a nějaké soukromé společnosti, ale tou už nebyla dříve zvažovaná UE. Největšími odpůrci UE byla města Mukačevo a Sevluš, zatímco Berehovu byla účast UE lhostejná. Města už dokonce sondovala možnost půjček u bank na tento projekt. Na odpolední část porady dorazili i zástupci UE/Slovenské všeobecné úvěrní banky, kteří připustili možnost úpravy stávajících smluv, ale nemínili se stát minoritním akcionářem. Výsledkem porady byl závěr, že města se zavazovala založit všeužitečnou společnost za účasti UE, pokud dojde k úpravě pachtovních smluv.¹¹

7 Národní archiv (NA) Praha, fond Ministerstvo veřejných prací, kart. 1018, sign. 205d.

8 Státní archiv Zakarpatské oblasti (DAZO), fond 29, opis 1, d. 903, fol. 1.

9 DAZO, fond 29, opis 1, d. 903, fol. 3.

10 NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d a ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

11 NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d a ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

Okolo této schůze i celého záměru se strhl i mediální humbuk, že např. MVP preferuje UE,¹² resp. *Podkarpatské Hlasy* donesly fantaskní informace, že města prý dospěla k poznání, že soukromý podnik je pro ně výhodnější, než všeužitečná elektrárenská společnost,¹³ ba odborníci a státní úředníci se na této poradě prý vůbec neodvažovali promluvit a snahou jednání bylo jen útočit na Slovenskou všeobecnou úvěrovou banku, která po ovládnutí českými Židy začala poctivě podnikat...¹⁴ Při porovnání s úředním zápisem je zřejmé, že přinejmenším články v *Podkarpatských Hlasech* byly objednány a to nejspíše Slovenskou všeobecnou úvěrovou bankou. Mediální podpora bance se dá snadno vysvětlit i jinak. Banka byla založena v roce 1921 nostrifikací filiálek Ungarische Allgemeine Kreditbank A.-G. na Slovensku a disponovala akciovým kapitálem 50 000 000 korunami a dalšími 7 000 000 korunami v rezervních fondech. Na Podkarpatské Rusi provozovala filiálky v Berehově a Užhorodě, přičemž pobočka v hlavním zemském městě vznikla převzetím Ungmegyei Takarékpénztár R.-t. založené roku 1865. Slovenská všeobecná úvěrní banka měla vliv na další finanční ústavy Podkarpatské Rusi: Obchodní a úvěrní banku v Mukačevu, Bereho-Mukačevskou spořitelnu v Mukačevu a Sevlušský úvěrní ústav. Do průmyslového koncernu Slovenské všeobecné úvěrní banky vedle UE spadal Užhorodský lihovar, rafinerie a svobodné skladiště; Granit, kamenická a stavební společnost v Užhorodě a nelze zapomenout ani na Hospodářský lihovar, rafinerie a mlýny v Užhorodě.¹⁵ Tyto společnosti samozřejmě pracovaly ve prospěch koncernu jako celku, ale i jeho jednotlivých částí.

Aby města obstála ve vysoce odborných jednáních s UE ohledně elektrifikace Podkarpatské Rusi oslovila Vojtěcha Pařízka, náměstka ředitele Elektrických podniků hlavního města Prahy.¹⁶ Učinila tak po intervenci představitele MVP Františka Kneidla, který doporučil jednání technických znalců obou stran, přičemž UE zastupoval Michael Seidner¹⁷ (nar. 1. února 1875), který po studiích v Berlíně a pracovních štacích v Německu a USA se vrátil do Maďarska před první světovou válkou, kde vystoupal po odborných i profesních příčkách a po nástupu horthyovského režimu emigroval do Československa, kde se stal vedoucím technickým pracovníkem UE. Kromě toho byl i vynálezcem a držitelem několika patentů.¹⁸ Během podzimu 1926 Pařízek prozkoumal situaci na Podkarpatské Rusi a zpracoval určitý návrh pro postup města Užhorod při elektrifikaci.¹⁹

12 *Lidové noviny*, 11. 6. 1926.

13 *Podkarpatské Hlasy*, 8. 6. 1926, č. 65.

14 *Podkarpatské Hlasy*, 10. 6. 1926, č. 66.

15 MÜLLER, F. Peněžnictví na Podkarpatské Rusi. In *I. živnostenská výstava na Podk. Rusi 5 – 24. VII. Užhorod 1927*. Užhorod : Litografický a typografický umělecký ústav Lám E., akciová společnost, 1927, s. 15.

16 K rozsahu jeho odborných aktivit viz obsah jeho osobního fondu. LISÁ, Eva. *Vojtěch Pařízek (1894 – 1939). Prozatímní inventární seznam*. Praha : ANTM, 1951.

17 ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/3.

18 Seidner Mihály – Wikipédia (wikipedia.org), [6. I. 2024].

19 ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/3.

Obr. 2: František Kneidl na dokladovém snímku z roku 1931. NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 5308, sign. K 2567/12, manipulační období 1941 – 1950.

Obr. 3: Vojtěch Pařízek na dokladovém snímku z roku 1920. NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 8294, sign. P 384/11, manipulační období 1941 – 1950.

Zároveň během podzimu pokračovala jednání měst s MVP a na schůzce z 23. října 1926 si města vzala ještě čas na prozkoumání návrhu na založení všeužitečné elektrárenské společnosti. Do konce roku 1926 však město Užhorod připustilo, že nemá peníze na vstup do všeužitečné společnosti a že si zkusí vyjednat s UE novou smlouvu, zatímco Berehovo bylo ochotno se rovnou pustit do projektu, ale obávalo se, že UE nejeví v tomto směru žádnou vstřícnost.²⁰ Podnětů k akci přitom bylo více a například Užhorod měl o řešení zásobování elektrinou velkou starost, neboť chtěl zbudovat vodovod, aby se vymýtil ve městě latentně přítomný tyfus.²¹ Nicméně jednání pokračovala, byť se vlekla a brzdila je též soupeření Užhorodu a Mukačeva o pozici hlavního zemského města v souvislosti s připravovanou reformou státní správy realizované posléze zákonem č. 125/1927 Sb. z. a n. Nicméně během roku 1927 se dospělo k závěru, že města, stát a UE jsou ochotny vstoupit do společného podniku.²²

Další schůze reprezentantů měst z 2. února 1927 ohledně elektrifikace Podkarpatské Rusi přinesla sdělení Vojtěcha Pařízka, že stejnosměrné napětí v Berehovu, Mukačevu a Užhorodě je dlouhodobě neudržitelné a s ohledem na celkovou elektrifikaci je nutná jejich rekonstrukce, přičemž i v Sevluší byla nutná určitá úprava, protože ač elektrárna vyráběla třífázový proud, byl o napětí 120 voltů. Nejnaléhavější situace panovala v Užhorodě, kde elektrárna již neměla v zimních měsících prakticky žádné rezervy a rozvodná síť také nestačila. Berehovo a Mukačevo měly ve výrobě ještě dostačující rezervy a Sevluš vyráběla kvůli mizivému konzumu jen pro osvětlovací účely večer a v noci. Nutnost celkové elektrifikace kvůli rozvoji ekonomiky však dle názoru Pařízka nutil města k úzké spolupráci. Ta jim pak měla zajistit zapojení státu. Zástupci měst Užhorodu, Berehova a Sevluš však předem ohlašovali, že mohou poskytnout pouze své elektrárny, nikoliv peníze. Jen Mukačevo vedle elektrárny bylo ochotno nabídnout 2 000 000 korun, příp. i větší ob-

20 NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d.

21 ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

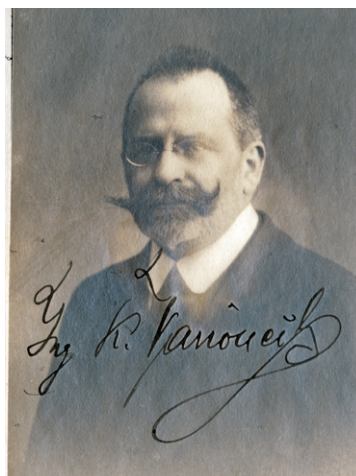
22 NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d.

nos. Celkově pak zástupci měst přistoupili na původní návrh elektrifikace zpracovaný pro Užhorod, který se ale nově měl rozšířit i pro zbývající města. Zároveň bylo rozhodnuto, že další jednání mají proběhnout za účasti UE a Slovenské všeobecné úvěrní banky. UE měla následně k plánu zpracovat své připomínky a další schůze měst měla proběhnout 17. února 1927 v Košicích. Sporné body, mimo jiné prohlášení všeužitečnosti či rekonstrukce sítí, pak města s Pařízkem, UE a bankou zamýšlela projednat na MVP.²³

Schůze se uskutečnila na půdě MVP 18. června 1927 za přítomnosti zástupců podkarpatoruských měst a zúčastněné strany se dohodly na vzniku nestranné tříčlenné komise složené z jednoho pracovníka UE, jímž byl Michael Seidner, odborného zástupce měst v podobě již zapojeného Vojtěcha Pařízka a reprezentanta ministerstva Františka Kneidla, který komisi vedl. K úkolům komise patřilo přezkoumání bilance UE za rok 1926, příprava odhadu elektrárenských zařízení firmy a měst (po obchodní i faktické stránce), určení výše investic na odstranění vadných částí a zajištění provozuschopnosti, a nakonec ještě zhotovení všeobecného finančního plánu společnosti. Do konce měsíce UE poslala ministerstvu komentovaný návrh bilance za rok 1926, přičemž následně ve dnech 12. až 15. července 1927 provedla komise šetření přímo v elektrárenských provozech.²⁴

V létě 1927 navíc proběhlo několik jednání mezi UE a Mukačevem ohledně smírného řešení soudního sporu ohledně podezřelého pronájmu elektrárny, kdy ale Mukačevo bylo celkem opatrné ohledně přistoupení na mimosoudní dohodu z důvodu probíhajících jednání o elektrifikaci celé Podkarpatské Rusi a vzniku nové elektrárenské společnosti. Odborným rádcem Mukačeva jak při soudním sporu, tak při elektrifikaci byl již zmíněný Vojtěch Pařízek,²⁵ který tak měl kompletní náhled do situace a zájmů města.

Zámysl ministerstva se začal jasněji rýsovat během roku 1927 v podobě plánu na vznik všeužitečného elektrického podniku Elektrárny Podkarpatské Rusi, úč. spol. v Užhorodě (ovšem záhy se začal místy objevovat též název Podkarpatoruské elektrárny), který se začal vážně promýšlet od porady měst, ministerstva a UE v Praze 15. listopadu 1927. Zde zástupce ministerstva Karel Vaňouček²⁶ již přítomným sdělil, že „z veřejných zájmů je nezbytné, aby ministerstvo veřejných prací bezodkladně

Obr. 4: Karel Vaňouček na dokladovém snímku z roku 1919. NA, fond Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 11796, sign. V 887/1, manipulační období 1931 – 1940.

23 ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/3.

24 ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/a/1. Výsledek odhadového šetření viz ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

25 ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/2.

26 K tomuto vynikajícímu technikovi a úředníkovi viz např. Ing. K. Vaňouček čestným členem ESČ. In *Elektrotechnický obzor* 15, 1926, č. 29, s. 468-469; Ing. Karel Vaňouček šede-

přikročilo k provedení soustavné elektrisace Podkarpatské Rusi“, kterou měla realizovat společnost Elektrárny Podkarpatské Rusi s kapitálem 10 000 000 korun, z nichž by stát dodal 4 000 000, města Užhorod a Mukačevo každé po 2 000 000 korun, Berehovo 650 000 korun, Sevluš 350 000 korun a soukromníci zbývající 1 000 000 korun. Akciový kapitál se měl podle potřeby zvyšovat. Pro rok 1928 se počítalo, že stát dodá 1 000 000, města Užhorod a Mukačevo měla každé poskytnout po 500 000, Berehovo 170 000 a Sevluš 80 000 korun, neboť se plánovalo využít ustanovení § 5 zákona č. 143/1923 Sb. z. a n. umožňující vydání neúplně splacených akcií s tím, že zbytek by se musel urychleně opatřit. Další peníze na investice si měla společnost opatřit za pomoci vlastních dluhopisů. Pro přípravu společnosti měl vzniknout přípravný výbor za účasti čtyři zástupců ministerstva, dvou zástupců Užhorodu, dvou představitelů Mukačeva a po jednom reprezentantovi Berehova, Sevluš a soukromého kapitálu. Cílem přípravného výboru bylo zpracovat projekt a finanční plán soustavné elektrifikace země, projednat převzetí elektrických děl, zpracovat návrh smlouvy se státem o vybudování a pronájmu hydroelektrárny na Uhu, zhotovit návrh stanov a upisovací prospekt. Elektrifikační a finanční plán spolu se stanovami mělo připravit ministerstvo, zatímco poměr k UE měl být dořešen do 15. prosince 1927 za účasti ministerského úředníka Františka Kneidla²⁷ a technického zástupce měst Vojtěcha Pařízka.²⁸

UE zapojena nebyla, protože bez majority v připravované společnosti se nechtěla angažovat, tudíž se mělo jen zvážit, zda dojde k prodeji všech elektrických děl společnosti UE nově vzniklým Elektrárnám Podkarpatské Rusi, či dojde ke sloučení podle § 3 zákona č. 258/1921 Sb. z. a n. Druhá varianta měla nastat v případě, že by nebylo možno se dohodnout s UE,²⁹ kterou rozhodně nebylo možno ignorovat, neboť na jednání firmu reprezentoval Fedor Houdek, předpřevratový národní pracovník, který byl v roce 1919 členem československé delegace na mírové konferenci v Paříži, následně ministrem zásobování, ale hlavně mimořádně činným představitel obchodního života, kde zastával posty prezidenta Ústředního družstva, podpředsedy Centrokooperativy v Praze, předsedy Československé národní rady v Bratislavě, přičemž si našel i část na literární práci.³⁰

Kneidl s Pařízkem odhad odevzdali až 1. března 1928, přičemž se opřeli o místní šetření, které ještě za účasti Michaela Seidnera provedli 12. až 15. července 1927.³¹

sátníkem. In *Elektrotechnický obzor* 20, 1931, č. 46, s. 723-724 a Ing. K. Vaňouček. In *Elektrotechnický obzor* 26, 1937, č. 12, s. 196.

27 K tomuto významnému odborníkovi viz např. Dr. Ing. Kneidl Frant. čestným členem ESČ. In *Elektrotechnický obzor* XII, 1923, č. 30, s. 391-392; Ing. Dr. F. Kneidl padesátníkem. In *Elektrotechnický obzor* 23, 1933, č. 31, s. 494 a Ing. Dr. František Kneidl. In *Elektrotechnický obzor* 32, 1943, č. 2, s. 17-18.

28 NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d a ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

29 NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d a ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

30 *Reprezentačný lexikon Slovenska a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava : Vydavateľstvo Reprezentáčného lexikona Slovenska a Podkarpatskej Rusi Academia, 1936, s. 123 a TOMAN, Štefan – KUZMÍK, Daniel. *Fedor Houdek 1848 – 1949. Inventár*. Bratislava : Štátny ústredný archív SSR, 1973. Bohužel, jeho osobní fond uložený v Slovenském národním archivu se nijak nedotýká jeho angažmá v UE.

31 ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/a/2.

Na jednáních Státní elektrárenské rady se rovněž probíralo dění na východě státu a zaznívaly např. informace o nutnosti stavby parní elektrárny v Užhorodě, ale na jednání z 22. prosince 1927 se hlavně řešilo přeměnění městských elektráren na všeužitečné elektrárny a jejich sloučení v jediný podnik podle § 3 zákona č. 258/1921 Sb. z. a n., přičemž František Kneidl přítomným vysvětloval „*nutnost tohoto zásahu tím, že k hospodářskému a sociálnímu vývoji Podkarpatské Rusi jest nutno výše uvedené dosavadní podniky rekonstruovati, rozšířiti a spojití jednotlivé výrobní dálkovým vedením ku vzájemné spolupráci podpořiti je využitím vodních sil a postupně provésti elektrisaci Podkarpatské Rusi v rámci soustavné elektrisace státu*“. Tento plán uvítal Jaromír Nečas, který se však obával, zda mají města dostatek peněz k provedení takových úkolů, ale ujistil jej Karel Vaňouček, že se zdá, že kapitál poskytne Hypoteční banka česká. Na jednání ovšem zazněl názor, „*aby tímto zásahem státu, který odpovídá sice plně zákonu, nevznikly opět boje mezi podniky všeužitečnými a nevšeuzžitými*“, a proto se doporučoval „*pokus o soukromou dohodu*“.³²

Soukromý kapitál se opravdu brzy ozval a protest UE na MVP doručili Fedor Houdek reprezentující přímo UE, Anton Fremzl, generální ředitel Slovenské všeobecné úvěrní banky, a dále zástupci UE Rudolf Altbach a Augustin Vološin, z nichž druhý jmenovaný byl zároveň papežský komoří a poslanec. UE protestovala jak proti výsledkům schůzky z 15. listopadu 1927, tak i usnesení Státní elektrárenské rady z 22. prosince 1927 a vyhrožovala podáním k Nejvyššímu správnímu soudu. Společnost tvrdila, že má plán elektrifikace, který byl prozatím odkládán s ohledem na ohrožení existence společnosti ze strany státní správy. Dále protest napadl zapojení měst do elektrifikace z důvodu jejich všeobecně známé finanční slabosti. Protest podepsaný Houdkem a Vološinem vyzýval ministerstvo k opuštění plánu na zřízení všeužitečné společnosti či přeměny UE na tento typ podniku, a nakonec nabádal ministerstvo, nechť raději zajistí UE „*klidné právní trvání*“ a poskytne firmě do pronájmu připravované hydrocentrály. Na pomoc UE přispěchalo též konsorcium čtyř soukromých elektrárenských podniků napříč republikou, které se stavěly proti přeměně na všeužitečný podnik z moci ministerských práv. Nicméně ministerstvo si bylo jisté, že by věc obhájilo i u Nejvyššího správního soudu a zůstalo v klidu³³ a metodicky pracovalo na svých plánech, s nimiž souzněly i zájmy státní správy na Podkarpatské Rusi. Tento protest patrně souvisel i s dokončovánými boji ohledně zákona č. 139/1926 Sb. z. a n., kdy se nevšeuzitečné elektrárny obávaly spuštění celkového státního tlaku na potlačení tohoto druhu energetických podniků.³⁴

Civilní správa Podkarpatské Rusi s ohledem na nutnost brzkých investic do tepelné elektrárny v Užhorodě tlačila na rychlé založení proponovaného podniku. Zároveň MVP záukolovalo Civilní správu Podkarpatské Rusi, aby hlásila každou aktivitu UE směřující k elektrifikaci nějaké obce (aktuálně na začátku roku 1928 měla usilovat o Chust a Výlok, ale Výlok raději upřednostnil již v roce 1926 místní mlýn Bernáta Eichenbauma a Chust s UE vůbec nevyjednával; místo toho došlo za

32 NA, fond Předsednictvo ministerské rady, kart. 3513, sign. 818/22, fond MVP, kart. 1046, sign. 205.

33 NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d a ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

34 DUFEK, Pavel. Elektrifikace – státní národohospodářský zájem a jeho souvislosti. In KOBER, Jan (red.). *Republika v pohybu*. Praha : Academia, 2022, s. 84-85.

pomoci místního mlýna k jednání o elektrifikaci Iršavy, proti čemuž neměla správa s ohledem na geografické postavení obce žádné námitky) s tím, že měla všechny podklady podané firmou Civilní správě Podkarpatské Rusi tato zasílat ministerstvu k nahlédnutí, a dále měla obstarat pro ministerstvo překlady smluv s podkarpatorskými a východoslovenskými sídelními jednotkami, které ale v případě východního Slovenska pochopitelně zajistily věcně příslušné úřady v Bratislavě. Města pak dodala ministerstvu podklady o cenách elektřiny.³⁵

MVP kromě toho pozvalo na dopoledne 10. března 1928 města k internímu jednání s tím, že téhož dne odpoledne se na další schůze měli takto připravení zástupci veřejné správy utkat s představiteli UE.³⁶

Dopolední schůze však již byla zároveň první schůzí přípravného výboru pro vznik nového podniku prozatím nazývaného Elektrárny Podkarpatské Rusi. Karel Vaňouček zde zdůraznil nutnost sloučení všech elektrických zařízení v jeden technický podnik. Ministerstvo informovalo zástupce měst, že Hypoteční banka česká v Praze byla „ochotna účastněným [!] městům opatřiti za určitých předpokladů prostředky k účasti“, a proto města měla vstoupit v jednání s tímto ústavem. Města během jednání upozornila na výhodu levné elektřiny od UE díky stávajícím smlouvám, ale Vaňouček vysvětlil, že nový podnik by převzal stávající práva a závazky, tudíž by levná elektřina zůstala zachována. Následně technický odborník měst Vojtěch Pařízek přednesl svůj odhad, který připravil spolu s Františkem Kneidlem z MVP. Zdržení přípravy tohoto elaborátu osvětlil skutečností, že UE přes původní slib neposkytla nutnou součinnost. Proponovaná společnost měla UE za elektrická díla nabídnout maximálně 5 200 000 korun. Veřejná správa se nakonec domluvila, že UE bude informována „o zásadním usnesení přípravného výboru o založení Elektráren Podkarpatské Rusi“, dále že UE bude nabídnuto 40 % akciového kapitálu v nové společnosti a že za elektrická díla UE se všemi právy a povinnostmi ji bude přiznáno 5 200 000 korun.³⁷

Odpolední schůze se zástupci UE zhodnotila proběhlou dopolední schůzkou. Představitelé UE trvali na svém protestním memorandu. Přitom se toto jednání považovalo za druhou schůzi přípravného výboru, který požadavek UE na tříměsíční lhůtu k promyšlení odpovědi seznal jako obyčejnou zdržovací taktiku. Nicméně lhůta byla poskytnuta s tím, že mezitím budou činěny další kroky k dosažení cílů přípravného výboru, včetně upsání prvotního akciového kapitálu, aby podnik mohl být založen co nejdříve. Pro začátek se tedy počítalo s 600 000 korunami od ministerstva, po 100 000 od měst Užhorod, Mukačevo a Berehovo, 10 000 od Sevluš a 90 000 od soukromníků. Celkem se rodil podnik se základním kapitálem 1 000 000 korun. Tříměsíční lhůty UE využila k zpracování stanoviska útočícího na věrohodnost a odbornost Vojtěcha Pařízka (mimo jiné kvůli jeho angažmá v soudním sporu ohledně pronájmu mukačevské městské elektrárny), a tedy i na závěry učiněné pod vlivem jím přednesených argumentů. UE tvrdila, že v zájmu smírné dohody nechce rozbalit otevřený útok na Pařízka a jeho elaborát, ale stejně na něj poukazovala.

35 NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d.

36 NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d a ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

37 NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d a ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

Nepřekvapí, že MVP se nenechalo ve svém postupu zviklat, a připravovalo jednání s městy za účelem přípravy odpovědi.³⁸

Složení přípravného výboru	
Organizace	Jméno a příjmení
Užhorod	Jan Hrbek
	Tomáš Sekanina
	Ivan Gaar
Mukačevo	Václav Pejše
	Alexander Spiegel
Berehovo	Hugo Vincze
Sevluš	Václav Hudeček
Civilní správa Podkarpatské Rusi	Jiří Millautz
MVP	Karel Vaňouček
	František Kneidl
	Karel Kuchař
	Karel Vancl

Sestaveno dle: NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d.

Aktivita měst a jejich zástupců, ale i představitelů státu, nebyla v rámci příprav podniku malá, ba naopak, skrývalo se za ní množství cest, schůzí a porad, které si vyžádaly mnoho času. To se týkalo též městy najatých a náležitě zaplacených odborníků, jak dokládá mimo jiné přehled prací Vojtěcha Pařízka, jenž zpracoval pro potřebu měst, aby jej vyplatila. Navíc zkoordinování tolika osob na jedno místo konání porady při jejich další pracovní vytiženosti rovněž žádalo značnou poštovní a telegrafickou korespondenci.³⁹ *Až komický problém pak nastal s proplacením těchto služeb, např. Vojtěch Pařízek musel městům vyhrožovat soudními tahanicemi, přičemž některá města uváděla pozoruhodné podmínky, kdy budou s to zaplatit, např. Berehovo sdělilo dopisem ze 17. září 1929, že „městská pokladna není v stavu před dokončením vinobraní Vaši pohledávku Kč 7.000.- vyplatiti“, a Pařízek se vyzýval, aby počkal „do středu měsíce listopadu, když z odprodejší [!] ceny vína Vaše požadavka [!] vyrovnána bude“.*⁴⁰ Na druhou stranu se stal na Podkarpatské Rusi známým odborníkem na elektrifikaci, což mu přinášelo další kontakty, např. se na něj obrátil okresní hejtman Josef Procházka ze Svalavy ohledně snah o elektrifikaci tohoto městečka za pomoci místní firmy Szolyva.⁴¹

38 NA, fond MVP, kart. 1018, sign. 205d a ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

39 ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1 a M/b/3.

40 ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

41 ANTM, fond Pařízek Vojtěch, kart. 38, sign. M/b/1.

Mezitím se však začal lámat odpor Slovenské všeobecné úvěrní banky a UE, neboť s podporou státu se o místní energetické závody začal zajímat koncern Českomoravská-Kolben-Daněk (ČKD), který byl ochoten je nejen odkoupit, ale dohodnout se s veřejnou správou i na společném všeužitečném elektrárenském podniku. Jednání o vstupu ČKD do UE, však bude předmětem budoucího příspěvku.

Závěr

Neutěšený stav elektrifikace Podkarpatské Rusi a její bídný rozvoj pod taktovkou soukromé firmy UE přiměl jak podkarpatoruská města, tak věcně příslušné MVP k snahám o nápravu, které byly započaty v polovině dvacátých let. Několik let táhnoucí se jednání narážela na pasivní i aktivní odpor UE, ale zejména ministerstvo nebylo ochotno se odchýlit od úmyslu zlepšit dosavadní neuspokojivý stav. Cestu vidělo v založení všeužitečné elektrárenské společnosti skládající se z majoritní účasti státu a podkarpatoruských měst a jen menšinového podílu soukromého kapitálu. To se pochopitelně nelíbilo zástupcům UE, kteří se pokoušeli získat mediální podporu a pomoc od dalších soukromých výrobců elektřiny napříč republikou. Praktická potřeba plánovitého rozvoje elektrifikace a zvýšení ekonomické a tím i sociální úrovně Podkarpatské Rusi a jejích obyvatel však vyžadovala zásah státu, který místo UE začal hledat jiného soukromého partnera, kterým se stal koncern ČKD.

L'UDIA A DOBA

Amfiteáter vo Verone.

Patrí k najlepšie zachovaným amfiteátrom z čias Starovekého Ríma, bol postavený v roku 30 a dodnes sa v ňom konajú koncerty. Amfiteáter sa nachádza na námestí Piazza Bra.

Foto: Lujza Lea Kurimaiová

ИСТОРИК–ЭМИГРАНТ В. В. САХАНЕВ КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ВОСТОЧНОЙ СЛОВАКИИ И ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ

Ольга ХОРСТИНК

Abstract: *Ethnographer-emigrant V.V. Sachaněv as a researcher of Carpathian Rus' in the materials of his personal archive.* This article is based on materials discovered in the State Regional Archive in Prague (Státní oblastní archiv – SOA v Praze) in 2022, pertaining to the personal archive of the Russian ethnographer, historian, archaeologist, and archivist emigrant, Vsevolod Vasilievich Sachaněv (1885 – 1940), who resided in Czechoslovakia from 1923 to 1940. It is dedicated to a preliminary investigation of the aforementioned, yet publicly inaccessible, archive, aiming to identify materials related to Sachaněv's research conducted in the territory inhabited by Rusyns. We have found that V. V. Sachaněv's scientific expeditions to Slovakia and Subcarpathian (Carpathian) Rus not only formed the basis for his scholarly publications but also facilitated the establishment of personal connections. In this article, we will outline for the first time the major milestones of the Russian scholar's life in emigration, examine the themes of his Carpatho-Rusyn studies to date, and narrate his role in the life of the resident of Stakcin village, a Carpatho-Rusyn folk singer Anna Yabur(ova).

Key words: V. V. Sachaněv. Russian historian society. Eastern Slovakia and Subcarpathian Rus. Anna Jabur(ova).

Вступление

Об этнографе, историке, археологе, архивисте Всеволоде Васильевиче Саханеве (20. 4. 1885, Евпатория – 1. 12. 1940, Прага) в русской, чешской и словацкой историографии содержатся только самые основные сведения.¹ В Государственном архиве Российской Федерации, в фонде Русского заграничного исторического архива, или так называемом „Пражском архиве“, хранятся некоторые отрывочные сведения о деятельности В. В. Саханева в эмиграции.² Письма В. В. Саханева профессору А. В. Флоровскому находятся в фонде А. В. Флоровского в архиве Российской академии на-

- 1 ГАШКОВА, Дана и колл. *Представители эмиграции с территории бывшей Российской Империи в Чехословакии (1918 – 1945). Биографический словарь.* Academia – Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Praha : 2021, s. 418-419; MUŠINKA, Mikuláš. Prínos ruskej a ukrajinskej emigrácie pre výskum ľudovej kultúry Rusinov-Ukrajincov východného Slovenska. In HARBULOVÁ, Ľubica, Mária NACHAJOVÁ a Ľubica BABOTOVÁ (eds.). *Ruská a ukrajinská emigrácia na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1945.* Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove 2006, s. 25-41.
- 2 Государственный архив Российской Федерации. Русский заграничный исторический архив (Ф. Р – 5776. Оп. 1. Д. 99. Л. 31 об.; Ф. Р – 5820. Оп. 1. Д. 6. Л. 527; Ф. 5783. Оп. 1. Д. 442. Л. 174; Ф. 5888. Оп. 1. Д. 72. Л. 2, 25; Ф. 5900. Оп. 2. Д. 175. Л. 1 – 3; Ф. 5900. Оп. 1. Д. 12. Л. 33; Ф. 5900. Оп. 1. Д. 25. Л. 2, 655; Ф. 5900. Оп. 1. Д. 4. Л. 25; Ф. 5900. Оп. 1. Д. 7.

Portrét V. Sachaneva. Zdroj: SOA Praha, osobní fond Sachaněva V. V.

ук.³ В Чехии сведения о В. В. Саханеве находятся в Национальном архиве Чешской республики.⁴

Известно, что в эмиграции В. В. Саханев принадлежал к кругу историков в Русском историческом обществе, таких как Е. Ф. Шмурло, А. А. Кизеветтер, Б. А. Евреинов, но был представителем младшего поколения. Возможно, значение деятельности В. В. Саханева до сих пор не было по достоинству оценено, так как в течение всей жизни в эмиграции он находился в тени своих учителей с громкими именами. Однако его участие в эмигрантской научной жизни можно назвать обширным. В. В. Саханев был членом Совета преподавателей в Русском народном университете в Праге, сотрудником Русского заграничного исторического архива в Праге, членом Русской академической группы, а также членом

Семинария имени Н. П. Кондакова (с 1931 года Археологический институт имени Н. П. Кондакова), членом Музейной комиссии Русского культурно-исторического музея. Он также входил в достаточно внушительный круг ученых-эмигрантов, которые в 30-е годы XX века проводили исследования в Восточной Словакии и Подкарпатской Руси. Подробную библиографию работ В. В. Саханева можно найти в работе „Чехословацкие труды о языке, истории и культуре славянских народов с 1760 года: биографический и библиографический словарь“.⁵

Исследования В. В. Саханева в Восточной Словакии и Подкарпатской Руси

Самый активный период научной деятельности В. В. Саханева в эмиграции пришелся на десятилетие, последовавшее после защиты им в 1926 году магистерской диссертации по русской истории в Факультетской историко-филологической комиссии при Русской академической группе. На основании имеющихся архивных материалов, появилась возможность восстановить, каким образом учёный-эмигрант пришел к выбору карпаторусской темы в качестве основной. В 1927 году Саханев принял участие в международной конференции историков государств Восточной Европы и славянских стран, созданной по инициативе Польского исторического общества и исторических обществ других стран в Варшаве. В состав чехословацкой делегации входила русская группа историков, которая состояла из таких светил русской исто-

Л. 9об.; Ф. 5900. Оп. 1. Д. 10. Л. 9; Ф. 5928. Оп. 1. Д. 68. Л. 209, 241об.; Ф. 5951. Оп. 1. Д. 19. Л. 110; Ф. 5783. Оп. 1. Д. 436. Л. 367, 369).

- 3 Архив Российской академии наук. Фонд А. В. Флоровского (Ф. 1609, Оп. 2, N 400).
- 4 Národní archiv (NA) Praha, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941 – 1950, kar. 9790, sign. S 177/3.
- 5 KUDĚLKA, Milan a Zdeněk ŠIMEČEK. *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760 : biograficko-bibliografický slovník*. Vyd. 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 416.

рической науки как А. В. Флоровский, Н. Л. Окунев, Б. А. Евреинов, И. О. Панас.⁶ Затем, вероятно, вдохновленный встречей с учеными из других стран, Саханев решил расширить горизонты и переехать в Париж, в центр русской эмигрантской жизни.⁷ Но планам не суждено было реализоваться, и в 1928 году, после нескольких месяцев пребывания во французской столице, ученый вернулся в Прагу.

Первую официальную этнографическую экспедицию в Восточную Словакию В. В. Саханев предпринял летом 1929 года по дружескому приглашению своего коллеги, тоже эмигранта, проживавшего в Стакчине, Дмитрия Севастьянова.⁸ Финансовую составляющую научной командировки обеспечил Совет по изучению Словакии и Подкарпатской Руси (*Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi*) при Славянском институте в Праге. Однако благодаря корреспонденции в фонде и черновикам В. В. Саханева, мы можем установить, что впервые в Подкарпатской Руси он побывал еще летом 1928 года и привел его туда не только научный интерес. Русская профессура, получившая после Гражданской войны прибежище в Праге, вместе с семьями, согласно русской традиции, проводила лето на даче. Собственных дач у эмигрантов не было, поэтому на лето выезжали, как правило, в живописные села в Восточной Словакии или Подкарпатской Руси, где летнее пребывание было в денежном плане вполне приемлемо. Так в 1928 году семьи писателя Евгения Николаевича Чирикова и историка Бориса Алексеевича Евреинова, с которыми В. В. Саханев дружил, выехали на летний отдых в один из карпаторусских регионов. Е. Н. Чириков писал В. В. Саханеву: „...скоро-ли двинитесь на Русь? Осмотрев Плешь, решили остаться в Нерешнице: чище, просторнее, почта, узкоколейка, врач, целый ряд жидовских лавок. А стоимость продуктов почти та же, если кое в чем разница, то пустяковая. Сняли две хаты, одну большую для Новеллы⁹ с ребятами, за 80 крон, другую, келейку с 2 пост лавками и столом, для себя за 40 крон. Между нами три минуты ходу. Цены так телятина – 6 кр. кило, масло – 14 – 15 кр. кило, молоко – 2 кр. литр, молодая картошка – 1 кр. кило...“¹⁰

Как отмечает сам Саханев, в 1928 году перед ним стояла цель „собрать материал по древнему народному узору, главное – с точки зрения его сюжета“.¹¹ В этой задаче явно прослеживается связь с его интересом к сюжетным и орнаментальным мотивам

-
- 6 АКСЕНОВА, Елена Петровна. Международная конференция историков славянских стран и Восточной Европы и русские эмигранты. In *Славянский мир: Общность и многообразие: К 1150-летию славянской письменности*, 20 – 21 мая 2013 г. Международная научная конференция. Тезисы. Москва : 2013.
 - 7 Státní oblastní archiv (SOA) v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Blinov M. Je. Sachaněvovi V. V. ze dne 5. 6. 1928: „Твой план о переселении в Париж одобряю“. Вероятно, письмо достигло адресата, когда тот уже отказался от своих планов.
 - 8 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Sevastjanov D. Sachaněvovi V. V. z r. 1929.
 - 9 Чирикова-Ретивова, Новелла (1894 – 1978) – дочь писателя Евгения Чирикова, супруга эмигранта Георгия Ретивова.
 - 10 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Čirikov Je. N. Sachaněvovi V. V. ze dne 1. 7. 1928. Сохранена авторская орфография.
 - 11 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Předloha Zprávy I a II ze dne 4. dubna 1932.

в русском народном творчестве. По данной теме он выступал на конференции в Варшаве в 1927 году, в том же году на эту тему вышла статья.¹²

Позже, осенью 1928 года, В. В. Саханев, уже будучи в Праге, вел переписку с Н. П. Петровской, жившей в Нереснице, которая сообщала ему в письме сведения, собранные по его просьбе: „*Названия женской одежды: бунда – безрукавка на меху, свита – женская юбка, плат – запаска (теперь не носят), платок и сорочка. Мужской: шапка – шляпа, колпак, произносится ковпак – меховая шапка, ногавки (попавки) – штаны, уям – серая куртка, ляйблик – жилет. Слова: гие (hiё) – нужно, гудно (hidno) – прилично, хорошо. Забавно, что шампиньоны, как на Украине, называются печерицы.*“¹³ Далее она корит Саханева за хаотичность в подходе к исследованию: „*Вообще надо сказать, что вы очень мало видели и узнали. Так должно было быть, поскольку у вас было столько заданий на время меньшее, чем два месяца. И к приятелю на свадьбу съездить, и отдохнуть на солнышке, и сведения всесторонние о творчестве Под. Руси! Чтонибудь должно было пострадать. Да и очень вы разбрасывались в собирании этих сведений. Тут нужно пробыть подольше и выбрать одно чтонибудь. Вышивка так вышивка и никакой более этнографии. Простите, говорю прописные истины, которые вам несравненно лучше известны, чем мне.*“¹⁴

Судя по письму, оказавшись в аутентичной атмосфере, ученый увлекся не только орнаментами, но и другими сторонами этнографии, и даже уехав, оставил знакомой просьбу продолжать собирать сведения. В следующем письме Н. П. Петровская продолжила делиться с В. В. Саханевым своими донанучными находками, предоставляя ученому темы для осмысления: „*А знаете какая штука? Оказывается, что гарды стали носить недавно, лет 10 – 15 назад. А раньше носили бусы. Пришло это из Соготуна, что в Румынии, где раньше были большие ярмарки, и из Ясиня. Прижились гарды, потому что очень удобны при работе; не путаются и не рвутся. Все это сообщили мне бабы из Терешуля. Моя хозяйка говорит тоже, что раньше гарда была большая редкость (но была и раньше). Пошла-же в люду только теперь. Откуда повелось, не знает. В Согодуне живут тоже русины. Так, по крайней мере, говорят мои хозяева.*“¹⁵

Список изготовленных В. В. Саханевым депозитивов в его личном фонде, подтверждает, что в 1928 году в Подкарпатской Руси, впервые окунувшись в народную жизнь карпатороссов, он посетил более 15 поселений (например, С. Новоселице, Терново, Стакчин, Ясиню, С. Ганычи, Лазещину), запечатлел деревянные церкви и их утварь, церковные обряды, народные костюмы, вышивки, гарды.¹⁶ Впоследствии его „штаб-квартирой” стал Стакчин, где жил его коллега-ученый Дмитрий Севастьянов

12 SACHANĚV, Vsevolod Vasil’jevič. *K voprosu ob istokach sjužetnych i ornamental’nych motivov v russkom narodnom tvorčestve*. Varšava : s. n., 1927.

13 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Petrovskaja N. P. Sachaněvovi V. V. ze dne 22. 9. 1928. Сохранена авторская орфография.

14 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Petrovskaja N. P. Sachaněvovi V. V. ze dne 22. 9. 1928. Сохранена авторская орфография.

15 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Petrovskaja N. P. Sachaněvovi V. V. ze dne 22. 9. 1928. Petrovskaja N. P. Sachaněvovi V. V. z r. 1928. Сохранена авторская орфография.

16 Гарды или згарды – гуцульское женское украшение на шею.

и православный священник отец Александр Володуцкий.¹⁷ Всего за период меньше двух месяцев (примерно с 24 июля по 15 сентября) им было сделано более 25 фотографий на этнографические темы.¹⁸

Позже В. В. Саханев в своих записях зафиксировал, с какими трудностями он столкнулся при проведении исследований. Во-первых, остался неохваченным ряд сёл, в которых мог бы оказаться весьма ценный материал, но даже в исследованных поселениях и церквях остался материал, который ускользнул от внимания – полнота исследования предполагала чередование кабинетной работы с посещением одной церкви 3 – 4 раза, а ученый такой возможности был лишен. Во-вторых, исследования в основном могли проводиться в летнее время, когда люди заняты на работах в поле или в горах, и часто там же находились куратор или церковник, у которых были ключи от церкви, а без них в церковь было не попасть. В-третьих, на работе отражалась религиозная борьба, заключавшаяся в недоверии греко-католиков, которым принадлежали почти все храмы, к православным, коим являлся ученый В. В. Саханев. В принципе, проблемы разрешались при предъявлении рекомендации от Ординариата греко-католической епархии, хотя однажды в Пряшевской Руси куратор категорически отказался пустить исследователя в храм. Однако в некоторых храмах, куда он попадал, ему даже удавалось получить образцы оттиска церковных печатей. В фонде В. В. Саханева хранятся образцы оттиска четырёх таких печатей, но принадлежность к храмам мы, к сожалению, не смогли установить. В-четвертых, исследователю приходилось решать непростые вопросы перемещения между поселениями, ночевки и питания.

Прежде чем мы перейдем непосредственно к исследованиям В. В. Саханева, необходимо отметить, что исследования Подкарпатской Руси проводились с середины XIX века учеными из Российской империи,¹⁹ затем чешскими специалистами еще до обретения государством независимости.²⁰ Особенный интерес чешских ученых к большому, далекому и малоизвестному региону, ставшего частью чехословацкого государства, где русины после долгих лет австро-венгерского гнета наконец-то получили свободу вероисповедания и право на образование на родном языке, пришелся на 20-е годы XX века. На это же время выпал интерес к региону русских эмигрантов-у-

17 Православный священник отец Александр Володуцкий был церковным администратором в Стакчине с 1928 по 1936 г. См. Mgr. HUMENSKÝ, Miroslav, PhD. Schematizmus Pravoslávnej cirkvi na Slovensku na rok 1950 a súčasnosť. [Электронный ресурс]. URL: <https://acrobat.adobe.com/link/review?uri=urn%3Aaaid%3Ascds%3AUS%3A341b20da-6d30-3318-ae1d-18164cab64f6> (дата обращения: 21. 4. 2024).

18 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Vědecká činnost. Seznamy diapozitivů (1928 – ?).

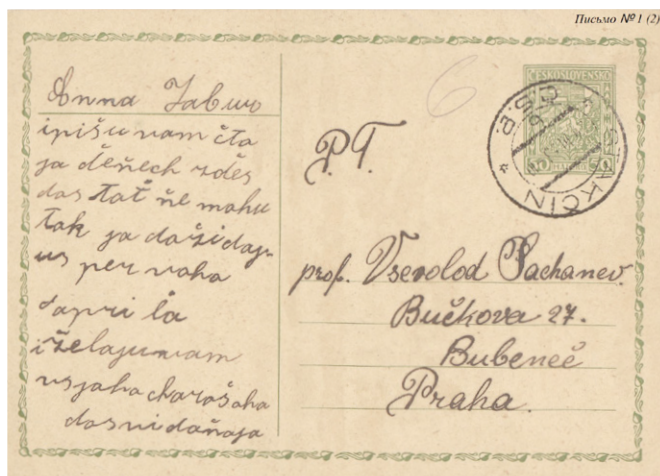
19 Напр., см.: HOLOVAC'KYJ, Jakiv. *Narodnyja pěsni Galickoj i Ugorskoj Rusi. čast' I., Dumy i dumki*. Moskva : Izdaniye Imperatorskago Obščestva Istorii i Drevnostej Rossijskich pri Moskovskom Universitetě, 1878; СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И. *Русь Угорская: Отрывок из опыта географии рус. яз.* Отт. из Вестн. Рус. геогр. о-ва: 1852, ч. 4, отд. 2; ФРАНЦЕВ, В. Обзор важнейших изучений Угорской Руси. In *Русский филологический вестник*. 1901. Т. 45, № 1 – 2, стр. 145–197.

20 Напр., см.: HARTL, Antonín. *Jazyk a písemnictví na Podkarpatské Rusi*. Praha : E. Čapek, 1913; HORA, Alois. *Podkarpatská Rus*. Praha : Československý cizinecký úřad, 1919. Pro-pagační knihovna Čsl. cizineckého úřadu; VII.

ченных, оказавшихся в Чехословакии в изгнании. Среди них можно назвать таких как В. Е. Сичинский, Е. Л. Недзельский, И. А. Панкевич, П. Г. Богатырев,²¹ а также Д. А. Расовский, Е. Ю. Перфецкий, А. Л. Петров, Д. П. Севастьянов, Ю. А. Яворский и другие. При Русском народном университете в Праге работал Кружок по изучению Подкарпатской Руси, который возглавлял профессор Д. Н. Вергун. В Ужгороде в 1924 году под эгидой губернатора Подкарпатской Руси д-ра Антонина Бескида отделом образования Гражданской администрации Подкарпатской Руси была организована выставка „*Umění a život Podkarpatské Rusi*“. По ее итогам в пражском русском издательстве „Пламя“ была издана объемная иллюстрированная книга искусствоведа Сергея Маковского „*Народное искусство в Подкарпатской Руси*“, сначала на русском,²² затем в переводе на чешский²³ и французский²⁴ языки. В своем труде С. Маковский сформулировал главный вопрос, ответ на который, пожалуй, так или иначе искали все русские ученые-эмигранты — вопрос о древнем происхождении карпатороссов. Ученый предлагал решать его в исторической перспективе и сравнивать с уже проведенными исследованиями русского народного искусства.²⁵ Иначе говоря, через исследования карпаторусского материала ученые-эмигранты, оказавшиеся оторванными от корней, в какой-то мере решали и вопрос собственной идентичности. Безусловно, первые их изыскания были не идеальными. Спустя годы, проведя собственные исследования, В. В. Саханев, отметил, в частности, что керамические сосуды, опубликованные в атласе С. Маковского, „*являются продукцией ужгородской керамической мастерской, созданной столь же искусственно, как и ковровые мастерские*“.²⁶ То есть, истинную древность, которая стремительно исчезала с приходом цивилизации, как неоднократно В. В. Саханев подчеркивал в своих исследованиях, необходимо было тщательно отыскивать.

Результатом официальной командировки в Подкарпатскую Русь в 1929 году, как сообщалось в Отчете о поездке В. В. Саханева, в вышедшем в *Ежегоднике Славянского института*,²⁷ стало исследование 62-х населенных пунктов. В 34-х из них он провел фотографическую съемку и сделал 120 снимков.²⁸ Исследование области проживания карпатороссов он продолжил летом 1930 года, и тоже при финансовой поддержке Совета по изучению Словакии и Подкарпатской Руси. В 1929 году ученый сосредоточился в основном на народных вышивках, резьбе по дереву и живо-

-
- 21 HARBULOVÁ, Lúbia. *Ruská emigrácia a Slovensko: (pôsobenie ruskej poobtobrovej emigrácie na Slovensku v rokoch 1919 – 1939)*. Vyd. 1. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2001. 235 s.
- 22 МАКОВСКИИ, Sergej Konstantinovič. *Narodnoje iskusstvo Podkarpatskoj Rusi*. Praga : Plamja, 1925.
- 23 МАКОВСКИИ, Sergej Konstantinovič. *Lidové umění Podkarpatské Rusi*. Překlad Antonín Poláček. Praha : Plamja, 1925.
- 24 МАКОВСКИИ, Sergej Konstantinovič. *L'art populaire en Russie Subcarpathique*. Prague : Plamja, 1926.
- 25 МАКОВСКИИ, Sergej Konstantinovič. *Narodnoje iskusstvo Podkarpatskoj Rusi*. Praga : Plamja, 1925, s. 8-9.
- 26 SACHANĚV, Vsevolod Vasil'jevič. *Karpatorusskij narodnyj ornament*. [S. l.: s. n.], 1936, s. 318.
- 27 *Ročenka Slovanského ústavu v Praze*, 1930, č. 2, s. 130.
- 28 *Ročenka Slovanského ústavu v Praze*, 1930, č. 2, s. 130.

Korešpondenčný listok Anny Jabur Sachaněvovi.
Zdroj: SOA Praha, osobní fond Sachaněva V. V.

писи, а на следующий год он уделил основное внимание целым и разрушенным деревянным церквям Верховины и регистрацией находящихся с них памятников.²⁹ Летом 1931 года он снова посетил Восточную Словакию и Подкарпатскую Русь, чтобы восполнить пробелы в своих исследованиях. Однако дождливое лето не позволило в полном объеме их окончить, а также про- извести необходимое фото- графирование, например,

ценного бюста Распятого Спасителя на стене церкви в с. Торунь.³⁰

Постепенно В. В. Саханев приобрел известность как специалист по карпаторусским церквям. Осенью 1931 года В. В. Саханев получил от зампреда сената Вацлава Клофача просьбу-заказ на опись религиозных предметов и икон в деревянной церквушке, возведенной в 1679 в Великой Копани, а затем проданной и перевезенной в 1857 году в Холмовец. „Русскую часовню“, как В. Клофач ее называл, он приобрел в полуразрушенном состоянии за 16.000 крон и перевез из Подкарпатской Руси в чешский Добрижков. В чешских землях она получила название „Гусова часовня“ (Husova kaple).³¹ Сотрудничество с зампредом сената длилось до марта 1933 года, когда В. В. Саханев получил письмо от его секретаря, в котором говорилось о выплате 200 крон как последней части гонорара, а также сообщалось, что опись, скорее всего, напечатана не будет.³² В связи с этим, можно констатировать, что в личном фонде В. В. Саханева хранится уникальная опись на чешском языке оригинального убранства костела Všech svatých, включающая сведения об алтаре, иконах, рамах и консолях, иконостасе, картине „Голгофа“, а также о новых картинах. Фотографировать иконы при описи В. В. Саханев не имел возможности, „*poněvadž jsou připevněny šrouby k stěnám tak pěvně, že jich odšroubovati nemůžete*“.³³

Надо сказать, что за четыре года исследований, с 1928 по 1931 год включительно, В. В. Саханев накопил достаточно фотографического материала, чтобы предложить

29 Ročenka Slovanského ústavu v Praze, 1931, č. 3, s. 116.

30 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Vědecká činnost. Předloha Zprávy I a II, 4. 4. 1932.

31 Dobříkovský kostelík. Dostupné z: <https://www.dobrikov.cz/dobrikovsky-kostelik> [cit. 22.04.2024]. В настоящее время – Kostel Všech svatých.

32 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Pracovní korespondence. Kancelář Klofáče V. J. Sachaněvovi V. V. ze dne 1. 10. 1931 a ze dne 24. 3. 1933.

33 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Pracovní korespondence. Kancelář Klofáče V. J. Sachaněvovi V. V. ze dne 6. 10. 1931.

министерству образования и народного просвещения Чехословакии составление лекционной серии „Народное зодчество и искусство в Подкарпатской Руси“. Осенью 1931 года Государственный институт диапозитивов и фильмов (чешск. *Státní diapositivový a filmový ústav*) сообщил, что просьба В. В. Саханева министерством была удовлетворена.³⁴ Коллекция, составленная Саханевым называется „*Památníky církevního starodávna a lidového umění Podkarpatské Rusi*“ и состоит из 128 нецветных диапозитивов. Серия содержит фотографии деревянных храмов, мостов, крестов, икон, рисунков, резьбы по дереву, народных костюмов и вышивок. Фотографии дополнены очень обширным текстом.³⁵

Кроме того, фотографии и диапозитивы он продавал частным образом. В его фонде сохранилось два свидетельства этого факта.³⁶ Первое – тяжба с американским профессором С. Х. Кроссом, который, по мнению В. В. Саханева, не доплатил ему ранее обговоренную сумму за диапозитивы.³⁷ Второе – письма от Э. Малер из Базельского университета, в которых она беспокоится о своевременной оплате университетом (только части, другую часть она оплатила из личных средств), полученных от В. В. Саханева диапозитивов.³⁸ Вероятнее всего, В. В. Саханев диапозитивами также обменивался. В подтверждение этого можно привести корреспонденцию от собирателя русских древностей, историка из Риги Ивана Никифоровича Заволоко, в которой он обращается к своему чешскому коллеге с просьбой об обмене диапозитивами, особенно его интересуют вышивки, церковные постройки и иконы Подкарпатской Руси.³⁹

На 30-е годы приходится осмысление В. В. Саханевым массива исследований, которые ученый провел в Восточной Словакии и Подкарпатской Руси: ученый читал лекции, публиковался и способствовал организации первого и последующих выступлений в Праге карпаторусской народной певицы из Стакчина Анны Ябур. Он практически целиком посвятил себя карпаторусской тематике, не только изучал собранный материал, но и заботился о сохранении культурного наследия региона. Так, 28 декабря 1932 года В. В. Саханев подал в Министерство образования и народного просвещения Чехословакии список старинных икон, которые нуждались в государственной охране. Туда вошли комплект иконостаса из 14 икон на чердаке народного дома имени Александра Духновича в Лазы (Тимсор, около В. Верецкого), 15 икон в Волосянке на чердаке церковных ворот, две иконы, подсвечник и остатки иконостаса в Тисовой (около Н. Верецкого), две деревянных и одну оловянную чаши в Быстре

34 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Pracovní korespondence. Státní diapositivový a filmový ústav ze dne 5. 11. 1931, č. jedn. 7990.

35 *Film a diapositiv v osvětové práci a ve škole*. Praha : Česká osvěta, 1933 – 1934, 11(4), s. 18.

36 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Seznamy diapositivů (1928 – ?). В списках несколько раз указан портрет Анички. С большой долей вероятности мы можем утверждать, что это портрет Анны Ябур, так как она в одном из своих писем просит В. В. Саханева прислать ей ее фотографию.

37 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Pracovní korespondence. Korespondence S. H. Crosse Sachaněvovi V. V. z let 1933 – 1934.

38 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Korespondence E. Maler Sachaněvovi V. V. z r. 1933.

39 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Korespondence I. N. Zavoloko Sachaněvovi V. V. ze dne 1. 7. 1931 a ze dne 19. 7. 1931.

(около Н. Верецкого), две иконы и деревянную люстру в Маскаревицах (около Н. Верецкого), деревянные царские ворота, которые в Нижне-Студеном находятся в башне каменного храма, в Иске на чердаке – остатки иконостаса и две иконы, в Тюске на чердаке – остатки иконостаса, две оловянные и одна деревянная чаши, в Синивире в притворе каменного храма – две иконы, на чердаке в Колочаве-Имсаде – две иконы и царские ворота.⁴⁰

Однако научная стезя ученого-эмигранта, даже после завоевания авторитета, не была легкой. Например, когда он сам пытался организовать свои лекции, как, скажем, в 1936 в Ужгороде, то получил от советника старосты города, историка и археолога Петра Совы отказ в виду окончания сезона и просьбой обратиться с предложенной темой осенью.⁴¹ Несколько лет он не мог добиться, и судя по всему, так и не добился, выплаты обещанного гонорара за свои две статьи в сборнике под редакцией Я. Затлоукала, так как тот в конце концов предложил автору судиться с издателем.⁴² Всю историю переписки по поводу гонорара В. В. Саханев изложил в своих черновиках.⁴³ Он даже попадал в курьезные ситуации. Так, в 1933 году, В. В. Саханев обратился в чехословацкое представительство в Питтсбурге с неким планом, в реализации которого могли бы по его мнению помочь американские русины. Однако там его приняли за доцента украинского университета и объяснили, почему русины ему не могут помочь: „*Náš konsulát pokládá totiž v tomto prípade jakoukoliv pomoc našich krajanů Rusínů za vyloučenou a to vzhledem k jejich krajně nepřátelskému stanovisku vůči Ukrajincům. Zdejší podkarpatští Rusové vytykají naši vládě trvalé podporování Ukrajinců na úkor jejich vlastní.*“⁴⁴

В 1936 году Иван Шлепецкий, общественный деятель и заведующий Карпаторусским студенческим общежитием, обратился к В. В. Саханеву с просьбой об участии в „*Карпаторусском сборнике*“, который планировала издать „*Чехословацкая еднота*“ под редакцией д-ра Алберта Пражака. В. В. Саханеву было предложено написать в этот сборник на чешском языке статью на тему „*Реформация на Подкарпатской Руси*“. И. Шлепецкий подчёркивает, что важно, „*чтобы в составлении сборника приняли участие прежде всего русские деятели, знающие положение в Карпатской Руси*“.⁴⁵

Несомненный интерес вызывает публикационная деятельность ученого, связанная с исследованиями Подкарпатской Руси. На основании ниже представленной таблицы лекций, конференций и публикаций В. В. Саханева, связанных с Подкарпат-

40 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Vědecká činnost. Návrh dopisu ministerstvu školství a národní osvěty ze dne 28. 12. 1932, č. jedn. 177.448/31- V/1.

41 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Pracovní korespondence. Sova P. Sachaněvovi V. V. ze dne 16. 5. 1936.

42 *Podkarpatská Rus: sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi*. Ed. ZATLOUKAL, Jaroslav. Bratislava : Podkarpatoruské nakladatelství Josef Stejskal, 1936. 330 s.

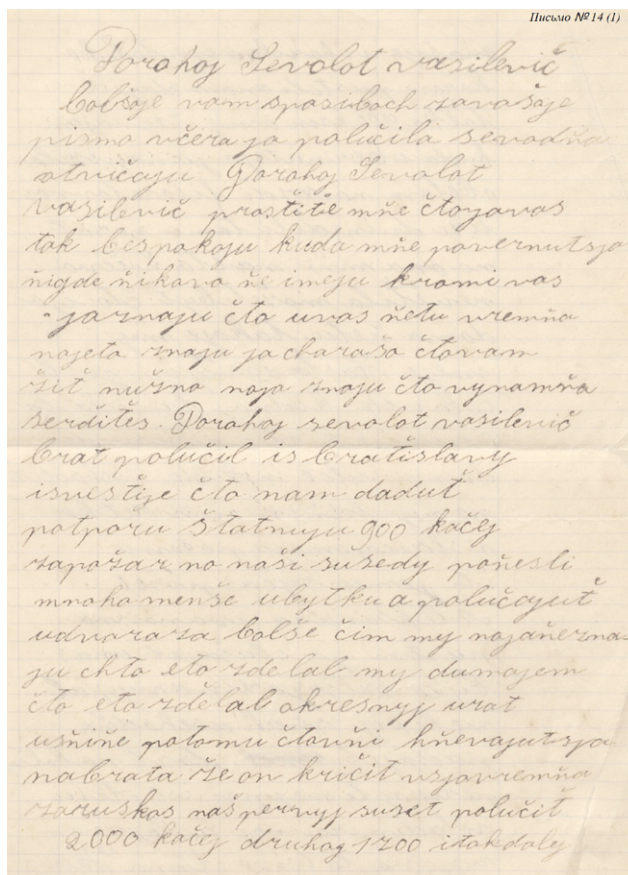
43 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Návrhy. Nedatováno.

44 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Brož A. Sachaněvovi V. V. ze dne 29. 11. 1933. Сохранена авторская орфография.

45 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Pracovní korespondence. Šlepeckij I. Sachaněvovi V. V. ze dne 24. 2. 1936. Нам не удалось найти ни этого сборника, ни статьи Саханева на эту или подобную тему.

ской Русью (из хронологии исключены его лекции и публикации на другие темы) (см. Приложение. Табл. 1), можно сделать несколько выводов. Во-первых, четырехлетний период исследований Подкарпатской Руси вылился в серию публикаций в 1932 – 1933 году на русском и немецком языках. Немецкие тексты, как последующие чешские, были переводными. Следующая волна публикаций приходится на 1936 год. Во-вторых, замечено, что обе волны пришлись на период во время или после ярких публичных выступлений в Праге и Брно карпато-русской певицы Анны Ябур в 1932 и 1935 годах, которые В. В. Саханев сопровождал лекциями. Сложно назвать второго такого исследователя в межвоенный период в Чехословакии, который смог соединить научные исследования Подкарпатской Руси с их

популяризацией для широкого круга чешской и русской публики. Причем, ученый сохранил при этом личную скромность. Например, при обсуждении своего гонорара за лекцию был крайне учтив и боялся обременить организаторов суммой 150 крон, которую мог снизить и до 100: „Что же касается вашей просьбы определения мне себе гонорара, то это положительно ставит меня в трудное положение. Мне очень не хотелось бы обременять устраивающую лекцию общества. С другой стороны, конечно, всякий заработок для меня является существенным. Не будет ли это слишком обременительно, если я буду просить также о 100 кр. за каждый концерт? Высказывая это пожелание, я все же окончательное решение предоставляю Едноте.“⁴⁶ И далее дописано рукой: „Я даже боюсь назвать цифру, не зная местных условий. Например, не будет ли высока цифра в 150 крон или может быть 100 крон

Dopis Anny Jabur Sachanevovi

Zdroj: SOA Praha, osobní fond Sachaněva V. V.

46 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Sachaněv V. V. Šulcové Veruše (návrh dopisu). Nedatováno. Вера (Веруша) Шульцова – дочь брненского проф. Карла Шульца, секретарь Моравской славянской женской едноты, организатор концерта Анны Ябур и лекции В. В. Саханева в Брно и, возможно, в других городах, таких как Оломоуц и Тренчин.

за каждую лекцию.⁴⁴⁷ Кроме того, как будет сказано ниже, сумел сохранить доброе человеческое отношение к людям из народа, в частности, проявлял соучастие в судьбе певицы Анны Ябур.

Участие В. В. Саханева в судьбе народной певицы Анны Ябур

С карпаторусской певицей и собирательницей фольклора Анной Ябур В. В. Саханев познакомился предположительно в 1931 году в селе Стакчин (также Стацин) в доме у своего коллеги Дмитрия Петровича Севастьянова, который также занимался этнографией Подкарпатской Руси.⁴⁸ В 1931 году „Народная газета“ объявила конкурс „за собиране 100 лучших русских народных песен, сказок и анекдотов“, с призовым фондом 500, 300 и 200 крон.⁴⁹ За несколько недель Анна по памяти записала сотни песен и показала их Д. Севастьянову. Н. Ф. Мельникова-Папоушкова пишет о 250 песнях,⁵⁰ сама же Анна говорит о 380 песнях.⁵¹

Таким образом, к моменту знакомства с В. В. Саханевым, у Анны уже была целая тетрадь с записанными народными песнями. Находясь под впечатлением от песенного и собирательского таланта карпаторусской певицы, В. В. Саханев по возвращении в Прагу начал заниматься организацией её выступления. В феврале 1932 года Славянский институт официально пригласил Анну Ябур в Прагу.

7 марта 1932 года в большом зале философского факультета Карлова Университета состоялся первый концерт певицы. Организаторами выступили Комитет по исследованию Словакии и Подкарпатской Руси⁵² и Кружок по изучению Под-

47 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Sachaněv V. V. Šulcové Veruše (návrh dopisu). Nedatováno.

48 Исследователь жизни и творчества Анны Ябур М. Мушинка упоминает об их встрече дома у Д. Севастьянова: Анна принесла Д. Севастьянову тетрадь с песнями, которые успела записать после объявления в 1931 году конкурса в „Народной газете“, а в феврале 1932 она уже получила приглашение в Прагу. См. MUŠINKA, Mikuláš. *Sribna rosa: Z repertuaru narodnoji spivacký Ancí Jabur iz Staščyna. Uporjad., vstup. stattja ta prymitky Mykoly Mušynky. Prjašiv : CK Kul'turnoho sojuzu ukrajins'kych trudjaščych v ČSSR, 1970, s. 7.* Однако в своей статье М. Мушинка (см. Mušinka, Mikuláš, *Prínos ruskej a ukrajinskej emigrácie...*, 2006, s. 37) иначе, более романтически, описывает первую встречу Анны Ябур и Всеволода Саханева летом 1932 года. Якобы ученый шел по лесу и услышал прекрасное пение пастушки Анны, которое его очаровало. Последнее утверждение М. Мушинки выглядит парадоксально уже в виду того, что В. В. Саханев после исследований народного пения отмечал, что карпаторуссы при проведении сельскохозяйственных работ или по дороге домой не пели, что он объяснял многовековым гнетом. См. Саханев, В. В. „Народная песня в Подкарпатской Руси“. In *Центральная Европа, 1936, s. 154-161.*

49 *Народная газета*, № 35, 1931. Результаты конкурса в указанном источнике обнаружить не удалось.

50 MELNIKOVÁ-PAPOUŠKOVÁ, Naděžda Filaretovna. *Putování za lidovým uměním.* Praha : Čin, 1941, s. 128.

51 MUŠINKA, M. *Sribna rosa: Z repertuaru narodnoji spivacký Ancí Jabur iz Staščyna. Uporjad., vstup. stattja ta prymitky Mykoly Mušynky. Prjašiv : CK Kul'turnoho sojuzu ukrajins'kych trudjaščych v ČSSR, 1970, s. 7.*

52 Совет по исследованию Словакии и Подкарпатской Руси был основан в 1928 году как независимая секция Славянского института в Праге.

карпатской Руси при РНУ. На концерте присутствовало 200 зрителей из числа пражских славистов и студентов. Об этом выступлении написала не только пресса в Чехии и Закарпатье, но даже русская пресса в Риге. Пражский корреспондент латвийской газеты „Сегодня“ Константин Бельговский писал: „Маленькая простая карпаторусская женщина Анна Ябурова из Стащина – села, находящегося в Карпатах, вблизи чехословацко-польской границы, – держалась на концерте с удивительным достоинством... Она быстро сумела овладеть разнообразной и разноплеменной публикой, невольно поддающейся очарованию простой народной песни, исполненной с удивительной экспрессией и пластичностью. Её грудной и приятный по тембру голос полонил всю большую аудиторию. Вечер Анны Ябуровой, этой простой карпаторусской женщины дал русским и чешским пражанам гораздо большее представление о Подкарпатской Руси, чем целые томы книг.“⁵³ Корреспондент пряшевской газеты „Русское слово“ назвал это выступление „историческим событием для Пряшевской Руси“. По его мнению, „основная заслуга Ябур в том, что ее песни способствовали популяризации Пряшевицины, про которую пражская публика и научная общественность ничего не знали“.⁵⁴ На следующий день после концерта в Славянском институте песни Анны были записаны на фонограф.⁵⁵ По словам М. Мушинки, „среди них были ‘Кач додому, кач’, весільні ‘ладканки’ та деякі балади. На жаль, ці фонографічні записи загубилися під час другої світової війни. В часі війни пропав і рукописний збірник пісень записаних Анцею, останнім власником якого, за свідченням самої співачки, був доц. В. Саханєв“.⁵⁶

Через несколько дней после первого выступления, в марте 1932 года, состоялся еще один концерт певицы на Славянском острове в Праге. Организатором выступило объединение „Умелецка беседа“ (Umělecká beseda). Вступительное слово и лекцию о закарпатских народных песнях прочел В. В. Саханев. Буквально еще через несколько дней концерт Анны Ябур организовала „Чешско-русская еднота“ (Česko-ruská jednota).⁵⁷ Таким образом, в марте 1932 года Анна Ябур дала в Праге три концерта и даже удостоилась чести выступить перед президентом страны в день его рождения, где в ходе общения с главой страны произошел курьезный диалог.⁵⁸

53 БЕЛЬГОВСКИЙ, К. Карпаторусская сказительница в Праге. In *Сегодня*, Рига, 1932, № 71, стр. 8.

54 Этнографический вечеръ. In *Русское слово: еженедельная народная газета*, Пряшев, 1932, №11, стр. 2-3.

55 *Ročenka Slovanského ústavu v Praze*. Praha : Nákladem Slovanského ústavu, 1935 (5-7), s. 69.

56 В личном фонде В. В. Саханева (SOA v Praze) сборник песен отсутствует. Так же не удалось обнаружить сборник и записи голоса Анны в следующих институциях: Moravský Zemský Archiv v Brně, Archiv Českého rozhlasu, Hudební oddělení Městské knihovny v Praze, Archiv Národní knihovny, Hudební oddělení Národní knihovny, Múzeum rusínskej kultúry v Prešově, Slovenský národný archív.

57 MUŠINKA, M. *Sribna rosa: Z repertuaru narodnoji spivacky Anci Jabur iz Staščyna. Uporjad., vstup. stattja ta prymitky Mykoly Mušynky*. Prjašiv : CK Kul'turnoho sojuzu ukrajins'kych trudjaščych v ČSSR, 1970, s. 11.

58 MUŠINKA, M. *Sribna rosa: Z repertuaru narodnoji spivacky Anci Jabur iz Staščyna. Uporjad., vstup. stattja ta prymitky Mykoly Mušynky*. Prjašiv : CK Kul'turnoho sojuzu ukrajins'kych trudjaščych v ČSSR, 1970, s. 11-12. Перевод Ольги Хорстинк: „В связи с празднованием

Личный архив В. В. Саханева, в частности корреспонденция, даёт исследователям материал о связях и дружеских отношениях между русским ученым и карпаторусской певицей. Так, стоит отметить, что В. В. Саханев пытался организовать выступление Анны не только в Праге, но и в Братиславе. О чем свидетельствует письмо от профессора Валерия Александровича Погорелова⁵⁹ от 14 марта 1932 года. Тогда выступление организовать не удалось из-за череды религиозных праздников, сначала был Великий пост у православных, потом Страстная неделя у католиков и лютеран, а также университетские каникулы. Из письма В. А. Погорелова: „Если бы оказалось возможным устроить приезд этой певицы в другое время, (что крайне желательно), то я просил бы известить заблаговременно, чтобы можно было всё подготовить и наладить, что здесь дается очень нелегко. Большое спасибо Вам за любезное желание доставить нам удовольствие послушать карпато-русские песни, очень жаль, что в настоящее время этого нельзя осуществить.”⁶⁰ Вероятно, позже Анна Ябур Братиславу все же посетила, но, скорее, только для записи песен. Об этом мы можем судить по письму Анны Ябур В. В. Саханеву, где она пишет: „В этом письме присылаю Вам одну песню, другую привезу в Братиславу.”⁶¹ Из другого письма следует: „Дорогой Севолод Васильевич,⁶² я сегодня получила деньги 200 крон из Братиславы и письмо, в котором они пишут, что Вы им послали 40 песен. Большое

дня рождения президента Республики Т. Г. Масарика, Анну Ябур пригласили на Градчаны, где она исполнила президенту две песни («Тече вода, тече» и «Дала мені мати корову»). После выступления они с президентом беседовали о ее жизни и односельчан. Она простыми словами рассказала ему про влияние экономического кризиса на жизнь односельчан. А на его вопрос, как бы она решила эту ситуацию будучи президентом, она ответила:

– Я бы не за что на свете не хотела бы быть президентом.

– Почему?

– Как бы Вам сказать: ваши портреты напечатаны в каждой газете, а если бы вы знали, как люди используют эти газеты, и с вашими портретами тоже, Вы бы никогда не разрешили себя фотографировать.

Президент понял юмор Анны и рассмеялся.”

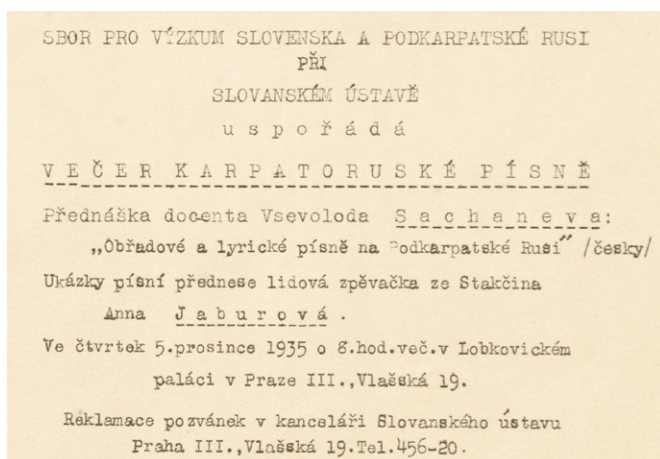
- 59 Погорелов, Валерий Александрович (1872 – 1955), русский славист, эмигрант, в 1923 г. министерством школ и народного просвещения был приглашен в Братиславу (Университет Я. А. Коменского) в качестве профессора русского языка и литературы. Занимался историей славян и их первых рукописных текстов. Карпаторусская проблематика также входила в круг его научных интересов. См. HARBUELOVA, Lubi-ca. *Ruská emigrácia a Slovensko: (pôsobenie ruskej pooktóbrovej emigrácie na Slovensku v rokoch 1919 – 1939)*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2001, s. 107.
- 60 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Pogorelov V. Sachaněvovi V. V. ze dne 14. 3. 1932.
- 61 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Jabur A. Sachaněvovi V. V. Это письмо № 11 не датировано, но предположительно это 1935 год. Автор установила последовательность корреспонденции и пронумеровала все письма с опорой на дату, а у недатированных писем с опорой на логику повествования. Далее в ссылках будут указываться только номера писем и дата, если она обозначена. В приложении к данной статье публикуются копии некоторых писем Анны Ябур также под номерами.
- 62 Так Анна начинает каждое из 23-х писем В. В. Саханеву. Прим. автора.

Вам спасибо за Ваши старания, что вы так хорошо обо мне заботитесь, я бы сама ничего не сделала.”⁶³

Следующий визит Анны Прагу состоялся лишь в конце 1935 года и продлился совсем недолго. Как пишет Мушинка, „в листопадї 1935 г. вона приїхала в Прагу вдруге”⁶⁴, а уже 18 декабря Анна послала открытку В. В. Саханеву, в которой писала: „Дорогой Севолод Васильевич, я приехала домой благополучно и все были рады. Брат меня встретил на вокзале...”⁶⁵

В 1935 году в жизни Анны Ябур случилась трагедия – полностью сгорел ее дом со всем имуществом. Но было еще одно неприятное происшествие, до сих пор неизвестное исследователям. Как пишет отец Александр Володуцкий, „дня за два пред пожаром, местный верзила, член куртяковской партии едва не переломал Анци ребра. Выбил на правой руке два пальца, а левую поранил. Мое мнение таково – семью Анци сожгли сознательно, мести ради, дабы не защищала чешское правительство и не стояли за единство республики”.⁶⁶ Узнав об этом, В. В. Саханев пригласил ее в Прагу, организовал гастроль,⁶⁷ и как мог помог заработать на строительство нового дома. В ноябре 1935 года В. В. Саханев устроил Анну на работу в дом к эмигрантке Муравьевой, но из-за отъездов на концерты, от работы ей пришлось отказаться.⁶⁸ 5 декабря 1935 Анна Ябур выступила на вечере карпаторусской песни, организованной Комитетом по изучению Словакии и Подкарпатской Руси, где В. В. Саханев читает лекцию про обрядовые и лирические песни в Закарпатской Руси. Закрытый вечер для 90 приглашенных заграничных гостей проходил в Лобковицком дворце на Малой стране.⁶⁹ За неделю до концерта и лекции в Праге, подобное мероприятие с выступлением Анны Ябур и лекцией В. В. Саханева, состоялось в Брно.⁷⁰ Об этом так же свидетельствует открытка, полученная Саханевым в среду 20. ноября 1935 от известного театрального деятеля Николая Евреинова, брата историка Бориса Евреинова,

-
- 63 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Jabur A. Sachaněvovi V. V. ze dne 11. 5. 1936. Письмо № 22.
- 64 Дополним исследователя: Письмо № 1 от 24. 3.1933 может служить свидетельством того, что Анна приезжала в Прагу в 1933 году снова.
- 65 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Jabur A. Sachaněvovi V. V. Nedatováno. Письмо № 17.
- 66 SOA v Praze, Личный фонд В. В. Саханева. Osobní korespondence. Voloduckij A. Sachaněvovi V. V. ze dne 6. 4. 1935.
- 67 MUŠINKA, M. *Sribna rosa: Z repertuaru narodnoji spivacky Ancı Jabur iz Staščyna. Uporjad., vstup. stattja ta prymitky Mykoly Mušynky*. Prjašiv : CK Kul'turnoho sojuzu ukrajins'kych trudjaščych v ČSSR, 1970, s. 12-13.
- 68 MUŠINKA, M. *Sribna rosa: Z repertuaru narodnoji spivacky Ancı Jabur iz Staščyna. Uporjad., vstup. stattja ta prymitky Mykoly Mušynky*. Prjašiv : CK Kul'turnoho sojuzu ukrajins'kych trudjaščych v ČSSR, 1970, s. 12.
- 69 *Ročenka Slovanského ústavu v Praze*. Praha : Nákladem Slovanského ústavu, 1935 (5-7), s. 24.
- 70 *Večer karpatoruských písní*. In *Venkov*, roč. 30, 1935, č. 283. Автор заметки С. Савинов отмечает, что кроме обрядных и лирических песен, прозвучали также праздничные (пасхальные), игровые и колыбельные, которые отражают всю жизнь Карпаторусса, его нищету и нужду. Автор также выражает надежду на возможность последующего сравнения этого пласта народного творчества с подобным великорусским и украинским.

Pozvánka na Večer karpatoruské písně

навещают фольклористы и записывают мелодии ее песен. Среди них был и чешский художник, фольклорист и музыковед Людвик Куба.⁷⁴

V. V. Sachaněv ne только pomáhal Annie zarabotat deněgy, otpравляя ee pesni v raznye izdaniya, no i sam kak mog pomogal material'no. Anna pišet emu: „Spasibo čto prislali 120 kron, nam seičas namnoĝo lučše stalo.“⁷⁵ Za eti neskol'ko let Vsevolod Sachaněv stal dlia Anny ne tol'ko čelovekom, k kotoromu ona obracalась za sovetami, no i čelovekom, kotoromu iskrenne doverjala: „Vsevolod Vasильевич prostite, čto ja vam pišu, no mne nekomu rasskazat' svoje gore i naplakat'sja dosyta. Pover'jte mne, poča pisala piš'mo, to ono bylo sovs'em mokroe ot sl'ez moix. I kak vyplakalas', kak vam eto napisala, i legče stalo.“⁷⁶ Ili „Kuda mne povernut'sja, nigde nikogo ne im'eju krome vas.“⁷⁷ Ili: „U nas byl škol'nij učitel' i proverjal moe penie. Govoril, čto pojdu do Košic na radio zapisyvatsja na diski grammofoņa. No ja sovetuju's' s vami. Kak skazete, tak ja i budu delat'.“⁷⁸ Delo v tom, čto po svidetel'stvu otca Aleksandra Volodučko-

71 Skoree vseĝo, im'eetsja v vidu pjatnica, 22. 11. 1935. Prim. avtora.

72 SOA v Praze, Ličnij fond V. V. Sachaněva. Osobnĭ korespondence. Jevreinov V. Sachaněvovi V. V. ze dne 20. 11. 1935.

73 SOA v Praze, Ličnij fond V. V. Sachaněva. Osobnĭ korespondence. Jabur A. Sachaněvovi V. V. ze dne 24. 3. 1933. Piš'mo № 1.

74 MUŠINKA, M. *Sribna rosa: Z repertuaru narodnoji spiváčky Anci Jabur iz Staščyna. Uporjad., vstup. stat'tja ta prymitky Mykoly Mušynky*. Prjašiv : CK Kul'turnoho sojuzu ukrajins'kych trudjaščych v ČSSR, 1970, s. 13.

75 SOA v Praze, osobnĭ fond V. V. Sachaněva. Osobnĭ korespondence. Jabur A. Sachaněvovi V. V. Nedatováno. Piš'mo № 16.

76 SOA v Praze, osobnĭ fond V. V. Sachaněva. Osobnĭ korespondence. Jabur A. Sachaněvovi V. V. ze dne 4. 2. 1936. Piš'mo № 19.

77 SOA v Praze, osobnĭ fond V. V. Sachaněva. Osobnĭ korespondence. Jabur A. Sachaněvovi V. V. Nedatováno. Piš'mo № 14.

78 SOA v Praze, osobnĭ fond V. V. Sachaněva. Osobnĭ korespondence. Jabur A. Sachaněvovi V. V. Nedatováno. Piš'mo № 11.

го, Анне за запись грамофонных дисков предлагали всего лишь 100 крон: „Этими днями вызывал к себе Анцю инспектор народных школ в Снине. Слушал ее пение и передал ей свое решение взять ее петь в январе месяце в Кошице для радио, за что она получит вознаграждение 100 крон, и будет ей оплачена дорога, квартира и стол. Против этого Анця ничего не имеет. Относительно второго предложения она пока воздерживается и медлит с ответом, ждет что Вы ей скажете. Это предложение состоит в том, чтобы Анця за 100 крон дала записать на грамофонные диски все свои песни. Я ей сказал, чтобы сей глупости не делала, так как 100 крон не деньги, а дать себя записать на грамофонные диски значит окончательно все потерять.“⁷⁹

Иногда в своих письмах Анна отмечала, что односельчане называют В. В. Саханева „отец родной“, предположительно из-за трепетного отношения и заботы ученого о ней и её родственниках. В. В. Саханев также пытался помочь брату Анны, Юрко Ябуру, в оформлении необходимых документов для получения пенсии. Из письма Анны: „Дорогой Севолод Васильевич будьте так добренький заполните в жадости те места, которые не заполнены, потому что все сведения посланы Надежде Филаретовне, а так же легитимация брата от легионерского сполка. Из легионерского сполка брат вышел, потому что не мог платить месячную плату. Брат боится выполнить сам жадость эту, чтоб не было каких-нибудь ошибок (хиб). Ибо он даже номер легитимации не помнит, так боится, чтоб не было каких-нибудь неприятностей.“⁸⁰ По этому поводу Саханев вел переписку с Н. Ф. Мельниковой-Папоушковой. Об этом стало известно из записки от Мельниковой-Папоушковой, в котором она извиняется за то, что долго не давала знать о прошении Ябура: „Дело в том, что все это пришлось долго и сложно расследовать, и прошение, увы, оказалось не действительным. Он, как установили, не легионер, а дотобранес, а им пенсий не дают. Так что в этом направлении ничего для них сделать нельзя.“⁸¹

Из писем также становится известно, что В. В. Саханев посылал племянникам Анны подарки на Рождество: „Наши дети вас очень благодарят за подарок, который вы им купили не елку. Елка у нас была небольшая, но очень красивая. Ребятунька скакали и кричали. Наш мальчик младший, Николай, которому 8 лет, я им сказала, что это вы купили. Он это говорил у елки другому мальчику и девочке, что пан профессор купил подарок. А мы что ему купим? Мы напишем письмо и напишем Спасибо. Он ходит в словацкую школу так по-словацки благодарит, мы очень были удивлены.“⁸²

79 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Voloduckij A. Sachaněvovi V. V. ze dne 27. 12. 1935. Сохранена авторская орфография.

80 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Jabur A. Sachaněvovi V. V. Nedatováno. Письмо № 15.

81 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Melnikova-Papoušková N. F. Sachaněvovi V. V. z r. 1938 (?).

82 SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. Osobní korespondence. Jabur A. Sachaněvovi V. V. ze dne 11. 1. 1936. Письмо № 18.

Заключение

В результате исследования научного наследия русского ученого-эмигранта В. В. Саханева в его личном фонде и с опорой на его научные публикации, нам удалось установить, что выбор им карпаторусской темы для своих исследований был продиктован логикой его пребывания в эмиграции, поиском нового, но близкого предмета для будущих исследований, а также соучастием в судьбах простых людей карпаторусского происхождения. Ведь, как общеизвестно, чтобы добиться глубины понимания, ученый должен любить свою тему и жить ею. В. В. Саханев отдавал себя карпаторусской теме безраздельно. Поэтому именно она принесла ему признание не только в эмигрантском русском научном мире, но и в чешском. Нацистская оккупация Чехословакии и последующее за ним отделение Словакии и Подкарпатской Руси, которая также подверглась оккупации, прервали связь ученого с этим краем. Возобновить ее не удалось из-за достаточно ранней смерти ученого в 1940 году в 55 лет. 20 из них от прожил в эмиграции. В. В. Саханев был похоронен на православном участке Ольшанского кладбища в Праге 2 ob, 18, место 213. Однако надгробье не сохранилось, а на месте захоронения выросло дерево. Анна Ябур прожила 86 лет на одном месте, в селе Стакчин. Своим народным творчеством прославила своё село и свой регион. Её могила была включена в список памятников и достопримечательностей национальной культуры Словакии в Снинском районе.⁸³ Памятная доска Анне Ябур установлена на фасаде местной усадьбы в селе Стакчин.⁸⁴

Poděkování. Autorka příspěvku tímto vyjadřuje poděkování vedoucímu Oddělení zemědělsko-lesnických a osobních fondů a matriční agendy SOA v Praze Mgr. Jiřímu Smitkovi za možnost pracovat s osobním fondem V. V. Sachaněva, který je v současné době ve fázi inventarizace a není dosud badatelům k dispozici.

83 Это стало возможным благодаря инициативе Catching-up Regions (CURI), направленной на помощь развивающимся регионам — на содействие росту и инновациям в них, на устранение барьеров для лучшего использования европейских фондов и увеличение выгоды от этих инвестиций.

84 В настоящее время замок, расположенный по адресу SNP 293/5, 067 61 Stakčín, функционирует как Дом культуры. По словам Марианы Гродзовой (Mariana Grodzová) из отдела культуры муниципального управления с. Стакчин, „памятная доска была установлена во время правления мэра города Яна Кресилы, который был мэром в 1998 – 2006 годах. Точную дату никто не помнит“. [электронное письмо от 25. 3. 2024].

Табл. 1. Лекции, конференции и публикации В. В. Саханева о Подкарпатской Руси в период с 1929 по 1937 гг.⁸⁵

Год	Лекции и конференции	Публикации
1929	„Сообщение о поездке в Подкарпатскую Русь“ (Русский народный университет)	
1930		„Непрестольный деревянный крест из Мараморошской верховины 1667 года“. Ужгород : Подкарпаторусский народопросветительный союз, 1930.
1931		„Карпаторусская иконопись“. Центральная Европа, 1931, №10, с. 588-597.
1932	„Из церковной старины Подкарпатской Руси“ (с диапозитивами). „Вопрос о времени заселения Подкарпатской Руси русскими“. (обе – Кружок по изучению Подкарпатской Руси). Три концерта Анны Ябур с лекциями В. В. Саханева (Umělecká beseda, Česko-ruská jednota).	„Из истории унии Карпатской Руси“ (издательство не удалось установить, упомянуто в источнике № 5). „Резьба по дереву в Карпатской Руси“ (издательство не удалось установить, упомянуто в источнике № 5). „Народное искусство в иконописи Карпатской Руси“ (издательство не удалось установить, упомянуто в источнике № 5). „Новый карпаторусский эпиграфический материал“. Ужгород: Подкарпаторусский народопросветительный союз, 1930. Karpatorussische Kirchenkunst. Orbis, 1932 или Prag: Prager Rundschau (между 1929 и 1939 гг.)
1933	„Пересмотр вопроса о времени появления русского населения в Закарпатьи“ (Русское историческое общество). „Карпаторусская церковь в эпоху присоединения к унии“ (Кружок по изучению Подкарпатской Руси). „Введение в курс карпаторусской истории“ (Кружок по изучению Подкарпатской Руси).	Östliche und westliche Einflüsse in der karpatorussischen Ikonenmalerei. Orbis, 1933. Volkstümliche Ikonenmalerei in der Podkarpatska Rus. Sonderabdruck Prager Rundschau [Praha: s. n., 19-]. s. 25-31. „О важнейшем вопросе в истории Подкарпатской Руси“. Карпаторусский голос, 1933, № 20.

85 Таблица составлена автором статьи на основании следующих источников: 1 *Kronika kulturního, vědeckého a společenského života ruské emigrace v Československé republice = Chronika kul'turnoj, naučnoj i obščestvennoj žizni russkoj emigracii v Československoj respublike*. 1. vyd. Praha : Slovanský ústav AV ČR, 2000. 2 sv. Práce Slovanského ústavu AV ČR. Nová řada; sv. 8, 10. 2. *Národní osvobození*, roč. 11, 1934, č. 59, 3. Souborný katalog České republiky. Bibliografie V. V. Sachaněva; 4. SOA v Praze, osobní fond V. V. Sachaněva. 5. ДОСТАЛЬ, М. Ю. Учені Росії про Закарпаття: Із карпатознавчої спадщини. Ужгород, 2009. 256 с. In *Славяноведение*, 2010, № 6, стр. 210-212.

Год	Лекции и конференции	Публикации
1934	„Историческое развитие Подкарпатской Руси”. „Памятники архитектуры Подкарпатской Руси” (обе – Československá jednota. Городская библиотека в Праге на Марианской площади).	
1935	Лекция об обрядовых и лирических песнях на Подкарпатской Руси в рамках Вечера карпаторусской песни в Праге с участием карпаторусской певицы Анны Ябур. Лекция и выступление Анны Ябур в ноябре в Брно.	
1936	Участие в IV съезде славянских географов и этнографов в Софии (Болгария), где выступил с тремя докладами по теме своих исследований в Восточной Словакии и Подкарпатской Руси. По итогам съезда все три доклада были опубликованы в издательстве Славянского института в Праге (см. три последних публикации за 1936 год).	„Народная песня в Подкарпатской Руси”. Центральная Европа 1936, s. 154-161. „Malba ikon na Podkarpatské Rusi” a „Národní ornament na Podkarpatské Rusi” In ZATLOUKAL, Jaroslav, (ed.) Podkarpatská Rus: sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi. V Bratislavě: Podkarpatoruské nakladatelství Josef Stejskal, 1936. 330 s. „Карпаторусская иконопись” [S. l.: s. n.], 1936. „Карпаторусский народный орнамент” [S. l.: s. n.], 1936. „Свадьба в Подкарпатской Руси” [S. l.: s. n.], 1936.
1937	В сотрудничестве с И. О. Панасом: „Архивы Подкарпатской Руси от Николауса Рендранги (Nikolaus Randrangyi)” (Русский очаг. Заседание, посвящённое памяти Ю. А. Яворского) ⁸⁶	„Отголоски языческих верований в быту Подкарпатской Руси”. Центральная Европа, 1937, № 3, с. 165-171.

86 В личном фонде В. В. Саханева находится переписанная от руки в переводе на русский язык брошюра „Архивы Подкарпатской Руси от Николауса Рендранги (Nikolaus Randrangyi)”, вышедшая в Праге в 1922 году на немецком языке. См. RADVÁNYI, Miklós. *Die Archive in der Podkarpatska Rus: ein Beitrag zur Errichtung des Landesarchivs*. Užhorod – Ungvár : Buchdruckerei „Viktoria“, 1922. 144 s.

„AND TAKE ME AS I AM, A TEARAWAY-IDEALIST WITH THE BEST INTENTIONS“ COLOURFUL LIFE OF FRANTIŠEK KILLINGER

Jan GRISA

Abstrakt: „*A ber ma takého, aký som, rebelantského idealistu s tými najlepšími úmyslami*“ *Farebný život Františka Killingera*. Predkladaná biografická štúdia sa zameriava na Františka Killingera. Táto osobnosť sa dodnes teší značnej obľube a pozornosti v Suriname, kde sa v roku 1910 pokúsil o pacifistický prevrat a osamostatnenie tejto holandskej kolónie. Väčšina historických textov, ktoré sa mu venujú, sledujú primárne práve obdobie nevydareného puču a následného súdu. Kvôli Killingerovej tendencii mystifikovať svoje okolie a prifarbovať si vlastný život je to, čo je o jeho živote známe, do značnej miery nepresné, niekedy dokonca úplne chybné. Tento text sa snaží tieto nepresnosti odstrániť a na základe prameňov a dobovej tlače sledovať Killingerove osudy pred jeho cestou do Surinamu, ale aj jeho následný život po prvej svetovej vojne. Sleduje jeho mladosť v Čechách, jeho cestu do Surinamu, jeho návrat do Čiech a snahy o diplomatickú kariéru. Sleduje aj jeho aktivity v rámci moslimského hnutia v anglickom Wokingu a Berlíne, jeho cestu do Thajska a Číny a neskoršie angažmán v službách Tretej ríše. Hodnoverne tiež posúva datáciu a miesto jeho úmrtia z Turecka (1936) do Nemecka (1956).

Kľúčové slová: Surinam. Killinger. Cestovanie. Vojenská kariéra.

Introduction

The aim of the presented text is to acknowledge society with the figure of František Killinger. Taken this adventurer, inventor, putschist, religious activist and educator already drawn some attention of the European historiography, there are two goals of this study. Firstly to supplement the pieces of knowledge of his life, that are already known, and secondly present the research of those periods of his life, that were up to now overlooked.

The study is thus an attempt at a biography of Killinger, and the methodological background is related to this. The basis is the biographical method – specifically individual biography. This follows, as far as the sources allow, a diachronic approach. At the same time, there is an attempt to trace not only Killinger's life, but also the trace left by his personality in society. Killinger's story intervenes in 'big history' only once – in 1910, when he led the putschists in their attempt to make Suriname an independent pacifist state. As a result, Killinger is still popular in Suriname today. But his work in Bohemia, England and other places/countries is not without interest. Although it is impossible to generalise on the basis of one person, it is undoubtedly important to realise what kind of people may have held police, diplomatic and religious positions. What possibilities they had within the framework of anonymity and to what extent it was possible to shape an image of oneself in different environments using different means.

Killinger (left) with other founding members of the *Moslemische revue*. Zdroj: *Moslemische Revue* (without exact date) 4. 1924, jh. 1, nr.1, [0].

If we put aside the sources of journalistic nature, than there are crucial three recent studies for getting known Killinger's life, which are from Dutch and Suriname milieu. First was written by David George Albert Findlay in 1980.¹ Second by Hans Ramsoedh for *Oso*, the Dutch magazine dedicated to the Surinam studies.² And finally the most recent raconteur of his life is Michiel van Kampen, with his study *Een Hongaarse putschist in Suriname*.³ The above mentioned studies

summarize very well all the findings, that we have about Killinger. Or rather the findings of the Dutch historiography and with it also the land, that happened to be the scene of this adventurer's most noticeable activity – Surinam.

Much richer is the foundation of journalistic sources, that reflect his destinies in years 1910 and 1911.⁴ Those are complemented with references from the time, Killinger used the name Muhammad Tewfiq Killinger,⁵ Naturally Killinger is also mentioned in books concerning the history of Surinam.⁶ Up till now, there were found no mentions of this figure in the Czech historiography. We can only mention a short passage from the book *Surinam and the Netherlands Antilles*, where the author states:

-
- 1 FINDLAY, David George. *Het politiek complot van Killinger c.s. in Suriname: Overdrukken uit De West 1911*, [Paramaribo]: publisher not listed, 1980.
 - 2 RAMSOEDH, Hans. De revolutie die niet doorging. In *Oso* 22. *Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde en geschiedenis*. Nijmegen : Instituut ter bevordering van de Surinamistiek 2003, b. 187-213.
 - 3 KEMPEN, Michiel van. Een Hongaarse putschist in Suriname. In *Acta Neerlandica* 12. Tropisch avontuur: Hongaren id de Nederlandse koloniën. Debrecen : A Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének Kiadványa, 2016, b. 109-122.
 - 4 Het Komplot. In *Bredasche courant* 24. 7. 1910, ja. 119, no. 143, b. 3; Het Proces-Killinger c. s. In *Het Vaderland* 9. 5. 1911, ja. 43, no. 110, b. 1; De zaak-Killinger. In *Algemeen Handelsblad* 18. 10. 1910, ja. 83, no. 26 403, b. 6; Killinger. In *Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad* 25. 12. 1913, ja. 65, no. 103, b. 3; De zaak Killinger. In *De West: nieuwsblad uit en voor Suriname* 30. 9. 1910, ja. 1, no. 105, b. 2; Zaak Killinger. In *De West: nieuwsblad uit en voor Suriname* 20. 12. 1910, ja. 2, no. 128, b. 2 etc.
 - 5 Also M. Muhammad Tewfiq Killinger. In *Islamic review* (without exact date) 7. 1924, yr. 7, no. 12, p. 227.
 - 6 e.g. BUENO BIBAZ, R., *Beknopte Geschiedenis van de Kolonie Suriname*, Paramaribo : H. B. Heyde, 1928, b. 104.

„Their despaire (ment the Surinamies, authors note) culminated in the effort of overflowing the government in 1911, called „the Killingers conspiracy“ after the Hungarian imigrant, who joined the lines of the free black men and was able to organize them into a functional unit. Although his intentions of the conspiracy were never proved, he was imprisoned and sentenced to death, which ended also the whole rebellious movement.“⁷

Unfortunately many inaccuracies are to be found in these sentences. Further on in the Czech environs we can find several newspaper articles. One such article reflected his invention of the water cannon in 1902⁸ and one published memory of the son of Killinger's friend from the WW1.⁹ We must not forget also an article written by Killinger himself right after the WW1.¹⁰

The presented text, as stated above, summarizes the previous knowledge and on many places gives it precision and further context. The main merit for Killinger's fortunes is the description of his life since the beginning of the WW1 until his death in 1962. This period, almost half a century long was not mapped yet. The findings up till now agreed on his departure to Turkey, where he died in 1936. However his destinies were much more colourful and his life longer. As a stepping point we can use a personal fund of an orientalist Alois Musil, where are several letters, that Killinger wrote to Musil, which enable us to widen knowledge of this person in a period of his life, out of which nothing is known. Another worthy information provided the Archive of the Ministry of Foreign Affairs. In the fund of the I. Section 1918 – 1939, division Iú1 and I/2 Czechoslovakian consulates in the abroad, contain a lot of information about Killinger's doings among 1919 – 1928. Unfortunately for the later period no source of information that would enable continual description of his fortunes was found and so we can form only partial conclusions. Partial view to a part of this period can give us screening made in 1953, which is deposited in the Security Service of CR Archive.¹¹

Youth

Killinger's birthplace was a village of Hodon¹² in the Romanian district Timis. District Timis is situated in the western part of the Romanian Banat. The area in that time belonged to Hungary and so probably emerged the idea of Killinger being Hungarian. Killinger's father was probably in Hodon serving by the archduke Jan Salvator of Tuskany.¹³ Other mentions tell us, his journey lead through Wien to Chodsko (Western Bohemia). When Michiel van Kempen pondered over Killinger's nationality, this transfer was very confusing to him. He admitted, Killinger's first names suggest his Czech origin, but he could not find any reason, why would

7 KUBÁTOVÁ, Eva. *Surinam a Nizozemské Antily*. Praha : Libri, 2016, s. 173.

8 »Watersgeschut«. In *Národní listy*, roč. 42, 20. 12. 1902, č. 348, s. 2. 20. (afternoon issue).

9 S dopisem do Surinamu. In *Jihočeské listy*, roč. 42, 18. 7. 1936, č. 56, s. 1-2.

10 Killinger, František. Československá republika a příští její reservoir tropických surovin a potravin. In *Venkov*, roč. 14, 10. 4. 1919, č. 86, s. 2-3.

11 Security Service Archive (further on SSA), fund Testimonies of the Gestapo and SD employees, (no box or inventory number), sign. 52-75-2, Killinger František.

12 In the sources written as Hodoniy; German Hodon, Hungarian Hodony.

13 Hof van Justitie. In *De Surinamer*, 14. 3. 1911, ja. 18, no. 22, b. 1.

a Czech boy travel for education to the Sudetenland – a German speaking region. However Chodsko – region surrounding the town of Domažlice, neighbouring Germany, was traditionally mostly Czech, and so was Kdyně, where Killinger begun his studies.¹⁴ The district of Domažlice in 1880 was in 75 % Czech and in the district of Kdyně in the same year Czechs made 85 % of population.¹⁵ About his studies in Kdyně, there are no sources. He was supposed to live here among the age of 6 to 12.¹⁶ But we know, that in 1888 he commenced his studies on a classical gymnasium in Domažlice. Let us mention, that among his schoolmates was one of the authors of the Czechoslovakian institution Jiří Hoetzel, or the non-conform philosopher, poet and rebel Ladislav Klíma. The education was in Czech language. Apart from Czech, Killinger learned also German and Latin and was evaluated as an excellent student. Considering he spent most of his life as soldier, we can not be surprised, that he chose PE as a facultative subject. Surprising is just the fact, that in this subject he gained the worst results of all and decided not to continue after one term. Overall student Killinger was evaluated as a diligent and persistent learner.¹⁷ During his studies in Domažlice the family lived in Kdyně, in the house number 167.¹⁸ In the household lived Killingers father František, mother Kateřina and two years his junior sister Barbora. The census operates enable us further discoveries. Killingers father was in the up to now research presented as an administrator (Verwalter), which would not explain the nomadic life of the family. In the operates he is described as k.k. road mender employed by the k.k. road direction. This occupation corresponds with their frequent movements much better. Killinger, as mentioned above, was born in today's Romania, his sister Barbora saw the light of day in September 1877 in the capital of the monarchy – Wien. It is highly probable that also to Chodsko was the family driven by fathers working duties. It is not certain how long did the family live here, but for sure their apartment in number 167 was empty during the Census in 1900.¹⁹ During his studies, Killinger did not live with his family in Kdyně, but resided by the painter Jiří Löw in Domažlice.²⁰

Based on these information we can exclude with quite a high certainty Killingers noble origin, which is mentioned in several texts. There are no clues, that would prove František Killinger's kinship with later nazi functionary Manfred Freiherr

-
- 14 KEMPEN, Michiel van. Een Hongaarse putschist in Suriname. In *Acta Neerlandica* 12. Tropisch avontuur: Hongaren id de Nederlandse koloniën. Debrecen : A Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének Kiadványa, 2016, b. 111.
 - 15 VONDRÁČEK, Karel. *50 let Národní jednoty Pošumavské*. Praha : Národní jednota Pošumavská, 1935, s. 166-168.
 - 16 Hof van Justitie. In *De Surinamer*, 14. 3. 1911, ja. 18, no. 22, b. 1.
 - 17 State District Archives Domažlice residing in Horšovský Týn (further on SOkA Domažlice), fund Gymnázium Domažlice, (no box number), inv. n. 18, Výkazy docházky a prospěchu 1888/1889.
 - 18 According to census operates of 1890 (available online on <http://www.portafontium.eu/>), seen 24/9 2020.
 - 19 Census operates of 1900 (available online on <http://www.portafontium.eu/>), seen 24/9 2020.
 - 20 Also SOkA Domažlice, fund Gymnázium Domažlice, (without the box numbers), inv. n. 18, Výkazy docházky a prospěchu 1888/1889.

von Killinger. As stated above, Killinger's father was a road mender. If we try and seek for the line of František Killinger senior further on, we meet with complication. According to census registers from Kdyně we know, his birthplace was Opočno by Hradec Králové. For the year 1839, which is stated as a year of his birth, are the birth registers of Opočno preserved but no František Killinger is recorded there.²¹ What may help us is the *Amtsblatt zum Prager Zeitung*, which gives us to 1828 a list of military recruits for the Opočno manor. In this list occurs also a forestry apprentice Franz Killinger – supposedly grandfather or other relative of our „hero“, whose post also does not indicate his noble origin.²² However there is no certainty about their family relation.

Killinger's journey after finishing Gymnazium led to the entrance exams to the Riding cadet academy in Hranice na Moravě. As far as we know, he passed the exam, but did not enter the school. As a reason was stated the financial demands of the studies. Instead he is said to become a volunteer in the telegraphic department on the railways. This information occurs in his life descriptions often, but it was not possible to prove it with certainty.²³ Later he probably worked in the laundry and then joined as a volunteer the 14th Dragoon Regiment of the field marshal Alfred, duke Windisch-Graetz.

This regiment was since 1817 enlisted almost solely from Bohemia.²⁴ In the time Killinger entered the regiment, the enlisting district (same as the residence of the regiment) was Klatovy, a town about 20 km far from Kdyně.²⁵ While serving in this regiment there was probably an accident, when Killinger unintentionally shot another soldier. For this offence, he was punished by two months in prison and a fine.²⁶ However information about this matter differs. For example the *Salzburger Volksblatt* and *Délmagyarország* while describing Killinger's life fortunes stated, that he was sentenced for cruelty to the subordinate soldier („*Mißhandlung eines Unter-*

-
- 21 Compare: State District Archives Zámorsk, fund Collection of vital registers of the eastern-bohemian region 1587 – 1949, (no box number), inv. č. 7063 (sign. 120-4) Matrika narozených Opočno 1828 – 1840.
- 22 Vorrufung militärpflichtiger Individuen – Vom Oberamte der hochfürstlich Colloredo Mannsfeldschen herrschaft Opočno. In *Amtsblatt zum Prager Zeitung*, 30. 3. ja. 1828, no. 52, b. [11].
- 23 Anonym. *Almanach der k. k. österreichischen Staatsbahnen 1893 and 1894*.
- 24 NOVÁK, Milan. *Dragounský pluk polního maršála Alfréda knížete Windisch-Graetze Nr. 14 a jeho slavná historie se zvláštním zřetelem k městu Brandýsu nad Labem*. Brandýs nad Labem – Stará Boleslav : Tradiční dragounský regiment č. 14 a město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, 2005, s. 10.
- 25 WREDE, Alfons. *Geschichte der k. und k. Wehrmacht die Regimenter, Corps, Brachen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts*. Wien : Seidel, 1901, s. 220-227.
- 26 E. g. Killinger droomde van de toekomststaat Suriname. In *Het nieuws: algemeen dagblad*, 21. 5. 1960, ja. 18, no. 6088, b. 3; Hof van Justitie. In *De Surinamer* 14. 3. 1911, ja. 18, no. 22, b. 1; KEMPEN, Michiel van. Een Hongaarse putschist in Suriname. In *Acta Neerlandica* 12. Tropisch avontuur: Hongaren id de Nederlandse koloniën. Debrecen : A Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének Kiadványa, 2016, b. 111.

gebenen“; „bántalmazás“), but he avoided the punishment and fled.²⁷ The question is, whether to trust the sources from Surinam or Austria-Hungary. It is probable, that a lot of information about Killinger's life before his Surinam adventure comes directly from Killinger himself. Therefore it would be understandable, he altered some of the details. Is it possible, that the interpretation of the Austrian-Hungarian newspapers would be more precise? We can not guess. Killinger's military records were not found. We must count with both possibilities – that is either „clumsiness“ or „insidiousness“. Most of the Austrian-Hungarian sources take information from the Dutch press or does not differ from the information from Netherlands and Surinam.²⁸ We should also notice another difference in the content of the newspaper articles. Whether Dutch, Surinam or Austrian, all refer to him as to Hungarian. Only the Hungarian newspaper see him as Austrian.²⁹

Information of his next journey differ in the sources. In some, we read he did not even start his imprisonment and fled to Netherlands. Other state, that after serving his sentence, he returned to the army, where he served until 1899. Than these sources recon he resigned to his military position and went to help to the Dutch side in the Second Anglo-Boer War. On his way to Transvaal he was arrested in Hambourgh. After paying the stated fine, he was allowed to travel to Netherlands, where he became a soldier again. His target this time was the Dutch East Indies, where he wanted to serve in the troops of Koloniaal Werfdepod. Members of this army were trained in the Dutch Harderwijk for the service in the colonies and then sent especially to the east India, where there was a protracted conflict known as the „war of the infidels“, or simply Aceh war. Killinger was not accepted to the Koloniaal Werfdepod because of his physical weakness. However, this physical weakness apparently did not prevent him from serving in another Dutch colony, Suriname.

Tropical adventure?

He arrived in Suriname on 18th December 1899, and it was just over six months before he began his service with the Surinamese police. What was the motive for leaving the army and joining the police is not entirely clear. However, if we bear in mind that Killinger was an active and ambitious man, we can explain this transfer by the state of the regular colonial army, which did not allow for such career development. In fact, it is not infrequent to find the statement that colonial soldiers in Suriname had a lot of free time but lacked any opportunities for self realization.

Many of them spent their free time with alcohol. Killinger himself said at his trial that the army was a group of undisciplined alcoholics. Killinger rose steeply in the police service. During 1900 – 1905 he was promoted nine times until he became

27 *Mysteriöse Abentauer eines österreichischen Unteroffiziers*. In *Salzburger Volksblatt*, 30. 6. 1910, jh. 40, nr. 144, s. 5; *Egy osztrák katonaszökevény hazaárulási bűnügye*. In *Délmagyarország* 1. 6. 1910, é. 1, ú. 34, o. 8.

28 *Ein Hungar als Haupt einer Verschwörung*. In *Neues Wiener Journal*, 22. 6. 1910, ja. 18, no. 5985, b. 7; *Mysteriöse Abentauer eines österreichischen Unteroffiziers*. In *Die Zeit*, 26. 6. 1910, ja. 9, no. 2784, b. 9.

29 *Egy osztrák katonaszökevény hazaárulási bűnügye*. In *Délmagyarország*, 1. 6. 1910, é. 1, ú. 34, o. 8.

Inspector of Police on 13 November 1905.³⁰ Already as a police inspector he married Louise Henriette Rudolphina Neumann,³¹ who used the name Killinger-Neumann since then.³² Killinger was also active in his private life at this time. He spent his time inventing various improvements. Among other things, he was working on the problem of protecting feet from the environment. He invented special shoes with spats, that prevented the ingress of water and dust. His most famous invention, however, remains the water cannon for dispersing demonstrators.³³ The invention of this machine was one of the moments, when Killinger was noticed by the Czech newspaper.³⁴ After a rather extensive and detailed description of the invention the *Národní listy* ended the article by: „1. It prevents unnecessary bloodshed and thus conforms to the humane ideas of modern bloodless resolution of disputes and clashes; 2. Compared with the present firearms it is infinitely cheaper; 3. It is not only an instrument of war, but also in time of peace it performs important services, e.g. in large fires. - If it should be objected that the effect of the „water cannon“ would not be sufficient, it might perhaps be obtained by the admixture of some effective and cheap chemical agent in the water stream[...] The inventor is Mr. František Killinger, a Czech, formerly a dragoon bookkeeper, now in the service of the Royal Dutch Colonial Army in the West Indies, and at that time commander of the military station at Combe, near Paramaribo, Suriname. Drawing and description of the invention, on the advice of experts, sent to the United States Patent Office at Washington for the cause of obtaining a patent.“³⁵ How the patent turned out in Washington is not known, but Killinger's ambition to make a fortune from his inventions led him to Europe, where he went on „vacation“ in 1907.

In Europe, specifically in Germany, he met a representative of the company Steimel, which at that time had quite a lot of experience in the production of centrifuges and pumps.³⁶ It may be assumed, therefore, that through this agent he wanted to break through with his water cannon. It's likely he failed with the water cannon. However, he seems to have succeeded with Mrs Haddeus, the wife of the Steimel representative. He told her about the colony's problems and how to improve the situation. Haddeus promised her support in the form of funding³⁷ and also introduced him to her brother Bruno Teurschmann, who was to raise additional funds through his links to the financial sector. Teurschmann introduced him to a man named Tarlitt, who also promised to support the „Surinamese action“. By this point,

30 Hof van Justitie. In *De Surinamer*, 14. 3. 1911, ja. 18, no. 22, b. 1.

31 Their marriage ended up in a divorce on 17th June 1910; [no title] In *De West*, 15. 7. 1910, ja. 1, no. 83, b. 3.

32 Zeetijdigen. In *Het vaderland*, 17. 3. 1910, ja. 42, no. 65, b. 2.

33 Killinger droomde van de toekomststaat Suriname. In *Het nieuws: algemeen dagblad*, 21. 5. 1960, ja. 18, no. 6088, b. 3.

34 »Watersgeschut« - vodní dělo. In *Národní listy*, roč. 42, 20. 12. 1902, č. 348, s. 2. (afternoon issue).

35 »Watersgeschut« - vodní dělo. In *Národní listy*, roč. 42, 20. 12. 1902, č. 348, s. 2.

36 Later he was to meet Kurt Richter, who was an engineer for field machines at the Krupp; Utopist of misdadiger? In *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 1. 5. 1911, ja. 16, no. 100, b. 11.

37 Killinger droomde van de toekomststaat Suriname. In *Het nieuws: algemeen dagblad*, 21. 5. 1960, ja. 18, no. 6088, b. 3.

according to most sources, the funds were to be used for a regular coup d'état in Suriname, to be led by Killinger. The motives for this coup can now be seen as positive in principle. Suriname was to become a free country without an army or navy, and all state revenue was to be used for cultural purposes and the provision of women and children. In correspondence, the purposes of the various sums were to be camouflaged by the fact that they were financial support for Killinger's inventions. Through the Haddeus family, Killinger also met Clara Doppelt, with whom he fell in love. He did not tell her at first that he was married, and so the engagement took place in September 1909. He was then forced by circumstances to tell his expectant wife about his „first“ wife. However it did not prevent their love and Francis Killinger married Clara Doppelt in Islington, London, on the 6 November 1909. Almost no one knew about the marriage, not even the Haddeus family.³⁸

After the marriage Killinger moved to Germany and again focused on connections with the banking sector and also absorbed knowledge useful to his occupation. As for the financial support, he gained none, for which he blamed his contacts in Surinam, whom he asked for some documentation about the economical situation and similar issues. However they sent none.³⁹ Before his return to Suriname, he met Bertha von Suttner, better known in the Czech Republic as Berta Kinská-Suttnerová or Berta of the Suttners. We know that Killinger had corresponded with Suttner before their meeting.⁴⁰ If the found sources comment on the contact with the Nobel Prize winner, it is only in the sense that Killinger did not confide in her about his coup plan. As previously stated, Killinger's vision of a free state was peaceful at its core, which coincided with Suttner's worldview.⁴¹ The press sometimes marked Killinger's vision of state as „á la Bertha von Suttner.“⁴² It is likely, therefore, that the conversation revolved around the situation in the colonies. We can also venture a guess that the topic that was bothering Suttner at the time, which concerned Killinger's homeland, came up - the inability of Czechs and Germans to find a common ground to peaceful coexistence within the Austro-Hungarian monarchy (Hamman 2006: pp. 455-503). However, given what we know about our „hero“, we cannot assume that the issue of Czech-German coexistence bothered him greatly.

In December 1909, Killinger returned to Suriname with his wife (Clara Doppelt). His first wife, Killinger-Neumann, remained in Europe, and Killinger brought his second wife to his house as a relative. The household was a tight squeeze for the newlyweds, and with the funds he had acquired in Europe (about 70,000 marks), Killinger acquired a lavish mansion. He also let it be known that he intended to pur-

38 According to other sources, the marriage should be announced on the 6th November, but finally it did not happen; compare: Utopist of misdadiger? In *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 2. 5. 1911, ja. 16, no. 101, b. 9.

39 Utopist of Misdadiger. In *De Preanger bote*, 4. 5. 1911, ja. 16, no. 122, s. 4.

40 Archive of United Nations Office at Geneva, Ref. Code BvS/21/259-1/1, (no box or inventory number), Killinger, Franz – Paramaribo, Venezuela -1906.09.13.

41 For more about Killinger's thoughts on the function of state see: Killinger's model staat. In *De West: nieuwsblad uit en voor Suriname*, 13. 3. 1911, ja. 2, no. 152, b. 2.

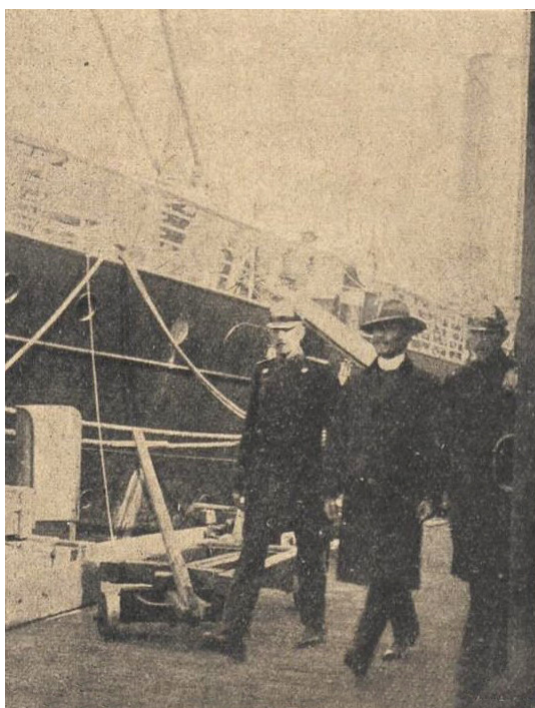
42 e. g. Een Geheimzinnige zaak. In *De Tijd : godsdienstig-staatkundig dagblad* ja. 1910, no. 19095, b. 2.

chase a suitable plantation and start a new life. This was to be a cover for the forthcoming coup. Killinger explained his new financial possibilities, which apparently could not go unnoticed, by selling his inventions.

On his return to Paramaribo, Killinger began to take an interest in public opinion and tried to find out what support a possible coup would have among ordinary citizens. He gained his popularity among the police and soldiers by borrowing money, which soon proved unsustainable in the long run. He soon ran out of financial resources and turned to his European „sponsors“. But his telegrams went unanswered. Killinger found himself in a predicament that, it soon became clear, could have been even worse. In April 1910, his wife (Killinger-Neumann) returned from Europe and soon understood the situation in her husband's new home and asked for a divorce. In this situation, Killinger's motivation was undiminished, and that same month he began

carefully recruiting men for his plan. His story of a free republic where prosperity would reign was well received. At the same time, Killinger assured all involved that the coup would be carried out without bloodshed, which added greatly to the appeal of the forthcoming revolution. The coup was planned in three meetings in a small circle of insiders.

All should have happened on the night Killinger's crew was on duty. Part of the plan was to arm it with firearms from the police station and heavy rods that were made specifically for the purpose. Patrols were to be posted outside the Governor's Mansion, Fort Zeelandia and the Bank of Suriname. Other men were to occupy the telegraph office and thus prevent any help from being summoned. The premise of the whole operation was that once the coup starts, more Paramaribo residents would join in. Central to the operation was the Zeelandia fortress, which housed the military garrison. The neutralization of the multiple outnumbered force was to be accomplished by a plot, with Killinger's men storming the fortress and creating the false appearance of a fire. This would drive the sleepy soldiers into the main courtyard, and the revolutionaries would quickly dump the armory equipment (which was upstairs) into the river, making armed resistance impossible. At the same time (as with the civilian population) it was expected that many soldiers would spontaneously join the coup. Those who resisted were to be thrown into prison, from which all current prisoners were to be released except the murderers. The governor

Killinger on his way to prison. Zdroj: Geïllustreerd zondagsblad voor katholieken 21. 5. 1911, ja. 1910-11, no. 47, b. 372.(3)

was to be arrested and sent to Holland as soon as possible. This plan was found to be unworkable by most experts in later court proceedings. On 19 May 1910, all hopes were dashed by the traitor Schoonhoven.⁴³ Killinger was immediately suspended and arrested along with several accomplices.⁴⁴ All were accused of conspiring to overthrow the government. The trial was awaited until March of the following year.

The trial of the „revolutionaries“ caused quite a stir in Paramaribo. On 13 March 1911, when it began, there was a crowd of several thousand outside the courthouse. As it turned out, a not inconsiderable portion of the public was actually on Killinger's side, and the sympathy they showed on his arrival for trial had to be suppressed by armed guards. The public hearings were more than once interrupted by cries of „Long live the Republic!“ and „Long live Killinger!“⁴⁵ Even Killinger's prison at Fort Zeelandia was regularly besieged by his supporters. While initial reports from the time of the Killinger Affair saw these crowds as „some natives and British Indians“, it became clear over time (again according to newspaper reports) that the overwhelming majority of supporters were the group of Paramaribo residents on whom the forthcoming revolution was to be based, the „British Indians“. It must be said that although this ethnic group constituted the second largest nationality in Suriname, accounting for 27.5 % of the total population, its representation in the capital was considerably weaker (7.7 %). Even so, Indian workers outnumbered by a factor of three the section of the Paramaribo population against which the revolt was primarily directed - that is, Europeans.⁴⁶ On the other hand, the Creole majority could not be excluded from the ranks of sympathizers. Indeed, we cannot be sure whether the gradual change from „natives and Indians“ to mere „Indians“ was due to a better knowledge of reality, or whether the tendency of many Surinamese (not excluding the authors of the newspaper articles) to see Indians as interlopers and to ostracize them from the ranks of „regular society“ played a role.⁴⁷

In any case, Killinger was found guilty and sentenced to death. This sentence was subsequently commuted by the Governor to 5 years in prison. In view of the sympathy of the Surinamese public, it was decided that he should serve his sentence in Holland so as not to unnecessarily inflame revolutionary sentiment. Thus, on Wednesday, 19 April 1911, Killinger embarked on his next voyage to Europe aboard the Prince Maurits.⁴⁸ Despite the commutation of sentences, public efforts led to a petition for remission of sentences. Killinger's supporters had the idea that a good

43 e. g. Process C. Killinger c. s. Getuige Schoonhoven. In *De West: nieuwsblad uit en voor Suriname*, 18. 3. 1911, ja. 2, no. 156, b. 2.

44 Utopist of misdadiger? In *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 3. 5. 1911, ja. 16, no. 102, b. 5.

45 HOEFTE, Rosemarijn. *Suriname in the Long Twentieth Century*. New York : Palgrave Macmillan, 2014, p. 49.

46 HOEFTE, Rosemarijn. *Suriname in the Long Twentieth Century*. New York : Palgrave Macmillan, 2014, p. 33.

47 HOETINK, Harmannus. Change in prejudice: Some notes on the minority problem, with references to West Indies and Latin America. In *Bijdragen tot de Taal, Lan den Volkenkunde* 119. Leiden : Brill, 1963, p. 56-75.

48 Het Proces-Killinger c. s., In *Het Vaderland*, 9. 5. 1911, ja. 43, no. 110, b. 1.

time to free the Surinamese revolutionary would be on Queen Wilhelmina of the Netherlands' birthday.⁴⁹ This pardon shown not only to the offenders but also to the Surinamese people was, according to the petitioners, intended to strengthen the bond between the House of Orange and its colony.⁵⁰ The rest of his sentence was indeed remitted, but not until December 1913, when Killinger was released from the Amsterdam prison.⁵¹ Another brief account of his fate appears in 1915, when a newspaper reported that „Killinger, well known from the treason trial at Paramaribo, is now a colonel in the Transcaucasian army.”⁵² Following further information about Killinger's fate, we must not leave unnoticed a report published in 1919. Again, it was only a short note stating that the former police inspector from Paramaribo had been offered a position with the police in Prague.⁵³

In the old homeland? – European episode

Killinger undoubtedly resided in the new Czechoslovak state. It proves also his letter to Alois Musil dated 18 April 1920, sent from Bohumín, in which he states, among other things, that he was in Prague during the Easter holidays. He also recounts some of his experiences to the renowned orientalist:

„In the Orient I dwellt some 20 years – in the Dutch East Indies, in Albania and Turkey, where I was as a soldier assigned to the turkish army [...] Also in the Dutch East Indies I was an officer of the dutch collonial army. In India I became a convinced muslim and in the turkish army I served as Mehmed Tewfik [...] for many years now I belong to the indian ‚Lanhat Islam‘, in which I used to have a prominent role!”

Among other things, Killinger stated that in Czechoslovakia he served as „chief” of state control of coal transport and as a representative of the Czechoslovak Sugar Commission. Another position he listed was that of informant to the Japanese delegation to the International Plebiscite Commission in Těšín. The reason why Killinger actually wrote to Musil was, in his words, a desire to get up-to-date information about the Orient, since he had been „[...] without information for several years.”⁵⁴ The information about the Orient was also to help Killinger in his other ambitious plans. At the end of the summer of 1919, Killinger had already applied to the Foreign Office for a post („clerical or similar”) at a consulate or embassy in the Far East. He did not target a specific country in his request: *„If there is nothing in Japan and Holland India [...] then perhaps in China, or Siam, or Singapore, or Manila [...] Is there nothing in Australia or British India? - I would also go to Turkey - Egypt - Persia - Arabia.”*⁵⁵

49 De zaak-Killinger. In *Leeuwarder courant*, 13. 9. 1912, ja. 161, no. 217, b. 2.

50 Koloniën. In *Deli courant*, 10. 10. 1912, ja. 28, no. 237, b. 1.

51 Killinger. In *Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad*, 25. 12. 1913, ja. 65, no. 103, b. [3].

52 Kolonel Killinger. In *Bataviaasch nieuwsblad*, 5. 3. 1915, ja. 30, no. 79, b. 2.

53 Verscheidenheid. In *Het huisgezin*, 27. 2. 1919, ja. 50, no. 9634, b. 3; Tot zijn oude vak terug. In *Suriname : koloniaal nieuws- en advertentieblad*, 2. 5. 1919, ja. 71, no. 36, b. 2; Killinger. In *De West:nieuwsblad uit en voor Suriname*, 25. 4. 1919, ja. 11, no. 1004, b. 2.

54 Literary archive of the Památník národního písemnictví (LA PNP) Praha, fund Alois Musil, poř. č. 360, Letter of F. Killinger to A. Musil, 20. 4. 1920.

55 Archive of the Foreign Office of the Czech Republic (AMZ), fund I. section 1918–39, department I/1 a I/2-Czechoslovak consulates in foreign countries (no inventory number),

As we can see, Killinger adapted his story. In his correspondence with Musil, he did not mention his stay in Suriname and its „scandalous“ course. On the contrary, in his curriculum vitae he inserted his desired Dutch East Indies instead of the Paramaribo.⁵⁶ This modification of his biography later appeared in the *Islamic Review*, where it states for the period of his preparations for the Surinamese coup: „In 1909 he was appointed a General by President Castro and organized the entire Venezuelan Army. He returned to the Dutch East Indies and was head of the Dutch Military Police for some years.“⁵⁷ Similar as in the *World-Wide Religion Revolution*, Killinger obviously deliberately altered his story to make him an upstanding and respected member of society. Another „adjustment“ was in his background. Our „hero“ took advantage of the fact that his surname coincided with the name of the Swabian-French aristocratic family of Killinger and integrated himself into it.⁵⁸ Whether was his conversion to Islam, which apparently happened during the First World War, merely an attempt to partially change his identity and become a significant member of society again, we can not tell today. His clear interest in the Dutch East Indies can be found in his article in the magazine *Venkov*. In it, Killinger encourages the Czech people to set up their own businesses in these areas and thus achieve self-sufficiency in the trade of tropical goods. He suggests „[...] the establishment of purely Czech enterprises in the colonies“ and appeals:

„Men of Bohemia, patriots of an enterprising spirit, take the initiative, do not wait for the great nations to block our way to the colonies, get to work and remember the future of our young state, which without raw materials will become a slave to its neighbours, who will surely place the yoke of economic dependence on us, as they have previously placed a political yoke on us!“⁵⁹

In the text, he clearly proclaimed himself an expert on the Dutch East Indies and applied his knowledge of Dutch colonial politics. He chose Borneo as the ideal destination for the Czech pioneers. As far as one can tell from the text, Killinger would have been willing to go to Borneo himself if only he could have found financial patronage. However, he soon saw his position in the Orient (as noted earlier) more in the service of the state. It should be added that he did not receive a reply from the Foreign Office even two years after his first request in December 1919. However, there was a definite shift in his case when he approached the office again in October 1921. His own biography, deposited in the Foreign Office Archives, also dates from this time. In it, Killinger cleverly sidestepped his Surinamese adventure by stating that he had joined the Dutch colonial army, without giving the specific location of

Letter of František Killinger to Rudolf Cívárek 16. 12. 1919.

- 56 Tactically, he persistently referred only to the Dutch West Indies, which was misleading to say, at least given that Suriname was part of the Dutch West Indies until 1848.
- 57 Also in: M. Muhammad Tewfiq Killinger. In *Islamic review* (without exact date), 7. 1924, yr. 7, no. 12, p. 227.
- 58 M. Muhammad Tewfiq Killinger. In *Islamic review* (without exact date), 7. 1924, yr. 7, no. 12, p. 22; Anonym. *World-wide religious revolution achievements of the Lahore Section of Ahmadiyya-Movement*, Lahore : Ahmadiyya-Movement (without publication year), p. 14.
- 59 Killinger, František. Československá republika a příští její reservoir tropických surovin a potravin. In *Venkov*, roč. 14, 10. 4. 1919, č. 86, s. 2-3.

his several years of service. He presented his stay in Europe at the time as a study tour to develop his criminal justice skills. He directly stated:

„I studied first in Zurich at the Swiss Polytechnic; my teacher for two semesters was the then Colonel, later General Wille, commander of the Swiss Army in the World War. Then I took an artillery construction course with Krupp in Essen. After that I was assigned as a criminal commissioner for 8 months in Berlin and then stayed as a criminal commissioner for a time with the criminal police in Brussels, Paris and London. Professionally prepared in this way, I organised the military police and gendarmerie in the Dutch West Indies and Suriname after the aforementioned period of study.“

Here, finally, is Killinger's first reference to his time in Suriname. Understandably without any reference to the coup, or the subsequent years of imprisonment in Holland. It is quite beneficial to let Killinger himself to recount his subsequent fate:

„At the beginning of 1914 I became a member of the Dutch military mission in Albania during the reign of Prince William of Wied. I was then for some time sub-director of police in Durazzo. At the outbreak of the First World War I was also mobilized as an Austrian national and sent as an officer to the Turkish army in Constantinople at the disposal of our then military plenipotentiary there, Colonel, later Field Marshal Pommiankowski, by whom I was then assigned to the German military mission in Turkey under the command of the German General Liman v. Sanderspasi.“

Killinger, according to his own words, subsequently stayed in the Hauran area of Syria, where he was to take care of the organization of an irregular cavalry composed of Bedouins. Subsequently, he was transferred to the Caucasus, where he served as chief of the irregular Circassian cavalry. Subsequently, he was suspected of ententophilia and assigned back to Constantinople. Without further detail, the narrative continues with his arrival in Serbia, where he was to take part in the victory march to Belgrade and southern Hungary. After this anabasis, he reached Prague in December 1918, where he made contact with an acquaintance from Constantinople. This was Bedřich Štěpánek, at that time serving in Constantinople as vice-consul of Austria-Hungary, but also as a key member of the Maffia. Štěpánek recommended Killinger for the organization of the Czechoslovak police.⁶⁰ Due to his contacts on the police, Killinger was placed in the position of a trustee and director of the Czech Heart, which at the time was experiencing an internal split caused by the embezzlement of a large sum of money.⁶¹ When the incarnation of the Bohemian Heart into the Czechoslovakian Red Cross took place, Killinger was taken „under the wing“ by Gustav Heidler, the official of the Czech Heart and found him a place in the

60 AMZ, fund I. Section 1918-39, department I/1 a I/2-Czechoslovak consulates in foreign countries, (without evidential or inventory number), The course of life – Franz Killinger. (written 8. 10. 1921).

61 There is no information about this embezzlement in the official publications of the Czech Heart, which is understandable. Neither did the heuristics of the contemporary press, which apparently should not have been informed about the whole case. As Killinger himself writes: „[...] they threatened to become a huge Czech state political scandal“. Even taking into account his frequent fabrications, one cannot but admit that there was an effort to sweep everything under the carpet rather than to discredit the largest charitable organization of its kind.

Czechoslovak Sugar Commission. In his biography, Killinger again recalled his involvement in the plebiscite for the Těšín region and directly names Saburó Yamada as „an old friend from India“ (SIC!). His next involvement was in the founding of the International Marcantile Cy., which appointed him CEO after its founding.⁶² At the end of his curriculum, Killinger stated that he would be willing to offer his services to the state for free! Upon receipt of this curriculum vitae, the State Department, in conjunction with the Departments of Commerce and the Interior, determined that „[...] neither in Prague, nor in this home town Opočno occurred any defect of moral or political dignity“. Killinger's criminal record was also clean, which was also supplemented by essentially positive references from Musil and Heidler, with Heidler describing him as a very capable but adventurous person.⁶³ To Alois Musil we owe a rather extensive description of Killinger's personality, which largely corresponds with his previous fate. Among other things, the Orientalist stated:

„As a person coming from the nation suppressed for centuries, he joined the suppressed natives. He embraced their religion and became a muslim. It is understood, that he got into a dispute with the european colonists and that he succumbed in this dispute and was forced to leave those Dutch colonies [...] Killinger is a born organizer. He carries neither peril, nor his material loss, only to create something out of nothing, what is of use to the natives and his homeland, which never enslaves the natives [...] He is fluent in various world languages, he knows the ways and rules of the Far East and through his simplicity and modesty can easily win the heart of the Oriental. However it seems to me, he soaked up the oriental poison and sometimes acts rather according to his impulse, than according to the reason.“⁶⁴

However, some of his relatives (most often reported by a cousin) alerted the authorities to his long-ago court-martial for grievous bodily harm.⁶⁵ The stumbling block, however, was not seen in his dragoon years, but in the fact that he did not specify in his application which country would be his destination. In fact, the destination country had to agree to the establishment of an honorary consulate on its territory. So our adventurer took his time and chose the country that was to become his new home. It was Siam, where, through his acquaintances (he mentioned the Japanese Legation in Berlin), he was able to secure a good reception.⁶⁶ However, this country was not in the sights of the ministry, which preferred to build consulates in

62 The ministerial official added into the CV, that the company has offices in Warsaw, Gdansk and Katowice.

63 AMZ, fund I. Section 1918-39, department I/1 and I/2- Czechoslovak consulates in foreign countries, (without evidential or inventory number), Letter of Gustav Heidler to the Department of State of the Czechoslovak Republic from 22. 2. 1922.

64 AMZ, fund I. Section 1918-39, department I/1 a I/2-Czechoslovak consulates in foreign countries, (without evidential or inventory number), Letter of Alois Musil to the Foreign Office of the Czechoslovak Republic from 6. 3. 1922.

65 AMZ, fund I. Section 1918-39, department I/1 a I/2-Czechoslovak consulates in foreign countries, (without evidential or inventory number), Letter of Foreign Office of the Czechoslovak Republic to the Ministry of Commerce of the Czechoslovak Republic from 16. 12. 1921.

66 AMZ, fund I. section 1918-39, department I/1 and I/2- Czechoslovak consulates in foreign countries, (without evidential or inventory number), Letter of František Killinger to the Department of State of the Czechoslovak Republic from 10. 2. 1922.

the East and West Indies first. The enterprising spirit of Killinger, however, continued to work. In June 1922, he became joint managing director of a Bangkok-based export company for Siam with a stake of half a million German marks.⁶⁷ Another letter written by Killinger was sent from Vienna on 8 January 1923 and was addressed to Alois Musil. Killinger was at that time residing at Goldeggasse No. 1. At the beginning of his letter he writes: *„I have been constantly on the road and will now stay about a month in Vienna before I leave for good to the Orient, where I want to devote myself completely to the efforts of Islam, which I now want to study there thoroughly. I am now liquidating my European sorrows and engagements for good, and organizing here only business for the Orient.“* At the same time Killinger informed Prof. Musil that on 13 December 1922, he was judicially divorced from his wife. It is more than likely that in this case it was not Clara Doppelt, but neither was it a woman from a Czech background. Her name is not known. We also learn from the letter that Killinger had applied for the post of Czechoslovak consul in Smyrna (Izmir), which, according to his words, was promised to him. Killinger blamed the the government's „shimmering trot“ for the fact that this had not yet happened. He hinted to Musil that he would like his intercession in this matter. He named Dr. Girsas as a suitable person who could help to expedite the matter.⁶⁸ Killinger also stated his occupation in this letter. He became a representative of Vítkovice Works (Vítkovice Mining and Metallurgical Mining). He also stated that he had become ‚[...] also a representative of a large export company in Prague.‘ He further wrote: *„I also ask you very much, Professor, for permission to give you my reference, since you are a man of such renown in the Orient and also here in Vienna - that just saying your name somewhere is enough to give me free access!“* Killinger also stated his occupation in this letter. He became a representative of Vítkovice Works (Vítkovice Mining and Metallurgical Mining). He also stated that he had become ‚[...] also a representative of a large export company in Prague.‘ He further wrote: *„I also ask you very much, Professor, for permission to give you my reference, since you are a man of such renown in the Orient and also here in Vienna - that just saying your name somewhere is enough to give me free access!“* Why did Killinger ask for Musil's intercession? In this case it was not a job in the service of Czechoslovakia, but a job with the Swiss financier Max Weiser. Weiser was very active in Turkey, where Killinger was going.⁶⁹ He also knew Musil from Istanbul, where they met several times before the WW1.⁷⁰ However, it soon became clear that the situation was more com-

67 AMZ, fund I. section 1918-39, department I/1 and I/2- Czechoslovak consulates in foreign countries, (without evidential or inventory number), Letter of František Killinger to the Department of State of the Czechoslovak Republic from 24. 6. 1922.

68 Girsas Václav, Mudr., born 1875, since his return from the Russian legions until 1926 he from the return from the Russian legions to a year 1926 held the leading office of Czechoslovak foreign policy; SEKANINA, František. *Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého*. Praha : Umělecké nakladatelství Josef Zeibrdlich, 1927, pp. 945.

69 LA PNP Praha, fund Alois Musil, poř. č. 360, Letter of F. Killinger to A. Musil from 8. 1. 1923.

70 LA PNP Praha, fund Alois Musil, poř. č. 360, Letter of M. Weiser to A. Musil from 6. 1. 1923.

plex. Killinger's former secretary, Anna Dočkalová, stepped in. Her activities were devastating to Killinger's efforts. As he himself stated in another letter to Musil:

„A year ago I was told that Miss Dočkalová was one of my enemies, but I refused to believe it because she had always been devoted to me, overflowing with friendship, and knew how to feign a gratitude which I perceived to be genuine, because at that time I had been asked by her uncle, Director K. Soldan in Prague, took me into his service. She was at that time unemployed and still in charge of her mother. The high earnings she received thanks to me made her what she is today: a well-off informer and slanderer! „⁷¹

Killinger, for obvious reasons, tried to convince Musil of his integrity.⁷² Dočkalová is believed to have written a letter to Musil pointing out that her former employer was not politically reliable and that he had incurred a large amount of debt both before and after the war. Unfortunately, this letter was found in the A. Musil's fund. (On the basis of clues, an effort was made to trace it in the Archive of the Ministry of Foreign Affairs, where Musil was supposed to have handed it in, but the search was unsuccessful). However, the wording of the letter is partially interpreted in a copy of another letter sent by Killinger's lawyer Eduard Feig to Anna Dočkalová. This copy was sent to A. Musil so that he would know that Killinger was defending these accusations through legal means.⁷³

It soon became apparent that the former secretary had found an ally in her efforts to disgrace Killinger in the person of his ex-wife. Here we come to the person of the unspecified woman. We know that Killinger divorced her on 13 December 1922. Could it have been Clara Doppelt? Probably not. First of all, it must be borne in mind that if it had been Doppelt, the dehumanisation of Killinger would not have been based on accusations of political unreliability and financial difficulties. One can hardly suppose that the disgraced wife would not have used the ultimate trump card - i.e. Killinger's imprisonment, treason and his stay in Suriname in general. Let us add that Killinger remarried on 17 March 1923, to a German national, Helena Mackovsky.⁷⁴

Apparently, however, these circumstances did not affect his eventual engagement in Siam. In its files, the State Department cited the absence of regulations for the establishment of honorary consulates as the only complication in Killinger's appointment.

Turkey and Orient

Sometime between February and April 1923, Killinger arrived in Istanbul. As he himself reported, he felt the impact of the campaign waged against him by „hysterical women“ even there. He counted among his new enemies Max Weis, who had

71 In original: Denunziantin und Verleumderin.

72 LA PNP Praha, fund Alois Musil, poř. č. 360, Letter of F. Killinger to A. Musil from 19. 1. 1923.

73 LA PNP Praha, fund Alois Musil, poř. č. 360, Copy of the letter sent by E. Feige to A. Musil from 3. 2. 1923.

74 AMZ, fund I. section 1918-39, department I/1 and I/2- Czechoslovak consulates in foreign countries, (without evidential or inventory number). Copy of the letter from the Czechoslovakian embassy in London to the Department of State of the Czechoslovak Republic from 12. 11. 1925.

promised him a job in Turkey but had not acted on it. Among the people who did not wish him success, he then included his cousin in Opočno, who was also supposed to have caused the Czech state authorities not to consider him a reliable patriot and thus prevented him from obtaining a consular post. This cousin, as Killinger states, was in written contact with his ex-wife and thus became another cog in the wheel of her revenge. He demanded two things from Musil. The first concerned his efforts to obtain the consular post in Smyrna. Killinger wanted to know if he should continue in trying for the post and how much had his reputation suffered with the Czechoslovak authorities from the smear campaign. The second matter was again binding for Musil:

„And then I respectfully ask you, Reverend Professor, can you not send me some Turkish letter written and signed by you, saying that you know me as an ardent follower and adherent of Islam - who has already done so much for Islam and whose ideal is greatness, the glory and rule of Islam under Turkish leadership, that I have come here to serve Turkey and the interests of Islam in the Far East, and that I wish to secure instructions and information in this regard in Turkey in order to work in the Far East for Islam and Turkey!“

Killinger went to Istanbul as a sales representative of the Vitkovice Works. However, he himself stated that he could only represent them effectively in peacetime. Killinger offered Musil a quid pro quo for his help. He wanted to become his informant and send him information about what was happening in the area. However, it can be assumed that this never happened. Other sources state that Killinger worked from 1922 to 1925 in Berlin and London as a representative of an unspecified international import-export company.⁷⁵ It seems, therefore, that his business interests coincided with his religious activities during this period.

Thanks to the sources we can continue in March 1924, when Killinger entered the Czechoslovak consulate in London. Thanks to his subsequent efforts to gain a position in the service of Czechoslovakia, we know that Killinger was in England working on German versions of publications published by the Basheer Muslim Library in Woking. He also became a representative of the periodical *The Islamic Review*. A thorough investigation carried out in London revealed at least part of his past to the Czechoslovak authorities. However, without clear contours: *„[...] early in his youth he joined the Dutch army as an officer, where he is said to have been sentenced to death and transferred to the Turkish service.“*⁷⁶ However, nothing concrete has been found by the institutions in charge, and we read several times in the report that Killinger's life is inherently mysterious.⁷⁷ His English sojourn became a thorn in the side of the English authorities, who viewed the Woking mosque (where Killinger was living at the

75 Killinger, Wolfgang. *Die böhmischen Killinger mit Franz Killinger, dem Revoluzzer in Suriname, sowie dem oberschlesischen Familienzweig*, s. 12 (Accessible in PDF online on www.familia-austria.at).

76 AMZ, fund I. section 1918-39, department I/1 and I/2- Czechoslovak consulates in foreign countries, (without evidential or inventory number). Copy of the letter from the Czechoslovakian embassy in London to the Department of State of the Czechoslovak Republic from 12. 11. 1925.

77 AMZ, fund I. section 1918-39, department I/1 and I/2- Czechoslovak consulates in foreign countries, (without evidential or inventory number). Copy of the letter from the Czechoslovakian embassy in London to the Department of State of the Czechoslovak Republic from 12. 11. 1925.

time) with displeasure as a place where anti-English sentiment was rampant. The situation escalated so much that Killinger's residence permission was not renewed and he was forced to leave England on 5 May 1925. It is generally questionable what influence, or rather what position, he had in Muslim circles in Europe. Given his indistinct „engagement“ in Woking, it is likely that he enjoyed some respect. Nor must we overlook the fact that when the first edition of the *Moslemische Revue* was published, the first photograph of this magazine for German Muslims was dedicated to a trio of men. The first was the first imam of the Wilmersdorf Mosque in Berlin, the second was a convert (like Killinger) and state representative, Dr. Khalid Banning, and the third was none other than Killinger (written as Mohammed Taufiq Killinger).⁷⁸ Therefore it is clear that he played a significant role in the European environment for at least some time. However, he still did not lose his entrepreneurial spirit in other spheres of life. When he left England, he was also a director of Lalla and. CO. Azeez Manzil, Lahore, which functioned as the representative of the British Spalding and Hodge, Ltd. for India.⁷⁹

Back in Prague

Given that Killinger had already „edited“ his life story, we must not take the contents of his letters at face value. However, it is appropriate to present their contents, and thus to portray Killinger's fate as he interpreted it. He himself stated that he was also in Thailand (Siam) and China between 1923 and 1927, and that he gradually returned to Europe via Siberia and Russia in the autumn of 1927. He also stated that he had news for Musil that would certainly interest him. He therefore asked for a personal meeting in Prague, where he himself was staying at that time at Perunova Street 17. Other sources say similarly that he went to Siam in 1926 as a representative of the Brno arms factory and in 1927 to Shanghai, from where he returned to Bohemia.⁸⁰ As can be seen, Killinger had the ambition to stay in Prague and make a living by brokering American capital for Czech businesses and landowners from smaller banks there. Having learned from previous complications, he also wrote to Musil with the names of men who could vouch for him. These were two fairly senior civil servants. One was Adolf Prokůpek, who held the posts of President of the Agricultural Department and Chairman of the Czechoslovak National Council. The other was Gustav Heidler, already mentioned several times, the managing director of the Central Association of the Czechoslovak Sugar Industry. He also received an address from the Czechoslovak National Council to Tomáš Čapek, President of

slovakian embassy in London to the Department of State of the Czechoslovak Republic from 12. 11. 1925.

- 78 Der Osten und der Westen im Islam vereinigt. In *Moslemische Revue* (without exact date) 4. 1924, jh. 1, nr.1, [0].
- 79 AMZ, fund I. section 1918-39, department I/1 and I/2- Czechoslovak consulates in foreign countries, (without evidential or inventory number). Copy of the letter from the Czechoslovakian embassy in London to the Department of State of the Czechoslovak Republic from 24. 3. 1926.
- 80 SSA, fund Testimonies of the Gestapo and SD employees, (no box or inventory number), sign. 52-75-2, Killinger František.

the Czech Bank of Europe in New York. Killinger again approached Musil with a request. This time he wanted Musil to call Čapek first and arrange the details of further negotiations with him. In satisfaction, Killinger offered him half of any profits. The letter went unanswered. Killinger, however, did not lose hope and kept writing. When Musil received the Charles P. Daly Gold Medal from the American Geographical Society, Killinger eagerly congratulated him. His note, however, ended on a different subject from the Orientalist's achievement: *„Did you receive my letter of recommendation? May I look forward to your reply soon? Would the sentiment at this or that institution be there for the proposed transaction? And on what terms?“* Again, in all likelihood, Musil did not respond. The final source on Killinger's fate at the fund of A. Musil is a card for Musil's 60th birthday. In it, our „hero“ was still trying to repair the damaged relations. Among other things, he stated: *„And take me as I am, a rebellious idealist with the best intentions“*.⁸¹

The question is where and under what circumstances he stayed later on. As mentioned in the introduction, virtually nothing is known about the period between 1919 and 1936, when, according to all available sources, he died. Subsequent research has succeeded in reconstructing at least part of Killinger's subsequent life up to 1928, when his trail vanishes for some 10 years. This is true with one exception, and that is an article from the magazine Jihočeské Listy, published on 18 July 1936. In this text, entitled *With a Letter to Suriname*, the son of a dragoon recounts the moment when he decided to search his father's inheritance.

„I broke the seal and cut the string. In the package was a letter and a photograph. It showed a man in a white uniform and tropical helmet, a burly fellow with a smile under a massive moustache, in the shade of beautiful palm trees. The letter was addressed to Charles (sic!) Killinger Esq. Captain in the Dutch service, Paramaribo, Suriname.

I processed my memories and fished out a story about a friend of my father's with whom he served in the Dragoon Regiment. The friend approved of the rank and service, and was accepted by the Queen of Holland into the Dutch colonial army.“

After recounting the journey to Suriname where the writer of the article went for adventure and to meet his father's friend, let us look with him at the police station in Paramaribo where the story continues, *„The police recall through records a friend of my father's who was transferred to the Dutch Indies twenty years ago (sic!). I run to the police, check the record and the overwhelming reality with my own eyes. I am left alone with my father's notebook. The world has spun around me. Shall I fly to Celebes Island to see Mr. Killinger?“* The writer did not fly to Mr. Killinger. But this article may mean many things. It was signed Al. Terego (read Alter Ego). The whole description of the situation is in a clear contradiction with how it would realistically happen. Killinger was a well-known figure in Suriname and the police would probably not have had to „reminisce over the records“. They would have known that Killinger had been convicted and had gone to Holland to serve his sentence. If we look for other texts by this author (Al. Terego) in the Jihočeské Listy, we come across an article of 17 June 1936 entitled *„Finger on the Map“*. It is a cynical text about travelling to distant lands.

81 LA PNP Praha, fund Alois Musil, poř. č. 360, Letter of F. Killinger to A. Musil from 1. 7. 1928

In it, the author praises the ‚wealthy, exploratory and adventurous world-traveller‘, as Killinger (perhaps rightly) thought of himself, and makes sarcastic remarks about the small-town idea of travel. He then recommends that those interested sign up for a tour at the Central Office for XX tourists Inc.‘s *„Finger on the Map“*.⁸² The article *„Finger on the map“* was clearly written by the same person as *„With a letter to Suriname“*. However, these are not the only two texts we can find in the Jihočeské Listy. Another story we have traced is about a fictional boat trip to Batavia - the capital of the Dutch East Indies. Al. Terego writes: *„...I can go to the land of my colourful dreams“*.⁸³ In general, it can be said that the texts from the pen of Al. Terego published in the Jihočeské Listy in the summer of 1936 are full of orientalism and travel. At the same time we find in them *„[...] the unfulfilled longing of people pushed by time and environment into the cages of small-town life“*.⁸⁴ For a moment, it would seem that Killinger himself could have written these articles. However, the author of these texts was apparently Karel Fleischmann - a doctor, writer and artist from České Budějovice. Fleischmann’s work under the pseudonym Al. Terego in the South Bohemian Lists was quite rich and reflected mainly the everyday life of the medical environment as well as everyday life in České Budějovice. His father, Adolf Fleischman, worked as a district secretary of the political administration in České Budějovice and died in 1934. In 1935, Adolf Fleischmann published the work *Images of my Father*. Finally, in 1936, we read the *„cursive“ With a Letter to Suriname*. Is it really possible that Fleischman found the package with the letter and the photograph? It is almost unbelievable that the beleticized story would resemble so closely the fiction that Killinger added to his curriculum vitae. Is it possible, then, that Fleischmann managed to contact Killinger? Given the marked change in the themes of the *„cursives“*, we can believe the possibility that Fleischmann found more letters, and that his father corresponded with Killinger during the First Republic. The tropical adventures then so enchanted the Czech-Budejovian doctor that they gave rise to not one, but several short stories. Was the correspondence between A. Fleischmann and Killinger the birthplace of the second *„story“* of Killinger’s life? In other words, did Killinger write an equally *„edited“* story of his life to his friend, which subsequently became the *„official“* story? The question also remains about the relationship between Adolf Fleischmann and Killinger. From another work by Karl Fleischmann, *The Return*, we learn that his father had a lively correspondence with more than one of his youthful companions. However, the motivation for the numerous contacts was rather prosaic. As his son Karel writes: *„Being an old philatelist, he kept in touch with people from all over the world, had stamp friends in Paramaribo, as well as in Melbourne and Bombay, and even somewhere in Alaska lived a man of whom it was hard to say whether he was more of an avid collector than a true, warm-hearted friend.“*⁸⁵ No further connection to the person of Karl Fleischmann could be traced. We know for certain that Adolf Fleischman was in the dragoons in his youth. In this respect, the fictionalized ac-

82 Al. Terego. Prstem po mapě. In *Jihočeské listy*, roč. 42, 27. 6. 1936, č. 50, s. 1-2.

83 Al. Terego. Na lodi do Batavie. In *Jihočeské listy*, roč. 42, 11. 7. 1936, č. 54, s. 1-2.

84 Al. Terego. Bolivijským pralesem. In *Jihočeské listy*, roč. 42, 25. 7. 1936, č. 58, s. 1-2.

85 FLEISCHMANN, Karel, *Návrat. Třiřet' roků a lidí*. České Budějovice : Linie, 1933, s. 18-19.

count of his son is based on a true foundation.⁸⁶ However, when Hana Housková comments on Fleischmann's literary work in the Jihočeské Listy in her biography of Fleischmann, she pays no attention to the „exotic“ change of topics.⁸⁷ Nor do we find any clues in Jarmila Škočová's study of Karel Fleischmann's Pre-War Literary Work.⁸⁸ It must therefore be concluded that Fleischmann's work does not help us to know Killinger's fate.

An unequivocal answer to confirm some of my hypotheses and the further fate of František Killinger was published on the genealogical server by Wolfgang Killinger in mid-2021. In the text *Die böhmischen Killinger mit Franz Killinger, dem Revoluzzer in Suriname, sowie dem oberschlesischen Familienzweig*⁸⁹ he confirms my suggestion, that Killinger did not die in 1936 in Turkey, but lived in that time in Czechoslovakia and died many years later. His trace is evident especially during the Second World War, when several publications mention him again as M. T. Killinger.⁹⁰ A report directly from his pen was published in 1938, a crisis year for Czechoslovakia *Moslemische Revue*: „Finally we are in Reich! We are all so excited. My eldest son resigned his lieutenant's post in the Czech army and applied for admission to the Wehrmacht. Now, thank God, I belong directly to the German Muslim community.“⁹¹ This „greeting“ was sent by a new resident of the Sudeten County from Františkovy Lázně, where he apparently lived at a lucrative address (Národní 4) with his second wife Clara Doppelt and their offspring. It is not clear when Killinger moved to Františkovy Lázně. His police application has not been preserved in the town archives. In Františkovy Lázně he was probably employed most of the time at the technical publishing house C. G. Vogel, based in Františkovy Lázně and Aš. It is certain that during the war he worked and lived in Dresden at the SS-Mullah-Schule,⁹² where he later aspired with no success to the post of director. The school was bombed in 1944 and he tried unsuccessfully to find a place for it in his home town of Františkovy Lázně. In 1942 he came to the Gestapo in Karlovy Vary to offer his greatest invention - a water cannon for dispersing demonstrators. During the war, Killinger also became an associate of the Reichssicherheitshauptamt (RSHA), specifically Office VI, which included the

86 HOUSKOVÁ, Hana. *Česlící času. Život a dílo Karla Fleischmanna*. Olomouc : Votobia, 1998, s. 13.

87 HOUSKOVÁ, Hana. *Česlící času. Život a dílo Karla Fleischmanna*. Olomouc : Votobia, 1998, s. 55-60.

88 ŠKOČOVÁ, Jarmila. Karel Fleischmann's Pre-War Literary Work. In *Judaica Bohemiae XXIII/2*. Praha : Židovské muzeum v Praze, 1987, p. 65-68.

89 Killinger, Wolfgang. *Die böhmischen Killinger mit Franz Killinger, dem Revoluzzer in Suriname, sowie dem oberschlesischen Familienzweig*. (Accessible in PDF online on www.familia-austria.at).

90 DREES, Willem B. – KONINGSVELD Pieter Sjoerd (eds). *Study of religion ant training of Muslim clergy in Europe*. Leiden : Leiden University Press, 2008, p. 368; JONKER Gerdien. In *Search of Religious Modernity: Conversion to Islam in Interwar Berlin*. In BEKIM, Agai – UMAR, Ryad – MEHDI, Sajid (eds.) *Muslims in Interwar Europe. A Transcultural Historical Perspektiv*. Leiden : Brill 2016, p. 34.

91 Zuschriften. In *Moslemische Revue* (without exact date), 12. 1938, jh. 14, nr. 3, s. 94.

92 DREES, Willem B. – KONINGSVELD Pieter Sjoerd (eds). *Study of religion ant training of Muslim clergy in Europe*. Leiden : Leiden University Press, 2008, pp. 368.

SS foreign intelligence service. He was called to Berlin several times as an advisor on Oriental affairs. Files from the Security Service Archive also provide us with information that he was supposed to have a doctorate from an unspecified Arabian university. He was deployed by Office VI to Tripolis, where he was tasked with contacting the leaders of the Arab League and instigating an uprising against England. Other activities mentioned included an ambition to establish an Arab pro-German journal in Paris. Funding was to be provided by the VI Office, which in the end did not provide the money, and the whole venture ended before it began.⁹³ The ABS material shows that he was given several tasks but never successfully completed them. After the war, the family moved to Germany to the small town of Eyb bei Ansbach and Killinger converted to the Protestant faith in 1956 at family pressure. Six years later, in 1962, he died.

Conclusion

Despite the fact that the life of the „Surinamese putschist“ has been mapped quite comprehensively, there are still many question marks. Given his erratic, adventurous nature, one is not left cold even by the fact that the first (according to his own words) unofficial delegate of Czechoslovakia in Holland was one M. Paul Killinger,⁹⁴ who is in periodicals sometimes called F. Killinger⁹⁵ or Paul Killinger,⁹⁶ or simply as „Heer“ Killinger. This man supposedly led a very adventurous life and was known in India.⁹⁷ However, this unofficial delegate could not be identified with our adventurer. It is difficult to recapitulate the life of a man who was often forced to „sweep the path of his past“ and create new stories to form the view through which those around him viewed him. What can be said about Franz Killinger? He was certainly a charismatic man with a distinctive talent for languages. Sure he was ambitious and resourceful. He was also an idealist, and one cannot but admit to the ‚rebellious‘ character he attributed to himself. Despite the pacifism that accompanied him in the first chapter of his life, however, it is evident that in the course of time he moved away from this ideals and, with a vision of success and the fulfilment of his dream of a career as a world traveler, he also worked for an arms factory. His dream was to become successful and explore foreign lands. His ideological equipment often conformed to this dream. Was Killinger’s faith bent in the same way? When he embraced the religion that would follow him for the next four decades during World War I, he must have been aware of his uniqueness. He became one of the few Europeans known to the Islamic public. Indeed, his contacts in this world, unknown to most of the inhabitants of the old continent, gave him a certain prestige in the commercial and religious spheres. Although he spent much of the interwar period within the borders of Europe, his activities were closely linked to the Islamic movement. As well as his

93 SSA, fund Testimonies of the Gestapo and SD employees, (no box or inventory number), sign. 52-75-2, Killinger František.

94 La Tchéco-Slovaquie et la Hollande. In *Gazette de Hollande*, 3. 7. 1919, a. 8, no. 1830, p. 1.

95 Bohemen en Nederland. In *De Standaard*, 4. 7. 1919, ja. 48, no. 14483, (unpaged).

96 De Tsjecho-slowakische Republiek. In *The Telegraph*, 2. 7. 1919, ja. 27, no. 10521, b. 5.

97 Wat een Tsjecho-Slowaak vertexe. In *Het nieuws van den dag*, 3. 7. 1919, ja. 1919, no. 16866, b. 6.

attempted coup in Paramaribo, his Working activities marked him as a man whose efforts transcended national boundaries. Most of his deeds had roughly similar characteristics. In the beginning was an idea that lacked a solid base for implementation, but Killinger was impatient and built his plans on feet of clay. Thus he co-founded several business companies with a ephemerid life. This progression is then evident in his family life, where he managed to marry at least twice before divorcing his previous wife. Around the time of his abrahams, he coincidentally found himself back in Czechoslovakia, where he decided to live with his second wife and children. He found civilian employment and his life seemed to have finally found the ruts of a quiet and orderly life. However, the „stormtrooper“ was once again derailed by the great events of history and he decided to try his luck once more at the age of 63. The epilogue in the service of the Nazi Reich must have seemed to him to some extent a satisfaction. Warring Germany, unlike the Czechoslovak Republic, was able and willing to use him and give his life the hallmark of adventure. His last service ended with the war and he found a peaceful home in Bavaria at the age of 70.

Killinger's case points out, among other things, that at the time of the First Czechoslovak Republic there was no reliable way of verifying a particular person who had lived outside the territory of the state or the previous Danube monarchy for a long time. This allowed people of Killinger's ilk to start their story all over again, adding false details and deleting aggravating circumstances. This trend was probably not unique to our own territory, but based on Killinger's life we can cautiously express the opinion that a similar problem prevailed throughout Europe, but also beyond the continent. How many such persons entered the service of successor states or commercial companies we do not know, and the figure is probably undetectable, but given their nature we can judge that they may have been of short-term benefit to the state and community, but in the long run their service was more of a burden. While history and historical research is often burdened by unintentional anonymity, for which limits are set by the source base, historians rarely deal with the intentional (even if only partial) anonymity that was also integral part of history - as the story of František Killinger shows.

Archival Sources:

- Archive of the Foreign Office of the Czech Republic, fund I. section 1918–39, department I/1 a I/2-Czechoslovak consulates in foreign countries.
- Archive of United Nations Office at Geneva, Ref. Code BvS/21/259-1/1, (no box or inventory number), Killinger, Franz – Paramaribo, Venezuela -1906.09.13.
- Literary archive of the Památník národního písemnictví, fund Alois Musil, various correspondence received.
- Security Service Archive, fund Testimonies of the Gestapo and SD employees, (no box or inventory number), sign. 52-75-2, Killinger František.
- State District Archives Domažlice residing in Horšovský Týn, fund Gymnázium Domažlice, (no box number), inv. n. 18, Výkazy docházky a prospěchu 1888/1889.
- State District Archives Zámorsk, fund Collection of vital registers of the eastern-bohemian region 1587 – 1949, (no box number), inv. n. 7063 (sign. 120-4) Matrika narozených Opočno 1828 – 1840.

Printed Sources:

- Algemeen Handelsblad* 1910
Amtsblatt zum Prager Zeitung 1828
 Anonym. *Almanach dek k. k. österreichischen Statsbahnen* 1893. Steyrehmühl, Wien 1893
 Anonym. *Almanach dek k. k. österreichischen Statsbahnen* 1894. Steyrehmühl, Wien 1894.
Bataviaasch nieuwsblad 1915
Bredasche courant 1910
De Standaard 1919
De Surinamer 1911
De Tijd : godsdienstig-staatkundig dagblad 1910
De West: nieuwsblad uit en voor Suriname 1910 – 1911
Deli courant 1912
Délmagyarország 1910
Die Zeit 1910
Gazette de Hollande 1919
Het huisgezin 1919
Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië 1911, 1919
Het nieuws: algemeen dagblad 1960
De Preanger bote 1911
Het Vaderland 1910 – 1911
Islamic review 1924
Jihočeské listy 1936
Leeuwarder courant 1912
Moslemische Revue 1938
Národní listy 1902
Neues Wiener Journal 1910
Salzburger Volksblatt 1910
Suriname: koloniaal nieuws- en advertentieblad 1913, 1919
The Telegraph 1919
Venkov 1919

Literature:

- Anonym. *World-wide religious revolution achievements of the Lahore Section of Ahmadiyya-Movement*, Lahore : Ahmadiyya-Movement (without publication year).
 BEKIM, Agai – UMAR, Ryad – MEHDI, Sajid (eds.) *Muslims in Interwar Europe. A Transcultural Historical Perspektiv*. Leiden : Brill, 2016.
 BUENO BIBAZ, R. *Beknopte Geschiedenis van de Kolonie Suriname*, Paramaribo : H. B. Heyde, 1928.
 DREES, Willem B. – KONINGSVELD Pieter Sjoerd (eds.) *Study of religion ant training of Muslim clergy in Europe*. Leiden : Leiden University Press, 2008.
 FINDLAY, David George. *Het politiek complot van Killinger c.s. in Suriname: Overdrukken uit De West 1911*, [Paramaribo]: publisher not listed, 1980.
 FLEISCHMANN, Karel, *Návrat. Třířet roků a lidí*. České Budějovice : Linie, 1933.

- HOEFTE, Rosemarijn. *Suriname in the Long Twentieth Century*. New York : Palgrave Macmillan, 2014.
- HOUSKOVÁ, Hana. *Česlicí času. Život a dílo Karla Fleischmanna*. Olomouc : Votobia, 1998.
- KEMPEN, Michiel van. Een Hongaarse putschist in Suriname. In *Acta Neerlandica* 12. Tropisch avontuur: Hongaren id de Nederlandse koloniën. Debrecen : A Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének Kiadványa, 2016, b. 109-122.
- KUBÁTOVÁ, Eva. *Surinam a Nizozemské Antily*, Praha : Libri 2016.
- NOVÁK, Milan. *Dragounský pluk polního maršála Alfréda knížete Windisch-Graetze Nr. 14 a jeho slavná historie se zvláštním zřetelem k městu Brandýsu nad Labem*. Brandýs nad Labem – Stará Boleslav : Tradiční dragounský regiment č. 14 a město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, 2005.
- RAMSOEDH, Hans. De revolutie die niet doorging. In *Oso* 22. Tijdschrift voor Surinaamse taalkunde, letterkunde en geschiedenis. Nijmegen : Instituut ter bevordering van de Surinamistiek 2003, b. 187-213.
- SEKANINA, František. *Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého*. Praha : Umělecké nakladatelství Josef Zeibrdlich, 1927.
- ŠKOCHOVÁ, Jarmila. Karel Fleischmann's Pre-War Literary Work. In *Judaica Bohemiae* XXIII/2. Praha : Židovské muzeum v Praze, 1987, p. 65-68.
- VONDRÁČEK, Karel, *50 let Národní jednoty Pošumavské*, Praha : Národní jednota Pošumavská, 1935.
- WREDE, Alfons. *Geschichte der k. und k. Wehrmacht die Regimenter, Corps, Brachen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts*. Wien : Seidel, 1901.

Internet sources:

- Killinger, Wolfgang. *Die böhmischen Killinger mit Franz Killinger, dem Revoluzzer in Suriname, sowie dem oberschlesischen Familienzweig*. (Accessible in PDF online on www.familia-austria.at)

MATERIÁL

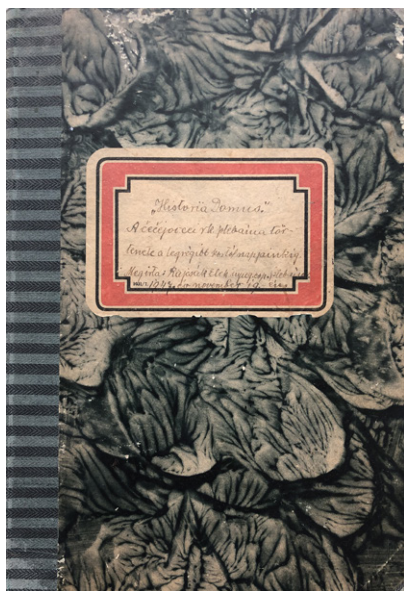
Podujatie Starovek v Nižnej Myšli (Od čias Mykén po staroveký Rím) sa odohráva v archeologickom skanzene v Nižnej Myšli, ktorý sa venuje významnému archeologickému nálezisku z doby bronzovej. Foto: Stanislav Kurimai

- ◀ *Neobarokový kaštieľ v Spišskom Hrhove bol postavený vo francúzskom pseudobarokovom slohu v r. 1893-1895 významným uhorským rodom Csákyovcov a je dielom architekta Heinricha Adama. Južnú fasádu v rohu ukončuje baroková veža. Veža má hodiny na štyri strany, ktoré vyrobila viedenská firma a zvon z roku 1985. Foto: Stanislav Kurimai*

HISTORIA DOMUS FARNOSTI ČEČEJOVCE

Júlia KOTRUSOVÁ

Kronika, o ktorej je tento text je vyhotovená v pevnej väzbe s rozmermi 30 x 21 cm. Obsahuje 383 strán s linajkami, z ktorých je 84 popísaných. Na jej prednej strane je umiestnený názov *Historia domus. A čečejovcei rk. plebania története a legrégibb kostol napjainkig. Megírta: Rajcsák Elek nyug. esp. plebános. 1947. év november 19.-én.*¹ Kronika je písaná ležatým písmom, tzv. kurzívou. Jazykom kroniky je maďarčina a slovenčina. V rukopise sme rozpoznali tri písárske ruky. Na základe obsahu a datácie jednotlivých zápisov kroniku viedli farári Elek Rajcsák (do strany 23), Imrich Sedlák (do strany 65) a Juraj Inczinger (do strany 84). Písmo je úhľadné a čitateľné. Iba v prí-

Farská kronika obce

pade Juraja Inczingera je písmo menej čitateľné. V kronike sa okrem textu nachádzajú perokresby v podobe náčrtov školského areálu (s. 35) a rímskokatolíckeho kostola (s. 49 a 54). Kronika obsahuje aj fotografie, ktoré sú na jednotlivých stranách prispinkované (napríklad fotografia Eleka Rajcsáka, kostola zničeného požiarom či fotografie z procesií, birmoviek).

Farská kronika zachytáva široké spektrum spoločenského diania v obci a poskytuje informácie, ktoré nie je možné získať z prameňov úradného charakteru, pretože takéto fondy nie sú dostatočne zachované. Záznamy v kronike sú písané retrospektívne a podávajú informácie o spoločenskom dianí v obci od roku 1900 do konca druhej svetovej vojny. Ich autorom je farár Elek Rajcsák. Z historického hľadiska sú zaujímavé jeho postrehy o spoločenských pomeroch v obci v čase vzniku Československa, pôsobení dedinských škôl, pričlenení obce k Maďarsku

v roku 1938 či prechode frontu obcou na začiatku roku 1945. Kroniku považujeme za dôležitý historický prameň k archontológii farárov. Keďže kronikárske zápisky robili samotní farári, zachytili detailnejšie biografické informácie o jednotlivých duchovných a ich pôsobení v obci. Ďalej je kronika významným prameňom k histórii cirkevného života v obci. Z kronikárskych záznamov sa dozvedáme o konaní primícií kňazov narodených v obci, o stavebných úpravách kostola, modlitbových spoločenstvách či vysluhovaní sviatostí pri príležitosti významných katolíckych sviatkov. Kronika je zaujímavým prameňom aj k hospodárskemu a finančnému zabezpečeniu farnosti, pretože uvádza informácie o materiálno-technickom zabezpečení (hnutelnom aj nehnuteľnom majetku) farnosti a tiež (peňažných aj na-

1 *Historia domus.* Dejiny rímskokatolíckej farnosti v Čečejovciach od najstarších zmienok o kostole. Napísal Elek Rajcsák, farár dôchodca. 19. november 1947.

turálnych) príjmoch farárov. Nachádzajú sa v nej aj zmienky o epigrafických pamiatkach v obci. Spomína sa príkostolný kríž, ktorý zakúpila rodina vdovy Alžbety Gyurcsovej v roku 1948 namiesto starého dreveného kríža (jej meno je na pamiatke napísané po slovensky). Zaplatili za neho 37 000 korún košickému kamenárovi Jozefovi Fričovskému. Na kríži je umiestnený nápis: „*Venite ad me omnes, qui laboratis ... A.M.D.G. erexit familia ELIS ĎURČO A.D. 1948.*“ Posvätený bol 8. augusta dekanom z Paňoviec Eugenom Kováčom. Ďalej sa spomína misijný kríž z roku 1937, ktorý je pamiatkou na sväté misie konané 27. – 30. mája toho roku.²

Prvým zapisovateľom do kroniky a pravdepodobne aj iniciátorom jej vzniku bol Elek Rajcsák, ktorý ju začal písať 19. novembra 1947 v maďarskom jazyku. Elek Rajcsák v čase písania kroniky už nepôsobil ako farár, bol na dôchodku a naďalej býval v obci. Kronika sa začína katolíckym pozdravom *Pochválený buď Ježiš Kristus. Na veky vekov Amen.* V úvode sa zameril na dejiny farnosti a prvú písomnú zmienku o kostole z roku 1333. Ďalej sa zmieňuje o filiácií k moldavskej farnosti a pomeroch v obci počas povstania Juraja II. Rákociho, keď sa kostol s príslušenstvom dostal do správy protestantov. Farníci žiadali prinavrátene kostola aj u jágerského biskupa. V roku 1788 bolo v obci zriadené kaplánstvo a viedla sa aj matrika. Bohoslužby sa počas tohto obdobia až do vystavania nového kostola v roku 1800 konali v dome Mikuláša Horvátha a kaplán býval v dome nemenovaného sedliaka.³

Elek Rajcsák spísal zoznam farárov od roku 1788 do roku 1947. V roku 1947 Rajcsák zomrel a do zoznamu farárov bolo neskôr doplnené meno farára Juraja Inczingera, ktorý v obci pôsobil v rokoch 1952 – 1974. Menoslov ččejevských farárov podľa Eleka Rajcsáka: Bonaventura Balázsovics (dominikán) (1788 – 1795), Béla Dobronovszky (minorita) (1795 – 1798), József Kanyó (1798 – 1805), Márton Vincze (minorita) (1805 – 1811), József Géczy (1811 – 1818), József Szendrey (1818 – 1922), Mihály Molnár (1822 – 1824), László Szentmáriay (1824 – 1852), István Madácsy (1852 – 1855), János Gedeon (1855 – 1856), Mihály Róth (1856 – 1859),

Príkostolný kríž.
Foto: Autorka textu

- 2 „*Historia domus.*“ A ččejevcei rk. plebania története a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 32, 35-36. Kronika uvádza, že sväté misie sa v obci konali v rokoch 1914, 1937 a 1948. V novembri 1948 bol prvotný misijný kríž z roku 1937 nahradený novým dubovým krížom. Je umiestnený v interiéri kostola.
- 3 Bližšie: PELEGRIN, Július. *Ččejevce*. Obec Ččejevce, 2007, s. 71.

Ferenc Vasenszky (1859 – 1860), József Vischan (1860 – 1863), János Demko (1863 – 1882), János Ignác (1882 – 1900), Peter Degró (1900 – 1908), Elek Rajcsák (1908 – 1941), Ján Blaško (1941 – 1947), Imrich Szedlák (1947 – 1952).⁴ Archontológiu farárov je potrebné doplniť aj o Štefana Capáka,⁵ apostatu, ktorý v obci pôsobil iba niekoľko dní a následne urobil výmenu benefícia s Jánom Blaškom, toho času farárom v Hýľove. Farár Imrich Sedlák si na neho v kronike spomína ako na výborného rečníka, čo bolo aj jedným z dôvodov prečo sa farníci vzpierali prijať nového kňaza Jána Blaška, ktorý mal v čase príchodu do farnosti už 61 rokov. Po roku 1941 apostoval.

K čičejovskej farnosti filiálne podliehali obec Cesticce a hospodárske usadlosti Dobogov a Rezsó. V Cesticciach sa nachádza rímskokatolícky kostol zasvätený sv. Jánovi Nepomuckému. Patrónom kostola sa pravdepodobne po jeho barokovej prestavbe v 18. storočí stala vdova po grófovi Antonovi Csákym barónka Anna Berényi.⁶ Pred obnovením rímskokatolíckej farnosti v Čičejovciach bola farnosť spravovaná farárom vo Veľkej Ide.

Elek Rajcsák zaznamenal – o roku 1900 – počty veriacich vo farnosti v Čičejovciach aj s jej filiálkami. V Čičejovciach a na hospodárskych usadlostiach v Dobogove a Rezsótanya žilo dokopy 597 rímskokatolíkov, 45 gréckokatolíkov, štyria evanjelici, 132 kalvínov a 69 židov. V Cesticciach žilo 160 rímskokatolíkov, 180 gréckokatolíkov, 254 kalvínov a 16 židov. V roku 1900 bolo dokopy uskutočnených 34 krstov, uzavretých 12 sobášov a 24 ľudí zomrelo.⁷ Farnosť v roku 1900 spravoval Peter Degró. V závere krátkej štatistiky farár konštatoval, že obyvateľstvo je maďarsky hovoriace. V nasledujúcej časti sa Elek Rajcsák venoval hospodárskemu zabezpečeniu a majetkom jednotlivých farností. Uviedol názvy honov a ich výmery. Poskytol tiež podrobné informácie o vedení omší počas sviatkov a s tým spojenými zvyklosťami.

Elek Rajcsák v kronike zaznamenal aj pomery v miestnych školách.⁸ V Čičejovciach sa nachádzala jednotriedna rímskokatolícka škola so slamenou strechou (ktorú aj sám vychodil).⁹ V dôsledku vysokého demografického prírastku škola ka-

4 „*Historia domus.*“ A čičejovcei rk. plebania története a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 2.

5 Štefan Capák sa narodil 21. 1. 1902 v Prešove. Ordinovaný bol 29. 6. 1927. Jeho prvým pôsobiskom ako kaplána bola obec Drienov v roku 1927. Ďalej pôsobil v Zborove (1928), Parchovanoch a Regeteruszke (Ruskov) (1929), Snine, Haniske a Svinnej (1930), Regeteruszke a Hrubove (1931), Medzilaborciach (1934), Jankovciach (1935), Budkovciach (1937), Buzici (1939), Tolcsve (1940), Pácine (1941). Apostatoval. Zomrel v roku 1974 v charitnom dome v Pezinku. HIŠEM, Cyril. *Dejiny Košického arcibiskupstva VI. Košické presbyterium (1804-2006)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 43.

6 V kronike je nesprávne uvedené priezvisko barónky ako Perényi. „*Historia domus.*“ A čičejovcei rk. plebania története a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 2.

7 „*Historia domus.*“ A čičejovcei rk. plebania története a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 2-3.

8 Informácie o miestnych školách poskytuje Školská kronika Základnej deväťročnej školy v Čičejovciach od roku 1945 uložená v Štátnom archíve Košice (ŠA KE), fond Národná škola v Čičejovciach 1945 – 1961. Obdobie pred rokom 1945 je kronikárom zhrnuté retrospektívne.

9 Budova katolíckej ľudovej školy s dvomi miestnosťami, komorou a kuchyňou bola postavená súčasne s kostolom a farou v roku 1800. PELEGRIN, Július. *Čičejovce*. Obec Čičejovce, 2007, s. 74.

Národná škola v Čečejevciach na pohľadnici. Zdroj: www.hungaricana.hu

pacitne nestačila a bolo nutné postaviť novú už dvojtriednu školu. Podobný problém mali aj reformovaní veriaci, ktorí ale neboli schopní postaviť novú školu. Nakoniec boli v roku 1906 obe školy zoštátnené a zlúčené.¹⁰

Zmeny v súvislosti s prijatím Apponyiho školských zákonov zasiahli aj čečejevské školy. Štát čiastočne prevzal správu nad cirkevnými školami. Školský zákon viac-menej predstavoval poštátnenie cirkevných škôl na útraty cirkví.¹¹ Kalvínsku školu zbúrali a za pôžičku (26 000 korún) postavili nové triedy. Reformovaný aj katolícky učiteľ sa stali štátnymi zamestnancami a štát vymenoval jednu katolícku učiteľku. Cirkevné školy v obci štát fakticky právne neprevzal, ale len užíval s tou doložkou, že keď budovy prestanú fungovať ako školy vrátia sa naspäť cirkvám. Za byty učiteľov platil priamo obci, za každého po 200 korún a zaviazal sa, že vymenuje takého katolíckeho aj reformovaného učiteľa, ktorý bude popri učiteľských povinnostiach za zvláštnu odmenu vykonávať aj kantorské povinnosti. Kantor dostal výnosy z 12 jutier pôdy a tiež lecticum. Vykurovanie a upratovanie školy bolo zabezpečené zo strany štátu a pre školu štát tiež zaobstaral školské pomôcky. Aj výučba náboženstva mala byť finančne zabezpečená zo strany štátu, avšak iba v prípade, že hodiny bude navštevovať minimálne desať žiakov. V istom období malo v reformovanej škole navštevovať hodiny náboženstva iba deväť detí, a tak učiteľ za výučbu nedostával mzdu. Preto ani nevelmi chodil vyučovať a hodiny

10 „Historia domus.“ A čečejevcei rk. plebania története a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 4-5.

11 JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Dopad Apponyiho školských zákonov na ľudové školstvo na východe Slovenska. In *Dejiny, internetový časopis IH FF PU*, 2017, č. 1, s. 148.

suplovali jeho manželka s dcérou výučbou ručných prác. Učiteľova dcéra potom skúšala deti z úloh, ktoré dostali od učiteľa. Obec zobrala pôžičku vo výške 60 000 korún na výstavbu budovy novej štátnej školy, ktorú predčasne splatila. Nová školská budova bola otvorená 1. septembra 1908.¹² V roku 1912 podľa Eleka Rajcsáka žilo v obci prevažne maďarské obyvateľstvo, ale vyučovacím jazykom v škole bola slovenčina a len náboženstvo bolo po maďarsky. Tretina slovenských detí navštevovala náboženstvo, ktoré po maďarsky učil riaditeľ školy. Slovenská liga sa každý rok dopytovala prečo sa v obci neslúžia slovenské omše. Svoje žiadosti mala smerovať aj na biskupský úrad. Podľa Rajcsáka nebolo potrebné vysluhovať omše v slovenčine, pretože aj tí čo sa hlásili ku Slovákovi vedeli po maďarsky.¹³

Prvá svetová vojna poznačila aj obec Čečejevce. Farár Elek Rajcsák zaznamenal pomery v obci po vypuknutí vojny retrospektívne: „*V auguste v roku 1914 začala prvá svetová vojna. Vybubnovali, že každý kto podliehal mobilizácii sa má hlásiť do 24 hodín. Všetci bojaschopní museli nastúpiť na vojnu. Farár reformovanej cirkvi pán Ján Bodnár ešte nemal vymlátené obilie. Väčšina ľudí nemala zvozené, keď volali regrútov. A zobrali nám kone. Tí sa mali dobre, ktorí mali voly, tí pomáhali ostatným zviezť úrodu. Potom tu boli aj vojaci, ktorí pomohli zvoziť úrodu z krížov. Aj učitelia museli narukovať a potom boli menované učiteľky namiesto učiteľov. Vymenované boli tri učiteľky. Povinnosti kantora v tom čase vykonával Ondrej Pelegrin.*“¹⁴ Prvá svetová vojna si vyžiadala aj niekoľko obetí z obce. Kronikár uvádza mená mužov, ktorí zomreli priamo v bojoch (dokopy 23 mužov), ale aj tých, ktorí zomreli na následky zranení doma (osem mužov). Ich mená sú taktiež vypísané na pamätníku padlých v prvej a druhej svetovej vojne, osadenom v dedine.

Elek Rajcsák zaznamenal takisto udalosti po Viedenskej arbitráži v novembri 1938: „*Akurát sa chystali oslavy 20 ročnej existencie vzniku republiky, 28. októbra 1938 a vtedy túto oblasť trebalo spolu s Košicami vrátiť Maďarom. Maďarskí vojaci 6. novembra prekročili štátne hranice a obsadili nás. Bola veľká sláva, že sme opäť mohli byť Maďarmi. Českí úradníci museli opustiť úrady, ale neradi odchádzali nakoľko sa tu cítili veľmi dobre. Bol na Seleške (miestna časť obce) jeden český úradník, ktorý tu kúpil pozemky a postavil aj dom, no musel ho zanechať. Dom zoštatnil štát a vytvoril tam štátnu školu. Deti zo Selešky doteraz chodili do školy v Čečejevciach, teraz im vymenovali jedného učiteľa. Bolo tu asi štyridsať školopovinných detí. Keď sa rodičov detí zo Selešky pýtali či chcú slovenskú alebo maďarskú školu povedali, že maďarskú, naše deti vedia po slovensky a nech sa naučia aj po maďarsky.*“¹⁵

Krátko po vypuknutí druhej svetovej vojny 21. júna 1941 vstúpilo do vojny aj Maďarsko. Boje ku koncu vojny zasiahli obec Čečejevce, cez ktorú pri ústupe nemeckých vojsk od juhu (od Buzice) prechádzal front. V druhej polovici decembra 1944, keď už Buzica bola pod kontrolou sovietskych vojsk, sa front zastavil na rie-

12 „*Historia domus.*“ A čečejevcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 4-5.

13 „*Historia domus.*“ A čečejevcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 20.

14 „*Historia domus.*“ A čečejevcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 11-12.

15 „*Historia domus.*“ A čečejevcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 15.

ke Ida.¹⁶ Počas bojov boli v obci rozmiestnené nemecké kanóny, čo bolo príčinou sústredenej sovietskej paľby, ako aj leteckého bombardovania. Elek Rajcsák si na udalosti spomínal takto: „Počas prvej svetovej vojny sme nevedeli čo je vojna lebo neprešla na naše územie. Až počas II. svetovej sme okúsili čo je to vojna. V Čečejevciach 5 týždňov držali nemeckí vojaci frontovú líniu. Od 17. decembra 1944 do 25 januára 1945. Obyvatelia sa skrývali v pivniciach a bunkroch kde boli celé dni. Posledný týždeň sa objavili nad nami lietadlá, zhadzovali bomby. Zhadzovali aj zápalné bomby, ktoré zapálili strechy aj slamené aj senážne stohy. Zhorela celá dedina. Každý sa bál ísť hasiť. Kto predsa sa odvážil ísť, za svoju odvahu zaplatil životom. Nemci vyzvali ľudí, aby opustili dedinu lebo budú veľké boje. Ale to len preto hovorili, aby mohli ľahšie vykradnúť dedinu. V noci odniesli kone, kravy, svine, vlámali sa do domov. Zobrali masť, slaninu, múku, vajíčka, aby keď prídu Rusi nemali nič. Celú dedinu podmínovovali takisto železničný a cestný most. A keď sa stiahli vyhodili do vzduchu mosty. Rusi jeden štvrtkový deň o desiatej prišli do dediny. Nikomu nič nerobili, nekradli, len vodu a jesť pýtali lebo boli veľmi hladní. Potom ešte ostali v piatok a v sobotu skoro ráno išli ďalej na Košice.“¹⁷ Kronikár zaznamenal aj mená obetí leteckého bombardovania. Po vojne boli pozemky, na ktorých sa nachádzali fara a škola zbavené mín. V kronike sa uvádza, že nájdené výbušniny boli vložené do zákopov na školskom dvore a po istom čase mali znefunkčniť. Pri zázname sa nachádza aj nákres s lokáciou.¹⁸

V roku 1942 je v kronike záznam o primíciách čečejevského rodáka Ernesta Vaňa.¹⁹ Dňa 14. júna bol v Košiciach vysvätený za kňaza. Primície sa konali 28. júna a primičnú omšu koncelebrovali čečejevský dekan Elek Rajcsák a kaplán Ladislav Bánlakyi. Slávnostné pohostenie sa konalo v dome otca Ernesta Vaňa (č. 15). Kronikár (farár Imrich Sedlák) zaznamenal, že primičná omša sa naposledy v obci konala pred 45 rokmi pri príležitosti vysvätenia za kňaza Eleka Rajcsáka.

Po smrti Eleka Rajcsáka bol za dočasného administrátora v Čečejevciach vymenovaný Ján Blaško.²⁰ Do farskej kroniky nezapisoval. Farár Imrich Sedlák na neho

16 Frontová línia v decembri v roku 1944 prebiehala na línii Turňa – Moldava – Veľká Ida – Haniska. Začiatkom januára sovietske velenie vojskám 18. armády, ktoré bojovali v oblasti Košickej kotliny až po Turňu, stanovili najbližšiu úlohu postúpiť vpred smerom na Smolník a Švedlár. Dochádzalo k tvrdému odporu nemeckých vojsk a napriek prevahe sovietskych vojsk v tomto priestore nedosahovali väčšie úspechy. O osude bojov na tomto frontovom úseku rozhodla porážka Nemcov v Poľsku, keď 12. januára prelomili front na Visle. Ak sa Nemci nechceli dostať na východnom Slovensku do obkľúčenia museli ustúpiť na západ. KOLIVOŠKO, Štefan. *Jasov*. Obecný úrad v Jasove, 2004, s. 180-181.

17 „*Historia domus.*“ A čečejevcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 16-17.

18 „*Historia domus.*“ A čečejevcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 35.

19 „*Historia domus.*“ A čečejevcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 24.

20 Ján Blaško sa narodil 26. 7. 1880 v obci Gibrárt (Maďarsko), ordinovaný 5. 2. 1903. Ako kaplán pôsobil v roku 1903 v Nižnej Myšli, Strážskom, Snine a Hernádnémeti. V roku 1906 bol administrátorom farnosti vo Vyšnom Klátove, kde bol od roku 1908 aj farárom. V roku 1911 bol preložený a vymenovaný za administrátora a od roku 1914 za farára v Kostolanoch nad Hornádom. Od roku 1933 bol vicedekanom. V roku 1939 odišiel do dôchodku. Už ako dôchodca pôsobil ako dočasný administrátor v Hrani, Hýľlove a Če-

Hrob piatich vojakov honvédskeho pluku.
Foto: Autorka textu

Náhrobok Jána Blaška.
Foto: Autorka textu

v kronike spomínal takto: „Jeho účinkovanie sa dá charakterizovať ako penzia – túžba po odpočinku a pokojna. Myslím, že čo do poriadku a stupňa zbožnosti, urobil kus práce. V kostole za fronty sa všeličo stratilo, lebo nič nebolo odložené. Nekatolícki (Kalvíni?!) vojaci robili okolo kostola posmešné sprievody v ornátoch. Vytroval však v dedine s ľudom, omše slúžil a sviatosti, pohreby vysluhoval, kým sa len dalo.“ Ján Blaško pôsobil v obci v rokoch 1941 – 1947 ako dočasný administrátor. Počas prechodu frontu obcou v roku 1944 sa schovával vo farskej pivnici, v ktorej bola voda, čo značne podlomilo jeho zdravie. Zomrel dňa 16. júna 1947 v Čečejevciach. Už niekoľko mesiacov pred smrťou ho pri správe farnosti zastupoval jeho predchodca Elek Rajcsák. Dal sa pochovať na miestnom cintoríne k maďarskému vojakovi, ktorý bol pri ňom zabitý a ktorého Blaško sám pochoval.

Od 30. júla sa administrátorom fary stal Imrich Sedlák.²¹ Vo farskej kronike, ktorú písal po slovensky sa zmiňuje, že počas pôsobenia v Zlatej Idke dostal viacero

čejevciach. HIŠEM, Cyril. *Dejiny Košického arcibiskupstva VI. Košické presbytérium (1804 – 2006)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 34.

21 Imrich Sedlák sa narodil 8. 1. 1918 v Barci Vincentovi a Anne, rodenej Petrušovej. Ludovú školu navštevoval v Barci a gymnázium a seminár absolvoval v Košiciach. Ordinovaný bol 29. 6. 1940 v Košiciach. Ako kaplán pôsobil v roku 1940 v Hernádnémeti, v roku 1941 v Olaszliszke. V roku 1942 bol vymenovaný za dočasného administrátora v Boľanoch. Neskôr v tom istom roku založil kaplánstvo (capelaniae localis) v Berzéku (1942). Odtiaľ dňa 1. 2. 1945 bol disponovaný v Zlatej Idke a od 30. 6. 1947 pôsobil ako administrátor v Čečejevciach. Od roku 1950 bol mimo pastorácie. V roku 1952 bol vymenovaný

ponúk na zmenu pôsobiska, napríklad do Paňoviec, avšak ani jednu z nich neprijal. „Nepáčili sa mi Paňovce, lebo sú maďarské, aspoň dobre ! napoly ľud chcel spev: kázeň aspoň napoly maďarskú. Štát to nechcel povoliť? Pre mňa to nebola lichotivá vec ... A rozhodnutiu pána biskupa som sa dostal „pod okap“, do dediny, ktorá je ešte maďarskejšia – do Čečejoviec. Bodlo ma to, nechcel som to prijať. Nahovorili ma.“ Imrich Sedlák v kronike opisuje aj svoje prvé dni a týždne v obci. „17. júla 1947, keď som už bol si faru pozrieť, ma tu priniesly zo Zlatej Idky dve autá (drevo a dačo nábytku). Domácich som poslal do Barce a býval som u kurátora Štefana Matesza, kým nevymaľovali faru a nepoviedlo sa elektrické vedenie (asi 15 000, spolu). Asi o tri týždne priniesol som si svoje veci aj z Barce, aj dva vozy sena zo Zlatej Idky (všetky povozy platila obec) a zariadil som si domácnosť. Najväčšiu ťažkosť som mal a aj teraz (8. 1. 1948) mám so zásobovaním kravy a ročného teľafa. Úroda i v Zlatej Idke i v Čečejovciach pre nadmiernu suchotu bola hlboko (od nepamäti) podpriemerná. V Zlatej Idke sa horské lúky skoro vôbec nekosily cez celý rok. Teda ťažko mi je dostať potravu – stelivo ani nespomínajú – pre dva statky.“ Imrich Sedlák sa v kronike zmieňuje o reslovakizácii, ktorá nastala v povojnovom období a bola zameraná na oblasť južného Slovenska s cieľom prinavrátiť pomaďarčených Slovákov naspäť k slovenskej národnosti. „Hoci som tu prichádzal s obavami pre nevyriešené národnostné otázky, predsa som dúfal, že s pomocou Božou i tu „dá sa vyžiť“ a že budem môcť tu pracovať „po katolícky“ ... Tým som si získal dôveru ľudu na 80 % či 100 %. Kostol je nabitý, nestačí (25. XII. 1947 bolo v kostole o desiatej 840 ľudí). Tlak je na mňa, aby som rýchlejšie poslovenčoval. Som si vedomý toho, že už aj moja prítomnosť za dnešných okolností – poslovenčuje. Som presvedčený, že násilná a prekotná práca aj tak nič nestojí – málo, zdržujem tempo; tým zmiernujem bolesť v dušiach Čečejovčanov (poznám tie pocity u samého seba z rokov 1938 – 1944) a prijateľnejším im robím terajší režim, ktorý sa dal na cestu radikálneho „zlikvidovania“ obrovskej nemeckej menšiny vysťahovaním a maďarskej menšiny, tiež veľkej, vysťahovaním i reslovakizáciou, aby sa náš štát stal národným štátom Čechov a Slovákov.“ Bojím sa hriechnosti toho počínania, hoci štátnické dôvody jeho neviem podporiť za nezmeneného národnostného šovinizmu; východiskom mohla by byť len nadnárodná reč Esperanto, ktorá spojená so zvrúcnením lásky k blížnemu – cudzincovi by vedela priviesť nacionalizmus na pravú mieru, t. j. odstrániť zlý výhonok šovinizmu.“²²

Dňa 25. januára 1949 vyhořel kostol. V kronike udalosť zaznamenal Imrich Sedlák nasledovne: „Vyhořel nám kostol z dosiaľ nezistených príčin. Večné svetlo – petrolejová lampička, kúpená u Chrámového družstva, Pelhřimov, stála na prednej časti oltára. Kostolník bol o pol šiestej večer zvoniť „Anjel Pána“. Asi o šiestej už u mňa bol Štefan Aranyossy, neďaleký sused fary a najprv povedal: „V kostole je svetlo ...“ pozdejšie „Asi horí ...“ Ani ja, ani iní nechceli veriť, že kostol horí. Keď som dobehol s kľúčom od sakristie k Veresovi, už sa v kostole pri oltári silne svietilo. Sakristiu som otvoril videl som, že v kostole už nič nezachránime (podlaha, oltár, povala, strecha – všetko staré drevo, ešte aj olejovou farbou natreté; pod

za farára v Cejkove. Posledným pôsobiskom Imricha Sedláka bol Perín, kde pôsobil od roku 1955. Do dôchodku odišiel v roku 1993. Zomrel v Košiciach dňa 1. 3. 1998. „Historia domus.“ A čečejovcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 25. HISEM, Cyril. Dejiny Košického arcibiskupstva VI. Košické presbytérium (1804 – 2006). Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 218.

22 „Historia domus.“ A čečejovcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 28.

Kostol po požiari v roku 1949

eternitovou krytinou bol térový papier). Preto som zachránil čo bolo v sakristii. Hneď dobehla naša nová motorová striekačka: Každý pri nej pomáhal a to bolo chybou. Neskoršie prišli motorové striekačky aj z Cestíc, Mokraniec a z Moldavy n/B. Najviac stála naša a Moldava. Istý smelý Moldavčan – hasič Mikulášom Vaňom vyšli s hadicou až na do veže a tak ju aspoň pred spadnutím a zničením zvonov zachránili. Mohlo sa ešte veľa zachrániť, aby sme neboli od smútku nestratili hlavy. V oltári zhorelo cibórium a monštrancia, bronzové svietniky, 5 sôch, oltárny obraz sv. Jána v oleji, baldachýn, skoro celkom nové procesie (zástavy), koberce z pred oltárov, Niektoré sochy sa zachránili. Oheň sa veľmi rýchlo šírila. Vyšetruje sa. Kostol mal v novembri zvýšenú poisťku na 550 000- Kčs. Trošku málo. Nevieť či nám trestný sudca dá „Vysvedčenie o nevinosti“. Mohol to urobiť aj pyromanik. Za necelý polrok boli v Čečejovcach štyri ohne asi u desiatich objektoch.“²³

Rekonštrukcia kostola začala takmer okamžite po požiari. Stavbu financovali v prevažnej miere veriaci pomocou finančných zbierok. Prispeli aj rodáci žijúci v USA a Kanade. Stavebné práce na kostole vykonávali prevažne miestni obyvatelia. Imrich Sedlák v kronike detailne zaznamenal materiál použitý pri prácach a menoval remeselníkov pracujúcich na stavbe. V máji v roku 1949 sa práce na čas zastavili kvôli nevlí úradov. Kronikár zaznamenal, že príčinou mohli byť klebety o tom, že kostol podpálili komunisti. „V kancelárii KSS povedali na prosbu našich gazdov: Ne-

23 „Historia domus.“ A čečejoycei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 38-39.

dovolíme, kým sa nevyrieši vec, že ktosi rozšíril v dedine, že komunisti podpálili kostol.“²⁴ Vyšetrovanie udalosti nepreukázalo cudzie zavinenie. So stavebnými prácami sa pokračovalo až na jeseň v roku 1949 po získaní potrebných povolení. V roku 1950 bol už kostol obnovený a rozšírený o bočnú loď, ktorá rešpektovala pôvodnú architektúru objektu. V júni 1950 sa do kostola zaviedla elektrina. Posviacka kostola sa konala 7. októbra toho istého roku.²⁵

Imrich Sedlák v kronike zaznamenal aj likvidovanie gréckokatolíckej cirkvi komunistickou stranou. Zaoberal sa aj založením miestneho Jednotného roľníckeho družstva (JRD) a kolektivizáciou. V roku 1950 bol z dôvodu politických procesov proti rímskokatolíckej cirkvi postavený mimo pastoračiu, no zostal bývať na fare (a viedol aj kroniku). Posledný zápis do kroniky spravil v marci v roku 1952.²⁶ Dňa 1. apríla 1952 sa stal administrátorom Juraj Inczinger.²⁷ Prvý zápis do farskej kroniky urobil 3. apríla toho roku. Do kroniky zapisoval v maďarčine. Udalosti zaznamenával do roku 1955, ale aj retrospektívne. Záznamy sú napísané úhladným písmom. Sklon rukopisu vľavo, medzery medzi jednotlivými písmenami a ich veľkosť sťažujú čitateľnosť záznamov. Záznamy Juraja Inczingerera v kronike sú v porovnaní s ostatnými ťažko čitateľné.

Farská kronika je výnimočne cenným historickým prameňom k dejinám farnosti a zároveň aj samotnej obce, pretože archívne fondy úradov pôsobiacich v danom období v obci sa zachovali iba torzovite.²⁸ Najhodnotnejšou časťou kroniky sú zápisky farára Eleka Rajcsáka. Keďže bol rodákom z obce a v istom období pôsobil aj ako notár obvodu, dobre poznal miestne pomery. Výpovedná hodnota kronikárskych zápisov je vysoká, avšak vzhľadom na charakter historického prameňa (naratívny prameň) je potrebné ich ďalej analyzovať, pretože podliehajú subjektívnemu vnímaniu samotného kronikára. Po smrti Eleka Rajcsáka sa farárom v obci stal Ján Blaško. Do kroniky nezapisoval a udalosti z jeho krátkeho pôsobenia v obci neskôr zaznamenal jeho nástupca Imrich Sedlák. Posledným zapisovateľom do kroniky bol Juraj Inczinger. Kronika je uložená na farskom úrade v Čečejevciach. V súčasnosti sa do nej nezapisuje.

24 „*Historia domus.*“ A čečejevcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 41-42.

25 „*Historia domus.*“ A čečejevcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 44-52.

26 „*Historia domus.*“ A čečejevcei rk. plebania törtenete a legrégibb kostol napjainkig. Rukopis, s. 53-65.

27 Juraj Inczinger sa narodil 25. 4. 1895 v Trebišove v rodine s 11 deťmi. Jeho matka bola učiteľkou na základnej škole. Dvaja z jeho bratov sa stali kňazmi. Po základnej škole v Trebišove ukončil gymnázium v Prešove. V roku 1917 ukončil Biskupské lýceum v Košiciach a za kňaza bol vysvätený 1. 9. 1917. Prvým pôsobiskom Inczingerera bola obec Lastovce, no zároveň pracoval aj ako vychovávateľ v rodine grófa vo Veľkom Kazimíri. Neskôr do roku 1920 vypomáhal na fare v Trebišove. V rokoch 1921 – 1924 bol kaplánom v Humennom. Medzi rokmi 1924 a 1931 pôsobil ako farár v Petine a v rokoch 1931 – 1952 v Cejkove. Od 1. 4. 1952 až do svojej smrti v roku 1974 bol kňazom a dekanom v Čečejevciach, kde je aj pochovaný. PELEGRIN, Július. *Čečejevce*. Obec Čečejevce, 2007, s. 47.

28 Archívne fondy Notársky úrad v Čečejevciach a Obvodný notársky úrad v Čečejevciach sú uložené v Štátnom archíve v Košiciach.

12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Právnická škola
pod
Kašlou

Domácí
Zmrzlina
Čokoládový
Ušlechtlý
kava

Sýrové nitě
Čap. Pivo, kofola

Kulturní
pod Obřadím
Průběh
soutěže
Strážník
slavnostně odjíždí
Vstup zdarma

informace - seznam

strážník odjíždí

ROZHOVORY

*Socha MUDr. Karola Brančíka - Stará Bystrica.
Venoval sa botanike, archeológii, zoológii či entomológii. V Trenčíne
bol v roku 1877 aj jeho pričinením založený prírodovedecký spolok
župy Trenčianskej. Foto: Stanislav Kurimai*

- ◀ *Orloj v Starej Bystrici. Bol dokončený v roku 2009, jeho autorom je sochár Viliam Loviška. Vonkajšiu výzdobu tvoria sochy kniežaťa Pribinu, kráľa Svätopluka, Antona Bernoláka, Ludovíta Štúra, Milana Rastislava Štefánika a Andreja Hlinku. Každú hodinu sa objavujú figurky svätých. Súčasťou orloja je astroláb ukazujúci znamenia zverokruhu, polohu Mesiaca, Slnka a mesačné fázy. Foto: Stanislav Kurimai*

ROZHOVOR S ČESKÝM A SLOVENSKÝM HISTORIKOM A POLITOLÓGOM DOC. PHDR. VLADIMÍROM GONĚCOM, DRSC.

Doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc. sa vo vedecko-výskumnej činnosti zaoberá najmä kultúrnymi dejinami, dejinami ideí, právneho myslenia, špeciálne i problémami a konceptmi európskej integrácie. Pracuje ako externý spolupracovník na Historickom ústave Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne a ako vedecký pracovník v dlhodobom výskumnom projekte Osobnosti slovenskej politiky (aktuálne pri nadácii Forum Sapientiae v Bratislave).

Nadežda Jurčišinová: Začneme tradične. Ako a kde sa rodil váš vzťah k dejinám? Čím, respektíve kým bol tento záujem formovaný? Čo vám dalo vysokoškolské štúdium histórie?

Vladimír Goněc: - Musím na seba prezradiť, že pôvodne som na štúdium na filozofickej fakulte v Brne nastúpil (1968) na filozofiu ako hlavný študijný odbor a na históriu ako iba tzv. vedľajší odbor. Teda aj odpoveď sa musí začať „čo mi dalo štúdium filozofie“. Mal som šťastie na dobré základy v zmysle tvrdej školy detailnej analýzy textov, ich konštrukcie, vnútornej logiky, zmyslu, vzťahovej nadväznosti, porozumenia aj analýzy pojmov a konceptov v ich konkrétnej aplikácii, etc. Z osobností učiteľov vymenujem aspoň masarykológa (aj na Slovensku známeho) Lubomíra Nového, analytika filozofických pojmov Jaromíra Bartoša, novokantovca axiológa (práve v roku 1968 sa mohol nakrátko vrátiť na fakultu) Blahoslava Zbořila, sociálneho a kultúrneho filozofa Jaroslava Stříteckého. Josef Macháček, pôvodne žiak anglických logických pozitivistov, viedol pre nás kurz úvodu do filozofie z podstatnej časti už na základoch švajčiarskeho logika a novotomistického filozofa bytia A. I. Bochenského. Asi najväčšou osobnosťou (na Slovensku známou iba ako ústavný právnik) bol Vladimír Kubeš; ten bol aj filozofom (habilitoval sa u jedného z absolútnej špičky nemeckej filozofie 20. storočia Nicolaia Hartmanna) a viedol pre nás obsiahly kurz z nemeckej filozofie od Schopenhauera práve po Hartmanna. Takto oslobodená a rozkročená filozofia sa pre normalizátorov stala prvoradým objektom úderu (pomery boli násobne tvrdšie ako na Slovensku). Pre nás ako študentov vyvstala odrazu otázka, či vôbec bude možné dokončiť štúdium filozofie (najradikálnejší normalizátori sa usilovali zlikvidovať celú fakultu v Brne) a najmä, čo potom? A tak siedmi z ôsmich členov našej študijnej skupiny prešli na históriu ako hlavný odbor. Nakoniec to neprinieslo až takú zmenu. Už pri nástupe na štúdium som dostal ponaučenie, že nemám brať históriu ako iba doplnkový odbor, že tam predovšetkým pôsobia dvaja „filozofujúci historici“ – Jaroslav Kudrna a Josef Kolejka. Obidvaja rozvíjali disciplínu „dejiny ideí“. Jaroslav Kudrna bol skutočne aj vyššie graduovaným filozofom. V odbore dejín ideí sa sústredil na stredoveké a ranonovoveké učenia o štáte a práve. A pre náš malý

študijný kruh filozofia – história viedol špeciálny seminár analýzy Heglových textov k jeho ponímaniu histórie. Josef Kolečka, absolvent tiež odboru filozofia (ešte tesne po roku 1945), bol ovplyvnený novokantovcami. Jeho hlavným zameraním sa stali dejiny politických ideí v 19. a 20. storočí a on bol napokon mojím hlavným učiteľom. A v tichosti ma doviedol k metodológii zakotvanej u Friedricha Meineckeho z bádenskej školy novokantovcov a v derivátoch ďalších generácií novokantovcov až k filozofickým základom pluralizmu, v tom k dôležitému princípu, že metodológia nestojí nad konkrétnou problematikou, ktorá by mala byť podľa nej „meraná“, ale že metodológia skutočne kvalitnej vedeckej práce musí byť samotným bádateľom vždy dôsledne individualizovane novo vytvorená pre riešenie konkrétneho problému. Popri J. Kolečkovi a J. Kudrnovi nás učili aj dvaja „kultúrno-filozofickí historici“ – Richard Pražák a Josef Válka. Ale musím sa ešte vrátiť k Vladimírovi Kubešovi. Keď s gradovaním normalizácie mal už zákaz výuky, vyjednal mi J. Macháček konzultácie u V. Kubeša doma kvôli seminárnej práci o N. Hartmannovi; a konzultácie sa zmenili na pravidelné návštevy vždy po dvoch týždňoch a od Hartmanna sa postupne prešlo až k filozofii práva a k ústavnému právu a k osobnostiam ako Hans Kelsen či František Weyr. (V. Kubeš odišiel do Viedne; právnická fakulta tamojšej univerzity mu udelila riadnu profesúru právnej filozofie a logiky.)

Nadežda Jurčišínová: Je napríklad miesto štúdia – ako vo vašom prípade Brno – tým povestným geniom loci, že prispieva k formovaniu osobnosti historika?

Vladimír Goněc: - Takto by som to nepovedal. Genia loci ma skúsenosť naučila vnímať ako niečo pôsobiacie predovšetkým emocionálne, čo vás pohltí a nadchne, ako atmosféru mesta. Takto som nadšený z Benátok, z Viedne, z Krakova, etc. (ale nikdy na mňa takto nezapôsobila menovite Praha). Historika formujú jeho učителиa, potom jeho vlastná práca a impulzy, ktoré je schopný prijímať od ďalších ľudí, nakoniec aj v diskusiách s vlastnými žiakmi či dokonca pri konzultáciách so žiakmi svojich zahraničných kolegov.

Nadežda Jurčišínová: V jednom z medailónov k vášmu životnému jubileu sa vám ušiel prívlastok „platí za uznávaného odborníka na všeobecné dejiny 20. storočia“. Ako sa človek – historik dopracuje k takémuto ohodnoteniu svojho počínania? Stojí to veľa síl? A čoho ešte?

Vladimír Goněc: - Nie je možné študovať iba jednu tému či jeden tematický okruh z jedinej cudzej krajiny. To môže slúžiť iba ako odrazový mostík pre začínajúceho historika. Treba spracovávať viac tém a z viacerých krajín, a tiež robiť komparáciu z domácich tém, z národných dejín, s obdobnými témami najmä od susedov, ale pokúšať sa osloviť napríklad aj japonských historikov, či už s „domácimi témami“ tak, aby ich pochopili, alebo s témami z tretích krajín, v prípadne aj spoločnom spracovaní. To nie je iba hra uhlov pohľadu; menovite je pre nás veľmi dôležitá, ako japonskí kolegovia spracúvajú a chápu Rusko, ktoré je predovšetkým ázijskou veľmocou a takto sa chová aj voči Európe. Popritom treba byť otvorený k svojim kolegom v špecializácii, načúvať tomu, čo robia, o čo sa usilujú. A čo som už trochu naznačil: načúvať aj vlastným žiakom, aj žiakom iných. Ale neváhať nielen s dobrou radou, ale aj s priateľskou kritikou. A chce to aj špecifickú jazykovú vybavenosť, v tom schopnosť najmä čítať v čo najviac jazykoch.

Nerád pridávam banálne upozornenie, že všeobecné dejiny majú aj za úlohu nastavovať zrkadlo tým, ktorí spracúvajú národné dejiny. Ale to si žiada rozvíjať vlastný domáci výskum vo všeobecných dejinách. Teší ma, že prešovská fakulta patrí a patrí k tým čestným výnimkám v SR a ČR, kde sa táto potreba naplňa. Nestačí iba prekladať zahraničné príručky.

A čo sa nedá hodnotiť inak ako hlúposť, že historici v ČR aj SR postupne obmedzovali aktivity, až momentálne takmer celkom prenechali špecializáciu dejiny medzinárodných vzťahov politológom. Tí však zväčša vôbec nemajú schopnosť vyhľadávania prameňov, ani schopnosť ísť skutočne do hĺbky prameňov (nehľadiac už na to, že niektorí z týchto politológov si vyslúžili hodnotenie, že ich práca nielen nie je žiadnou vedou, ale že to už nie je ani zahraničnopolitické komentátorstvo, že sú to iba obyčajní blogeri). A čo ešte len disciplína dejín medzinárodných hospodárskych vzťahov! Niečo som sa snažil urobiť aj v disciplíne dejín medzinárodných kultúrnych vzťahov (ktoré zasa nesmieme prenechávať kulturológom). A vznikli aj dve vydarené dizertácie mojich žiakov v tejto disciplíne.

Nadežda Jurčišinová: Za svoju prácu historika ste dostali viacero verejných ocenení. Je také medzi nimi, ktoré si najviac vážite? Ak áno, tak prečo? A vôbec čo si myslíte o oceňovaní historikov?

Vladimír Goněc: - Určite si vážim Cenu Milana Hodžu. Myslím, že sa mi podarilo prispieť najmä k obrazu Milana Hodžu ako politického mysliteľa. Aj v domácom prostredí, ale najmä v zahraničí na poli pôsobnosti European Union Liaison Committee of Historians (pod Európskou komisiou), prezentovať a interpretovať európske a stredoeurópske projekty Milana Hodžu. A k tomu sa stala paralelou tiež čestná plaketa od Univerzity v Kluži za rozvoj európskych štúdií. Táto univerzita je polooficiálne hlavným centrom európskych štúdií v priestore na východ od padlej železnej opony. A jediná v tomto priestore má samostatnú fakultu európskych štúdií.

Myslím si však, že nejde iba o ocenenia, ktoré majú priamo názov cena, medaila, vyznamenanie apod. A menovite pre historikov by takých nemalo pribúdať, lebo dopadneme ako viaceré umelecké odbory, kde inflácia vedie až k oceňovaniu za celkom podpriemerné výkony, v čoho dôsledku sa podpriemernosť stáva falošnou kvalitou, a pritom normou.

Práca historika sa však dá oceniť aj inak. Menovite som si vždy vážil, keď ma pozývali do veľkých medzinárodných projektov a tá iniciatíva prišla čisto zvonka. Tí ľudia musia mať naštudované vaše práce a ich prizvanie je už ocenením. Tak to bolo ešte v 90. rokoch pre pätnásťročný projekt európskych a amerických univerzít, koordinovaný z Poľska, The Ideas in Russia, kde som pre „záverečnú tretinu“ projektu bol napokon hlavným zahraničným garantom. Alebo v roku 2012 prišla pozvánka do projektu Integration and Disintegration in East Central Europe už spomenutej Groupe de Liaison A pod tou istou inštitúciou sa od roku 2019 rozbehol projekt východofrancúzskych, nemeckých porýnskych a severotalianskych univerzít Nous battons pour l'Europe libre et unie. Ale veľmi si cením aj to, že môžem naďalej spolupracovať na projekte Osobnosti slovenskej politiky.

A určite významným špecifickým ocenením je, keď majú úspech vaši žiaci. Hotoých doktorandov mám 26, aj zahraničných. A k tomu takých žiakov, s ktorými som dôkladne konzultoval ich dizertácie. A nemusia to byť iba úspešní vedeckí pracov-

níci. S Robertom Kvačekom sa zhodujeme, že praktici, ktorých sme naučili myslieť a ktorí skončili vo významných riadiacich postoch určite nie sú žiadnou stratou, naopak. R. Kvaček má medzi svojimi žiakmi bývalého českého premiéra a člena Európskej komisie; a o dvoch svojich žiakoch tvrdí, že dokazujú, že historik ako riaditeľ podniku je schopnejší ako absolvent ekonomickej fakulty. Medzi mojimi žiakmi je riaditeľ úspešného vydavateľstva, špičkový bezpečnostný analytik, šéfka organu nevládnej zahraničnej služby.

A vysoko si cením prípady, keď som dostal osobný list, v ktorom mi odosielateľ blahoželá za určitý výkon; najviac dva také listy, od Zdeňka Sládka a Roberta Kvačka.

Nadežda Jurčišinová: Narazili ste vo svojej práci (prípadne v jej výslednom knižnom tvare) na niečo, čo bolo „tabu“, čoho ste sa nemali – z rôznych dôvodov – dotýkať?

Vladimír Goněc: - V našej generácii nemôžem byť jediný. Celkovo sa zážitok uvoľnenia z roku 1968 podpísal na istej naivite v prvej fáze „normalizácie“. Teda aspoň príklady: Jedna z prvých mojich štúdií bola analýzou česko-slovenských štátoprávnych vzťahov (formálnych aj reálnych) v období 1944 – 1948, vedome napísaná čisto na základe konfrontačnej analýzy riadnych edícií dokumentov (a literatúry), vydaných v 60. a prvej polovici 70. rokov. Hrdó som text dal dvom blízkym kolegom k dôvernému posúdeniu. A tí mi tvrdo vysvetlili, že keď chcem byť vyhodený zo zamestnania, nech teda štúdiu pošlem ďalej, že aj keď píšem korektným výrazivom, Gustáv Husák tam vychádza priamo ako podliak, ktorému nikdy nešlo o záujmy Slovenska a Slovákov, ale vždy iba o osobné záujmy. A tak štúdia putovala „do šuplíka“ a bola zužitkovaná až v 90. rokoch. Podobne na prelome 70. a 80. rokoch som pripravil obsiahlu štúdiu (dnes by bola v kategórii „malé monografie“). Pre redakciu časopisu, kam som ju poslal, bola prídlhá, a tak ju poslali do redakcie *Českého časopisu historického*. Tam ju ale utopil šéfredaktor časopisu ako ideologicky nevhodnú. Dostal som ju s hlbokým ospravedlnením naspäť až v roku 1990 a po malej „omladzovacej kúre“ vyšla o rok v periodiku *Slovanské historické štúdie*. Ešte do tretice: Na konci roku 1980 sa v Brne konala veľká konferencia, na ktorú prišiel aj vtedajší dekan historickej fakulty moskovskej univerzity. Postupoval typicky sovietskym spôsobom. Proti nikomu nediskutoval, ale zašiel osobne za prorektorom brnianskej univerzity a povedal mu, že má okamžite ma vyhodiť z práce (za môj údajne provokatívny referát o Ukrajine) a k tomu dodal ešte krátky zoznam ľudí, ktorých vraj treba „preveriť“. To bolo veľmi vážne, ale zapôsobila náhoda. Zomrel Michail Suslov (hlavný sovietsky ideológ, žil v rokoch 1902 až 1982 – pozn. N. J.) a nad súdruhom dekanom, ktorý patril k jeho najbližším dôverníkom, sa tiež zatvorila voda. Z materiálov konferencie vtedy nič nevyšlo, materiály sme mohli zužitkovať zasa až po roku 1990.

A celkom rovnako a s rovnakým zdôvodnením ako moskovský dekan postupoval prorektor Univerzity Komenského Ján Kvasnička (s ktorým som sa navyše nikdy nestretol). Prorektorovi brnianskej univerzity povedal to isté, ako so mnou „zatočiť“. Ale narazila kosa na kameň. Tým prorektorom bol František Hejl (o. i. veliteľ roty za SNP) a vybuchol: „Do brněnskýho hnoje mně rypák nestrkej, nebo ti ho přerazím!“ A Kvasnička sa pred nahnevaným partizánom stiahol ako pes. (Ten výrok použil F. Hejl s efektom viackrát, aj proti povestnému zloduchovi Václavovi Královi.)

Ale aj v ponovembrových časoch sa narážalo. Tradicionalistickí rusisti v 90. rokoch útočili na moje ukrajinské témy, ako aj písanie o Rusku (a dokázali nájsť aj podporu

niektorých predstaviteľov iných filológií). A útočili zúrivo aj na tých rusistov, ktorí „nepísali správne“. Napríklad sme spolu so Zdenkom Sládekom bránili Michala Reimana pri jeho prvom oficiálnom akademickom vystúpení na pražskej filozofickej fakulte po jeho návrate z exilu. Chceli Reimana ukričať, a tak sme kričali aj my. A neskôr som už celkom športovo bral útoky akademických „manažérov“ (napojených zväčša na ODS) na moje práce k dejinám európskej integrácie.

Nadežda Jurčišinová: Na svojom konte máte celý rad publikácií. Ktorá z nich sa rodila najťažšie? Aký vôbec máte vzťah k písaniu historických kníh? Veľmi vás to baví? Čo by ste poradili mladým historikom v tejto oblasti?

Vladimír Goněc: - Skôr si cením tému a či sa mi v danom prípade podaril „ťah na bránu“. Teda nerozlišujem, či je výsledkom knižná monografia alebo „malá monografia“ vo väčšom súbore, alebo štúdia či dokonca programová úvaha alebo otvorenie súboru otázok na spracovanie. A platí, že najlepším výstupom z kvalitných vedeckých projektov je kolektívna monografia (musí byť ale prísne zredigovaná, resp. autormi vzájomne zladená), prípadne zovretý monotematický súbor štúdií alebo „malých monografií“. Také sa čítajú ešte dlhé roky po vydaní. A naopak veľmi otázne je písanie kompendií a encyklopedických kníh; také sú totiž zastarané už v momente vydania (na čo sa upozorňuje už sto rokov).

Historické vedy majú jednu výhodu-nevýhodu. Totiž matematici alebo technici dosiahnu vrchol už okolo 35. roku svojho života. Potom v lepšom prípade už iba od seba odpisujú, v horšom prípade samých seba odpisujú. Historik vyzrieva ako koňak a vrcholných výstupov dosiahne až okolo šesťdesiatky a po nej. V mladosti máte veľa nových nápadov. Treba však postupovať s tvrdou sebareflexiou, robiť stále ďalej; veľmi dôležité je tiež nepodliehať módnym trendom. Na druhej strane na kritiku zo závidosti býva najlepšie vôbec nereagovať.

A rady? Najmä mať stále na pamäti, komu všetkému načúvať, resp. tiež komu všetkému sa oplatí načúvať (ale aj komu nenačúvať). Tiež však nestáť sa „inventárnym číslom“ po dlhodobom pôsobení v jednej inštitúcii – taký osud je bohužiaľ typickým znakom nekultúrnosti v ČR aj SR. V tej skutočnej západnej Európe, najbližšie hneď v Nemecku, je naopak priam princípom, že vedecký pracovník sa presúva, a to aj vo vyššom veku. A napríklad vo väčšine spolkových krajín Nemecka je priam neprípustné habilitovať sa na tej istej univerzite, kde ste získali doktorát.

A ešte jedna rada, v teórii vedy zdôrazňovaná už vyše sto rokov (a dodnes často nedodržiavaná): Metodológia nie je niečo vopred dané, čo „prikladáte“ na pramene a máte pri poctivej práci zaručený výsledok. To by bola veda stále iba 19. storočia, resp. ešte tvrdšie povedané: univerzálne metodológie sú blud 19. storočia, a to pre všetky vedy, pričom pre históriu najviac. Metodológia je funkčná, iba keď je prísne individualizovaná. To znamená metodológiu formovať priamo v práci s materiálom konkrétnej témy a priebežne v takej práci metodológiu dotvárať, doladovať, modifikovať, preverovať (resp. nebať sa odhadzovať, keď treba).

Nadežda Jurčišinová: I napriek konštatovaniu, že máte na svojom konte už toho dosť, je ešte téma, uhol pohľadu na nejakú tému pre vás stále otvorenou otázkou a výzvou k edičnému činu?

Vladimír Goněc: - Dve témy mám rozpracované vo fáze sérií štúdií: Politickí myslitelia o strednej Európe – „pragmatické vízie“ a Československý, český, slovenský prínos k programom za Európu. Obidvoje za 20. storočie a nie ako encyklopedické súpisy, ale analýzy v línii dejín ideí. A v rámci projektu Osobnosti slovenskej politiky chcem iniciovať a dať dokopy kolektívy pre spracovanie ďalších veľkých a neprávom zabúdaných postáv.

Nadežda Jurčišinová: Celkom na záver je na mieste opýtať sa na spoluprácu so Slovenskom, resp. priamo na aktivity na Slovensku. A čo priezvisko, nie je iste české a keď sa napíše bez mäkčeňa, môže v tom byť prípadná slovenská stopa?

Vladimír Goněc: - Stretávam sa s tým, že ma na Slovensku skutočne aj píšú bez mäkčeňa. A nereagujem. Ale genetika nie je až taká dôležitá, kľúčové je celkové milieu. Teda z jednej strany: môj otec hovoril veľmi dobre po slovensky (vďaka svojmu krátkemu pôsobeniu v Ružomberku). A do Vrátnej a do Tatier sa chodilo na rodinné dovolenky a do Bratislavy na výlety. A napokon manželka pochádza z Považskej Bystrice. Z druhej strany: na fakulte už učiteľ mojich učiteľov Josef Macůrek bol silne viazaný na Slovensko; jeho prvým slovenským doktorandom bol Ondrej R. Halaga, ďalej jeho žiakmi boli napríklad Ludovít Haraksim, Emilián Stavrovský. A najmladším jeho doktorandom vôbec bol Michal Danilák. A keď môj školiteľ Josef Kolejka vymenil svoju starú embéčku za Škodu 100, bral ma do Bratislavy celkom často.

A využijem túto príležitosť, aby som sa takto s odstupom času poďakoval tým, ktorí mi veľmi pomohli v povestných najhorších rokoch. Samuel Cambel sa podujal na úlohu hlavného oponenta mojej kandidátskej obhajoby. To veľmi zatlačilo na „súduhov v Brne“, aby ju vôbec povolili. Čoskoro potom, na jednej konferencii v Košiciach v polovici 80. rokov, na mňa kričal Ján Bobák, ako si môžem dovoliť povedať niečo, čo ide proti línii Komunistickej strany Sovietskeho zväzu. Pri mojom „kádrovom pôvode“ to bolo vážne obvinenie. Stanislav Sikora však Bobáka obratom veľmi razantne „spláchol“. A v roku 1987, síce už v dobe nesmelo perestrojkovej, na jednej konferencii v Harmónii, ma obvinila A. Závadová, vedúca katedry na FF UK (jej manžel bol vedúcim oddelenia Ústredného výboru KSČ), z menševizmu a anti-sovietizmu a vzápätí Jurij Křížek, zástupca riaditeľa Historického ústavu ČSAV môj diskusný príspevok vyhodnotil ako antimarxistický. To boli ešte aj vtedy nebezpečné nálepky. Na záver diskusie sa podujala na dlhé vystúpenie Dagmar Čierna-Lantayová a veľmi elegantne a z viacerých strán vyhodnotila slová Závadovej ako absolútny nezmysel, a ešte aj naznačila, či to netreba chápať priam ako zlú vôľu. A ráno sme sa dopočuli, že „súdružka Závadová sa musela napochytro vrátiť do Prahy“. A do diskusie sa prihlásil ešte Pavol Petruf s tvrdo postavenými tézami, že môj príspevok vôbec nemožno chápať ako antimarxistický; Křížek už iba čušal. Menovaným slovenským historikom ostanem do mojich posledných chvíľ vďačný, ako ma podržali a zasiahli.

Od roku 1990 sa spolupráca historikov z Brna so slovenskými pracoviskami znásobila. V kuloároch pri jednej konferencii v Brne, ktorej som bol spoluorganizátorom, sa Dušan Kováč a Karel Pichlík dohodli, že treba založiť Česko-slovenskú/Slovensko-českú komisiu historikov. A v tej mi prisúdili riadenie Česko-slovenskej historickej ročenky na 26 rokov. A bol som pozývaný k spoluúčasti na mnohých

bádateľských projektoch pri slovenských pracoviskách (do Prešova na podujatia organizované najmä Petrom Švorcom som chodil veľmi rád), tiež pozývaný k oponovaniu doktorandských dizertácií, habilitačných prác, neskôr aj inauguračných.

Zlatý kliniec prišiel v roku 2012, keď ma Miroslav Pekník angažoval na svoj ústav, aby som tam rozbehol a garantoval doktorandské štúdium. Pôsobiť na akadémii vied bol môj sen ešte v mladosti. A tak som prežil krásnych desať rokov na záver mojej polstoročnej „služobnej dráhy“ vo vede.

A ako bolo už naznačené, „ide sa ďalej“, lebo najmä téma Osobnosti slovenskej politiky je nevyčerpatelná.

Ešte k priezvisku: V hmle ostáva možný slovenský koreň, ale inak: bezprostredne po vydaní tolerančného patentu Jozefom II. prichádzali kazatelia aj laickí aktivisti (vo veľkom počte z dolnozemskej a sedmohradských Slovákov – znalých jazyka) na pomoc formovaniu kalvínskych obcí na Morave. V rodine sa tradovalo, že línia môjho dedka z matkinej strany (sám bol kalvínskym laickým kazateľom) má tento pôvod. Ale priezvisko má inú geografiu: pôvodná verzia v tešínskom jazyku (bol iným variantom známej slovenskej „bibličtiny“ a pôvodným úradným jazykom na Tešínsku spolu s nemčinou) a pravopis bola Gonietz. Títo predkovia sa pôvodne pohybovali po severnej hranici Tešínska s presahmi do Ratiborska, až ich neskôr pohltila ostravská priemyselná zóna. Môjmu dedkovi polonizovali meno na maturitnom vysvedčení na Goniec, potom v roku 1918 sa dohodol so svojimi staršími bratmi, že predsa nie sú žiadni Poliaci, ale poctiví Slezania, a všetci si stabilizovali priezvisko vo verzii Goněc.

Pán docent, v mene redakcie časopisu Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity – Dejiny Vám ďakujem za rozhovor.

S doc. Vladimírom Goněcom sa zhovárala Nadežda Jurčišinová

PREDSTAVUJEME

Vstupná brána do Múzea kysuckej dediny a stanica historickej lesnej úvraťovej železničky – Nová Bystrica, časť Vychylovka. Skanzen zahŕňa chránené objekty spojené s architektúrou, kultúrou a životným štýlom ľudí, ktorí bývali na tomto území v 2. polovici 19. a 1. polovici 20. storočia. Skanzen vznikol na rozhraní 70-tych a 80-tych rokov 20. storočia. Foto: Lujza Lea Kurimaiová

KRÁTKO Z HISTÓRIE A SÚČASNOSTI ŠTÁTNEHO ARCHÍVU V KOŠICIACH, PRACOVISKO ARCHÍV MICHALOVCE

Václav IHNÁT

Tento rok si pripomínáme 70 rokov organizovaného archívnictva. Na základe vládneho nariadenia č. 29/1954 zo dňa 7. mája 1954 bol pripravený základ pre vytvorenie jednotnej organizácie archívnictva na Slovensku. Týmto dátumom sa začala písať história Okresného archívu v Michalovciach.

Pripadla mu úloha plniť funkciu obvodného archívu, do ktorého pôsobnosti patrili okrem okresu Michalovce i bývalé okresy Sobrance, Vranov nad Topľou, Sečovce

Budova archívu v Michalovciach. Foto: Autor textu

a Veľké Kapušany. V roku 1955 malo v Prešovskom kraji nastať plánované rozšírenie siete okresných archívov z piatich na deväť okresných archívov. Tento plán sa žiaľ nerealizoval a michalovský archívár dostal do správy aj okres Snina. Rovnako v Sobranciach sa mal zriadiť nový okresný archív, do pôsobnosti ktorého by patril aj vtedajší okres Veľké Kapušany.

Prvým archívárom sa stal Zoltán Juhász, ktorý ho viedol až do roku 1960. Od roku 1955 navštevoval aj obce okresu Snina a to hlavne miestne národné výbory (MNV) a Okresný národný výbor (ONV) v Snine. Taktiež vykonával vyradovanie písomností (registratúrnych záznamov) na spomínaných úradoch a odborno-archívne prehliadky. Stála pred ním náročná úloha, lebo musel začínať takmer od začiatku a to od prieskumu spisovní až po sústreďovanie písomností úradov (okresných úradov, notárskych úradov i písomností MNV). Archív Michalovce bol umiestnený v budove ONV v Michalovciach (v súčasnosti stará časť budovy okresného úradu), a to v pivničných priestoroch. Neboli tu vytvorené základné podmien-

ky (priestorové, materiálno-technické, ani odborné). Archivár pracoval na poschodí v priestoroch podateľne spolu s ďalšími pracovníkmi ONV. Paradoxom bolo, že mal záujem o pridelenie pivničnej miestnosti ako svojej kancelárie (pravdepodobne chcel byť v blízkosti archívu). V roku 1955 bol archív v Michalovciach poverený vykonávaním archívnych prác v bývalom okrese Sobrance. Množstvo práce, ktoré prvý archivár vykonal, bolo veľmi veľké. Neustále cestoval po obciach, vyradoval písomnosti, robil prieskumy, preberal archívny materiál a pod. Takýto veľký územný celok bol nad sily jedného človeka a námaha a práca, ktorú napriek tomu vykonal, si zaslúži obdiv.

V roku 1960 bol v rámci územno-správnej reorganizácie štátu zriadený nový správny celok – okres Michalovce, do ktorého sa včlenili aj bývalé

okresy Sobrance, Michalovce a časti okresov Vranov nad Topľou, Sečovce a Veľké Kapušany. Do michalovského archívu sa preberali písomnosti z týchto okresov.

Aj sústreďovanie fondov patriacich do správy štátneho archívu si vyžiadalo dlhoročné úsilie zamestnancov archívu, ktorí narážali aj na problémy súvisiace s ich vyhľadávaním, nevhodným uložením či usporiadaním a prevozom. Systematické odborné práce sa robili prakticky od začiatku. Bolo potrebné realizovať triedenie, usporiadanie, označovanie a evidenciu archívnych dokumentov podľa jednotlivých okresov a následne podľa fondov.

Koncom roku 1960 bolo v správe archívu približne 548 bm (bežný meter) a 125 archívnych fondov. Za obdobie do roku 1945 sa však zachovalo len cca 12 bm archívnych dokumentov. Archívne oddelenie bolo vtedy obsadené tromi kancelárskymi silami, ale archív bol stále umiestnený v prízemných miestnostiach ONV, ktoré aj naďalej nevyhovovali na tento účel. K trom miestnostiam v budove ONV, v ktorých sa archív tiesnil do roku 1960, sa podarilo získať ďalšie priestory na skladovacie a pracovné účely. V rokoch 1961 – 1973 pôsobil vo funkcii vedúceho archívu Anton Štrbáň. Ďalšími pracovníkmi boli Pavel Bednárík a Ľudmila Hlodinková, neskôr tu pracovala aj Magda Jurčová.

V roku 1962 mal archív päť miestností v suteréne budovy ONV v Michalovciach.

K ďalšej územnej reorganizácii došlo v roku 1968, počas ktorej boli delimitované písomnosti do novovzniknutého archívu okresu Vranov nad Topľou. Vedúci okresného archívu Anton Štrbáň odišiel koncom roka 1973 do dôchodku a Magda Jurčová bola vystriedaná Máriou Koreňovou. Odvtedy až do konca roka 1975 pracovali v archíve len dvaja pracovníci. Vedením archívu bol poverený Pavel Bednárík.

Budova archívu v Michalovciach

Počas jeho pôsobenia sa pracovníci archívu zameriavali hlavne na predarchívnu starostlivosť a preberanie archívnych dokumentov a to hlavne fondov škôl a jednotlivých roľníckych družstiev. Ani jemu sa nepodarilo zlepšiť priestory, umiestnenie, materiálne vybavenie a pracovné podmienky v archíve. Situácia sa od 50. rokov v podstate nezmenila. Podľa zápisnice z komplexnej previerky stavu archívu tvoril napríklad celý rozpočet na rok 1970 sumu vo výške 75 000 korún (z ktorých 66 000 predstavovali finančné prostriedky na mzdy troch archivárov na celý rok a 9 tisíc všetko ostatné).

Prijatie dočasného štatútu štátnych archívov v roku 1971 sledovalo zlepšenie postavenia archívov. V michalovskom archíve sa pekné ustanovenia štatútu nerealizovali. Nepriazeň a nezáujem vedenia ONV o históriu znamenali len stagnáciu v niektorých činnostiach.

Fondy v archíve postupne pribúdali a v roku 1972 ich tu bolo uchovávaných 414, ktoré predstavovali 1512 bm archívnych dokumentov. Naďalej prevládalo preberanie materiálu, pričom bolo inventarizovaných len 57,80 bm archívnych dokumentov. Inventarizovať sa podarilo fondy Okresný úrad v Michalovciach, obvodných notárskych úradov, obvodných úradov MNV, školské inšpektoráty Michalovce a Sobrance.

Práca dvoch archivárov v nevhodných podmienkach sa sústreďovala naďalej hlavne na prieskumy spisovní, odborné archívne prehliadky a preberanie archívnych dokumentov. Popri hlavnej činnosti vykonávali ďalej školenia a inštruktáže pre pracovníkov spisovní, vybavovali žiadosti občanov a v malej miere sa venovali aj práci s bádateľmi či využívaniu archívnych dokumentov vo forme výstav. Medzi ďalšie povinnosti archivára patrila aj práca v podateľni, aktivistická činnosť a pod.

Zásadnú zmenu pre archívy priniesol rok 1975 a to v podobe zákona o archívnictve (zákon Slovenskej národnej rady č. 149/1975 Zb.), ktorý okrem zásadných zmien v organizácii a činnosti archívov ustálil i nový názov – Štátny okresný archív (ŠOKA). Ešte dôležitejšia udalosť pre život michalovského archívu bol nástup nového vedúceho. V tomto roku nastúpil do funkcie vedúceho ŠOKA Pavol Valko. Je až neuveriteľné, ako sa po nástupe 1. decembra 1975 energicky ujal novej funkcie. Situácia, v ktorej našiel archív, ho šokovala. Zistil, že po rokoch práce majú archivári k dispozícii len jednu kanceláriu. V nej sa tiesnili traja zamestnanci. Ďalšie priestory, určené pre depozitáre, boli v neuspokojivom stave (zatuchnuté, zvlhnuté, nevykurované, s kanalizáciou, ktorá vytekala na podlahy depotov a pod.).

Jeho prvou úlohou bolo zdokumentovanie stavu archívu, doplnené fotografiami. Už dva týždne po prevzatí funkcie – 30. decembra 1975 vypracoval správu i návrh na vytvorenie základných materiálnych a pracovných podmienok, aj s možnosťami riešenia. Správa bola už 13. januára 1976 prerokovaná vo vedení vtedajšieho ONV v Michalovciach. Jedným z navrhovaných riešení bola myšlienka výstavby novej budovy archívu. Koncom januára 1976 si ju osvojili všetci zainteresovaní. Dňa 30. januára 1976 sa už komisionálne riešila otázka výberu staveniska pre novú budovu archívu.

Následne sa mu podarilo aj zvýšiť počet pracovníkov a do kolektívu pribudla Alica Sotáková.

Pavol Valko pôsobil celý život v rôznych funkciách, a preto mal o trochu väčšie možnosti, ako jeho predchodcovia. Využil všetky, aby pre archív zabezpečil dôstojné podmienky pre prácu a fungovanie. Podarilo sa mu vyriešiť dlhodobé problémy a omladiť osadenstvo archívu. V roku 1981 odišla do dôchodku Mária Koreňová

a nastúpili Milica Ondo-Eštoková a Valéria Molnárová. Koniec 70. rokov a začiatok 80. rokov sa niesol v duchu výstavby účelovej budovy.

Všetky záležitosti mali vplyv aj na pracovníkov (viedla sa čulá korešpondencia, keďže starosť o výstavbu bola hlavne na pleciach riaditeľa archívu). Riaditeľ vedel zabezpečiť, aby výstavba nestagnovala, venoval jej i veľa svojho súkromného času.

Na I. etapu boli vyčlenené dva milióny korún. Táto sa slávnostne začala 25. októbra 1978. Projektantom a dodávateľom bol Okresný stavebný podnik v Michalovciach. Už počas prvej etapy sa podarilo vyriešiť požiadavku finančného krytia druhej etapy, v rámci ktorej sa zabezpečovali inžinierske siete, signalizačné zariadenia, regály, vnútorné vybavenie a technika. Celková hodnota investície činila takmer 4,2 milióna korún.

Do novej účelovej budovy sa archív presťahoval v júli a auguste 1983. Umiestnenie bolo ovplyvnené výškou zástavby a blízkosťou inžinierskych sietí.

Slávnostné otvorenie archívu sa uskutočnilo dňa 14. a 15. mája 1984, keď sa na Zemplínskej Šírave konala celoslovenská porada riaditeľov archívov.

Pavol Valko riadil archív až do odchodu na dôchodok v júni 1990.

Po jeho odchode sa stala riaditeľkou Mgr. Valéria Molnárová. Počas jej pôsobenia sa vďaka zmene zákonov stal archív pobočkou Štátneho archívu v Košiciach. V archíve postupne pracovali Alica Sotáková, Milica Ondo-Eštoková, Gabriela Gorejová (rod. Širochmanová), Ing. Ján Čontofalský a Gustáv Soták.

Po ďalších legislatívnych zmenách v súčasnosti nesie názov Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Michalovce. Archív má štyroch odborných pracovníkov – PhDr. Václav Ihnát, PhD. (vedúci pracoviska), Mgr. Valéria Molnárová, Milica Ondo-Eštoková a Gabriela Gorejová.

Práca archívu sa od 90. rokov minulého storočia až po súčasnosť zameriava na preberanie archívnych dokumentov, kompletizovanie archívnych fondov. V oblasti spracovania archívnych dokumentov sa archivári zaoberali inventarizáciou fondov miestnych národných výborov a okresných národných výborov. V súčasnosti sú fondy miestnych národných výborov kompletne zinventarizované.

Nové podmienky pre prácu bádateľov priniesli zvyšovanie počtu bádateľov a bádateľských návštev v archíve. V hojnejšej miere využívali bádateľňu študenti a záujemcovia o históriu.

V novom storočí archivári stoja pred novými úlohami. Jednou z nich je aj nedostatok priestorov v Michalovciach, a preto v posledných rokoch je k dispozícii depozitár v Strážskom. Veľkou výzvou je prechod orgánov verejnej moci na elektronický informačný systém na správu registratúry. „Papierové“ archívne dokumenty budú postupne nahradzované elektronickými. Túto dlhodobú úlohu archív určite zvládne a zhromaždí a zachová pre ďalšie generácie archívne dokumenty, ktoré budú slúžiť pre záujemcov o históriu.

Stručný prehľad archívnych fondov a zbierok v Štátnom archíve v Košiciach, pracovisko Archív Michalovce

Archív Michalovce má v trvalej úschove 696 archívnych fondov a zbierok od 18. storočia až po súčasnosť v rozsahu 3 126,921 bm (stav k 31. decembru 2023). Fondy sú rozdelené podľa klasifikačnej schémy archívnych fondov a zbierok štátnych archívov v Slovenskej republike. Najstarším dokumentom je Evidencia rezolúcií 1733 – 1836

z Rímskokatolíckeho farského úradu v Starom. Prevažujúcim jazykom archívnych dokumentov je slovenčina, v menšej miere maďarčina. Dejiny okresov Michalovce, Sobrance i regiónu Veľkých Kapušian dokumentujú archívne fondy verejnej správy, justície, hospodárskych subjektov, politických strán, spoločenských organizácií, inštitúcií školstva, vedy, zdravotníctva a sociálnej starostlivosti. Prehľad vybraných archívnych fondov s ich stručným obsahom je zostavený podľa klasifikačnej schémy uplatňovanej v štátnych archívoch Slovenskej republiky. Hlavným kritériom je historický význam a záujem návštevníkov pracoviska Archívu Michalovce. Časové rozptätie fondov sa nemusí zhodovať s dobou vzniku alebo zániku pôvodcu fondu.

A. Orgány verejnej moci

Komplexnejší pohľad na dejiny obcí a mestečiek na území bývalého michalovského a sobraneckého okresu v období od začiatku 20. storočia do roku 1945 ponúkajú zachované písomnosti z činnosti 27 obecných a obvodných notárskych úradov. Fondy okresných úradov sa nezachovali, podľahli zničeniu v 50. rokoch (sú z nich len zlomky). Ďalšou skupinou sú fondy notárskych úradov. Súčasťou fondov obvodných notárskych úradov sú štátne matriky z Michaloviec, Sobrance a michalovského a sobraneckého regiónu z rokov 1895 – 1906/1922. Obdobie rokov 1945 – 1950 osvetľujú fondy obvodných úradov miestnych národných výborov. Ťažiskovými povojnovými fondami sú tie, čo sa týkajú okresných národných výborov a po nich okresných či obvodných úradov. K nim sa pridávajú fondy bývalých mestských a miestnych národných výborov a po roku 1990 aj obecné či mestské úrady. Z ďalších sú to školské inšpektoráty či štátny stavebný úrad.

B. Justícia

Dejiny súdnej moci na okresnej úrovni reprezentujú fondy okresných súdov a prokuratúry v Michalovciach a Sobranciach. Tieto fondy sa nezachovali v ucelenej podobe.

D. Hospodárstvo

Archív spravuje sto fondov bývalých jednotných roľníckych družstiev, ktoré sú časovo i rozsahom najrozsiahlejšie. Taktiež sa tu nachádzajú aj fondy niektorých ich nástupníckych podnikov. Ďalšími sú fondy spotrebných družstiev (hlavne Jednota), výrobných družstiev a stavebných bytových družstiev, fondy podnikov.

E. Politické strany

V archíve sa z fondov politických strán zachoval fond regionálnej organizácie komunistickej strany.

F. Národný front

Táto skupina združuje fondy organizácií pôsobiacich v Národnom fronte a zachovali sa na okresnej a miestnej úrovni z okresov Michalovce a Sobrance.

G. Odborové hnutie

Zachované sú fondy okresných odborových zväzov a odborových rád bývalého michalovského a sobraneckého okresu.

H. Veda, kultúra a osвета, šport

Tento okruh reprezentujú v archíve fondy z knižnice, múzea, hvezdárne, osvetového zboru, osvetovej rady, kultúrneho strediska či niektorých športových klubov.

I. Školstvo

K dispozícii je 115 fondov základných škôl (a ich predchodcov), 24 fondov učňovských, odborných, stredných odborných, stredných všeobecno-vzdelávacích škôl. V archíve je aj niekoľko fondov špeciálnych (predtým osobitných) škôl či iných škôl, ktoré fungovali len krátke obdobie.

J. Zdravotníctvo a sociálna starostlivosť

Najobsiahlejším fondom je ten, ktorý sa týka michalovskej nemocnice. Z ďalších fondov inštitúcií to sú veterinárny ústav, detské domovy, domovy sociálnych služieb a pod.

K. Náboženské organizácie

Zastúpenie, aj keď v menšej miere, majú aj náboženské organizácie, z ktorých sú to predovšetkým fondy farských úradov.

N. Cechy a živnostenské spoločenstvá

V menšej miere sú k dispozícii fondy živnostenských spoločenstiev.

PRIPOMÍNAME

Vstupná brána Portoni della Bra – Verona, pozostáva z dvoch kamenných oblúkov, postavených v roku 1480 na mieste brány, ktorá tvorila časť mestských hradieb. Kúsok odtiaľ sa zachovala veža v tvare päťuholníka. Foto: Lujza Lea Kurimaiová

- ◀ *Panoráma mesta Znojmo v česko-rakúskom pohraničí s dominantou, ktorú predstavuje rímsko-katolícky Kostol sv. Mikuláša. Jeho dnešná podoba je neskorogotická trojlodňová stavba, budovaná od roku 1338 do prvej polovice 16. storočia. Foto: Nadežda Jurčišinová*

PRED 200 ROKMI SA NARODIL PETER MAKOVICKÝ

Patrik DERFIŇÁK

Peter Makovický

Slovenské národné hnutie by sa v priebehu druhej polovice 19. a začiatkom 20. storočia mohlo iba ťažko výraznejšie rozvíjať, keby nemalo podporu medzi slovenskými podnikateľmi. Práve vďaka nim sa v mnohých prípadoch podarilo zabezpečiť potrebné finančné prostriedky na rôzne kultúrne, spoločenské i politické aktivity. Jedným z tých, ktorí sa v slovenskom národnom hnutí výrazne angažovali, no ich meno nie je medzi širokou verejnosťou veľmi známe, bol Peter Makovický. Na jeho životných i podnikateľských osudoch je ale zreteľne vidieť skutočnosť, že trpezlivá, usilovná a dlhodobá práca dokáže aj napriek skromným začiatkom priviesť nakoniec k úspechu.

Narodil sa 31. januára 1824 v Liptovskom Svätom Mikuláši. Korene tejto rodiny na Liptove siahajú pravdepodobne do 16. – 17. storočia, no najstarší bezpečne doložený predok Petra Makovického Martin, bol v šesťdesiatych rokoch 18. storočia mlynárom v Liptovskom Svätom Mikuláši. Aj jeho dvaja synovia pracovali ako mlynári. Vnuk Ján, otec Petra Makovického sa už ale na rozdiel od svojich predkov vyučil za krajčír. Pracoval ako krajčírsky majster v Liptovskom Svätom Mikuláši. Zastával aj viaceré verejné funkcie. Napriek tomu jeho deti, vrátane syna Petra, vyrastali v pomerne skromných pomeroch. Keď totiž nová hlavná cesta obišla mestečko a stále viac sa medzi obyvateľstvom presadzovala lacnejšia konfekcia, krajčírka dielňa začala upadať.¹

A tak napriek tomu, že Petrovi Makovickému nechýbali schopnosti a ani chuť študovať, rodičia mu nemohli poskytnúť potrebnú materiálnu podporu. Po skončení ľudovej školy vo svojom rodnom meste preto nastúpil ako učeň do obchodu L. Sopka v Kežmarku. Tu sa v priebehu rokov 1837 – 1841 vyučil. Už ako schopný a usilovný obchodný pomocník tam však pracoval až do roku 1844. Práca v malom meste mu ale neumožňovala získať ďalšie skúsenosti, ani našetriť si prostriedky potrebné na otvorenie vlastného obchodu. S odporúčaniami od svojho zamestnávateľa sa preto vydal do Bratislavy, kde začal pracovať vo veľkom obchodnom podniku F. Scherza. Tu si medzi takmer troma desiatkami zamestnancov vďaka usilovnosti, spoľahlivosti a obchodnému nadaniu rýchlo získal solídne postavenie. V rokoch 1847 – 1850 bol už vedúcim bratislavskej obchodnej spoločnosti s centrárou na Ventúrskej ulici. Cieľom Petra Makovického bolo ale založenie vlastného obchodu. O návrat domov

1 ĎURIŠKA, Zdenko. Príspevok ku genealógii MUDr. Dušana Makovického. In *Genealogicko-heraldický hlas*, roč. 1, 1991, č. 2, s. 20. Vo vyššom veku zanechal svoju dielňu i remeslo, dožíval u syna Petra v Ružomberku, pričom mu pomáhal pri prevádzkovaní obchodu.

ho žiadali tiež starnúci rodičia. A tak v máji 1850 opustil Bratislavu a s množstvom skúseností i skromnými úsporami zamieril do Ružomberka. Tu si už 22. júna 1850 otvoril vlastný obchod. Bolo to pomerne riskantné rozhodnutie. Veď opustil dobre platenú prácu a vydal sa do mesta, kde ako protestant, navyše tiež známy pansláv, mal od začiatku aj pomerne veľa neprajníkov.

Napriek istým počiatočným obavám sa ale jeho obchodu darilo. V roku 1852 už ako majiteľ síce malého, ale dobre prosperujúceho podniku mohol pristúpiť k ďalšiemu vážnemu kroku. Oženil sa. Jeho ponuku na sobáš prijala Anna Pálková, pochádzajúca z národne uvedomelej podnikateľskej rodiny žijúcej v Liptovskom Svätom Mikuláši. Žili spolu 17 rokov, počas ktorých sa im narodilo 11 detí. Keď v roku 1869 zomrela na tuberkulózu, Peter Makovický sa už neoženil a o početnú rodinu sa usiloval postarať sám.² Rýchlo sa rozrastajúca rodina potrebovala primerané materiálne zabezpečenie. Peter Makovický bol však schopným obchodníkom. Už v roku 1856 mohol vďaka úspešnému podnikaniu kúpiť vlastný dom, kam následne presťahoval aj svoj stále sa rozrastajúci obchod. To už podnikal spoločne so svojim bratom Danielom pod firmou *Bratia Makovickí*.³ V tom istom roku obaja oficiálne požiadali o prijatie za mešťanov v Ružomberku. Ako bezúhonní majitelia nehnuteľnosti, po zaplatení poplatku 100 zlatých a menšej sumy na miestny špitál, boli mestskou radou do tohto stavu prijatí.

Úspešný obchod predstavoval v tom čase iste zaujímavé aktívum. Oveľa dôležitejšie bolo, že prinášal obom bratom pravidelný príjem, z ktorého časť ďalej mohli investovať. V prvom rade voľné peniaze vložili do rôznych nehnuteľností. V roku 1860 získali tzv. Ruttkayovský dom, čím aj navonok deklarovali svoj významný majetkový vzostup a celkový úspech. K tejto nehnuteľnosti v roku 1866 pristavali ďalší poschodový dom, kde prenajímali byty a obchodné priestory. Okrem pozemkov a domov však investovali aj do rozširovania obchodnej činnosti. Pôvodný obchod s koloniálnym a železiarskym tovarom už od 60. rokov stále častejšie dopĺňali o drevo, soľ, tabak či látky. S tým ďalej súvisela aj ponuka techniky, keď sa napríklad stali dovozcami a propagátormi šijacích strojov značky Singer. Bratia Makovickí spoločne podnikali do roku 1878, keď Daniel z firmy *Bratia Makovickí*, po vyrovnaní všetkých aktív a pasív, odišiel. Aj naďalej ale bratia príležitostne spájali svoje sily a kapitál pri niektorých projektoch.

Svoje prostriedky sa tak napríklad rozhodli vložiť do založenia Ružomerského účastinárskeho úverného spolku v roku 1879.⁴ Ich prvotným zámerom bolo vytvorenie menšej finančnej spoločnosti, ktorá by poskytovala čo najlacnejší úver drobným podnikateľom a roľníkom. V meste už od roku 1869 existovala Ružomerská sporiteľňa, ú. s. Jej vedenie však využívalo svoje postavenie skôr na udržiavanie

2 Poďakovanie. In *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 9, 1869, č. 90, s. 4.

3 WINKLER, Tomáš. *Tragické hľadanie života : Dušan Makovický : Život a dielo v dokumentoch*. Martin : Osveta, 1991, s. 15.

4 Názov spoločnosti sa v priebehu rokov menil. Do roku 1893 to bol Ružomerský úverový účastinársky spolok, úč. spol., v Ružomberku, v rokoch 1893 – 1904 Ružomerský úverný spolok, úč. spol., v rokoch 1904 – 1919 Úverná banka, úč. spol. V roku 1919 sa Úverná banka premenovala na Slovenskú banku, úč. spoločnosť, a pod týmto názvom už pracovala až do znárodnenia v roku 1945.

vysokých úrokových sadzieb, ktoré mu prinášali značné zisky. Tie ale nevenovali na ďalšiu podporu miestneho podnikania, ale akcionári si ich vyplácali vo forme dividend. Ako sa v dobovom zakladateľskom prospekte Ružomerského účastinárskeho úverného spolku uvádza, cieľom spoločnosti bolo: „... jednak povzbudzovanie sporivosti, jednak zveľadovanie hospodárstva, priemyslu a obchodu poskytovaním potrebného hotového groša na úver“.⁵ Peter a Daniel Makovický navyše v tomto prípade sledovali aj ďalší zámer, aby: „... sa slovenskí mešťania, živnostníci a roľníci mohli pri rozvíjaní svojej podnikateľskej činnosti obracať na svojský ústav“.⁶ Keď sa 3. júna 1879 na zakladajúcom valnom zhromaždení nového finančného ústavu zišlo 53 účastinárov, netušili, že skromný kapitál 30 000 zlatých, splatený navyše tak ako bolo v tom čase bežné iba na 50%, sa čoskoro úspešne rozrastie. Z prvých 600 vydaných účastín vlastnil najviac Daniel Makovický (40), o niečo menej mali Peter (25) a Ján (15) Makovický. Ružomerský účastinársky úverný spolok, neskôr Úverná banka, ú. s., sa vďaka veľmi opatrnému vedeniu stala jedným z najvýznamnejších slovenských finančných ústavov. Postupne, od začiatku 90. rokov 19. storočia začalo jej vedenie budovať aj sieť pobočiek.⁷ Po roku 1918, už ako Slovenská banka, ú. s., spolu s Tatra bankou tvorili jedno z rozhodujúcich finančných centier s pobočkami po celom Slovensku i na Podkarpatskej Rusi. Na čele banky stál spočiatku Daniel Makovický. Keď v roku 1881 zomrel, úlohu správcu veľmi rýchlo prevzal Peter Makovický.⁸ Už v roku 1887 do správnej rady vstúpil aj jeho syn Vladimír Makovický. Ten bol od roku 1904 riaditeľom ústavu a v roku 1910 prevzal po Petrovi Makovickom aj predsednícke miesto v správnej rade banky.

Založenie úspešnej banky bolo čisto z finančného hľadiska nesporne tým najvýznamnejším podnikateľským projektom Petra Makovického. Nemenej zaujímavé a z dlhodobého hľadiska možno ešte úspešnejšie však boli jeho ďalšie aktivity. V roku 1880 založil na podnet svojho syna Vladimíra bryndziareň. Začiatky podnikania v tomto odvetví neboli jednoduché. Na kúpu priestorov a vybavenia staršej ružomerskej bryndziarne čerpal Peter Makovický u Ružomerského úverného spolku, úč. spol., značný úver. O to ťažšie niesol znehodnotenie prvých výrobkov. Až po získaní kvalifikovaných, skúsených zamestnancov sa táto rodinná firma na spracovanie ovčieho mlieka rýchlo stabilizovala a postupne rozrastala.⁹ Pojem „liptovská bryndza“, ktorý sa stal obchodnou značkou bryndziarne Makovických, preslávil tento produkt nielen na území Rakúsko-uhorskej monarchie, ale i za jej hranicami. Vďaka kvalitnej produkcii a stále väčšom dopyte po bryndzi podnik vy-

5 50 rokov Slovenskej banky 1879 – 1930. Bratislava : Universum, 1930, s. 13.

6 HORVÁTH, Štefan – VALACH, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*. Bratislava : Alfa, vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, 1978, s. 72.

7 DERFIŇÁK, Patrik. Začiatky pôsobenia Úvernej (Slovenskej) banky v rokoch 1879 – 1918. In *Annales historici Prešoviensis. Anno 2005*. Prešov : Universum, 2005, s. 150.

8 LA SNK Martin, fond Makovický – rodina, sign. 49 DN 19. Finančné záležitosti. Okrem vlastných účastín disponoval Peter Makovický aj 39 účastinami svojho nebohého brata Daniela. Takže ako jednoznačne najsilnejší akcionár kontroloval značnú časť kapitálu i hlasovacích práv.

9 DERFIŇÁK, Patrik. Začiatky pôsobenia Úvernej (Slovenskej) banky v rokoch 1879 – 1918. In *Annales historici Prešoviensis. Anno 2005*. Prešov : Universum, 2005, s. 145.

kazoval solídne zisky. O kvalite jeho výrobkov svedčia okrem iného medaily a ocenenia z výstav v Budapešti, Viedni, Paríži či Parme. Aby bolo možné uspokojovať stále rastúci dopyt, museli budovy a zariadenie na prelome 19. a 20. storočia rozšíriť a modernizovať. V roku 1902 sa tak firma Peter Makovický stala prvou priemyselnou bryndziarňou na území Slovenska.

Úspešné využitie miestnej produkcie ovčieho mlieka ale nebolo jediným pokusom o prienik členov rodiny Makovických do priemyselného podnikania. Rozsiahle lesy a dostatok drevnej hmoty v Ružomberku i jeho najbližšom okolí viedli k rozhodnutiu založiť podnik na jej spracovanie. V roku 1883 tak vznikla Ružomerská továreň na drevolátku, ú. s. Na jej čele stál opäť Peter Makovický. O vzniku továrne informovali v tom čase viaceré slovenské periodiká. Za úspech považovali napríklad skutočnosť, že namiesto 900 ponúkaných účastín záujemcovia upísali až 1135 cenných papierov, takže ich záujem nebolo možné uspokojiť. Do prvej správnej rady boli okrem predsedu Petra Makovického zvolení aj K. Krčméry, J. Houdek, D. Š. Beniač a J. Trnkóczy, ako technický správca továrne. O tom, že vedenie i účastinári postupovali podľa premysleného plánu svedčí viacero skutočností. Okrem výhodnej kúpy pozemku, na ktorom mali postaviť výrobné priestory podniku o tom svedčí aj konštatovanie jedného z účastinárov: „V záujme jako správy samej, tak i v záujme účastinárov leží to, čo sme i tam prizvukovali, aby sa správa postarala o dobrého, vo svojom odbore vzdeleného majstra pre závod. My nemôžeme a nesmieme experimentovať, nejesté pokusy, zkúšky robiť s nejakým nezkúseným začiatovníkom. My musíme mať – menovite pri začiatku – výkonne, prakticky zkuseného majstra, a čo by sme ho aj sebe drahšie zaplatili, aby z továrne našej dokonalý výrobok vychádzal a naša továrňa hneď zprvu dobrú povest' dostala.“¹⁰ Aby podnik prekonal počiatkové ťažkosti spojené s výstavbou budov a nákupom technického vybavenia, už v nasledujúcom roku mu Ružomerský účastinársky úverný spolok, ú. s., poskytol úver. Spoločnosť postupne rozširovala výrobu. Neskôr pôsobila už ako Ružomerská továreň na celulózu a papier, ú. s. Napriek striedajúcim sa obdobiam prosperity i hospodárskych kríz tento podnik vlastne položil základy dodnes úspešného papierenského priemyslu v tomto meste.

Peter Makovický osobne, ale i prostredníctvom banky, ktorú viedol, investoval postupne do akcií ďalších slovenských finančných (Hornouhorská banka Tatra, Myjavská banka) i priemyselných (Helios) podnikov. Ako úspešný a materiálne zabezpečený človek sa mohol venovať zaslúženému odpočinku. Vo svojom synovi Vladimírovi získal zdatného nástupcu. Aj ďalšie jeho deti získali solídne vzdelanie a vďaka prostriedkom z rodinných podnikov sa mohli venovať svojim záľubám. V tomto smere je pravdepodobne najznámejší MUDr. Dušan Makovický (1866 – 1921). Okrem toho že bol aktívnym autorom a prekladateľom, známym sa stal najmä tým, že v rokoch 1904 – 1910 pôsobil ako osobný lekár a tajomník Leva N. Tolstého v Jasnej Polane.

Sám Peter Makovický však prakticky až do konca svojho dlhého života pracoval a podporoval slovenské národné aktivity. Bol priateľom Ľudovíta Štúra i Michala

10 RUPPELDT, Karol. Liptovský Sv. Mikuláš. In *Obzor. Noviny pre hospodárstvo, remeslo a domáci život*, roč. 21, 1883, č. 10, s. 4.

Miloslava Hodžu, pričom prijal aj štúrovské meno Slavomil, resp. Slavislav.¹¹ Jeho meno figurovalo nielen medzi členmi delegácie, ktorá v roku 1861 vedená Štefanom Moyzesom odovzdala panovníkovi Františkovi Jozefovi I. vo Viedni, a následne aj predstaviteľom uhorského snemu, *Memorandum národa slovenského*. V máji 1868 sa Peter Makovický zúčastnil položenia základného kameňa Národného divadla v Prahe, kde zastupoval aj slovenskú Besedu z Liptovského Sv. Mikuláša.¹² Patril k zakladajúcim členom Matice slovenskej, Muzeálnej slovenskej spoločnosti, slovenského spolku v Prahe Detvana či spolku slovenských žien Živeny, angažoval sa ako člen slovenského spolku Tatrín. V roku 1868 patril k tým, ktorí finančne podporili vydanie prvej básnickej zbierky P. O. Hviezdoslava *Básnické prviesenky Jozefa Zbranského*. Značnými sumami prispel na založenie troch slovenských gymnázií. Bol aktívnym funkcionárom Slovenskej národnej strany, na ktorej činnosť venoval potrebné financie. Dom Petra Makovického v Ružomberku bol miestom, kde sa stretávali poprední predstavitelia slovenského národného života nielen z Liptova, ale aj okolitých stolíc, najmä Turca a Oravy. V roku 1897 sa stal spoluzakladateľom vydavateľstva Tranoscusius v Liptovskom Svätom Mikuláši. Podieľal sa aj na založení slovenského evanjelického zboru v Ružomberku. O tom, že sa v cirkvi ako jej svet-ský funkcionár výrazne angažoval, svedčí aj úsilie spojené so založením slovenskej evanjelickej školy v Ružomberku. V roku 1891 on sám na tento účel venoval 500 zlatých. Rovnakú sumu zložil aj jeho syn Vladimír. Ďalší syn Peter Makovický ml. poskytol 200 zlatých. Po 300 zlatých venovali aj J. Houdek, D. Beniač či dr. J. Burian. Nemožno sa čudovať, že v oficiálnom poďakovaní sa uvádzalo: „*To je offera, akej druhej z príležitosti 100 ročného jubilea 26. zák. článku z roku 1791 snád' v celom Uhorsku nebolo.*“¹³

Keď 8. februára 1911 Peter Makovický v Ružomberku zomrel, vyvolalo to v slovenskom prostredí značný ohlas. Nie nadarmo o ňom neskôr Svetozár Hurban Vajanský napísal: „*Bez jeho účasti nepohol sa ani list v slovenskej národnej hore*“. Ešte výstižnejšie charakterizovali život tohto slovenského podnikateľa v ženskom časopise Dennica: „*Nezlomný charakter, pilnosť, statočnosť a dobrota srdca boli vlastnosti, ktoré zdobily zosnulého a získali mu úctu a vážnosť i u protivníkov. Pri všetkej zaujatosti o zveľatok hmotný, nezabúdali ani na veci duševné, a záujem o naše diela neopustil ho až do posledných temer okamihov. Kdekoľvek išlo o slovenskú vec, všade videli sme a čítali meno jeho na prvom mieste.*“¹⁴

11 ĎURIŠKA, Zdenko. Príspevok ku genealógii MUDr. Dušana Makovického. In *Genealogicko-heraldický hlas*, roč. 1, 1991, č. 2. s. 22.

12 Besednica. In *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 8, 1868, č. 43, s. 2.

13 Šľachetný čin. In *Dom a škola. Vychovávateľský časopis pre rodičov a učiteľov*, roč. 7, 1891, č. 3-4, s. 60.

14 + Peter Makovický (1824 – 1911). In *Dennica*, roč. 13, 1911, č. 2, s. 17.

Použitá literatúra

50 rokov Slovenskej banky 1879–1930. Bratislava : Universum, 1930.

DERFIŇÁK, Patrik. Začiatky pôsobenia Úvernej (Slovenskej) banky v rokoch 1879 – 1918. In *Annales historici Prešoviensis. Anno 2005*. Prešov : Universum, 2005, s. 142 – 168.

ĎURIŠKA, Zdenko. Príspevok ku genealógii MUDr. Dušana Makovického. In *Genealogicko-heraldický hlas*, roč. 1, 1991, č. 2, s. 19 – 27.

ĎURIŠKA, Zdenko. *Medzi mlynmi a bankami*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2007.

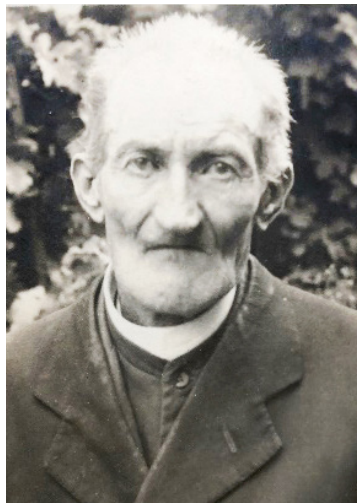
HORVÁTH, Štefan – VALACH, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*. Bratislava : Alfa, vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, 1978.

Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). IV. zväzok. Zodp. redaktor Augustín Maňovčík. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 42 – 43.

WINKLER, Tomáš. *Tragické hľadanie života : Dušan Makovický : Život a dielo v dokumentoch*. Martin : Osveta, 1991.

UPLYNULO 150 ROKOV OD NARODENIA RÍMSKOKATOLÍCKEHO KŇAZA ELEKA RAJCSÁKA (1874 – 1949)

Júlia KOTRUSOVÁ

Elek Rajcsák

Zdroj: Farská kronika obce
Čečejevce

Elek Rajcsák sa narodil v obci Čečejevce dňa 21. februára 1874 do rodiny mlynára Štefana Rajcsáka a jeho manželky Márie, rod. Hriczu, ktorá bola gréckokatolíčka. Mal dve sestry Julianu (*25. október 1870) a Margitu (*13. február 1884).¹ Prvé vzdelanie získal na katolíckej ľudovej škole v Čečejevciach. V štúdiu ďalej pokračoval na premonštrátskom gymnáziu v Košiciach, kde následne vstúpil do seminára. Za rímskokatolíckeho kňaza bol 26. júna 1897 vysvätený košickým biskupom Žigmundom Bublicsom. Primície mal v Čečejevciach 11. júla 1897. Ako kaplán pôsobil mesiac vo farnosti Hernádkércs (Maďarsko). Dňa 1. septembra 1897 bol dislokovaný na farnosť Abaújszántó (Maďarsko), kde ako kaplán zotrval tri roky. Od 1. júla 1900 pôsobil rok a päť mesiacov na farnosti v Moldave nad Bodvou, odkiaľ ho preložili do Košíc, kde sedem rokov vypomáhal ako kaplán, ale pracoval aj ako katechéta. Potom ako odišiel čečejevský farár Peter Degró do dôchodku vymenoval

košický biskup Augustín Fischer-Colbrie 1. decembra 1908 Eleka Rajcsáka za jeho nástupcu. Vo farnosti Čečejevce pôsobil aj ako notár dištriktu a od roku 1938 ako vicedekan. Dňa 1. novembra 1941 odišiel po 33 rokoch služby Bohu do dôchodku. O jeho rozlúčke s veriacimi písali aj noviny *Felvidéki Ujság* (titulok *Rajcsák Elek – csécsi esperes-plébános búcsúztatása*). Konala sa v priestoroch miestnej školy, kde mu veriaci spoločne s riaditeľom školy, žiakmi, reformovaným kazateľom Františkom Kovácsom, rímskokatolíckym farárom Jánom Blaškom a predstaviteľmi miestnych spoločenstiev (hasiči, spotrebné družstvo, mládežníci) pripravili príjemné posedenie, počas ktorého mu poďakovali za jeho pôsobenie v obci. Zomrel v Čečejevciach dňa 19. mája 1949.

Svoje spomienky na obec Čečejevce zaznamenal vo farskej kronike, ktorú začal písať 19. novembra 1947 ako sedemdesiattriročný. V tomto období už v obci nepôsobil ako farár, bol už šesť rokov na dôchodku. Ako zaznamenal v kronike: „*Dokedy ma Pánboh ešte ponechá na tomto svete neviem, ale za to, že som ešte tu mu patrí veľká vďaka. So šťastím môžem povedať, že doteraz som nepotreboval ani doktora ani pálenku.*“ Do kroniky zaznamenával prevažne retrospektívne. Cenné sú najmä jeho záznamy

1 Juliana sa narodila 25. 10. 1870 v Čečejevciach. Vydala sa za Michala Böszörményiho. Zomrela 1. 5. 1945. Margita sa narodila 11. 2. 1884. V roku 1904 emigrovala do USA, no s bratom udržiavala kontakt. V kronike je uvedená aj jej poštová adresa v USA.

k svetovým vojnám, miestnemu školstvu alebo národnostným pomerom v obci. Vo vedení kroniky pokračovali aj jeho nástupcovia a kronika dodnes patrí medzi cenný pramenný materiál k dejinám obce, keďže archívny materiál z činnosti úradov pôsobiacich v obci sa zachoval iba torzovito.

Duchovná služba Eleka Rajcsáka v obci Čečejevce začala v decembri 1908, potom ako miestny farár Peter Degró v novembri toho roku požiadal o odchod do dôchodku. Jediný kto sa zaujímal o miesto čečejevského farára bol Elek Rajcsák. Krátko po svojom príchode do obce požiadal veriacich, aby rozšírili maštal' pre kone a žiadali aj rekonštrukciu fary. Plánoval postaviť sklad, komoru a prístrešok pre koč. Len čo sa zabýval na fare, prišli za ním veriaci a žiadali ho o založenie spotrebného družstva. Súhlasil a družstvo bolo založené 26. marca 1909 pod číslom 2589. V roku 1925 bolo v obci pod jeho ve-

Pohrebné miesto Eleka Rajcsáka.
Zdroj: www.virtualnycintorin.sk

dením založené aj úverové družstvo. Ako farár pôsobil v obci dlhých 33 rokov. Svoje účinkovanie zhodnotil v kronike slovami: „Nikto nemôže byť prorokom vo svojej vlastnej domovine.“ Farár Imrich Sedlák si na neho v kronike spomína takto: „Bol tvrdý, pracovitý chlap. Nikdy nebol u lekára, liekov neprijal. Všetko rozdal chudobe. Mal rád aj cigánov.“ V deň jeho smrti, 19. mája 1949, sa v obci konala birmovka, na ktorej sa ešte zúčastnil, ale necítil sa dobre a napoludnie náhle zomrel. Je najdlhšie pôsobiacim farárom v obci. Pochovaný je na miestnom cintoríne (hrobové miesto B/235).

Použitá literatúra:

- Farská kronika Čečejevce* (Historia domus. A čečejevcei rk. plebania története a legré-gibbkortól napjainking).
- Felvidéki ujság*, 19. november 1941, č. 265, s. 4.
- PELEGRIN, Július. *Čečejevce*. Čečejevce : Obec Čečejevce, 2007. 126 s. ISBN 80-969721-8-0.
- HIŠEM, Cyril. *Dejiny Košického arcibiskupstva VI. Košické presbytérium (1804 – 2006)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. 351 s. ISBN 80-7165-588-0.
- ZUBKO, Peter – PETRUŠKA, František. *Necrologium Archidioecesis Cassoviensis MMX-XII (1804-2022)*. Košice : Košická arcidiecéza, 2022. 286 s. ISBN 978-80-570-3812-2.

CIRKEVNÝ HODNOSTÁR A MEDZIVOJNOVÝ POLITIK, KATOLÍCKY KŇAZ OD PREŠOVA ŠTEFAN ONDERČO¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Štefan Onderčo

Pred 140 rokmi 19. augusta 1884 sa v dedinke Močidlany (dnes súčasť obce Jarovnice) pri Prešove narodil katolícky farár a slovenský národný buditeľ a verejný činiteľ Štefan Onderčo. Jeho život a pôsobenie boli späté s rodným Šarišom, o ktorého národné a kultúrne pozdvihnutie sa výraznou mierou pričínil. Popri vykonávaní kňazských povinností sa pred vznikom Československa (ČSR) angažoval v slovenskom národnom hnutí, ale aj po vzniku ČSR pôsobil vo vysokej politike, a to ako poslanec československého parlamentu.

Š. Onderčo vyrastal v národne uvedomelej a nábožensky založenej rodine roľníka Jána Onderča a matky Márie, rodenej Lukáčovej – Kubovej. Základné vzdelanie dostal na ľudovej škole v Jarovniciach, v rokoch 1895

– 1899 pokračoval v štúdiu na piaristickom gymnáziu v Sabinove, maturitu získal v roku 1903 na gymnáziu v Košiciach. Rozhodol sa stať kňazom, a tak v rokoch 1903 – 1907 študoval v bohosloveckom seminári v Košiciach teológiu. Ovládal slovenský i maďarský jazyk. Zaradil sa tu k popredným organizátorom slovenského národného života a spoločne so svojim rodákom z Močidlán Jánom Strakom založili krúžok národne-vedomelých bohoslovcov. Študenti navštevovali známych národovcov a farárov a tajne sa zúčastňovali cyrilo-metodovských slávností na Velehrade. Vrchnosť tieto aktivity čoskoro odhalila, študentov preradila do rôznych ústavov a sčasti sa postavila proti vysväteniu Š. Onderča za kňaza. Vďaka priazni a tolerancii biskupa Augustína Fischer-Colbrieho bol ním po absolvovaní bohosloveckého seminára 22. júna 1907 vysvätený za kňaza v Kaplnke Sv. Michala v Košiciach.

Svoju kňazskú dráhu začal v Hernádpéteri (dnes Maďarsko) 18. júla 1907 ako kaplán, potom kaplánoval vo východoslovenských obciach a mestách. Od 27. augusta 1907 pôsobil v Hanušovciach nad Topľou, od 4. februára 1908 v Sečovciach a potom od 23. marca 1909 v Laskovciach. Ako mladý kaplán si získal priazeň niekoľkých kňazov, s ktorými sa podujal šíriť medzi ľudom náboženskú literatúru v slovenskom jazyku. Jeho najvýznamnejším pôsobiskom bolo miesto slovenského kaplána v Košiciach, kde bol od 25. augusta 1910 aj katechétom. Biskup A. Fischer-Colbrie mu zveril vydávanie zošitov Katolíckej ľudovej jednoty v slovenčine pre potreby Slovákov. Počas pôsobenia v Košiciach sa stal jeho najlepším priateľom nemecký kaplán Jozef Čársky, neskorší biskup v Košiciach. Š. Onderčo bol veľmi dobrým kazateľom

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV č. 19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

a jeho kázne počas košického pôsobenia na veriacich zapôsobili. V roku 1913 mu bola pridelená fara vo východoslovenskej dedine Ražňany (do roku 1948 Ňaršany), kde zostal do konca života. Spočiatku tu bol od 1. júla 1913 administrátorom, neskôr farárom, ale faru zaujal 6. augusta 1913. Tejto obci venoval dielo *Kronika fary Ňaršanskej od roku 1913*. Žil tu so svojím otcom. Ňaršanská fara sa stala jedným z mála miest, na ktorom sa rozvíjali slovenské národné aktivity na východnom Slovensku, keďže región východného Slovenska bol menej národne uvedomelý a silnejšie postihnutý maďarizáciou. Tlačový orgán SNS *Národné noviny* ho nazval „baštou slovenčiny na východe“.

Velehrad. Foto: Nadežda Jurčišinová

V období rozpadu Rakúsko-Uhorska sa postavil proti separatistickému hnutiu Viktora Dvorčáka, usilujúceho sa o utvorenie osobitného slovjackého národa a tzv. Východoslovenskej ľudovej republiky. Známe bolo Š. Onderčom zvolané a vedené ľudové zhromaždenie 17. novembra 1918 na dvore Ňaršanskej fary, kde bránil právo obyvateľov východného Slovenska byť s ostatnými Slovákmi v jednom spoločnom štáte a nie v odtrhnutí žiť v maďarskom boľševickom štáte, čím podporil vznik ČSR. Patril k oddaným stúpencom myšlienky česko-slovenskej štátnosti, vysvetľoval ľudu zložité pomery a agitoval za ČSR.

Po vzniku ČSR sa Š. Onderčo zapojil do politického diania. Výraznou mierou sa podieľal na organizačných prácach v duchu nového demokratického štátu a aj jeho zásluhou slovenský východ osvedčil svoju spolupatričnosť k ČSR. V decembri 1918 sa jeho fara stala miestom zhromaždenia, ktoré usporiadal po dohode s ružomberským farárom Andrejom Hlinkom, o čom sa zmienil aj vo svojom diele *Kronika fary Ňaršanskej*, kde napísal: „Bolo treba vysvetľovať a presviedčať východoslovenský ľud, že všetci Slováci patríme k sebe, a že nemožno Slovensko trhať.“² V januári 1919 usporiadal v Prešove zhromaždenie na podporu republiky a spolu s vládnymi komisármi preberal mestá na Šariši do rúk novej vlády. Postupne sa začal angažovať aj v celoštátnej politike mladej republiky. V Šariši sa zaradil medzi popredné politické osobnosti spolu s vtedy širokým farárom, neskorším biskupom Jozefom Čárskym,

2 ROGUĽOVÁ, Jaroslava. Štefan Onderčo. Bašta slovenčiny na východe. In Slavomír MIČHÁLEK, Natália KRAJČOVIČOVÁ a kol. *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava : Veda, 2003, s. 444.

hermanovským farárom Františkom Majocho – ktorého 9. augusta 1919 zavraždili maďarskí bolševici v Bertotovciach,³ a ďalšími kňazmi.

V rokoch 1919 – 1937 bol poslancom Národného zhromaždenia (NZ) za Slovenskú ľudovú stranu (SLS) za Šarišský volebný kraj. Patril k hlavným reprezentantom autonomistickej a klerikálno-nacionalistickej politiky na východnom Slovensku. Priatelil sa a spolupracoval so spomínaným slovenským politikom a kňazom A. Hlinkom, bol aj členom predsedníctva Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HLSL). V roku 1919 založil v Košiciach autonomistický týždenník *Slovenská sloboda*, ktorý bol za protičeskoslovenské postoje zastavený a zmenil sa na *Slovenskú pravdu*. Š. Onderčo prispieval aj do ďalších náboženských a ľudáckych periodík. Začiatkom roka 1920 sa stal na základe návrhu SLS poslancom Revolučného NZ. Po parlamentných voľbách v apríli 1920 získal poslanecký mandát a v NZ pôsobil až do smrti v roku 1937. V rokoch 1929 – 1937 zastával post podpredsedu poslaneckej snemovne NZ ČSR. Stranu zastupoval v zahranično-politickom a rozpočtovom výbore. Bol uznávaným oponentom zahraničnej politiky ministra Eduarda Beneša. Patril k najvýznamnejším reprezentantom ľudovej strany v poslaneckej snemovni.

Postupoval aj v kňazskej dráhe. Bol členom misijného kolégia a 31. decembra 1931 sa stal košickým kanonikom, čo však v tej dobe bolo zložité, a tak jeho nominácia na tento post sa uskutočnila pod podmienkou, že na neurčito zostane ako farár v Ňaršanoch, pretože bol nedostatok kňazov.⁴ Ako kanonik zastával výhradne slovenské politické záujmy.

Od roku 1936 sa jeho zdravotný stav veľmi zhoršil – mal rakovinu hrdla. Krátko pred smrťou ležal v prešovskej nemocnici, kde ho navštívil biskup Jozef Čársky a tesne pred smrťou ho previezli na Ňaršanskú faru, kde 31. marca 1937 vo veku 53 rokov zomrel. Na jeho pohrebe sa zúčastnilo veľa veriacich, kňazov i poslancov. Dňa 3. apríla 1937 ho pochoval biskup J. Čársky, pohrebným kazateľom bol A. Hlinka. Pochovaný je v Ražňanoch.

Použitá literatúra:

ZUBKO, Peter. Štefan Onderčo. In *Dejiny Košického arcibiskupstva. Dejiny Košickej kapituly (1804 – 2001)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 149 – 150. ISBN 80-7165-383-7.

ROGULOVÁ, Jaroslava. Štefan Onderčo. Bašta slovenčiny na východe. In Slavomír MICHÁLEK, Natália KRAJČOVIČOVÁ a kol. *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava : Veda, 2003, s. 443 – 446. ISBN 80-224-0771-2.

Slovenský biografický slovník zv. IV. Martin : MS, 1990, s. 331. Heslo Onderčo, Štefan. *Štefan Onderčo – kňaz, rodolub a politik*. Ed. ČIŽMÁR, Marián. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1995. 125 s. ISBN 80-7165-020-X.

3 Na podnet Š. Onderča bola na mieste vraždy F. Majocho postavená a 15. 9. 1929 posvätná Kaplnka Sedembolestnej Panny Márie, patrónky Slovenska. Posvätil ju biskup Jozef Čársky.

4 Od 15. 5. 1934 zastával post prosynodálneho sudcu.

PRED 140 ROKMI SA NARODIL JUDR. ALEXEJ DUCHOŇ

Patrik DERFIŇÁK

Začiatok 20. storočia priniesol pre obyvateľov Rakúsko-Uhorska mnoho nových výziev, ale i príležitostí. Vďaka vzdelaniu, schopnostiam i využitým príležitostiam sa nielen v rámci centrálnych inštitúcií v hlavných mestách, ale i regiónoch, objavilo viacero výrazných postáv, angažovaných neraz i v niekoľkých oblastiach. Medzi osobnosti, ktoré sa hneď vo viacerých smeroch zaslúžili napríklad o rozvoj Prešova a jeho okolia v priebehu prvej polovice 20. storočia, patril aj JUDr. Alexej Duchoň.¹

Narodil sa 23. februára 1884 v obci Nemecký Solivar (dnes prešovská mestská časť Šváby), nachádzajúcej sa medzi Prešovom a Solivarom. Jeho otec Augustín Duchoň bol roľníkom, ale súčasne vykonával aj stolárske remeslo. Napriek tomu, že rodina nemala nadbytok finančných prostriedkov, rodičia sa usilovali svojim štyrom deťom zabezpečiť dobré vzdelanie. Alexej Duchoň po skončení ľudovej školy nastúpil na Kráľovské katolícke vyššie gymnázium v Prešove. Aj keď išlo o náročnú školu orientovanú najmä na humanitné vzdelávanie študentov, v rokoch 1895 – 1903 ju úspešne absolvoval. To mu v rokoch 1904 – 1908 umožnilo pokračovať v štúdiu na Právnickej akadémii v Prešove, v tom čase najväčšej škole svojho druhu v Uhorsku. Jej úspešné absolvovanie zabezpečovalo možnosť úspešného uplatnenia vo viacerých oblastiach. Alexej Duchoň ale pokračoval v roku 1910 s cieľom získať doktorát práv (JUDr.) v ďalšom štúdiu na univerzite v Kluži (dnes Cluj-Napoca, Rumunsko). Keď v roku 1912 úspešne zložil všetky potrebné skúšky a mal za sebou už aj povinnú prax, mohol začať pracovať v Prešove i jeho najbližšom okolí ako advokát. Advokátsku prax vykonával, ak máme veriť vyjadreniam jeho súčasníkov, so striedavým úspechom až do roku 1922. Následne sa stal v Prešove verejným notárom a túto funkciu zastával až do začiatku 50. rokov.

Dr. Alexej Duchoň sa počas svojho života významne angažoval vo viacerých oblastiach. Tou prvou, ktorá si zaslúži osobitnú zmienku, bola jeho politická činnosť. Do politického života sa zapojil už pred prvou svetovou vojnou. V roku 1913 prvýkrát ako mladý advokát kandidoval, a na všeobecné prekvapenie bol aj zvolený do stoličného zastupiteľstva. Úspešný začiatok jeho možnej politickej kariéry prerušila prvá svetová vojna, keď ako dôstojník delostrelectva narukoval už v roku 1914. Domov sa vrátil až po štyroch rokoch, ktoré strávil na rôznych frontoch. Ani to mu ale nevzalo entuziazmus a chuť angažovať sa. Už v závere roku 1918 opäť politicky verejne vystupoval, keď sa zapojil do zakladania Slovenských národných rád (SNR), v prvom rade v blízkom Solivare. Jej predstavitelia nadviazali kontakt s ústrednou SNR v Turčianskom Sv. Martine, pričom v mene slovenského obyvateľstva Šariša

1 V rôznych dobových záznamoch sa JUDr. Alexej Duchoň objavuje pod rôznymi krstnými menami, ako Alex, Alexej či Alexander. V nasledujúcom texte používame krstné meno Alexej, vychádzajúc z hesla v Slovenskom biografickom slovníku. Bližšie: *Slovenský biografický slovník*, zv. 1. Hlavný redaktor Vladimír Mináč. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 521. Heslo: Alexej Duchoň.

požiadali o pripojenie východoslovenských stolíc k Československu. Za túto činnosť si po vpáde vojsk Maďarskej republiky rád vyslúžil označenie „podvratný živel“. Bol uväznený a pred už vyneseným trestom smrti sa musel zachrániť útekom.

Po stabilizácii pomerov prvý československý župan Šariša dr. Pavel Fábry menoval dr. Alexeja Duchoňa za člena župného výboru. Súčasne v rokoch 1920 – 1927 pracoval ako člen mestského zastupiteľstva v Prešove. Od roku 1927 nastúpil do krajinského zastupiteľstva ako náhradník po dr. M. Ivankovi. Aj v roku 1929 sa stal opäť členom krajinského zastupiteľstva za stranu Československá národná demokracia. Ešte významnejšie ako zvolenie za člena rôznych úrovní miestnej samosprávy, bolo jeho pôsobenie vo funkcii starostu Prešova počas rokov 1932 – 1938. Stal sa ním vo veľmi ťažkom období. Voľby do mestského zastupiteľstva prebiehajúce v Prešove na konci septembra 1932 sledovali miestni obyvatelia veľmi pozorne. Prihlásených celkovo 15 politických strán a ich kandidáti rozpútalo nezvyčajne intenzívnu kampaň. Záujem o voľby zvyšoval neutešený stav mesta a jeho financií, ktoré kritizovali prakticky všetci kandidujúci. Ani Československá národná demokracia, strana, ktorú reprezentoval najmä dr. Alexej Duchoň, nebola v tomto smere výnimkou. On sám napríklad vo svojej kampani ostro kritizoval skutočnosť, že radnica zamestnávala v tom čase takmer o tri desiatky ľudí viac, ako to oficiálne dovoľovali mestské štatúty. Nové miesta boli často vytvárané na zabezpečenie príjmov členom rôznych politických strán. Ako príklad neehospodárneho postupu dovtedajšieho vedenia boli uvádzané najmä v miestnej tlači rôzne odhalené „kauzy“. Napríklad v decembri 1931 bola z mestského úradu vyslaná komisia, ktorá mala skontrolovať priebeh dlhodobo komplikovaných opráv kostola sv. Mikuláša nachádzajúceho sa na hlavnom námestí, vzdialenom od radnice asi 150 metrov. „*Táto komisia odcestovala do kostola a započítala si cestovné trovy vo výške 1900 korún. Pán starosta Róvo dostal 600 korún a zvyšné peniaze si rozdelili ostatní členovia tejto komisie.*“²

O záujme rozhodnúť o budúcnosti mesta, ale tiež o potrebe hľadať spôsob, ako riešiť zložitú situáciu, v ktorej sa ocitlo počas hospodárskej krízy, svedčí vysoká volebná účasť. Spomedzi 10 833 oprávnených voličov ich prišlo k urnám až 9 852. Ľudia do istej miery rozhodli neočakávane, keď po sčítaní hlasov konštatovali víťazstvo predstaviteľov veľkých československých strán. Pomerne vysoké počty hlasov a z toho vyplývajúce mandáty ale dostali aj menšie strany. Za Československú národnú demokraciu sa do mestského zastupiteľstva dostali dvaja poslanci, okrem dr. Alexeja Duchoňa aj Jozef Stíbal, profesor Štátnej priemyselnej školy v Prešove. Najviac mandátov získali zástupcovia Komunistickej strany Československa (8), Kresťansko-sociálnej strany (8) a Židovskej strany (6). Takáto konštelácia síl vyvolávala otázky, kto bude novým starostom mesta. Boli potrebné rokovania a hľadanie kompromisov, keďže najsilnejšie strany sa navzájom blokovali, ale nemali samostatne ani dostatok mandátov, aby presadili svojho zástupcu. Výsledkom sa stal kompromis. V októbri 1932 nakoniec došlo k zasadnutiu zvolených členov zastupiteľstva a voľbe starostu. Z dvojice kandidátov dostal už v prvom kole dr. Alexej Duchoň 21 hlasov. Druhý kandidát dr. A. Maybaum (KŠČ) iba osem hlasov.³

2 Prešovské veci. In *Východný Slovák*, roč. 11, 1932, č. 35, s. 2.

3 Voľba predstavenstva a rady mesta Prešova. In *Šariš*, roč. 3, 1932, č. 40, s. 1-2.

Roky po svetovej hospodárskej kríze obmedzovali výraznejšie oživenie hospodárskej aktivity i príjmy mestskej pokladnice. Napriek tomu sa postupne podarilo realizovať niektoré potrebné rekonštrukcie i novú výstavbu v rámci mesta. Počas pôsobenia dr. Alexeja Duchoňa vo funkcii starostu prebiehala nielen výstavba obytných budov, ale podarilo sa zabezpečiť tiež vybudovanie hasičských kasární, kanalizácie, vodojemu či budovy krajinárskeho súdu. V polovici roku 1937 v jednom rozhovore on sám konštatoval, že: „... *nejestvuje široko ďaleko žiadne mesto, ktoré by bolo z vlastných prostriedkov toľko vybudovalo ako mesto Prešov*“.⁴ V politike, aj keď bol lo-kálpatriot, podporoval myšlienku jednotnej Československej republiky. Neskôr svoj vzťah k demokratickým ideálom prvej republiky aktívne prejavil aj zapojením sa do protifašistického odboja počas druhej svetovej vojny.

Dôležitou súčasťou verejného a politického pôsobenia dr. Alexeja Duchoňa sa stala redakčná a vydavateľská činnosť. Už počas rokov 1920 – 1921 pôsobil ako zodpovedný redaktor *Slovenskej Pravdy*. Išlo o týždenník Slovenskej ľudovej strany pre oblasť východného Slovenska, ktorý predstavoval, prípadne mal predstavovať, protiváhu periodiku agrárnej strany v tomto priestore.⁵ O tom, aké blízke boli spočiatku vzájomné vzťahy s týmto periodikom, svedčí napríklad informácia o nástupe do funkcie verejného notára, od 12. októbra 1922, pričom dr. Alexej Duchoň je označovaný ako „*horlivý náš spolupracovník*“.⁶ Ešte významnejšie bolo v tomto smere jeho spojenie s týždenníkom *Východný Slováčok*. Začínal v ňom ako redaktor roku 1923. Tuto zmenou svojej politickej orientácie sa okamžite dostal do nemilosti redaktorov *Slovenskej Pravdy*. Už v priebehu roku 1923 sa tak zrazu stal „malým Duchoňom“ či „jedným z Vrabčiakov“. To boli narážky na spoluprácu, ktorú začal rozvíjať s poslancom Vrabcom a Československou národnou demokraciou.⁷ Keď sa však noviny o rok neskôr stali periodikom tejto strany, vyslúžil si za to ostré útoky zo strany agrárnikov, ale i ľudákov. Najmä posledne menovaná skupina novinárov ešte v priebehu roku 1924 celou sériou článkov kritizovala postoj dr. Alexeja Duchoňa a jeho definitívny prechod k národným demokratom. Jednou z viacnásobne použitých aj keď čiastočne obmieňaných informácií boli správy o jeho osobnom majetku. „*Keď dr. Duchoň začal opozíciu robiť s bratom poslancom proti ľudovej strane, nemal nič, bol skrachovaným direktorom šarišskej spoločnosti a fiškálík bez klientov. Dnes má dom, ktorý je hoden 300 000 Kč a napriek tomu Duchoň nechal tlačiť vo svojich novinách, že bol stále pumpovaný, za čo sa môže len hanbiť, lebo poslanec Vrabec ho pumpoval nie pre seba, ale pre stranu, z ktorej jedine on mal materiálny úžitok*“.⁸ Od roku 1924 sa dr. Alexej Duchoň postupne stal nielen redaktorom, ale aj vydavateľom a majiteľom novín *Slovenský Východ*.

Dr. Alexej Duchoň sa s rôznym úspechom angažoval aj vo viacerých podnikateľských oblastiach, napríklad v peňažníctve. Od roku 1934 ho zvolili za predsedu finančného družstva pracujúceho pod názvom *Prešovská úverná pokladnica, družstvo s r. o.* Napriek silnej konkurencii, ktorá vo finančníctve panovala v Prešove i jeho

4 Rozhovor s pánom starostom mesta Prešova, dr. Duchoňom. In *Šariš*, roč. 8, 1937, č. 27, s. 4.

5 *Dejiny Prešova II*. Zostavil Imrich Sedlák, Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 199.

6 P. dr. Alex Duchoň. In *Slovenská Pravda*, roč. 3, 1922, č. 42, s. 3.

7 Dopis z bardiovského okresu. In *Slovenská Pravda*, roč. 4, 1923, č. 27, s. 3.

8 ŠARIŠAN. K Duchoňovej zrade. In *Slovenská Otčina*, roč. 3, 1924, č. 36, s. 1.

okolí, družstvo rozvinulo širokú obchodnú činnosť. Nielen prijímalo finančné vklady a poskytovalo svojim členom výhodné úvery, ale podieľalo sa aj na kúpe či predaji cenných papierov, zmenkových obchodoch či inkasovaní rôznych pohľadávok. V roku 1937 už aktíva družstva predstavovali 3,5 milióna korún, pričom od roku 1936 vyplácalo svojim členom aj podiely zo zisku. Zdalo sa, že rast celkovo úspešnej spoločnosti bude ďalej pokračovať. Ku koncu roka 1941 malo družstvo 598 členov a jeho aktíva presiahli 4,5 milióna korún. Do jeho činnosti však zasiahli deportácie židovského obyvateľstva, ktoré tvorilo značnú časť členov i klientov družstva. V roku 1943 bolo preto potrebné *Prešovskú úvernú pokladnicu, družstvo s r. o.* zlikvidovať.

Osobitnú oblasť záujmu dr. Alexeja Duchoňa predstavovali prírodné vedy, najmä meteorológia a astronómia. Už v roku 1923, keď mal dostatok voľných finančných prostriedkov, začal na terase svojho domu, priamo v historickom centre mesta Prešov, s výstavbou astronomickej pozorovateľne. Dokončil ju až v roku 1927, pričom postupne ju vybavil aj všetkými potrebnými prístrojmi. V tom istom roku uviedol do činnosti pri svojom súkromnom observatóriu aj meteorologickú stanicu, ktorú sprístupnil záujmom z radov verejnosti. Vďaka pozorovaniam i početným návštevám si táto súkromná inštitúcia získala dobré meno i u odborníkov. Po viedenskej arbitráži, začiatkom novembra 1938 tak prístroje, ktoré demontovali v hurbanovskej hvezdárni, umiestnili práve v Prešove u dr. Alexeja Duchoňa. Tu boli až do roku 1943, keď ich nainštalovali do nového observatória na Skalnatom Plese. V roku 1939 práve v Duchoňovej hvezdárni vybudovali technické zariadenie na prenos časového signálu cez prešovský rozhlas pre celé územie Slovenska. To pracovalo až do skončenia druhej svetovej vojny.

Napriek tomu, že hvezdáreň si ako odborné pracovisko vybudovala dobré meno ešte v 30. rokoch, jej ďalšia existencia nebola jednoduchá ani po skončení vojny. V októbri 1948 sa síce podarilo otvoriť Ľudovú hvezdáreň v objekte miestnej vodárne, ako prvú svojho druhu na Slovensku. Ako odborní garanti pôsobili dr. A. Duchoň a Imrich Szegy. Okrem akcií pre verejnosť robili aj odborný výskum, ktorý nadväzoval na staršie medzivojnové aktivity. No v roku 1951, keď došlo k všeobecnému rušeniu spolkov či ich transformácii, stratila hvezdáreň právny základ pre svoju existenciu. Dva roky fungovala iba vďaka nadšencom, kým ju organizačne nezastrešila Slovenská akadémia vied z Bratislavy. Tá poskytla aj peniaze, ktoré boli potrebné na základnú prevádzku. Prešovská hvezdáreň prechádzala organizačnými problémami aj počas 50. rokov. Dr. Alexej Duchoň v nej pracoval až do roku 1960, keď odišiel, oficiálne ako sedemdesiatšesťročný najdlhšie pracujúci penzista v Prešovskom kraji, do starobného dôchodku. Zaznamenal pritom značné odborné úspechy. Okrem publikovaných textov v československých i zahraničných periodikách možno spomenúť napríklad skutočnosť, že na Svetovej astronomickej výstave v Chile roku 1958 vystavili dve jeho fotografie Slnka. Aj vďaka tomu prešovská hvezdáreň bola v rokoch 1958/1959 v hodnotení československých hvezdární na delenom prvom mieste.⁹

9 KUPČA, Štefan. Nestor amatérskych hvezdárov. In *Osvetová práca*, roč. 6, 1956, č. 12, s. 284.

JUDr. Alexej Duchoň zomrel 25. februára 1964 v Košiciach. Pochovaný je na prešovskom mestskom cintoríne. Náhrobok s názvom Cassiopea je dielom známeho sochára Františka Gibalu.

Použitá literatúra:

Dejiny Prešova I. – II. Zostavil Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965.

KUPČA, Štefan. Nestor amatérskych hviezdárov. In *Osvetová práca*, roč. 6, 1956, č. 12, s. 284.

SZEGHY, Imrich. K dejinám astronómie v Prešove. In *Nové obzory* 15. Zodp. red. J. Palášty. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 303 – 310.

Sprievodca po historickom Prešove. Zostavil Peter Švorc. Prešov : UNIVERSUM, 2006.

VASILOVÁ, Darina. *Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (1850 – 1918).* Prešov : UNIVERSUM, 2008.

PRED 130 ROKMI SA NARODIL VÝZNAMNÝ BAKTERIOLÓG, IMUNOLÓG A EPIDEMIOLÓG DOC. MUDR. VÁCLAV STRIMPL (1894 – 1942)¹

Peter KOVAL

Krátko po vzniku Československej republiky (ČSR) sa zo slovenského územia vyťahovala promaďarsky orientovaná inteligencia, dúfajúc, že sa po krátkom čase bude môcť vrátiť. Aj tí predstavitelia, v tom čase už príslušníci maďarskej menšiny, ktorí ostali v novom štáte, odmietali zložiť sľub vernosti ČSR, a tak im bolo znemožnené pracovať v štátnej službe. Ich opustené pracovné miesta a funkcie vyplnili o. i. aj desiatky či stovky vzdelaných Čechov, v snahe zabezpečiť fungovanie nového štátu. Slovenský historik Štefan Šutaj o nich písal ako o elitách prichádzajúcich na Slovensko s entuziazmom, romantizmom a perspektívnym optimizmom. V centre východného Slovenska v meste Košice sa do činnosti zdravotníckych inštitúcií naplno zapojili viacerí významní českí lekári. Jedným z nich bol MUDr. Václav Strimpl.

Narodil sa 20. júla 1894 v Prahe. Po promóciách na pražskej lekárskej fakulte v roku 1919 absolvoval viaceré zahraničné pobyty – v Taliansku, Egypte, Etiópii a rozširoval si vzdelanie – praxou v Pasteurovom ústave v Paríži či na ústavoch v Berlíne a v Poľsku. Nakrátko sa stal asistentom prof. Ivana Honla (nazývaného zakladateľom mikrobiológie v českých krajinách) na prosektúre vinohradskej nemocnice v Prahe. V roku 1922 odišiel do Štátnej nemocnice v Mukačeve. Po roku bol menovaný hlavným prosektorom novovybudovanej Štátnej verejnej nemocnice v Košiciach, kde mu bola podriadená i Štátna bakteriologicko-diagnostická stanica. Primárom prosektúry bol MUDr. V. Strimpl až do roku 1938. V Košiciach založil Pasteurov ústav pre liečbu besnoty, kde zároveň vykonával i funkciu primára. Na území ČSR pôsobili dva Pasteurove ústavy, v Prahe a v Košiciach. Pasteurova ošetrovňa pre antirabické ošetrovanie pri Štátnej nemocnici v Košiciach ako pobočka Štátneho zdravotného ústavu v Prahe mala spádové územie celého Slovenska a Podkarpatskej Rusi.

V roku 1933 sa MUDr. V. Strimpl habilitoval v odbore bakteriológia a sérológia na Komenského univerzite v Bratislave. Po roku 1938 bol však nútený z Košíc odísť do rodných Čiech, kde následne pracoval v Štátnom zdravotnom ústave v Prahe. Okrem činnosti na oddelení sa stal členom tzv. technickej komisie ústavu a venoval sa výuke medikov v hygiene, epidemiológii a mikrobiológii. Pretože bol výborným znalcom zdravotnícko-technickej a organizačnej problematiky, stal sa v týchto veciach blízkym spolupracovníkom riaditeľa ústavu prof. Hynka Pelca. Jeho technické znalosti, poctivosť a zmysel pre poriadok spôsobili konflikt s významným správnym úradníkom ústavu a nenávisť, ktorú tým vyvolal, sa v dobe nacistickej okupácie stala motívom k falošnému udaniu. Koncom júna 1942, v dobe represálií

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

po atentáte na ríšskeho protektora Reinharda Heydricha, bol počas terénneho výskumu týfusovej infekcie zatknutý gestapom a 2. júla 1942 popravený.

MUDr. Václav Strimplsa vo svojej odbornej práci zaoberal hlavne otázkami epidemiológie a hygieny. Výsledky výskumov publikoval v odborných časopisoch (napr. *Bratislavské lekárske listy*) a napísal aj jednu monografickú prácu (*Epidemiologie*, Praha 1936). Bol členom Učenej spoločnosti Šafárikovej a viacerých zahraničných spoločností.

Českí lekári prišli po roku 1918 na východné Slovensko odovzdať skúsenosti a vedomosti do prostredia s úplne odlišnými životnými podmienkami, na aké boli zvyknutí. Mesto Košice sa stalo ich akýmsi pomysleným centrom. MUDr. Václav Strimpl sa spoločne s viacerými kolegami pôsobiacimi v súkromnej praxi či štátnej sfére nesporne veľkou mierou podieľal na progrese životnej úrovne a predovšetkým zdravotnej situácie na východnom Slovensku.

Použitá literatúra:

- FALISOVÁ, Anna. *Lekári na Slovensku do roku 2000*. Bratislava : VEDA, 2010.
- JIROUŠKOVÁ, Marta – KOVÁČ, Pavel. *Z histórie zdravotníctva na východnom Slovensku (v rokoch 1918 – 1938)*. Košice : Krajský úrad národného zdravia, 1988.
- JIROUŠKOVÁ, Marta – PLATOVÁ, Jarmila. *Nemocničná starostlivosť v Košiciach v rokoch 1918 – 1938*. In *Medicína, farmácia a veterinárna medicína v období vzniku Československej republiky. 12. medzinárodné sympóziu k dejinám medicíny, farmácie a veterinárnej medicíny. Historia Medicinae Slovaca III*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Lekárska fakulta, 2018.
- MYDLÍK, Miroslav – VAJÓ, Július (eds.). *História Univerzitetnej nemocnice Louisa Pasteura v Košiciach*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2013.
- ŠUTAJ Štefan. *Českí lekári na Slovensku a ich príspevok k rozvoju slovenskej spoločnosti po roku 1918*. In ROVENSKÝ, Jozef – VÍTEK, Peter – VAJÓ, Július – BERNADIČ, Marián – ČECH, Pavel. *Českí lekári na Slovensku II*. Bratislava : SAP, 2014, s. 13 – 20.
- ROVENSKÝ, Jozef – VÍTEK, Peter – VAJÓ, Július – BERNADIČ, Marián – ČECH, Pavel. *Českí lekári na Slovensku II*. Bratislava : SAP, 2014, s. 107.

PRVÁ SVETOVÁ VOJNA A SEVEROVÝCHODNÉ SLOVENSKO¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Pred 110 rokmi sa začal jeden z najkrvavejších konfliktov, aký dovtedy svet poznal – prvá svetová vojna známa aj ako Veľká vojna, keďže dovtedy sa žiadna iná vojna neodohrávala v takom veľkom rozsahu. Bol to ozbrojený boj globálnych rozmerov, ktorý trval od 28. júla 1914 do 11. novembra 1918 a zásadne prekreslil politickú mapu sveta, predovšetkým Európy, taktiež priamo či nepriamo zapríčinil zánik viacerých štátnych útvarov, napr. nemeckej, rakúsko-uhorskej či ruskej monarchie, ale aj predtým samostatných balkánskych monarchií. Zámienkou rozpútania vojny bol úspešný atentát na arcivojvodu a následníka rakúsko-uhorského trónu Františka Ferdinanda d'Este 28. júna 1914. O mesiac na to Rakúsko-Uhorsko vyhlásilo vojnu Srbsku,² čím vyvolalo reťazovú reakciu vedúcu k vojne dvoch veľkých koalícií, čo malo za následok rozšírenie vojny po celej Európe v priebehu jediného mesiaca. Postupne sa do nej zapojili takmer všetky štáty sveta. Milióny vojakov i civilov zahynuli a svetové hospodárstvo sa radikálne zmenilo.

Jedným z frontov prvej svetovej vojny bol východný. Na rakúsko-uhorskom úseku tohto frontu, tzv. haličskom fronte, postupovali ruské vojská spočiatku veľmi rýchlo. Už koncom septembra 1914 sa ruské vojská objavili v predhorí Karpát. Odvtedy nad Rakúsko-Uhorskom visela hrozba vpádu ruských vojsk cez Karpaty. Približovanie ruského frontu značne znepokojilo promaďarské obyvateľstvo, štátnych úradníkov a bohatých občanov. Preto včas opustili svoje bydliská a usadili sa v Prešove, Košiciach a i. Zobrali so sebou najmä cennosti rôzneho druhu. Ministerský predseda Uhorska Štefan Tisza vydal v tejto súvislosti 3. októbra 1914 nariadenie o tom ako sa majú zachovať štátne, municipiálne a obecné úrady v prípade, keď ich územiu hrozí vpád nepriateľského vojska, kedy a za akých okolností môžu opustiť svoje úrady a ako sa majú v takýchto prípadoch zachovať.³ V obciach boli vyhlásené mobilizačné inštrukcie, v ktorých boli uvedené presné pokyny, ako sa má mobilizácia uskutočniť. Muži vo veku do 37 rokov boli povinní ihneď nastúpiť vojenskú službu.

V novembri 1914 prenikli ruské vojská za Karpaty na územie severovýchodného Slovenska. Tým sa tento región stal na krátku dobu dôležitým bojiskom prvej svetovej vojny. V Karpatoch prebiehali boje počas celej zimy 1914 až do mája 1915. Boli to jediné boje prvej svetovej vojny na Slovensku. Už v prvom roku trvania vojny boli urputné. Z vojenského hľadiska bola bitka o karpatské priesmyky príznačná

-
- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV č. 19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.
 - 2 Dňa 28. júla 1914 podpísal panovník František Jozef I. v letnom kúpeľnom sídle Bad Ischl dokument *Mojim národom*. Svojim poddaným v ňom vysvetľoval aké dôvody ho viedli k vyhláseniu vojny.
 - 3 Ministeriálne nariadenie. In *Národné noviny*, roč. 45, 8. 10. 1914, č. 118, s. 3; Čo je povinnosťou vrchnosti keď príde nepriateľ? In *Slovenský denník*, roč. 5, 6. 10. 1914, č. 168, s. 3.

tým, že sa odohrávala vysoko v horách a hlbokých lesoch, v krutých mrazoch a bez dostatočného zaopatrenia vojska odevom i potravinami. Bitka nemala charakter súvislej operácie, niesla znaky izolovaných akcií s obmedzenou pôsobnosťou na určité priesmyky. Každý priesmyk tvoril sám o sebe zvláštne vojnové územie, a to aj preto, že vzájomné presuny síl z jedného priesmyku do druhého boli veľmi ťažké. Bolo teda prirodzené, že v jednom priesmyku Rusi postúpili hlbšie do Uhorska, v inom ustúpili, aby po nejakej dobe opäť postúpili. Veliteľom karpatského frontu bol známy cársky generál Alexej Alexejovič Brusilov, divíznym veliteľom v jeho armáde bol generál Lavr Georgijevič Kornilov.

Ruské vojská obsadili východoslovenské mestá Bardejov, Svidník, Stropkov, Medzilaborce, Sninu a Humenné. Už od prvých dní vojny sa jej dôsledky prejavili v každodennom živote ľudí. V septembri viacerým obyvateľom niektorých obcí zrekvirovali kone i kravy s povozmi. Dali ich na vojenské účely a ich majiteľov nútili pomáhať vojsku. Vozy prevážali zväčša strelivo a potraviny. Niektoré obce (napr. Ohradzany, Havaj) sa museli rozlúčiť s kostolnými zvonmi, ktoré boli skonfiškované na výrobu kanónov a gulí. Šírila sa panika a rástol strach. Počas celej vojny panoval v obciach smútok a obavy o svojich blízkych na frontoch. Ľudia nemali radi poštárov, lebo sa obávali, že práve im donesú list so zlou správou. Žilo sa len pre daný okamih a ľudia boli ľahostajní k biede druhého. Epidémiami (vrátane cholery) zasiahnuté jednotky, prichádzajúce z Haliče, nechávali po ceste stovky chorých a mŕtvych. Tento stav si vyžiadal obeť aj medzi obyvateľstvom východného Slovenska. V roku 1914 len v Stropkove zomrelo na cholery asi 40 obyvateľov. Nebezpečenstvo jej ďalšieho rozširovania podnietilo uhorské úrady k činnosti. Začiatkom októbra 1914 vydal ministerský predseda Štefan Tisza *Nariadenie vlády proti nebezpečenstvu cholery*.⁴ Obsahovalo presné pokyny, ako sa chrániť pred ním.

Pracovný stôl Františka Jozefa I. v letnom kúpeľnom sídle Bad Ischl, kde podpísal 28. 7. 1914 dokument Mojim národom. Foto: Nadežda Jurčišinová

4 Nariadenie vlády proti nebezpečenstvu šírenia cholery. In *Národné noviny*, roč. 45, 6. 10. 1914, č. 117, s. 3.

Záber na vojenské zákopy v 1. svetovej vojne

vojenských ťahoch vyzerali ako vojenské tábory. Jednou z nich bola i Kelča. Jej kaštieľ, liehovar, mlyn, veľké hospodárske objekty, maštale, kôlne a voľné priestory (panské záhrady) ju predurčili na to, aby sa tu usadili viaceré veliteľstvá rakúsko-uhorskej armády i s jednotkami. V miestnej škole zriadili poľnú nemocnicu, v hospodárskych objektoch veľkostatku bol vojenský bitúnok a pekáreň, na voľných priestranstvách sa cvičili a zdržiavali vojenské kone. V obci sa sústreďovali i zajatí ruskí vojaci a na miestnom cintoríne vznikol sektor vojenského cintorína, kde pochovávali padlých vojakov dovezených z frontu.⁵ Celé gazdovanie bolo počas vojny na ženách a deťoch. Zvlášť ťažký život postihol rodiny s viacerými deťmi, ktorých otec musel narukovať. Tie počas vojny hladovali, pretože matka nestačila vyživíť početnú rodinu. Podpora, ktorú udeľoval štát, ani zďaleka nestačila. Rodina dokonca o ňu prišla, a to keď jej člen – vojak zbehol.

Dňa 22. novembra 1914 nečakane obsadila ruská 48. divízia generála L. G. Kornilova Humenné. Počas ruskej okupácie a urputných bojov bolo mesto viac ako spolovice zbúrané a vypálené. Vpád Kornilovovej divízie do Humenného sa však skončil fiaskom (28. novembra), mesto bolo znovu dobyté rakúsko-uhorskou armádou. Počas vpádu obsadili ruské vojská 125 z 378 obcí Šarišskej župy. Vojaci oboch armád ruskej i rakúsko-uhorskej i napriek zákazom zaobstarávali potraviny vykrádaním domácností. Poukazuje na to napr. kronikár z Dlhej Lúky: „Prišlo vojsko rakúsko-uhorské, prišlo vojsko ruské a bralo obyvateľstvu všetko, čo len sa brať dalo: zrno, dobytok, ošípané a hlavne kury a husy. Vojská sa potom niekoľko ráz vystriedali, obec spustošili, vyjedli, vyplienili a dokonca aj vypálili.“⁶ Ústup Rusov z územia Šarišskej stolice začal v noci 8. decembra 1914. Ľudia však naďalej žili v strachu, pretože vojenská línia sa len posunula, naďalej počuli hrmot diel a hluk, ktorý ich zobúdzať počas noci, v obciach bola stála stráž a nikto bez legitimácie nemohol obec opustiť.

V tom čase vojenský lekár Vavro Šrobár v práci *Pamäti z vojny a väzenia* situáciu na fronte zaznamenal takto: „Ruské vojská sedeli na severnej strane Karpát a my na juhu,

5 MICHNOVIČ, Imrich. *Kelča Stará a Nová*. Prešov : Datapress, 1996, s. 48.

6 ŠA Prešov, pracovisko Bardejov, fond Zbierka kroník. *Pamättná kniha obce Dlhá Lúka*.

vzdialení od nich len na niekoľko desiatok kilometrov. Žili sme v úžasnom napätí duševnom, očakávajúc, kedy sa pohnú a kedy obsadia Slovensko.“ Od začiatku roka 1915, najmä však od marca, začali uhorské úrady evakuovať obyvateľstvo najbližších obcí pri frontovej čiare. Zo Šarišskej župy bolo evakuáciou vyprázdnených 36 obcí. Nútená evakuácia útrapy obyvateľstva ešte viac prehĺbila. Evakuanti smerovali do južných oblastí Zemplínskej stolice. Jedna skupina dorazila do Trebišova, kde úrady oddelili mužov od žien a detí. Viacerí sa dostali aj do maďarských stolíc a niektorí i do Budapešti. Evakuantom zakázali odchádzať na vozoch, so sebou si mohli zobrať len to, čo vládali uniesť, a dobytok, ktorý hnali so sebou, cestou často zutekal. Po odchode obyvateľov brali vojaci v obciach zväčša všetko, čo sa zobrať dalo vrátane perín, ktoré si odnášali do zákopov. Opustené domy napr. v Zborove a v Stropkove vyrabovali ľudia z okolitých obcí, ktorí prekutrávali domy, pivnice a odvážali všetko, čo ešte v obci ostalo, predovšetkým šatstvo, bielizeň, riad, náradie. Navyše vojaci začali páliť obydlia. Zhoreli zranení ľudia, ležiaci v domoch, zhorelo mnoho dobytká. V tých obciach, ktoré neboli evakuované, za kanonády a strelby pušiek sa ľudia skrýval v pivniciach, komorách, v murovaných krčmách, kamenných pivniciach v podzemných dierach i v spáleniskách a odtiaľ vychádzal zväčša len v noci. Uhorské úrady ešte viac zostrili represálie proti slovenskému a rusínskemu obyvateľstvu po príchode ruskej armády na východné Slovensko. Zatknutie hrozilo každému podozrivému zo sympatií k myšlienke slovanskej vzájomnosti a rusofilstva. Dôvodom na represálie mohol byť akýkoľvek prejav nelojality voči Rakúsko-Uhorsku, čo viedlo k ostražitosti ľudí. Tragicky dopadol jeden Rusín z poľskej Dukly, ktorého úrady pokladali za ruského špióna, v skutočnosti išlo o učiteľa. Maďarskí vojaci ho pre jeho údajné panslavistické zmýšľanie obesili. Popravu vykonali v obci Ladomirova za nútenej prítomnosti jej obyvateľov. Zhromaždili ich pred školou a tu ho obesili na vŕbe, pod ktorou je pochovaný.

Celý február a marec až do konca apríla 1915 pretrvávali v Karpatoch urputné zimné boje. Slovenský týždenník o tom napísal: „Na celej fronte, v lesnatých Karpatoch a vo východných Beskydoch rozvinul sa náramne prudký boj, ktorý každým okamihom nadobúda ešte viac na rozmeroch a jeho význam rastie stále.“⁷ Útrapy vojakov na oboch stranách boli veľké. Niektorí podľahli strelbe, iní zase krutým mrazom a fujavičiam. Ťažké boje v Karpatoch ukončil až prielom 11. nemeckej a 4. rakúsko-uhorskej armády pod velením generála Eberharda von Mackensena 2. mája v priestore Gorlíc. Ruské vojská ustupovali zo Slovenska na celom fronte až do 7. mája 1915.

Vojnou postihnuté mestečká a obce boli zničené, domy opustené, okenné rámy vylámané, všade bolo cítiť biedu a nešťastie. Návrat do zničených a spálených mestečiek a obcí bol pre ich obyvateľov nesmierne ťaživý. Na miestach bývalých domčiek našli iba rumoviská, ktoré už nestihli zarásť burinou. Bez strechy nad hlavou, bez predmetov a nástrojov každodennej potreby, bez potravín a šatstva, zbadačení a hladní začali obnovu svojho bydliska.

Najstrašnejšie však boli straty na ľudských životoch. Dôsledkom vojny boli tisíce slepcov, bezrukých a beznohých invalidov, hluchonemých žobrákov, mnoho hrobov neznámych vojakov. Niekoľkonásobný pohyb frontov počas prvej svetovej vojny na

7 Týždenný prehľad. In *Slovenský týždenník*, roč. 13, 1915, č. 13, s. 1.

severovýchode Slovenska citelne a na celé desaťročia poznamenal tento chudobný kraj a značne prehĺbil už aj pred vojnou biedny život tunajším ľuďom, keďže žili v hornatom, málo úrodnom hospodársky najzaostalejšou regióne Uhorska.

Použitá literatúra:

BEŇKO, Ján a kol.: *Stropkov*. Martin : Gradus, 1994.

KRPELEC, Bartolomej. *Bardejov a jeho okolie dávno a dnes*. Bardejov : Miestny odbor MS, 1935.

MICHNOVIČ, Imrich. *Kelča Stará a Nová*. Prešov : Datapress, 1996.

SLEPCOV, Igor. K problematike 1. svetovej vojny na východnom Slovensku v rokoch 1914 – 1915. In *Historie a vojenství*, roč. 42, 1993, č. 3, s. 55 – 78.

SLEPCOV, Igor. Z histórie karpatskej ofenzívy ruských vojsk v rokoch 1914 – 1915. In *Vojenská história*, roč. 4, 2000, č. 2, s. 3 – 13.

ŠROBÁR, Vavro. *Pamäti z vojny a väzenia (1914 – 1918)*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1946.

100 ROKOV OD OTVORENIA ŠTÁTNEJ VEREJNEJ NEMOCNICE V KOŠICIACH¹

Peter KOVAL

Zdravotnícke zariadenia na začiatku 20. storočia na východnom Slovensku sa nachádzali vo väčších mestských centrách a väčšina z nich bola v začiatkoch Československej republiky (ČSR) neúčelná, primitívne zariadená, mali nízku lôžkovú kapacitu a nezvládali nápor pacientov. Ich materiálno-technický stav vo výraznej miere ovplyvňovalo hospodárske postavenie tejto časti krajiny. Región prakticky počas celého medzivojnového obdobia zápasil s hospodársko-sociálnymi problémami a jeho ekonomická zaostalosť sa prejavila aj v stave nemocničných zariadení. Slovenskí pacienti si vo vážnych prípadoch radšej vybrali pre liečbu veľké nemocnice za hranicami novovytvoreného štátu v Budapešti či vo Viedni, resp. v rámci republiky najlepšie vybavené nemocnice v Bratislave a v Prahe. Stále platilo, že obyvatelia zo sociálne slabšieho prostredia sa liečili väčšinou sami v domácom prostredí alebo uprednostnili služby neodborníkov, čo malo za následok vyššiu úmrtnosť obyvateľstva.

Košice, najväčšie mestské centrum na východe Slovenska, „vstupovali“ do ČSR s jednou mestskou nemocnicou (fungovala tu aj epidemická nemocnica a pôrodnica). Mala síce kapacitu len 120 lôžok, no aj tak bola najväčším zdravotníckym zariadením v tomto regióne. Materiálno-technicky bola porovnateľná s ostatnými menšími nemocnicami. Budova bola zastaraná a neudržiavaná. Medzi jej hlavné problémy patrilo nedodržiavanie základných hygienických zásad či zlá organizácia oddelení. Riaditeľ nemocnice MUDr. Jozef Uram,² ktorý prevzal košickú nemocnicu v januári 1919, ju nazval „paródiou zásad hygieny a humanizmu“. Prekážkou modernizácie košickej mestskej nemocnice bol samotný predprevaratový riaditeľ MUDr. Peter Huszka brániaci sa napredovaniu zariadenia po materiálno-technickej stránke.

Starú mestskú nemocnicu v Košiciach prevzal do správy štát a umiestnil ju do nových priestorov Komenského ústavu, kde bola poskytovaná liečba v provizórnych podmienkach. V siedmich pavilónoch boli zriadené chirurgické, interné, infekčné, neskôr aj kožné (pohlavné choroby), detské oddelenie. Primárom chirurgie bol MUDr. Uram, interné a infekčné oddelenia mal na starosti MUDr. Mikuláš Očenášek,³ kožné oddelenie pracovalo pod vedením MUDr. Raimunda Šrámka a detské

- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.
- 2 MUDr. Jozef Uram (1885 – 1944), chirurg, organizátor zdravotníctva, z poverenia ministra s plnou mocou pre správu Slovenska MUDr. Vavra Šrobára sa v roku 1919 stal riaditeľom mestskej nemocnice a v roku 1924 aj novopostavenej Štátnej verejnej nemocnice v Košiciach, kde vykonával zároveň funkciu primára chirurgického oddelenia.
- 3 MUDr. Mikuláš Očenášek (1886 – 1973), český lekár, internista, od roku 1916 pôsobil v Košiciach, bol (až do roku 1938) primárom interného oddelenia Štátnej nemocnice v Košiciach.

oddelenie viedol primár MUDr. Jaroslav Jindra.⁴ Nemocnica v roku 1921 zamestnávala ďalších 11 sekundárnych lekárov a v prípade potreby mala zazmluvnených aj viacerých externých lekárov. Do budovy po starej mestskej nemocnici bol umiestnený ústav pre choromyselných pod vedením MUDr. Jaroslava Stuchlíka.⁵ Provizórna nemocnica mala 500 lôžok, no jej kapacita nepostačovala. Počet hospitalizovaných pacientov každým rokom narastal.

Bývalá uhorská vláda na začiatku 20. storočia, všimnúc si neúnosné pomery v nemocničnej starostlivosti na území východného Slovenska, pripustila z toho vyplývajúce možné hrozby. Začala spoluprácu s mestom Košice, ktoré darovalo na výstavbu nového zdravotníckeho zariadenia svoj pozemok na južnej periférii mesta. Nemocnica bola projektovaná na 600 postelí. Uhorská vláda menovala aj riaditeľa nemocnice v osobe MUDr. Júliusa Kaczwinského, známeho chirurga z Gyuly. So stavbou sa začalo v roku 1914, ale prvá svetová vojna postup výstavby značne spomalila. Československý štát prevzal stavbu v marci 1919. Pôvodné stavebné plány bolo potrebné prispôbiť novým pomerom a hlavne víziám nových štátnych predstaviteľov. Rozsahovo väčší areál a povojnová kríza natiahli výstavbu košickej nemocnice o niekoľko rokov.

Nová štátna nemocnica v Košiciach bola otvorená 24. júna 1924 a stala sa najväčším a najmodernejším zdravotníckym zariadením na východnom Slovensku. Lôžková kapacita sa v priebehu medzivojnového obdobia navýšila zo 610 až na 950 postelí. Bola postavená v pavilónovom systéme, čiže každé oddelenie malo svoju vlastnú budovu. V nemocnici sa v polovici 20. rokov nachádzalo osem základných oddelení – chirurgické (160 lôžok), interné (140), kožné (140), očné (50), detské (50), pľúcne (40), infekčné (20) a psychiatrické (200). Okrem pavilónov sa v areáli nemocnice nachádzali ďalšie objekty ako napr. administratívno-hospodárska budova, prosektúra, obytný dom, kotolňa. K vyššiemu štandardu nemocničných služieb prispeli aj moderné sterilizačné a dezinfekčné zariadenia, parná práčovňa, kuchyňa, chladiareň s výrobou umelého ľadu či vlastná pekáreň. V roku 1925 mala šesť primárov, 18 sekundárnych lekárov a ošetrovateľské služby mali na starosti reholné sestry (Rád Sv. Vincenta).⁶ Riaditeľom nemocnice bol chirurg MUDr. Jozef Uram. V roku 1937 mala košická nemocnica pri 950 lôžkach deviatich stálych, 16 pomocných lekárov a 100 osôb pomocného ošetrovateľského personálu. Ostatné východoslovenské nemocnice sa k takýmto počtom lôžok, oddelení i personálu počas celého medzivojnového obdobia ani nepriblížili. Do roku 1939 sa v nemocničnom areáli dostavali hospodárske a administratívne budovy, tým nemocnica mala celko-

-
- 4 MUDr. Jaroslav Jindra (1885 – 1953), český lekár, pediater, primár pediatrického oddelenia Štátnej nemocnice v Košiciach a organizátor boja proti infekčným ochoreniam na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi.
 - 5 MUDr. Jaroslav Stuchlík (1890 – 1967), český lekár, psychiater, primár neurologicko-psychiatrického oddelenia Štátnej nemocnice v Košiciach, organizátor lekárskeho spolku.
 - 6 V roku 1928 posty primárov zastávali: MUDr. Uram (chirurgické odd.), MUDr. Očenášek (interné), MUDr. Jozef Dérer (očné odd.), MUDr. Adolf Měska (kožné a pohlavné choroby), MUDr. Stuchlík (nervové a psychiatrické odd.), MUDr. Václav Strimpl (prosektor a bakteriológ), MUDr. Anton Korman (detské odd.).

vo 15 pavilónov. Oddelenie pre choroby nervové a psychiatrické naďalej ostalo v budove bývalej mestskej nemocnice.

Košice sa v polovici 20. rokov 20. storočia stali najvýznamnejším zdravotníckym centrom východného Slovenska. Novopostavená Štátna verejná nemocnica výraznou mierou pomohla v rozvíjaní najdôležitejších medicínskych odborov, vo výchove odborníkov aj ošetrovateľského personálu. Rovnako neoceniteľné miesto v tomto rozvoji patrí aj odbornému personálu. Predovšetkým českí lekári zanechali v meste Košice a jeho zdravotníckom zariadení nezmazateľnú stopu. Na konci medzivojnového obdobia následkom Viedenskej arbitráže košickú nemocnicu región stratil. Popri nej sa mimo hraníc ČSR v tom čase ocitla napr. aj rožňavská nemocnica či nemocnice na Podkarpatskej Rusi (Užhorod a Mukačevo), ktoré boli výraznou pomocou v najzložitejších medzivojnových časoch.

Použitá literatúra:

Slovenský východ 1921

JIROUŠKOVÁ, Marta – KOVÁČ, Pavel. *Z histórie zdravotníctva na východnom Slovensku (v rokoch 1918 – 1938)*. Košice : Krajský úrad národného zdravia, 1988.

JIROUŠKOVÁ, Marta – PLATOVÁ, Jarmila. *Nemocničná starostlivosť v Košiciach v rokoch 1918 – 1938*. In *Medicína, farmácia a veterinárna medicína v období vzniku Československej republiky. 12. medzinárodné sympóziu k dejinám medicíny, farmácie a veterinárnej medicíny. Historia Medicinae Slovaca III.*, Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Lekárska fakulta, 2018.

MÁŠOVÁ, Hana. *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*. Praha : Karolinum, 2005.

MYDLÍK, Miroslav – VAJÓ, Július (eds.) *História Univerzitnej nemocnice Louisa Pasteura v Košiciach*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2013.

SKÁCELÍK, František. *Počátky organizace veřejného zdravotnictví na Podkarpatské Rusi*. In *Věstník českých lékařů*, roč. 21, 1930, č. 42.

SLABEJ, Ján. *Zdravotníctvo v bývalej župe košickej*. In ŠTANCL, J. G. (ed.). *Jubilejný almanach mesta Košíc a východného Slovenska 1918 – 1928*. Košice : Výbor pre oslavy 10. výročia ČSR v Košiciach, 1928.

URAM, Jozef. *Čsl. štátna nemocnica v Košiciach*. In *Sborník vydaný Spolkom československých lekárov v Bratislave u príležitosti valného zhromaždenia Ú. J. Čs. L. dňa 27. – 29. júna 1925 v Bratislave*. Bratislava : 1925.

VAJÓ, Július. *MUDr. Jozef Uram – prvý riaditeľ a primár chirurgického odd. 80. ročnej jubilujúcej Štátnej nemocnice – terajšej Fakultnej nemocnice L. Pasteura, LF UPJŠ v Košiciach*. In JENČA, A. (ed.). *80. výročie založenia Fakultnej nemocnice Louisa Pasteura. Zborník referátov*, Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2004.

ENCYKLOPÉDIA DEJÍN

*Mauzóleum Gabriela D'Annunzia – Gardone Riviera,
Gabriele D'Annunzio (12. 3. 1863 – 1. 3. 1938) bol talianský spisovateľ
a politik, slúžil v talianskej armáde počas prvej svetovej vojny a zúčastnil
sa „Letu nad Viedňou“ v roku 1918. Lietadlo použité počas náletu
je možné vidieť v múzeu Gabriele D'Annunzia. Foto: Stanislav Kurimai*

- ◀ *Stredoveký hrad Rocca Scaligera – Sirmione. Pochádza z 13. storočia, tvorí pomyselnú bránu, vstup do mestečka a je jedným z najlepšie zachovaných hradov v Taliansku. Kedysi bol obklopený opevneniami, ktoré pokrývali rozsiahlu oblasť polostrova. Foto: Stanislav Kurimai*

Kresťanský robotník (1920 – 1921)¹

Ján DŽUJKO

Krajinská kresťansko-socialistická strana bola v medzivojnovom období najsilnejšou stranou maďarskej menšiny na Slovensku. Presadzovala opozičnú konzervatívnu politiku s akcentom na negatívny vzťah k československej štátnosti. Svoj vplyv v jednotlivých vrstvách spoločnosti sa snažila získať aj zakladaním rozličných socioprofesionálnych a odborových organizácií. V Košiciach, kde bolo po Bratislave jej druhé najsilnejšie centrum, založila *Hospodársky zväz remeselníkov* a *Krajinský zväz kresťanských remeselníkov*. Tu vydávala pre svojich sympatizantov na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi aj periodiká *Kresťanský robotník* (1920 – 1921), *Lud* (1921) a *Tabakový robotník – Dohánygyári munkás* (1924 – 1938).

Kresťanský robotník začal vychádzať v Košiciach 24. októbra 1920 s podtitulom *Orgán kresť. soc. hospodárov a robotníkov*. Zodpovedným redaktorom bol Štefan Ványai a majiteľom a vydavateľom Július Fleischmann. Časopis sa tlačil na 4 – 8 stranách v knižtlačniarni Sv. Alžbety. Príspevky v týždenníku boli písané v slovenskom jazyku. Postupne sa v periodiku sformovali tieto rubriky: *Besednica*, *Čo nového v republike?*, *Čo nového vo svete?*, *Chýrnik*, *Poznámky*, *Roľníkom*, *Sociálny a hospodársky obzor*, *Týždenné listy*, *Vnútorne veci*, *Zahraničné zprávy*.

Týždenník chcel na svojich stránkach Slovákov na východe krajiny vzdelávať v politickej, hospodárskej a sociálnej oblasti, a to na kresťanskom základe. Plánoval tiež presadzovať kresťanskú spravodlivosť, statočnosť a mravnosť ako hodnoty, ktoré mali prispieť k lepšiemu riadeniu štátu. Ideálom pre všetkých mal byť kresťanský socializmus, ktorý bol protiváhou bolševizmu.

Z obsahovej stránky sa periodikum venovalo najmä politickému daniu v regióne, aktivitám Kresťansko-socialistickej strany, ale aj činnosti jej rozličných odborových organizácií. Negatívne reagovalo najmä na Československú sociálnodemokratickú stranu robotnícku a Slovenskú ľudovú stranu. Okrajovo sa zaoberalo aj zahraničnopolitickým daniom.

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionálna a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

Mnohé z príspevkov boli písané agresívnejším a radikálnejším štýlom, čo dokazuje skutočnosť, že takmer každé číslo periodika bolo cenzurované.

Noviny chceli osloviť nielen robotníkov, ale aj roľníkov. Tých nemal pomýliť názov periodika a z toho dôvodu redakcia zvažovala zmenu jeho názvu na *Národ*. Napokon 13. marca 1921 vyšiel časopis s názvom *Ľud*, aby zdôraznil, že chce byť tlačovým orgánom nielen robotníkov, ale aj slovenského ľudu a to v kresťanskom duchu. Ani táto zmena však periodiku zásadne nepomohla a v novembri 1921 zanikol.

Použitá literatúra:

Kresťanský robotník (1920 – 1921)

DŽUJKO, Ján. Prehľad po slovensky písaných novinách a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici Presovienses*, roč. 8, 2008, s. 138 – 154. ISSN 1336-7528.

KIPSOVÁ, Mária a kol. *Bibliografia slovenských a inorečových novinách a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin : Matica slovenská, 1968. 1074 s.

LIPTÁK, Lubomír. *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Bratislava : Archa, 1992. 312 s. ISBN 80-7115-029-0.

Stráž východu (1927 – 1929)¹

Ján DŽUJKO

Každá z úspešnejších politických strán sa v medzivojnovom období snažila vydávať noviny a časopisy adresované svojim sympozantom. Výnimkou nebola ani Československá strana národne socialistická. Na rozdiel od Čiech, kde vydávala niekoľko periodík, jej tlač len s veľkými problémami prenikala na Slovensko. Dôvodom tohto neúspechu bola skutočnosť, že národno-sociálne hnutie sa na Slovensku presadilo len v nepatrnej miere. Dlhodobejšie sa na Slovensku napokon strane po iných neúspešných pokusoch, akými boli týždenník *Slovenský robotník* (1919) a *Hor sa* (1920) podarilo vydávať týždenník *Slovenské slovo* (1921 – 1929) a prvý večerník na Slovensku *Slovenský večerník* (1929 – 1935). Popri nich sa snažila vydávať aj niekoľko regionálnych tlačových orgánov. V Banskej Bystrici vychádzal *Pohronský hlásnik* (1926 – 1939), v Žiline *Slovenská krajina*

(1929 – 1933) a v Košiciach *Stráž východu*.

Stráž východu začala vychádzať v Košiciach 25. augusta 1927 s podtitulom Týždenník pre východné Slovensko a Podkarpatskú Rus. Majiteľom a vydavateľom periodika bol Župný výkonný výbor Československej strany národne socialistickej. Prvým zodpovedným redaktorom časopisu sa stal Jozef Janeček. Noviny sa tlačili na 2 – 10 stranách v Kníhtlačiarňi Slovákia, Černý a spol. Košice. Príspevky publikované v týždenníku boli písané v slovenskom i českom jazyku. Postupne sa v Stráži východu sformovali pravidelné rubriky: Besednica, Chýrnik, Literatúra, Lekári, Malý oznamovateľ, Sociálna hliadka, Organizačná hliadka, Podkarpatská Rus, Sokolská hliadka, Ženská hliadka. Súčasťou časopisu bola od 10. novembra 1927 až do konca roka 1928 aj príloha Divadlo adresovaná predovšetkým Východoslovenskému národnému divadlu v Košiciach.

Stráž východu v prvom čísle predstavila aj svoj program. Redakcia chcela osloviť a venovať sa najmä štátnym zamestnancom, živnostníkom, ale aj robotníkom a roľníkom. V národnostnej otázke nechcela byť šovinistická, ale práve naopak tolerantná, avšak za predpokladu, že príslušníci jednotlivých minorít si uvedomia, že „ľud československý“ má právo usporiadať svoje vnútroštátne pomery podľa vlastných

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-19-0058 *Multietnicita a multikonfesionálna a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*.

predstav a má právo zakročiť voči všetkým, ktorí sú proti existencii Československej republiky. V konfesionalnej oblasti priznávala každému jednotlivcovi právo na slobodu vierovyznania, no vyjadrila presvedčenie, že cirkev by sa nemala aktívne zapájať do politického života, prípadne zneužívať vierovyznanie svojich členov pre stranícke záujmy.

Z obsahovej stránky sa periodikum venovalo popri politických témach a aktuálnom politickom dianí najmä sociálnym otázkam, ale aj problematike školstva a kultúry. Na Stránkach *Stráže východu* dominovali najmä príspevky zaoberajúce sa politickým dianím a aktivitami Československej strany národne socialistickej v Košiciach, ako aj na východnom Slovensku, avšak nechýbali ani správy celorepublikového charakteru.

V januári 1929 sa majiteľom a vydavateľom *Stráže východu* stala Vatra, tlačový a vydavateľský podnik s. r. o. v Bratislave. Redakcia časopisu sa tak z Košíc presťahovala do Bratislavy, kde časopis vychádzal naďalej, avšak koncom roka 1929 zanikol.

Použitá literatúra:

Stráž východu (1927 – 1929)

DUHAJOVÁ, Zuzana – ŠEFČÁK, Luboš. *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1999. 238 s. ISBN 80-223-1254-1.

HARNA, Jozef. Český národní socialismus. In *Politické strany I, 1861 – 1938. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. Zost. J. Malíř, P. Marek. Brno : Nakladatelství Doplněk, s. 763 – 791. ISBN 80-7239-178-X.

DŽUJKO, Ján. Prehľad po slovensky písaných novinách a časopisoch vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici Presovienses*, roč. 8, 2008, s. 138 – 154. ISSN 1336-7528.

KIPSOVÁ, Mária a kol. *Bibliografia slovenských a inorečových novinách a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin : Matica slovenská, 1968. 1074 s.

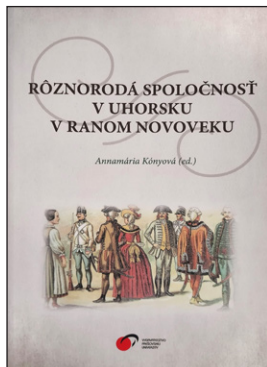
RECENZIE ANOTÁCIE

*The Life Electric v meste Como je socha dokončená v roku 2015 venovaná fyzikovi Alessandrovi Voltovi (1745 – 1827). Life Electric navrhol Daniel Libeskind a bol darom mestu, kde architekt v roku 1988 umiestnil svoju „Summer Session“, školu architektúry.
Foto: Stanislav Kurimai*

- ◀ *Park Güell – Barcelóna je odrazom Gaudího širokého umeleckého talentu. Bol vybudovaný v rokoch 1900 až 1914 a ako verejný park bol oficiálne otvorený v roku 1926. V roku 1984 UNESCO vyhlásilo park za svetové dedičstvo. Gaudí pri návrhu parku Güell uplatnil mnohé zo svojich inováčných konštrukčných riešení, ktoré sa stali symbolom jeho organického štýlu a vyvrcholili vytvorením kostola Sagrada Família. Foto: Lujza Lea Kurimaiová*

Rôznorodá spoločnosť v Uhorsku v ranom novoveku. Ed. Annamária Kónyová. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2023. 252 s. ISBN 978-80-555-3171-7.

Dňa 23. novembra 2022 sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (FF PU) v Prešove konala pod záštitou Inštitútu histórie (IH) vedecká konferencia „Rôznorodá spoločnosť“ – stavy a spoločenské skupiny, sociálne role, sociálne statusy v ranom novoveku. Sumárom odprezentovaných príspevkov je zborník *Rôznorodá spoločnosť v Uhorsku v ranom novoveku*. Editorkou publikácie je riaditeľka IH FF PU v Prešove Annamária Kónyová, recenzentmi Blanka Szeghyová z Historického ústavu SAV a Imrich Nagy z FF Univerzity Mateja Bela.

Dynamický vývoj európskej spoločnosti v ranom novoveku spôsobil jej transformáciu. V dôsledku hospodárskych, spoločenských, kultúrnych a konfesijných zmien niektoré spoločenské statusy alebo roly zanikajú, menia sa alebo sa formujú nové. Zborník poukazuje na zmeny v spoločenských skupinách aj prostredníctvom konkrétnej osobnosti, cez jej typického predstaviteľa. „Istým zmenšeným odrazom európskeho vývinu bolo územie Uhorska, na ktoré poukazuje štrnásť štúdií“ (s. 6). Príspevky sú rozdelené do piatich sekcií: Vojenský element v spoločnosti, Vzdelanci v ranom novoveku, Ženský element, Elita a ľudia na okraji spoločnosti a Cirkevní predstavitelia rôznych konfesií.

Peter Kónya sa vo svojej štúdii *Habsburský a stavovský generál v Uhorsku v 17. storočí* zameril na typických predstaviteľov tohto stavu: generála Antonia Caraffu a Juraja Ottlyka. S generálom Caraffom sa spája Prešovský krvavý súd z roku 1687, keďže určoval jeho smer, ovplyvňoval priebeh vypočúvaní a popráv, ktoré sa vyznačovali neobvyklou krutosťou. Štúdia sa však zameriava aj na jeho inú stránku. Ako uvádza autor: „Pritom sa akosi vytráca aj ďalší rozmer tejto minimálne kontroverznej osobnosti, a to úspešného vysokého dôstojníka.“ (s. 9). Čo sa týka postavy Juraja Ottlyka, P. Kónya sa zameril najmä na jeho angažovanosť v protihabsburských povstaniach, kariéru a úlohu vo vojsku. Ottlyk ako jedna z najvýznamnejších osobností posledných povstaní, najmä odboja Františka II. Rákociho, patril k politickej elite povstaleckého Uhorska.

Štúdia *Vojaci a armáda podľa reglementov Jej veličenstva Márie Terézie – Sprostého wogaka povinnosť a wogánske artykule* od Vladimíra Segeša sa zaoberá vládou Márie Terézie a jej vzťahom k armáde, ktorý umožnil udržať si panovnícke žezlo na začiatku jej vlády vo vojne o habsburské dedičstvo. „Výrazom vďaka, ale aj objektívnej potreby, sa stalo predovšetkým zlepšovanie sociálnych a materiálnych podmienok habsburskej armády.“ (s. 35). Zmeny v armáde sa prejavili v množstve vydaných nariadení a vyhlášok, z ktorých sú najpodrobnejšie dva súčasné vojenské predpisy a predpisy z roku 1760 v slovenčine, uložené v Maďarskej národnej Széchényiho knižnici v Budapešti. Poskytujú autentický pohľad na armádu a radových vojakov v druhej polovici 18. storočia a sú významným prameňom dokumentujúcim slovenskú vojenskú minulosť a vývin slovenskej vojenskej terminológie a jazyka.

Vzdelancami v ranom novoveku sa zaoberal Eduard Lukáč, ktorý sa zameril na postavenie a pôsobenie učiteľov v danom období. V texte upozornil na zvýšený

význam školstva v ranom novoveku, podporu školstva cirkevnými a svetskými autoritami, nábor rektorov a podporu školských inštitúcií, sociálne postavenie a ohodnotenie učiteľov a fluktuáciu a odchod učiteľov zo škôl.

Zaujímavou osobnosťou v oblasti vedy bol nesporne Ignác Born – rakúsky osvietenec, slobodomurár, geológ, mineralóg a montanista, na ktorého sa zameriava text Martina Javora. Zo všetkých jeho úspechov spomenieme napríklad významný výskum z roku 1773, na základe ktorého boli predstavené nové poznatky v klasifikácii minerálov a objavil nový typ amalgamácie, ktorý sa neskôr stal známym ako Bornova nepriama amalgamácia. „Ignác Born predstavuje typ osvietenského univerzálneho vedca, ktorý vidí cieľ osvietenstva v modernizácii spoločnosti cez rozvoj vedy a techniky.“ (s. 93).

Štúdia *Intelektuálna elita na konci 16. storočia na príklade Prešova (sonda do problematiky výskumu elit v mestskom prostredí)* Marcely Domenovej poskytuje pohľad na mužov, ktorí zohrávali významné úlohy v rámci mesta, najmä v oblasti vzdelávania a náboženského života, „možno rozlišovať elity politické, ekonomické i intelektuálne“ (s. 95). Medzi týchto jednotlivcov patria rektori a ďalší pedagógovia pôsobiaci v miestnej škole, ako aj duchovní, ktorí zastávali úlohy farárov a kazateľov v evanjelickom a. v. duchovenstve. Štúdia sa zaoberá ich platovými podmienkami, vzdelaním, kariérou a sieťami kontaktov, pričom poukazuje na potrebu ďalšieho výskumu v týchto oblastiach. Okrem toho sa venuje aj ich literárnej činnosti a homiletickej produkcii, ktorá bola publikovaná.

Ženskému elementu v ranonovovekej spoločnosti sa venovali dve autorky: Annamária Kónyová a Miloslava Bodnárová. V úvode štúdie *Tri podoby ranonovovekej aristokratky v Uhorku* sa A. Kónyová všeobecne zamerala na raný novovek a jeho spoločenské zmeny a nové roly žien v spoločnosti v dôsledku vojenských konfliktov. Konkrétne predstavila tri významné šľachtické ženy, a to Zuzanu Lorántffyovú, Žofiu Báthoryovú a Helenu Zrínsku. Upriamila svoju pozornosť na spoločné črty ich životov a činnosti, aj keď išlo o charakterovo a osobnostne o tri úplne odlišné osobnosti. „Miesto hodnotenia môžu byť ich životné príbehy inšpiráciou ako žiť alebo konať v rôznych životných situáciách.“ (s. 143).

Postaveniu meštianky v sociálno-ekonomickej štruktúre miest Pentapolitany v 16. storočí sa venovala M. Bodnárová. V 16. storočí mala buržoázia v mestách Pentapolitany významné postavenie v sociálno-ekonomickej štruktúre. Ženy, ako súčasť meštianskej spoločnosti, mali v tomto období významný ekonomický vplyv. Mnohé z nich boli ekonomicky aktívne a mali vlastný príjem, čím prispievali k celkovému hospodárskemu rozvoju. Ich demografická, ekonomická a sociálna situácia je dokumentovaná v daňových knihách, daňových registroch, zoznamoch obyvateľov a majetkových záznamoch. Aj keď mnohé ženy disponovali značným bohatstvom, nemali politické práva a nemohli sa angažovať v miestnej správe. „Vyhliadky žien na spoločenský postup boli obmedzené, lebo nemali možnosť zvoliť si zamestnanie, zvyšovať klasifikáciu a priamo sa podieľať na správe mesta.“ (s. 150). Život v mestách sa menil len veľmi pozvoľna.

Stanislava Rovňáková v sekcii *Elita a ľudia na okraji spoločnosti* rozoberá významný šľachtický rod Petheö a jeho významných predstaviteľov. V minulosti pôsobili najmä v regióne Zemplína, avšak patria medzi menej známe uhorské šľachtické rody. Sobášnou politikou sa Petheöovci spriaznili s viacerými poprednými šľachtickými rodmi, ako sú rody Sztáray, Forgách, Perényi a Csáky. Ich význam

v histórii mesta Stropkov a okolitých obcí je značný, pretože viacerí predstavitelia rodu výrazne ovplyvnili život miestnych obyvateľov. V roku 1746 zomrel posledný člen rodu, a tak sa stropkovské panstvo a hrad rozdelili medzi šesť dedičských línií.

Ivan Mrva sa zaoberal zaujímavou témou, a to *Spoločenstvá za hranou zákona. Zbojníci, lupiči a zlodeji*. Zbojníctvo na Slovensku bolo od 11. storočia do konca 18. storočia. Autor opisuje vývoj a charakteristiky zbojníctva v rôznych historických obdobiach, zdôrazňuje faktory, ktoré ho ovplyvňovali, ako napríklad politické krízy, majetkové rozdiely a oslabenie centrálnej moci. Zbojníci boli organizovaní v skupinách, mali svoje etické princípy a často operovali v horských oblastiach. Tiež spomína postavu Juraja Jánošíka a iných zbojníkov, ktorí sa stali hrdinami chudobných vrstiev spoločnosti. „Klasický typ zbojníka predstavuje niekedy kladného hrdinu, lebo berie tým, čo niečo majú, teda bohatším, peniaze, cennosti, prípadne tovar, a tak svojou protizákonnou činnosťou čiastočne vyrovnáva sociálne rozdiely v spoločnosti.“ (s. 167 – 168). Zároveň však zdôrazňuje, že lúpež bola vždy považovaná za trestný čin a aj v súčasnosti je tak vnímaná.

Palatín Juraj Thurzo a jeho podpora protestantov v Uhorsku je názov príspevku Klaudie Sokolovej. V úvode sa zamerala na rod Thurzovcov v ranonovovekom Uhorsku, ďalej podporu protestantov Jurajom Thurzom v boji za ich práva, vytýčila konkrétne príklady podpory, na základe ktorých získal prestíž aj v zahraničí. Z jeho pôsobenia je zrejmé, že „určil jednoznačný smer luteránskej viere a zaslúžil sa o jej nasledujúci vývoj na našom území, a to aj napriek vtedajším pomerom v Uhorsku, nepriateľským voči iným ako katolíckym prejavom“ (s. 195).

Z cirkevných predstaviteľov predstavil Peter Šturák *Osobnosť biskupa Michala Manuela Olšavského (1700 – 1767) a jeho prínos pre rozvoj Mukačevskej eparchie*. V úvode o. i. upozornil na jeho organizačné schopnosti a vzdelanie, význam pre eparchiu, ďalej sa zamerala na osamostatnenie Mukačevskej eparchie, s čím súviselo aj biskupovo úsilie a aktivita v jej prospech. Dôležitým bolo taktiež vykonávanie kanonických vizitácií, zmierovacia misia v Sedmohradsku a Szatmári. Získal aj titul kráľovského radcu, podarilo sa mu presadiť dekrét Márie Terézie, aktívny bol aj v oblasti školstva.

Na *Obraz jezuitu v ranonovovekej spoločnosti* sa pozrela Monika Bizoňová. Štúdia analyzuje postavenie jezuitu v ranom novoveku, začínajúc založením a schválením Spoločnosti Ježišovej v roku 1540 a prechádzajúc cez jej základné články. Okrem tradičných sľubov jezuiti skladali aj špecifický sľub poslušnosti pápežovi, čím sa odlišovali od iných reholí. Ďalej sa štúdia venuje rádovej konštitúcii jezuitov a tomu, ako sa každý jezuita riadil podľa nej. Zameriava sa aj na postavenie študenta v ich vzdelávacom systéme a organizačnú štruktúru Spoločnosti Ježišovej, spolu s ďalšími aktivitami a vnútornými funkciami jezuitov.

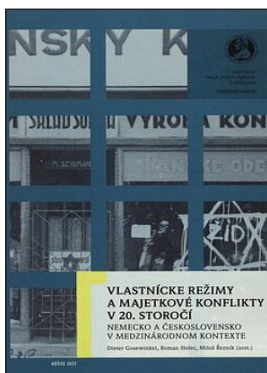
Život evanjelických farárov počas rekatolizácie rozobrala v štúdiu Lucia Šteflová. Opísala zhoršujúcu sa situáciu, nátlak na evanjelických farárov, úsilie niektorých o zachovanie svojich povinností, následky rekatolizačného obdobia. Opísala taktiež odmietanie bohoslužobných úkonov a obmedzenia, zaujímavý je prípad zmiešaných manželstiev u farárov, ale aj následky pre každodenný život. „Evanjelickí farári sa v období rekatolizácie nachádzali v zložitej situácii, ktorá súvisela s nerovnováhou medzi predstaviteľmi a príslušníkmi jednotlivých konfesii v Uhorsku. Ich neľahká pozícia súvisela predovšetkým so zápasom o náboženskú slobodu, prenasledovaním, odoberaním kostolov či obmedzovaním zo strany katolíckeho duchovenstva.“ (s. 237).

Uniatské duchovenstvo v 17. a 18. storočí analyzoval Vavrinec Žeňuch. „Klérus prešiel v období novoveku výrazným posunom. V 2. polovici 18. storočia mali uniati už náležite vzdelanie a latinská cirkev utvorila rámec, ktorý uniati dodržiavali.“ (s. 250). Zaoberá sa zmenami, ktoré ovplyvnili život gréckych ortodoxných presbyterov v období 17. a 18. storočia. Zhrnul diskusiu o normách, zákazoch a prijatých obežníkoch, ktoré sa dotkli ich života. Okrem toho spomína pramene, pochádzajúce z cirkevného a štátneho prostredia, ktoré reagovali na udalosti v cirkvi. Ako autor uvádza, cieľom príspevku je zmapovať zmeny, ako je cirkevná únia, a problémy, ako je bigamia a otázky cirkevnej správy, ktoré ovplyvnili život presbyterov významným spôsobom.

Zborník *Rôznorodá spoločnosť v Uhorsku v ranom novoveku* reflektuje najmä na spoločenské zmeny 16. – 18. storočia, pričom sa zameriava na sociálne roly a statusy, ich význam a pôsobenie v rámci sociálnych skupín. Štúdie sú zamerané na viaceré oblasti, napríklad vojenstvo, ženský element, vzdelancov, elitu a ľudí na okraji spoločnosti, v neposlednom rade na cirkevných predstaviteľov rôznych konfesií. Napriek tomu, že sa zameriava na osobnosti čias minulých, ukazuje sa, že v mnohých pozitívnych či negatívnych aspektoch nájdeme v ranonovovekej societe zhodu aj s dnešným svetom. Akýmsi mementom zborníka môže byť, „aby poznaním osudov rôznych ľudí, spoločenských skupín spoznali minulosť a zároveň sa z nej dokázali poučiť, ale najmä nájsť pozitívnu inšpiráciu pre budúcnosť“. (s. 6).

Klaudia Sokolová

Vlastnícke režimy a majetkové konflikty v 20. storočí. Nemecko a Československo v medzinárodnom kontexte. Eds. Dieter Gosewinkel, Roman Holec, Miloš Řezník. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2022. 326 s. ISBN 978-80-574-0140-7.

Publikácie, ktoré sa zaoberajú analýzou rôznych oblastí vzájomných vzťahov medzi dvoma či viacerými krajinami, navyše ak ich spolužitie nebolo vždy bez problémov, predstavujú spravidla zaujímavé spektrum pohľadov a interpretácií, ktorému sa oplatí venovať pozornosť. Túto skúsenosť potvrdzuje aj zborník z tradičného stretnutia česko-nemeckej a slovensko-nemeckej komisie historikov. Aj keď s istým oneskorením predsa len sa ho v roku 2022 podarilo vydať pod názvom *Vlastnícke režimy a majetkové konflikty v 20. storočí*. Zostavovatelia a autori jednotlivých príspevkov napriek názvu nesledovali iba úzko ekonomické otázky. O tom čitateľa presvedčí nielen podtitul publikácie

Nemecko a Československo v medzinárodnom kontexte, ale predovšetkým obsah jednotlivých zaradených príspevkov. Zmeny politických režimov, hraníc, vlastníckych pomerov či právnych noriem, ktorými Európa prešla počas 20. storočia, predstavujú zložitý komplex otázok a problémov. S viacerými ich dôsledkami zápasíme ešte aj v súčasnosti. V tomto prípade českí, slovenskí a nemeckí bádatelia sledujú vybrané

udalosti z rokov 1918 – 1955. Tie sa dotkli nielen obyvateľov strednej Európy, ale mali celkom prirodzene aj širší kontext. Nešlo pritom iba o tie najviditeľnejšie, ako napríklad zmeny politických režimov, majetkových práv či hraníc. Rovnako vážnym problémom sa niekedy vo väčšej, inokedy v menšej miere stávala otázka odsunu, prípadne „výmeny“ obyvateľstva, znárodňovania alebo vlastníckych sporov, v tomto konkrétnom prípade najmä medzi Nemeckom a Československom.

V rámci pätnástich štúdií rôzneho rozsahu sa tak čitateľ môže oboznámiť s aktuálnymi výsledkami výskumov prebiehajúcich v rámci tejto problematiky. Aj keď u prevažnej väčšiny textov je kľúčovou otázkou vlastníctva, tak má súčasne celý rad podôb a významov. Od práva osôb disponovať konkrétnymi vecami i nehnuteľným majetkom, cez sociálne či morálne funkcie vlastníctva, až po stelesnenie morálno-hodnotových predstáv z koncepcie spoločenského zriadenia. Režimy vlastníctva určujú ekonomické a politické usporiadanie historického priestoru. Pritom práve popretie individuálneho vlastníctva štátnym režimom v priebehu 20. storočia znamenalo v mnohých prípadoch negatívnu skúsenosť, ktorou sa toto obdobie prejavilo v zmenách právnych poriadkov, ale čo je rovnako dôležité aj v povedomí obyvateľstva.

Už prvá svetová vojna priniesla do života ľudí, právneho systému, politiky, hospodárstva, ale tiež majetkových práv obrovské zmeny. Vzhľadom na potrebu naplniť vojnové požiadavky a mobilizovať zdroje, museli vlády štátov zasahovať do ekonomických vzťahov dovtedy nepredstaviteľným spôsobom. A tieto zásahy, aj keď v závislosti od konkrétnej krajiny v rôznej miere, zostali zachované i po skončení vojny. Súkromné vlastníctvo síce nebolo zrušené, dostalo sa ale pod systematickú kontrolu štátu. Súčasne už existovali aj nové formy štátneho či kolektívneho vedenia, resp. plánovaného hospodárstva. Tieto i ďalšie aspekty vývoja politického či hospodárskeho života najmä, no nielen v strednej Európe, prezentujú autori jednotlivých štúdií. Hneď prvá s názvom *Pozemková reforma v Československu po roce 1918: sociální, politická, ekonomická a národnostní dimenze změn*, od doc. A. Doležalovej, ukazuje názorne – na príklade jednej zo zásadných zmien vlastníckych pomerov – aké široké dôsledky mala nielen z, tradične najmä staršou historiografiou prezentovaného, pozitívneho hľadiska. Sú tu totiž aj iné pohľady, ktoré v národnostne i konfesionálne zmiešanom prostredí naznačujú, že situácia bola oveľa komplikovanejšia. Autorka systematicky rozobrala niektoré z aspektov, východísk a záverov reformy, aby dospela ku konštatovaniu, že sa v konečnom dôsledku stala typickou ukážkou hospodársko-politického opatrenia, ktoré malo riešiť vtedajšie páľčivé sociálne problémy. Súčasne ale vytvorilo nové a nepredpokladané ťažkosti.

Inú formu zmien vlastníctva, ktorá prebiehala priamo po prvej svetovej vojne, zachytili prof. E. Kubů a doc. J. Šouša v štúdiu *Nostrifikace průmyslových a obchodních firem v meziválečné ČSR, její nacionální obsah a dlouhodobé důsledky*. Načrtli mnoho vrstevnatosť tohto procesu, ktorý rozhodne nebol iba jednoduchou výmenou balíkov akcií väčšieho množstva veľkých firiem. Mapujú napríklad prípravu nostrifikačného procesu s dôrazom na záujmy zúčastnených skupín, či jej následnú realizáciu prostredníctvom prijatého zákona. Zrozumiteľnou formou čitateľom predstavujú nielen to zrejme, čo z daných procesov priamo vyplývalo. Naznačujú aj niečo z toho, čo pre verejnosť ostávalo v úzadí. A tak, ako v mnohých iných prípadoch, ani tu nebolo dôležité iba presné dodržiavanie jednotlivých paragrafov zákona, ale predovšetkým jeho realizácia v praxi. V každom prípade išlo o dôležitý proces pre

hospodársku stabilizáciu nového československého štátu. Samotné vlastnícke práva v podstate narušené neboli. Pôvodní majitelia akcií podnikov, ktoré sa stali predmetom nostrifikácie, sa síce dostávali pod ekonomický tlak. Proti samotnému procesu sa ale dalo brániť a viaceré spoločnosti aj v súdnych sporoch nakoniec uspeli.

O tom, aká zložitá bola situácia v oblasti vlastníckych vzťahov po skončení prvej svetovej vojny na území Slovenska, poskytuje informácie štúdia prof. R. Holeca *Poloplný alebo poloprázdný pohár? K zmenám v majetkovej štruktúre maďarskej menšiny v rokoch 1918 – 1938*. Autor v úvode považoval za potrebné charakterizovať nové podmienky, ktoré nastali po prvej svetovej vojne. Okrem zmeny v menovej oblasti či nostrifikácii, to bola najmä pozemková reforma, ktorá najmä pre majetných občanov hlásiacich sa k maďarskej menšine znamenala vážny zásah do ich vlastníckych práv. Aj jej priebeh bol pri porovnaní so situáciou v ostatných častiach republiky odlišný. Napriek tomu, že v južných oblastiach Slovenska žilo prevažne maďarské obyvateľstvo, značná časť rozdeľovanej pôdy prešla do majetku česko-slovenských kolónií, resp. ako tzv. zvyškové statky ju prideliť politickým nominantom. Deklarované ciele reformy sa tak v tomto priestore nenaplnili. V závere štúdie sa autor venuje priamym dopadom pozemkovej reformy na šľachtické statky, najmä na príklade N. Oldenburgovej a jej panstva v Brodzanoch.

Zaujímavým príkladom toho, že ani premyslená ochrana majetku nemusí byť za mimoriadnych okolností účinná, je štúdia prof. W. Veraarta *Majetok Schichtovcov. Osud nepriateľského majetku v Holandsku a vo Švajčiarsku medzi rokmi 1945 a 1952*. Rodina Schichtovcov vybudovala postupne rozsiahly priemyselný konglomerát s centrom v dnešnom Ústí nad Labem. V závere dvadsiatych rokov 20. storočia sa spojili s nadnárodnou spoločnosťou Univer, pričom následne svoje rozsiahle majetkové práva realizovali prostredníctvom spoločností sídliacich vo Švajčiarsku a Holandsku. Už druhá svetová vojna, keď časť rodiny mala anglické, časť zase nemecké občianstvo, priniesla do spravovania ich podielov problémy. Po skončení vojny sa dostali do ešte väčších ťažkostí, keď ich majetok definovaný ako nepriateľský mal byť konfiškovaný. Vznikol z toho zložitý právny spor, ktorý sa riešil dlho a na rôznych úrovniach, pričom v konečnom dôsledku časť svojho majetku rodina stratila. Štúdia poukazuje tiež na rôzne postoje jednotlivých európskych štátov k problematike majetkových práv po druhej svetovej vojne, rovnako ako množstvo záujmov a právnych komplikácií spájajúcich sa s týmto procesom.

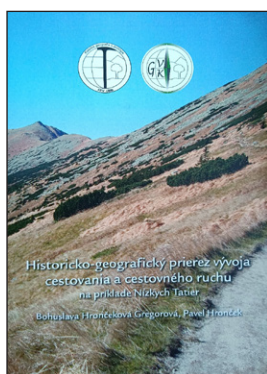
V príspevku *Formy expanzie nemeckého kapitálu na Slovensko 1939 – 1945* analyzujú dr. L. Hallon a dr. M. Schvarc úlohu, akú zohrával nemecký kapitál na Slovensku počas druhej svetovej vojny. Aj keď tejto problematike v rámci slovenskej historiografie venovali pozornosť viacerí bádatelia, stále zostáva množstvo nevyjasnených problémov. I preto je zaujímavé sledovať exkurz danou problematikou, postup etablovania nemeckého kapitálu v tomto priestore a v konečnom dôsledku vytváranie jeho jednoznačného a dominantného postavenia nielen priamo na obsadených územiach, ale i v „spojeneckých“ krajinách. Na viacerých príkladoch z prostredia dnešného Slovenska autori prezentujú silový postup, hospodársko-politický tlak i priame kroky bankového (Deutsche Bank, Dresdner Bank) či priemyselného (IG Farben) kapitálu, resp. ďalšie prvky expanzie do hospodárskeho systému krajiny.

Prakticky všetky príspevky zaradené do tohto zborníka by si zaslúžili podrobnejšiu pozornosť. Na záver si ale dovoľíme aspoň krátke konštatovanie. V prvom

rade, že publikácia *Vlastnícké režimy a majetkové konflikty v 20. storočí* nepochybne splnila ciele, ktoré si autori príspevkov i zostavovatelia kládli. Vznikol tak pozoruhodný súbor textov rozvíjajúci naše poznatky vo viacerých smeroch. Skutočnosť, že dodržiavanie či naopak porušovanie vlastníckych práv bezprecedentne uplatňované v priebehu 20. storočia vyvolávalo a stále vyvoláva isté napätie najmä v priestore strednej Európy, je známym faktom. I preto kým vzájomné animozity bude možné konečne odstrániť, je potrebné ich analyzovať, dostatočne poznať a vysvetliť. Štúdie, ktoré sa podarilo zhromaždiť v tomto zborníku tak môžu predstavovať, a to nielen pre samotných historikov, v tomto smere cenný zdroj inšpirácie. Napríklad v tom, ako postupovať pri ochrane základných a nielen majetkových práv v zložitom období, do ktorého Európa i svet v súčasnosti smerujú.

Patrik Derfiňák

HRONČEKOVÁ GREGOROVÁ, Bohuslava – HRONČEK, Pavel. *Historicko-geografický prierez vývoja cestovania a cestovného ruchu na príklade Nízkyh Tatier*. Banská Bystrica : Katedra geografie a geológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2023. 265 s. ISBN 978-80-557-2064-7.

Turistika, cestovný ruch a sprístupňovanie prírodných krás Slovenska patria dlhodobo medzi priority štátu i rôznych organizácií. Už od druhej polovice 19. storočia prebiehajú v tomto smere viac či menej úspešné aktivity, usilujúce o zvýšenie zamestnanosti obyvateľstva i príjmov, ktoré je z tohto druhu podnikania a poskytovania služieb možné získať. Stále vo väčšej miere sa téma turistiky, cestovania a cestovného ruchu stáva zaujímavou aj pre vedcov z rôznych oblastí. Tí sa okrem samotného ekonomického prínosu usilujú podať aj historický vývin tohto procesu, jeho vplyv na životné prostredie či často veľmi rozsiahle zmeny, ktoré v krajine vyvoláva.

Dvojica autorov publikácie *Historicko-geografický prierez cestovania...* si vytýčila pomerne náročný cieľ. Priblížiť v podobe základného prehľadu geografický, ale najmä historický vývoj cestovania a cestovného ruchu s dôrazom na postup tohto procesu v oblasti Nízkyh Tatier. V tomto smere zvolili logický a dobre premyslený postup. Po úvodných, skôr teoretických častiach, oboznamujúcich čitateľa so základnou odbornou terminológiou, vnímaním vývoja procesu cestovania v rôznych historických obdobiach či existujúcou informačnou pramennou bázou, pristúpili k podrobnejšej analýze vybraného priestoru. Z tohto hľadiska je ich postup logický a vďaka podrobnému členeniu na kapitoly, podkapitoly a ďalšie menšie celky aj samotným čitateľom bez ťažkosti sledovateľný.

Autori zrozumiteľným a podľa nášho názoru pre čitateľa prístupným spôsobom postupne približujú rôzne možnosti a dôvody cestovania, tak ako sa v minulosti objavovali. Najväčší dôraz položili na predstavenie situácie v oblasti Nízkyh Tatier. Tu sa od prvých zmienok o osídlení cez systematickú kolonizáciu územia postupne do-

stávajú k tomu, čo môžeme z hľadiska cestovania a cestovného ruchu, resp. turistiky považovať za najdôležitejšie. A to, čo si aj samotní autori stanovili ako hlavný cieľ svojho snaženia. Konkrétne: „... *identifikovať a charakterizovať v základných prierezo- vých rovinách počiatky mobility a cestovania v priestore Západných Karpát, resp. spracovať vznik a vývoj moderného cestovného ruchu na príklade Nízkych Tatier*“ (s. 15).

Na lepšie zvládnutie tohto pomerne náročného problému si následne stanovili celý rad parciálnych cieľov, ktorých naplnenie sa stalo vlastne základom náplne pre jednotlivé kapitoly a podkapitoly publikácie. Autori pritom celkom prirodzene využili nielen výsledky svojho dlhodobého výskumu všeobecne, ale tiež značné množstvo už existujúcej a dostupnej literatúry k danej téme. Jej škála je široká, keďže siaha od pramenných prác z 18. storočia až k súčasným textom. I vďaka tomu čitateľ absolvuje pomerne podrobný exkurz, zasahujúci aj do oblastí, ako politická situácia, zbojníctvo či počasie. Tie síce s cestovným ruchom a cestovaním v konkrétnych obdobiach súvisia, z pohľadu človeka venujúceho sa podrobnejšie otázkam cestovného ruchu by bolo možné očakávať väčší priestor pre témy ako napríklad regionálne kúpeľníctvo. Faktom však zostáva, že samotný v názve uvedený pojem „prierez“, naznačuje skôr snahu autorov ukázať popri základných informáciách skutočne pestrú mozaiku problémov a možností, ktoré sledovaná téma ponúka. V konečnom dôsledku tak môžeme konštatovať, že na prísne vedeckom základe ponúkli dôležitý orientačný rámec, ktorý je možné z najmä pohľadu regionálnych dejín ďalej dopĺňať a spestrovať.

Ako v podstate každá, aj táto vedecká publikácia má svoje nesporné klady, ale tiež oblasti, ktoré môžu, v závislosti od individuálnych preferencií čitateľa vyvolať otázky, potrebu vysvetlenia či doplnenia informácií. V tomto prípade samozrejme celkový rozsah publikácie napríklad neumožňuje riešiť podrobnejšie všetky, najmä všeobecnejšie otázky vývoja cestovania a cestovného ruchu. Rovnako k drobným problémom, ktoré sú ale celkom prirodzene súčasťou rozsiahlejších prác, možno zaradiť niektoré nie celkom vhodné znaky či pojmy, napríklad „veľmi čiastočne“. (s. 9) Z pohľadu komfortu čitateľa možno mať istú výhradu k použitej technickej úprave. Ekonomické dôvody pre použitie mäkkej väzby sú síce pochopiteľné. Pri publikáciách, po ktorých čitatelia siahajú častejšie, čo bude predpokladáme aj tento prípad, sa ale rýchlo takáto publikácia deformuje a opotrebováva.

Ako už bolo spomenuté v úvode, autormi stanovený cieľ bol pomerne náročný. Práca celkovo prináša mnoho nových a zaujímavých informácií, ktoré nielen odborná, ale i laická verejnosť určite ocení. Podľa nášho názoru však publikácia súčasne poukázala aj na ďalší, už menej povzbudivý fakt. A tým je skutočnosť, že napriek už desaťročia seriózne prebiehajúcim výskumom, nepochybne hodnotným textom, ktoré v konečnom dôsledku priniesli množstvo nových zistení o krajine, ktorá nás obklopuje a ktorá aj v dôsledku ľudskej činnosti prechádza neustálymi zmenami, stále toho nevieme dosť. Každá nová práca, vrátane publikácie B. Hrončekovej Gregorovej a P. Hrončeka, prináša na niektoré otázky kvalifikované odpovede. Súčasne ale nastoľuje, rovnako ako zmeny prebiehajúce v čase, aj nové, rovnako aktuálne otázky, ktoré bude v budúcnosti potrebné tiež, rovnako odbornou formou zodpovedať.

Patrik Derfiňák

KRONIKA

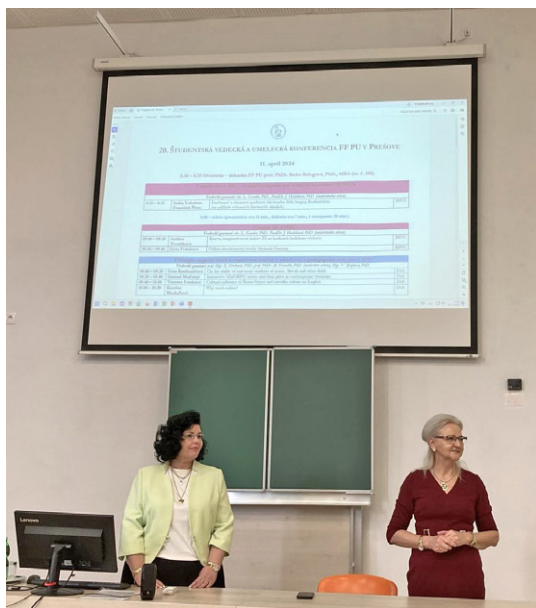
*Kaiservilla v Bad Ischli, Cisárska vila – letné sídlo
Františka Jozefa I. Foto: Nadežda Jurčišinová*

- ◀ *Katedrála Petra a Pavla je jednou z charakteristických stavieb juhomoravskej metropoly Brna. Postavili ju na vrchu Petrov. Jej veže sú vysoké 84 metrov. Interiér má prevažne barokovú podobu, zatiaľ čo exteriér s dvoma vežami, postavenými v rokoch 1904 – 1905, je prestavaný v štýle novogotiky. Katedrála je vyobrazená na českej desaťkorunovej minci.
Foto: Nadežda Jurčišinová*

20. ŠTUDENTSKÁ VEDECKÁ A UMELECKÁ KONFERENCIA FF PU V PREŠOVE

Prešov, 11. apríl 2024

Ján DŽUJKO

Pani dekanka prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD., MBA. otvára konferenciu

Dňa 11. apríla 2024 sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (FF PU) v Prešove už tradične uskutočnila Študentská vedecká a umelecká konferencia FF PU v Prešove. Jubilejný 20. ročník tohto podujatia otvorila príhovorom dekanka FF prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD., MBA. Študenti bakalárskeho, magisterského i doktorandského stupňa dostali priestor na prezentáciu svojej práce a výsledkov výskumu v odbornom kruhu svojich pedagógov v rámci jednotlivých sekcií.

V sekcii A pre doktorandov pod vedeckou garanciou a moderovaním doc. Mgr. Marcely Domenovej, PhD., vystúpili dve doktorandky Inštitútu histórie (IH) FF PU Mgr. Klaudia Sokolová (Uhorsko-osmanský svet očami cestovateľov, Uhorská ranonovoveká memoárová a cestopisná literatúra) a Mgr. Andrea Ferencová (Postavenie šľachticov v ranonovovekej uhorskej spoločnosti).

Študenti bakalárskeho a magisterského štúdia vystúpili v sekcii Historické vedy, ktorej vedeckými garantmi boli PhDr. Ján Džujko, PhD., doc. PhDr. Peter Koval, PhD., a Mgr. Lucia Šteflová, PhD. Postupne príspevky prezentovali Diana Kostelníková (Boje o trón v Uhorsku v druhej tretine 11. storočia), Pavol Minčák (Obec Kurima v stredoveku a ranom novoveku), Bc. Katarína Mikulová (Mužský odev raného novoveku v oltárnych vyobrazeniach), Bc. Daniel Vrábel (Východní kresťania a ich vývoj na Spiši), Andrej Kostelník (Irinej Chanát medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou), Bc. Ivana Zimovčáková (Zahraničná politika Veľkej Británie očami Edwarda Graya), Bc. Martin Jusko (Včelárske knihy a tlač na Slovensku v rokoch 1792 – 1943) a Bc. Katarína Szentiványiová (Literárno-historický obraz žien z rodu Medici). Prezentované texty, ktorých autori sa zaoberali rozličnými dejinnými témami boli výsledkom solídneho výskumu študentov a prispeli aj k bohatej diskusii, v rámci ktorej odzneli ďalšie zaujímavé postrehy týkajúce sa jednotlivých tém.

Študenti IH sa už tradične v hojnom počte zúčastnili Študentskej vedeckej konferencie FF PU v Prešove, v priebehu ktorej mohli prezentovať výsledky svojho vý-

skumu a zároveň dostali aj možnosť publikovať ich v avizovanom recenzovanom digitálnom zborníku. Okrem certifikátu o účasti na tomto odbornom študentskom podujatí vďaka pani riaditeľke IH FF PU v Prešove doc. PhDr. Annemárii Kónyovej, PhD., dostali aj niekoľko publikácií – monografií, zborníkov a časopisov, na ktorých vydaní sa podieľali členovia IH.

Účastníci konferencie

ERASMUS PREDNÁŠKA NA INŠTITÚTE HISTÓRIE

Prešov, 7. máj 2024

Peter KOVAL

Dr. Gadocha počas prednášky. Foto: P. Koval

Erasmus+ prednášky zahraničných kolegov na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove sa stali už pravidelnou udalosťou určenou pre študentov IH. Po minulom „rekordnom“ roku, keď sa na tomto pracovisku predstavili až šiesti odborníci zo zahraničných univerzít, tento kalendárny rok odštartovali prednáškou kolegu z Inštitútu histórie a archívnickva Pedagogickej univerzity v Krakove.

Dr. Marcin Gadocha je odborníkom na poľské dejiny novoveku, ako aj hospodárske a sociálne dejiny miest. V Prešove sa neocitol po prvýkrát, nakoľko v rámci spolupráce medzi uvedenými pracoviskami navštevuje IH nielen počas Erasmus+ aktivít, ale je aj pravidelným účastníkom rôznych vedeckých podujatí konaných na Prešovskej univerzite.

Tentoraz predstavil študentom prvého ročníka veľmi zaujímavú historicko-gastronomickú tému *Polská kuchyňa – história a súčasnosť*. V nej načrel do dejinného vývoja starých remesiel spojených s varením, pečením, údením a všetkými ostatnými vecami súvisiacimi s jedlom (kuchynské nástroje, pomôcky, suroviny, techniky varenia a pod.). Aj keď sa geograficky čiastočne obmedzil len na krakovskú oblasť Poľska, hľadal aj rôzne komparácie s ostatnými časťami monarchie a hlavne paralely v modernej gastronómii. Poukázal na to, že poľská tradičná ľudová kuchyňa bola inšpiráciou pre mnohé výrobky, ktorými sa chvália ďaleko za poľským územím aj iné národy (hamburger, cheesecake a pod.), ale zároveň získavala podnety od ostatných okolitých regiónov, aby skvalitnila svoju ponuku.

Dr. Gadocha prezentoval tradičné poľské menu počas sviatkov Vianoc či Veľkej noci, prezradil prešovským študentom recepty na viaceré kulinárske dobroty aj to, že Pedagogická univerzita v Krakove pravidelne organizuje pre svojich študentov v rámci výučby ich realizáciu pod dohľadom odborníkov. Tá sa samozrejme končí ich ochutnávkou. Niečo podobné mohli zažiť aj zúčastnení študenti na odbornej prednáške Dr. Gadocha v Prešove, ktorý ich prekvapil malým občerstvením typických krakovských cukroviniek. Veríme, že nielen malý chutný prezent, ale hlavne zaujímavý výklad poľského odborníka podnieti záujem študentov o štúdium na zahraničnej univerzite.

„MAGYAR MENYASSZONY“ – MAĎARSKÁ NEVESTA

Budapešť, 13. december 2023 – 25. august 2024

Andrea FERENCOVÁ

V období od 13. decembra 2023 do 25. augusta 2024 ponúka Maďarské národné múzeum návštevníkom dočasnú rozsiahlu výstavu s názvom *Magyar Menyasszony* (Maďarská nevesta). Expozícia je pútavou reflexiou nad úlohou žien v histórii a súčasnosti, pričom sa zameriava nielen na ich postavenie v spoločnosti, ale aj na ich význam v kontexte manželstva a svadieb. Táto rôznorodá a zaujímavá prezentácia oživuje príbehy stoviek známych aj menej známych žien. Výstava sa snaží poukázať na ich individuálne životné cesty, zápas o osobnú slobodu a rozhodovanie o vlastnom osude.

Roly hlavnej kurátorky a hybnej sily tejto výstavy sa zhostila doktorka Ildikó Simonovics, historička módy, ktorá svojimi poznatkami a vedením prispela k tomu, aby táto expozícia bola nielen vzrušujúcou prehliadkou histórie, ale aj podnetnou úvahou nad úlohou žien v spoločnosti a v manželstve.

Expozícia ponúka návštevníkom pohľad na históriu manželstva na území Maďarska za posledných 500 rokov, začínajúc v období 16. storočia, ktoré sa vyznačovalo tým, že väčšinu záznamov a dejín týkajúcich sa manželstva a žien písali muži. V tejto pestrej veľkolepej prehliadke bohato ilustrovaných artefaktov sa odкрýva dôležitá pravda, že úloha žien bola omnoho dôležitejšia, než sa to môže zdať z tradičných historických záznamov, a že ich účasť na formovaní spoločnosti a rodinného života bola hlboko zakorenená a významná.

Výstava využíva širokú škálu zbierok Maďarského národného múzea, ako aj darov od jednotlivcov a komunít, aby predstavila pestrosť a bohatstvo manželských tradícií a zvykov, v minulosti až po súčasnosť. Práve darované exponáty jej dodávajú osobitý charakter a jedinečnosť. Medzi exponátmi nechýbajú ani najstaršie zachované svadobné šaty v kolekcii *Textile Collection*, ktoré siahajú až do 16. storočia a ktoré údajne obliekla kráľovná Mária Habsburská pri svojom sobáši s kráľom Ľudovítom II. v roku 1522. Tieto vzácne artefakty predstavujú začiatok obdobia, na ktoré sa výstava zameriava, a sú významným prínosom k pochopeniu historických kontextov a spoločenských zmien.

Okrem prezentácie nádherných historických kúskov môžu návštevníci objavovať aj 50 životných príbehov významných historických postáv, ako napríklad Márie Habsburskej a Ľudovíta II., Márie Kristíny Rakúskej a Žigmunda Báthoryho, Kataríny Brandenburskej a Gabriela Betléna, cisárovnej Márie Terézie a jej manžela Františka Lotrinského a taktiež aj nezabudnuteľný manželský príbeh Alžbety „Sissi“ Bavorskej a cisára Františka Jozefa I. Okrem toho sa výstava venuje aj príbehom obyčajných žien z meštianskych a roľníckych vrstiev.

Výstava *Magyar Menyasszony* spája historické príbehy súvisiace s manželstvom a svadbami s príbehmi súčasných žien, čím poskytuje návštevníkom komplexný pohľad na vývoj úlohy žien v spoločnosti a na význam manželstva v histórii a kultúre.

Zároveň sa výstava snaží otvoriť diskusiu o tom, ako sa menili a menia postavenie a úloha žien v spoločnosti a v manželstve a ako tieto zmeny ovplyvnili naše chápanie a vnímanie úlohy nevesty a ženy v spoločnosti. Tento otvorený dialóg je dôležitým prvkom vytvárania porozumenia a spoločenského pokroku.

VELYKYJ BEREZNYJ A PREZENTÁCIA KNIHY CESTA PREDKOV

Velykyj Bereznyj, 26. jún 2024

Peter ŠVORC

V stredu 26. júna 2024 sa na mestskom úrade vo Velykom Bereznom, ktorý sa rozkladá na strednom toku rieky Uh, konala milá slávnosť. I napriek vojnovému konfliktu Ruska s Ukrajinou mestečko s necelými ôsmymi tisíckami obyvateľov (údaje z roku 2022) žije svoj každodenný život – opravuje cesty a chodníky na peknom námestí, rekonštruuje niektoré mestské objekty, na čo získalo grantové prostriedky zväčša z Európskej únie. Na jeden z takýchto projektov získal Velykyj Bereznyj financie

Obálka knihy *Cesta predkov* a zasadačka mestského úradu vo Velykom Bereznom.

Zľava: Slavomír Kopáč, starosta Liptovskej Tepličky, Peter Švorc, profesor Prešovskej univerzity, Zuzana Kollárová, vedúca popradskej pobočky Štátneho archívu v Poprade, Bohdan Kyrlik, primátor Velykeho Berezneho.

v spolupráci s podtatranskou dedinou Liptovská Teplička. Aj táto obec, nachádzajúca sa uprostred nízkotatranských hôr, vďaka spoločnému projektu obnovila niektoré obecné objekty, obohatila kultúrny a spoločenský život napríklad folklórnymi slávnosťami Pod Kráľovou hoľou, na ktoré prichádzajú folklórne súbory nielen zo Slovenska, ale aj zo zahraničia, medzi nimi aj z ukrajinského partnerského mesta Velykyj Bereznyj. Faktom je, že v roku 2022 a 2023 Berezňania chýbali, keďže kvôli vojne s Ruskom nemohli odísť z Ukrajiny muži podliehajúci branným povinnostiam.

Liptovská Teplička spolu s Velykym Bereznyom získala finančné prostriedky na projekt s názvom *Cesta predkov*. Jeho cieľom bolo podporiť kultúrne aktivity na oboch stranách slovensko-ukrajinskej hranice, no v tomto prípade aj rekonštrukciu veľkého exodu obyvateľov Liptovskej Tepličky v závere 18. storočia na dnešné Zarkapatsko – do Velykeho Berezného.

Zdanlivým paradoxom je, že odchod približne 100 ľudí z Liptovskej Tepličky upadol v tejto dedine v priebehu dvesto nasledujúcich rokov do zabudnutia. Nezachovali sa o tom v obci, ba pravdepodobne ani na Slovensku, žiadne priame dôkazy, a tak historici a etnografi, ktorí robili v Liptovskej Tepličke výskum a jeho výsledky aj publikovali, o odchode Tepličanov nepísali. V pamäti starších obyvateľov síce zostali matné spomienky na rozprávanie ich predkov, že niektorí z nich majú, resp. mali príbuzných na Ukrajine, ale nič konkrétnejšie nevedel nikto k tomu povedať. Obdobie socializmu a takmer neprechodná sovietsko-československá hranica urýchlili proces zabúdania.

Bol to až rok 2013, keď sa starosta Liptovskej Tepličky Slavomír Kopáč dozvedel od vtedajšieho riaditeľa Správy Národného parku Poloniny Miroslava Buraľa, že takmer hneď za slovensko-ukrajinskou štátnou hranicou v mestečku Velykyj Bereznyj nesie jej mestská časť pomenovanie Liptaky – Liptáci, a to podľa prisťahovalcov z Liptova, konkrétne z Liptovskej Tepličky. Takáto informácia prebudila nielen zvedavosť starostu a následne aj obyvateľov Liptovskej Tepličky, ale viedla k nadviazaniu kontaktov s Velykym Bereznyom a vedením mestečka na čele so starostom Bogdanom Kyrlikom. Výsledkom tejto zvedavosti bola myšlienka realizovať nový výskum k dejinám Liptovskej Tepličky s prepojením na históriu Velykeho Berezného, a to v spolupráci s historikmi – vedúcou pobočky Štátneho archívu v Prešove,

Pohľad na účastníkov prezentácie knihy *Cesta predkov*.

pobočka Poprad PhDr. Zuzanou Kollárovou, PhD., a vedúcim Katedry novodobých a najnovších slovenských dejín na Inštitúte histórie Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity prof. PhDr. Petrom Švorcom, CSc.

Čo sa týka dejín Velykeho Berezného, bolo potrebné urobiť základný výskum s ťažiskom na príchod nových kolonistov z Liptovskej Tepličky, na ich usádzanie sa v novom prostredí, na ich život najskôr ako drevorubačov a pltníkov, ktorí ťažili drevo v lesoch v okolí Velykeho Berezného, ktoré spravovalo užhorodské komorské panstvo, a neskôr už ako roľníkov, ktorí sa museli živiť prácou na poli, lebo práce, na ktorú ich komorské panstvo najalo, postupne ubúdalo.

V knihe, ktorá má dve ťažiskové kapitoly – *Liptovská Teplička – obec v srdci hôr* a *Liptovská Teplička – Velykyj Bereznyj* je zachytený proces spoločenskej, etnickej a konfesionalnej „aklimatizácie“, či presnejšie – asimilácie, prisťahovalcov. A ten trval dlho, čo prezrádzajú hlavne matriky narodených a pokrstených detí, sobášne i úmrtne matriky.

Faktom je, že dobové cirkevné zdroje, najmä schematizmy Satmárskej (rímskokatolíckej) diecézy, zachytávajú prítomnosť slovenských rímskokatolíckych Tepličanov vo Velykom Bereznom, podobne aj schematizmy gréckokatolíckej Mukačevskej eparchie, čo stručne, no bez odkazu na zdroj registrovali niektorí ukrajinskí historici ešte v období socializmu, ako napr. S. I. Peňak v kapitole Velikij Bereznyj. Zakarpatska oblasť (In *Istorijagorodov i sel Ukrajinsoj SSR*. Kiev: Institut istoriji akademiji nauk USSR, 1982). Do neskorších historických prác sa tieto informácie spravidla dostali tiež len v stručnej – registrujúcej podobe.

V spomínanú stredu 26. júna 2024 autori uvedenej knihy predstavili publikáciu účastníkom prezentácie po úvodných slovách primátora Velykeho Berezného B. Kyrlíka a starostu Liptovskej Tepličky S. Kopáča. Poslucháčov zaujali najmä počiatky tepličsko-bereznianskych kontaktov spred viac ako dvesto rokov, ale aj otázky nastolené v podobe hypotéz o osudoch potomkov prvých tepličských prisťahovalcov. Ako príklad môžeme uviesť Juliana Revaya (20. 7. 1899, Mirča – 30. 4. 1979, New York), mladého ukrajinského učiteľa a neskôr aj politika, ktorý sa výrazne angažoval za zavedenie reálnej autonómie Podkarpatskej Rusi v medzivojnovom Československu, bol autorom návrhu zákona o autonómii Podkarpatskej Rusi. Po skončení druhej svetovej vojny J. Revay emigroval do americkej okupačnej zóny a odtiaľ v roku 1948 do USA, kde pôsobil ako riaditeľ Ukrajinského inštitútu v New Yorku. Jeho priezvisko sa spája s menom početnej rodiny Révayovcov z Liptovskej Tepličky, ktorí v roku 1786 prišli do Velykeho Berezného. Nateraz však ostáva otvorenou otázkou, či ukrajinsky vlastenec Julian Révay nemá rodové korene v slovenskej liptovsko- tepličskej rodine Révayovcov.

Tiesňava, 2024, akvarel, 40 x 30 cm

Predstavujeme maliara:

Rudolfa Rabatina

Rudolf Rabatin (1954, Krompachy) – vyrastal a školské a gymnaziálne roky strávil v Poprade. Systematickej tvorbe sa venuje od začiatku 70. rokov 20. storočia. Štúdium na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove, odbor matematika a výtvarná výchova, ukončil v roku 1978. Vplyv na jeho výtvarný vývin mali prof. Štefan Hapák a prof. Ivan Šofranko z katedry výtvarnej výchovy.

V rokoch 1986 – 1989 organizoval výstavy a tvorivé sympóziá výtvarných pedagógov v Popradskom okrese. V rokoch 1989 – 1996 pôsobil ako riaditeľ Tatranskej galérie a patrila medzi iniciátorov projektu starej Elektrárne v Poprade.

Ako manažér domácich a medzinárodných umeleckých aktivít a spoluzakladateľ Domu fotografie v Poprade sa podieľal na edičnej a vydavateľskej činnosti Tatranskej galérie.

V rokoch 1997 – 1999 bol v slobodnom povolání, v rokoch 1999 – 2020 pôsobil ako pedagóg na Základnej umeleckej škole v Poprade a externe vyučoval na odbore propagačná grafika na Strednej priemyselnej škole v Poprade.

Je členom Umeleckej besedy slovenskej v Bratislave. Jeho diela sú v rôznych inštitúciách a zbierkach v Poľsku, Maďarsku, Taliansku, Ukrajine, Francúzsku a na Slovensku.

Človek, ktorý maľuje a už ničím nie je spútaný

Pokúsím sa ukázať na to, čo v tvorbe Rudolfa Rabatina vnímam ako zásadné, či dôležité: ...on je maliar, ku všetkému pridáva farbu. Ale akú farbu! Farebnú plochu s presným farebným tónom a rukopisom so zámerom poukázať na myšlienkovú a obsahovú rozmanitosť, ale aj tematickú a tvorivú pestrosť výtvarného umenia. Pociť z možností slobodnej výtvarnej tvorby, hľadajúcej nové metódy a postupy k podnecovaniu nielen vlastnej kreativity, ktorú Rabatin okolo seba šíri – bol a zostal pre mňa vážnym určujúcim faktorom, pokiaľ ide o môj názor, postoj k nemu – jeho dieľu. Vždy som si cenil to, že sa snažil ísť svojou vlastnou cestou, vlastným štýlom, bez očakávaní a neprispôsobovania sa tým a pre tých, čo by chceli vidieť a vlastniť obraz komerčne úspešného autora. Jeho maľba takmer neupadá do komerčnej manieri stereotypov, ba ani do chladnej kalkulácie a už s pribúdajúcim vekom ani nežongluje s tvarom či znakom. Bolo mi jasné, že umenie nemá byť podriadené komerčným snahám a viem aj to, že sa tomu v živote veľmi ťažko odoláva. A nielen jemu.

Maliarska kompozícia farebnej plochy Rudolfa Rabatina je veľmi odvážna a zároveň pôsobivá. Farebné plochy v jeho obrazoch sa správajú ako ľudia – sú živým spojením charakteru individua a člena spoločenstva zároveň! Ponúka čistý svet s východiskami, moment, kedy môžeme vnímať vzťahy akoby z nadhľadu, z odstupe pozorovať prieniky alebo rozdelenia plôch, ich pretínanie, zápas alebo symetrický súzvuk. V jeho kompozíciách dominuje istota aj východisko zároveň, ktoré je výzvou nielen pre diváka, ale je svedectvom o jeho osobitnom hľadaní vlastnej identity. Rozmaľovaná plocha sa na obrazoch chvie, je aj statická, no hýbe sa, posúva sa, ale je aj anonymne nemenná. Tvar, plocha aj farba smerujú ku kompozičnej

dynamike. To si však vyžaduje osobitný priestor a dostatočnú mieru tvorivej energie v širšom zmysle slova aj s prihliadnutím na fenomén nielen aktuálnej kultúrnej integrity.

Jeho maľba je o vzájomnom spájaní sa, aj o prísnom prelínaní, o vzťahoch a súvzťažnostiach, o tom, čo je zviditeľnené, ale i o tom, čo s vizuálnym princípom i hrou na intimitu maliar tají, zatajuje, zahaľuje a dôsledne ukrýva..., o väzbách oka a ruky, matérie i ducha, tela aj duše. Je to maľba o čase, ktorý je vtlačený do hmoty a priestoru ľudského bytia, ale i ľudského vedomia. Jeho maľba je o stopách nástrojov, dotykoch a odtlačkoch. Je to maľba pevnej farebnej svojbytnosti, farebnej škály a skladobným priradovacím procesom. Rabatin docielil kompozičnú vyváženosť, plasticosť formových aj farebných vzťahov a pôsobivú monumentalitu celku. V ostatnom čase jeho dielo zdanlivo smeruje k tvarovej abstrakcii s rovnocenným partnerstvom farby. Často vo svojich kompozíciách je ním akcentovaná farba na ploche silná práve svojím situovaním do monochrómneho prostredia.

Svet farby, svet maliarskej kompozície a vzťahu plochy ku farebným znakom nevyužíva iba preto, aby formálne vymedzoval priestor, akoby sa to mohlo pri povrchnom vnímaní zdať, ale je to „jeho“ priestor, ktorým sa obklopuje, a ktorý sa stáva pevnou a neoddeliteľnou súčasťou. Touto kompozičnou hrou, genézou vnímania vzťahov medzi jednotlivými zatvorenými či otvorenými časťami obrazu a jeho priestorom, ktorý absorbuje a potrebuje na to svoje čisté vyznenie, touto intelektuálnou hrou vzniká situácia, v ktorej sú oddeľované od seba veci, ktoré k sebe patria, a naopak spájané sú tie, ktoré k sebe nepatria. Chápe to ako filozofický problém, aj ako významovo aktívny prvok obrazu. Sila kompozícií Rudolfa Rabatina je týmto postupom evidentne geminovaná! S gemináciou ako princípom maliar pracuje veľmi dôsledne..., vie byť zanovitým. Akoby to bolo všetko kompozične na ľarchu. Ale opak je pravdou. Týmto protikladným postupom sa mu darí zvýrazňovať adekvátnym spôsobom systém hodnôt, ktoré uznáva! Hodnoty umelecké, hodnoty ľudské, aj intímne... Umenie sa nedá robiť z rozhodnutia.

prof. PaedDr. Jaroslav UHEL, ArtD.

(Odznelo na vernisáži výstavy z tvorby R. Rabatina 20. júna 2024 v Galérii Átrium v Prešove. Autor bol kurátorom výstavy.)

O AUTOROCH

DERFIŇÁK, Patrik, doc. PaedDr., PhD. (patrik.derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

ĎZUJKO, Ján, PhD., PhD. (jan.dzujko@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

FERENCOVÁ, Andrea, Mgr. (andrea.ferencova@smail.unipo.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

GRISA, Jan, Mgr., Ph.D. (grisa@pamatnik-np.cz)

Archivár v Centrálnom depozitári Literárneho archivu Památníku národného písomníctví v Litoměřicích. Pracuje i jako vedoucí studovny Katedry historie na FF UJEP.

HORSTINK, Olga (Olga.chernykh@seznam.cz)

Doktorandka programu Soudobé evropské kulturní dějiny, Fakulta Humanitních studií Univerzity Karlovy

HRONČEK, Pavel doc. et doc. PaedDr. (pavel.hroncek@umb.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Katedra geografie a geológie Fakulta prírodných vied UMB v Banskej Bystrici

HRONČEKOVÁ – GREGOROVÁ, Bohuslava doc. PaedDr, PhD. (bohuslava.gregorova@umb.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Katedra geografie a geológie Fakulta prírodných vied UMB v Banskej Bystrici

HUBENÝ, David Mgr., PhD. (david.hubeny@nacr.cz)

Archivár, Národní archiv České republiky Praha, Oddelenie fondov štátnej správy

IHNÁT, Václav PhDr., PhD. (vaclav.ihnata2@minv.sk)

Vedúci pracoviska, Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Michalovce.

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOTRUSOVÁ, Júlia, Mgr., PhD. (julia.kotrusova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívniectva a pomocných vied historických

KOVAL, Peter, doc. PhDr., PhD. (peter.koval@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

SOKOLOVÁ, Klaudia, Mgr. (Klaudia.sokolova.1@smail.unipo.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

ŠVORC, Peter, prof. PhDr., CSc. (peter.svorc@unipo.sk.)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze EZB OPAC riadenej Staatsbibliothek Berlin, na serveri Deutsche Nationalbibliothek a stránkach Universitätsbibliothek Regensburg, ako aj v databáze Dalhousie Libraries v jednej z popredných kanadských univerzít Dalhousie University v Halifaxe (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriek, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database EZB OPAC managed by Staatsbibliothek Berlin, on server of Deutsche Nationalbibliothek and on pages of Universitätsbibliothek Regensburg, as well as in database of Dalhousie Libraries in one of the most significant Canadian universities Dalhousie University in Halifax (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften.

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

1/2024

Ročník / Volume XIX

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-12024.html>

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

